

e-ISSN 1309-1387

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL

BİLİMLER

ENSTİTÜSÜ

DERGİSİ

Sayı/Issue: 34
Kasım/November, 2021

Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute

BURDUR

Sahibi / Owner

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi adına / On behalf of Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
ademkorkmaz@mehmetakifedu.tr

Editör / Editor

Doç. Dr. Ali Murat ALPARSLAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
alimurat@mehmetakif.edu.tr

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Doç. Dr. Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
mzyanardag@mehmetakif.edu.tr

Arş. Gör. Faruk TEMEL
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
ftemel@mehmetakif.edu.tr

Arş. Gör. Hasan Fatih SEVAL
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
hfseval@mehmetakif.edu.tr

Alan Editörleri / Field Editors

Psikoloji/Psychology
Doç. Dr. Özlem TAGAY
ozlemtagay@mehmetakif.edu.tr

Antropoloji/Anthropology
Dr. Ayşe YILDIRIM
ayseyildirim@mehmetakif.edu.tr

İktisat/Economics
Dr. Murat BELKE
mbelke@mehmetakif.edu.tr

İşletme/Business Administration
Doç. Dr. Ali Murat ALPARSLAN
alimurat@mehmetakif.edu.tr

Maliye/Public Finance
Doç. Dr. Düriye TOPRAK
dtoprak@mehmetakif.edu.tr

Sağlık Yönetimi/Health Management
Dr. Nurdan ORAL KARA
nokara@mehmetakif.edu.tr

Kamu Yönetimi/Public Adm.
Prof. Dr. Mustafa LAMBA
mlamba@mehmetakif.edu.tr

Sosyal Hizmet/Social Work
Doç. Dr. Umut YANARDAĞ
uyanardag@mehmetakif.edu.tr

Din Bilimleri/Science of Religion
Doç. Dr. Nurettin ÇALIŞKAN
ncaliskan@mehmetakif.edu.tr

Güzel Sanatlar/Fine Arts
Doç. Dr. Murat KARA
muratkara@mehmetakif.edu.tr

Spor Bilimleri/Sport Sciences
Prof. Dr. Kadir PEPE
kpepe@mehmetakif.edu.tr

Turizm/Tourism
Dr. Serhat Adem SOP
sasop@mehmetakif.edu.tr

Arkeoloji/ Archaeology
Doç. Dr. Şükrü ÖZÜDOĞRU
sozudogru@mehmetakif.edu.tr

Dil Bilimleri/Linguistic Sciences
Dr. Hakan YILMAZ
hyilmaz@mehmetakif.edu.tr

Felsefe/Philosophy
Dr. S. Ertan TAĞMAN
setagman@mehmetakif.edu.tr

İstatistik/Statistics
Dr. Bekir ÇETİNTAV
bekircetintav@mehmetakif.edu.tr

Sosyoloji/Sociology
Dr. F. Gaye GÖKALP YILMAZ
fgyilmaz@mehmetakif.edu.tr

Tarih/History
Prof. Dr. Zafer GÖLEN
zgolen@mehmetakif.edu.tr

Türk Dili ve Edebiyatı/Turkish Language and Literature
Dr. Didem AKYILDIZ AY
didemakyildiz@mehmetakif.edu.tr

Bankacılık ve Finans/Banking and Finance
Doç. Dr. İsmail ÇELİK
ismailcelik@mehmetakif.edu.tr

Bilimsel Yayın Danışma Kurulu/Scientific Publication Advisory Board

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
ademkorkmaz@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. A. Şevki DUYMAZ
Süleyman Demirel Üniversitesi
sevkiduyamaz@sdu.edu.tr

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Giresun Üniversitesi
drbetulkaragozyerdelen@gmail.com

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ
University of Central Florida
fevzi.okumus@ucf.edu

Prof. Dr. Haluk SOYDAN
University of Southern California
soydan@usc.edu

Prof. Dr. Levent AYTEMİZ
Karabük Üniversitesi
laytemiz@bandirma.edu.tr

Prof. Dr. Muammer ÇETİNGÖK
Tennessee University
muammercetingok@yahoo.com

Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA
Süleyman Demirel Üniversitesi
tunca@hotmail.com

Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
ozcangungor@yahoo.com

Prof. Dr. Saffet KÖSE
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
saffet.kose@ikc.edu.tr

Prof. Dr. Sevil ATASOY
Üsküdar Üniversitesi
sevil.atasoy@uskudar.edu.tr

Prof. Dr. Valentin BLANDUL
University of Oradea
bvali73@yahoo.com

Prof. Dr. Yüksel METİN
Süleyman Demirel Üniversitesi
yukselmetin@sdu.edu.tr

Doç. Dr. B. Ayça POLAT BECKS
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
aycapolat@mehmetakif.edu.tr

Doç. Dr. Gökhan ÖZDEMİR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
gozdemir@mehmetakif.edu.tr

Doç. Dr. Mykhaylo YAKUBOVYCH
The National University of Ostroh Academy
mykhaylo.yakubovych@oa.edu.ua

Doç. Dr. Ummahan KAYGISIZ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
ukaygisiz@mehmetakif.edu.tr

Dr. Elif Ayşe ŞAHİN İPEK
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
elifasahin@gmail.com

Prof. Dr. Aşkın KESER
Bursa Uludağ Üniversitesi
askin@uludag.edu.tr

Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA
Afyon Kocatepe Üniversitesi
bozkara@aku.edu.tr

Prof. Dr. Durmuş ACAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
dacar@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. Hakan DEMİRGİL
Süleyman Demirel Üniversitesi
hakandemirgil@sdu.edu.tr

Prof. Dr. Hasan BABACAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
babacan@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. Metin TOPÇUOĞLU
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
metin.topcuoglu@asbu.edu.tr

Prof. Dr. Murat KAYALAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
kayalar@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. Nesrin DEMİR
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
nesrin.demir@ikc.edu.tr

Prof. Dr. Ramazan ERDEM
Süleyman Demirel Üniversitesi
raerdem@yahoo.com

Prof. Dr. Sanela BAŠIĆ
University of Sarajevo
sanela.basic@fpn.unsa.ba

Prof. Dr. Ümit ARKLAN
Süleyman Demirel Üniversitesi
umitarklan@sdu.edu.tr

Prof. Dr. Veli ATMACA
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
vatmaca@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
zerdem@gmail.com

Doç. Dr. Eugene KENNEDY
Louisiana State University
ekennedy@lsu.edu

Doç. Dr. Jana MALI
University of Ljubljana
Jana.Mali@fsd.uni-lj.si

Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN
Karabük Üniversitesi
oguzhanzengin@karabuk.edu.tr

Doç. Dr. Zafer YILDIZ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
zyildiz@kmu.edu.tr

Dr. Gökhan KALAĞAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
gkalagan@mehmetakif.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

İngilizce/English
Öğr. Gör. Gürsel AYRAK
gayrak@mehmetakif.edu.tr

Türkçe/Turkish
Arş. Gör. Faruk TEMEL
ftemel@mehmetakif.edu.tr

34. SAYI HAKEM LİSTESİ / ACADEMIC REFEREES OF THE ISSUE 34

- Prof. Dr. **Abdulkerim DAŞTAN** Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. **Aybala AKSOY** Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. **Duygu KIZILDAĞ** İzmir Demokrasi Üniversitesi
Prof. Dr. **Edip ÖRÜCÜ** Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. **Ertan BEŞE** Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. **Filiz ANGAY KUTLUK** Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. **Hanifi Murat MUTLU** Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. **Hasan AYYILDIZ** Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. **Hasan GÜL** Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. **Mehmet ALTINÖZ** Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. **Mehmet ÖZBİRECİKLİ** Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. **Metin SABAN** Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. **Mustafa BEKMEZCİ** Toros Üniversitesi
Prof. Dr. **Mustafa POLAT** Ostim Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. **Nejla GÜNAY** Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. **Nilsun SARIYER** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. **Sabiha KILIÇ** Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. **Selçuk YALÇIN** Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. **Selim COŞKUN** Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Doç. Dr. **Eray ACAR** Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. **Mehmet ÖZÇALICI** Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. **Mümin Atalay ÇETİN** Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. **Ozan CAN** Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. **Özge AYAN** Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. **Serpil TÜRKYILMAZ** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. **Seyhan ÖZTÜRK** Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. **Veysel ERAT** Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. **Yaşar AKÇA** Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. **Yaşar CANATAN** Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. **Yusuf SAYIN** Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi **Fatma YILDIRMIŞ** Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi **Mehmet TEMİZ** Fırat Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

DERLEME MAKALELER / REVIEW ARTICLES

- ENDÜSTRİ 4.0 SÜRECİNDE FİNANSAL RAPORLAMAMIN
EVİRİMİ: "ENTEĞRE RAPORLAMA" MI?** 1-14
*The Evolution of Financial Reporting
in Industry 4.0 Process: "Integrated Reporting"?*
Cengiz ÖĞMEN, Recep ŞENER
- ORTA DOĞU GÜVENLİĞİNDE YENİ AÇILIMLAR
VE İBRAHİM ANTLAŞMASI** 15-28
New Expansions in Middle East Security and the Abraham Accord
Güngör ŞAHİN, Serhat GÜZEL

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE MÜZİK DİNLEME TERCİHİNİN
FİZİKSEL AKTİVİTE, DEPRESYON VE UYKU KALİTESİNE ETKİSİ** 29-41
*The Effect of University Students' Music Type Preferences
on Physical Activity, Depression and Sleep Quality*
Hülya TUNA, Barış GÜRPNAR, Kübra TUZ, Elif TEKİN GÜRGEN, Nursen İLÇİN
- AUTHORITY AND BUREAUCRACY FROM WEBER'S PERSPECTIVE** 42-52
Weber'in Bakış Açısından Otorite ve Bürokrasi
Vedat YILMAZ, Cüneyt TELSAC
- ROLE OF NATIONAL CULTURE IN HAPPINESS:
CULTURAL DIMENSIONS-HAPPINESS SCORE RELATIONSHIP MODELS** 53-67
Mutlulukta Ulusal Kültürün Rolü: Kültürel Boyutlar-Mutluluk Puanı İlişki Modelleri
Ali Murat ALPARSLAN, Seher YASTIOĞLU, Mehmet Ali TAŞ
- GEREDE'DE KAYBOLAN BİR MESLEK "BAKIRCILIK"** 68-85
A Losed Vocation in Gerede "Coppering"
Zeynep BALKANAL
- OSMANLI SİYASETNAMELERİNİN
MÜELLİFLERİ İTİBARIYLA MAHİYETİ BAKIMINDAN TAHLİLİ** 86-98
An Analysis on the Nature of Ottoman Political Treatises According to their Writers
Sena Nur DOĞAN

- BİREY-ÖRGÜT UYUMU, PSİKOLOJİK SAHİPLENME,
İŞGÖREN SESLİLİĞİ VE MOTİVASYON ARAÇLARI
İLİŞKİSİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA** 99-114
*An Empirical Study on the Relationship between Person-Organization Fit,
Psychological Ownership, Employee Voice and Motivational Tools*
Ayşe YAVUZ, Tahir AKGEMCİ
- AŞIRI İFA GÜÇLÜĞÜ HÜKMÜNÜN
TİCARİ İŞ VE BASİRETLİ İŞ ADAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ** 115-133
*Evaluation of the Hardship Provision
in Terms of Business Transaction and Prudent Businessman*
Nazım AKSOY
- ORGANİK ÜRÜNLERİN TERCİH EDİLMESİNDE ETKİLİ OLAN
FAKTÖRLERİN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ** 134-148
The Effect of Factors in Preference of Organic Products on Purchase Intention
İbrahim AVCI, Salih YILDIZ
- MUHASEBE EĞİTİMİNDE ETİK VE ETİK ALGISI:
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ** 149-164
*Ethics and Ethical Perception in Accounting Education:
The Case of Akdeniz University*
Mehmet Sait TEKİN, Filiz ANGAY KUTLUK
- YENİLİK ALGISININ, ALGILANAN ÖRGÜTSEL
DESTEĞE ETKİSİNDE KOLEKTİF ŞÜKRANIN ARACI ROLÜ:
KARS İLİ ÖĞRETMENLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME** 165-179
*The Moderating Effect of Collective Gratitude on the Perception of Innovation on
Perceived Organizational Support: A Review on Teachers in Kars*
Hakan ÇAYALAN, Nilgün ÇAYALAN

DİZİNLER / INDEXING

Dergimiz, hâlihazırda DOAJ, EBSCO, SOBIAD ve DRJI dizinleri tarafından taranmakta olup; başta TR Dizin ve ESCI olmak üzere diğer dizinlerle ilgili başvuru süreçlerimiz devam etmektedir.

Our journal is currently covered and abstracted by DOAJ, EBSCO, SOBIAD and DRJI; the application processes of TR Dizin and ESCI, with others, are in progress.

ENDÜSTRİ 4.0 SÜRECİNDE FİNANSAL RAPORLAMANIN EVRİMİ: "ENTEĞRE RAPORLAMA" MI?

THE EVOLUTION OF FINANCIAL REPORTING IN INDUSTRY 4.0 PROCESS: "INTEGRATED REPORTING"?

Cengiz ÖĞMEN¹, Recep ŞENER²

Öz

Bu çalışmada, dijital çağın sanayi devrimindeki yansıması olan Endüstri 4.0'ın yol açtığı ya değiş ya da yok ol mottosunun sosyal, ekonomik, çevresel ve yönetsel alanlarda gelişim ve değişimleri hızlandırdığı gerçeğinden yola çıkılmıştır. Son çeyrek asırdır giderek artan şekilde sadece finansal sonuçlara odaklanan geleneksel raporlamaya getirilen eleştiriler paylaşılmıştır. Gelişim ve değişim bağlamında firmaların gelecekteki değer yaratma potansiyeline odaklanan yeni bir raporlama çerçevesi olan entegre raporlama, arka planı dahil tartışılmıştır. Finansal ve finansal olmayan raporları ilişkisel olarak birleştiren entegre raporlamaya, finansal tablo kullanıcıları ve raporlayan işletmeler tarafından neden ilgi duyulduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Yola daha önce çıkan sürdürülebilirlik raporlamasının entegre raporlamanın bir rakibi değil ancak birbirlerinin tamamlayıcısı olabileceği gerçeği üzerinde durulmuştur. Küresel raporlama çerçevesi ve standart belirleyen kuruluşların çalışmaları, iş birlikleri, birleşmeler ve gelinen nokta değerlendirilmiştir. Raporlama çalışmalarında sona gelinmemiş olmakla birlikte yakın gelecekteki yeni raporlama normalinin ulaştığımız bilgiler doğrultusunda entegre raporlama olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, Sürdürülebilirlik Raporlaması, Geleneksel Raporlama, Küresel Rapor Düzenleyiciler.

Abstract

In this study, it has been set out from the fact that Industry 4.0, which is the reflection of the digital age in the industrial revolution, accelerates the development and changes in social, economic, environmental, and managerial areas caused by the motto of either change or disappear. For the last quarter of a century, the criticism of traditional reporting, which has increasingly focused only on financial results, has been shared. Integrated reporting, a new reporting framework that focuses on the future value creation potential of firms in the context of development and change, has been discussed, including its background. It has been tried to understand why users of financial statements and reporting companies are interested in integrated reporting, which combines financial and non-financial reports relationally. The emphasis is on the fact that the sustainability reporting that has been on the road before is not a competitor of integrated reporting but can complement each other. The global reporting framework and the work of the organizations that set the standards, collaborations, mergers and the point reached have been evaluated. Although the reporting studies have not come to an end, it has been concluded that the new reporting normal in the near future may be integrated reporting in line with the information we have reached.

Keywords: Integrated Reporting, Sustainability Reporting, Traditional Reporting, Global Report Editors.

1. Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ula Ali Koçman MYO, cengiz@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9297-2936>
2. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, srecep@mu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-2592-2963>

Makale Türü Article Type
Derleme Review Article

Başvuru Tarihi/Application Date
20.05.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
11.07.2021

DOI
10.20875/makusobed.940154

Bu makaleye atf yapmak için:

Öğmen, C. ve Şener, R. (2021). Endüstri 4.0 sürecinde finansal raporlamanın evrimi: "Entegre raporlama" mı?. *MAKU SOBED*, (34), ss. 1-14. <https://doi.org/10.20875/makusobed.940154>

EXTENDED SUMMARY

Accounting is a vital function that contributes to the continuity and value creation of businesses as an information system that aims to provide data that will support managers and financial statement users in their decision-making processes. The importance of the accounting information system, which supports the strategic or operational decisions of decision-makers to produce positive value, is increasing day by day depending on the information, reports, and comments it produces based on the records made with the data it collects. Accounting and its ecosystem have a dynamic structure that adapts to change and development. This dynamic structure can be clearly seen when the historical development of accounting coincides with the periods of the industrial revolution that started in the second half of the 18th century as a result of the revolutionary developments compared to those days.

The world started the process of "Industry 4.0" with the emphasis that the Industrial Revolution, which is accepted to have started in the second half of the 18th century in England, entered the fourth phase in Germany in 2011. There have been radical changes in all industrial revolutions and humanity has been affected by this. Whether you are aware of it or not, desire or not, industrial revolutions continue to affect humanity. It is seen that the Industry 4.0 process we are in deeply affects all areas without exception, from business to people, from sustainability to financial reporting, with the digital technologies and time dimension it contains. The world is in a faster transformation than ever before with Industry 4.0. Sustainability of decisions based on financial reports presented by traditional accounting and the possibility of interrupting growth is increasing day by day.

As a result of the Industry 4.0 process, where globalization and digitalization coexist, the criticism is that financial reports, which reflect the historical information showing how companies have maintained their continuity in the past, do not present a future perspective and are still complex despite standardization efforts. A growing number of reporting businesses and financial report users are also interested in business sustainability or corporate social responsibility reports as well as financial reports. Underlying this are environmental, social and governance reasons such as carbon emissions caused by rapid industrialization, unconscious consumption and unplanned management, climate change impact, water consumption, environmental pollution, employees, products, customers, and anti-corruption. There is a significant increase in the number of businesses offering non-financial reporting in the industry 4.0 process.

Integrated reporting, combining financial reporting with non-financial reporting, has emerged as a response to a growing need. The International Integrated Reporting Council is a global coalition that includes the International Federation of Accountants and the International Accounting Standards Board, regulators, investors, companies, academia and non-governmental organizations, which shape the current accounting profession and standards with its representation authority at the international level. It is no coincidence that the IIRC, whose corporate foundations were laid in London in August 2010, and Industry 4.0, which started in Hannover in 2011, formed a sequence. With its strong structure, the IIRC committee shares the view that the next step in the evolution of financial, sustainable, and corporate reporting is integrated reporting led by the organization. Looking at both the word and the speaker, it seems that we will be talking more about integrated reporting in the near future.

This study focuses on integrated reporting, a new reporting framework that is the projection of the transformation, enhancement, or destructive effect of Industry 4.0 components on financial reports, which is being discussed and understood more and more every day, and is a new reporting framework that is motivated by the approach of creating value in the future as well as the historical financial information of the enterprises. The criticism of integrated reporting on traditional financial reporting and what kind of innovations it has in terms of accounting are discussed. It has been tried to understand why there is interest in the financial statement users and the reporting company. In this study, with the effect of the transformative role of Industry 4.0 with COVID-19 catalysis, integrated reporting is presented with the perspective of a new reporting possibility that can replace traditional financial reporting in the near future by including sustainability reports.

1. GİRİŞ

Muhasebe, yöneticilere ve finansal tablo kullanıcılarına karar süreçlerinde destek olacak verileri sağlamayı amaçlayan bir bilgi sistemi olarak işletmelerin sürekliliği ve değer üretmesine katkı sağlayan yaşamsal bir fonksiyondur. Karar vericilerin stratejik ya da operasyonel kararlarının, pozitif değer üretebilmesini destekleyen muhasebe bilgi sisteminin önemi, topladığı verilerle gerçekleştirilen kayıtlara dayalı ürettiği bilgi, rapor ve yorumlara bağlı olarak her geçen gün artmaktadır. Muhasebe ve ekosistemi değişim ve gelişime uyum sağlayan dinamik bir yapıya sahiptir. Bu dinamik yapı, 18. yüzyılın ikinci yarısında, o günlere göre devrimsel nitelikteki gelişmeler sonucunda başlayan sanayi devrimi sürecinin dönemleriyle, muhasebenin tarihsel gelişimi örtüşürüldüğünde net bir şekilde görülebilir.

Dünya, İngiltere’de 18. yüzyılın ikinci yarısında başladığı kabul edilen Sanayi Devriminin, 2011 yılında Almanya’da güçlü bir şekilde dördüncü evresine geçildiğinin vurgulanmasıyla “Endüstri 4.0” sürecine başlamıştır (Öztuna, 2017, s. 51). Sanayi devrimlerinin hepsinde radikal değişimler yaşanmış ve insanlık bundan etkilenmiştir. Farkında olunsun ya da olunmasın, istenilsin ya da istenilmesin sanayi devrimleri insanlığı etkilemeye devam etmektedir (Keywell, 2017). İçinde bulunduğumuz Endüstri 4.0 sürecinin, barındırdığı dijital teknolojiler ve zaman boyutuyla işletmeden insana, sürdürülebilirlikten finansal raporlamaya istisnasız tüm alanları derinden etkilemekte olduğu görülmektedir. Dünya Endüstri 4.0’la birlikte hiç olmadığı kadar hızlı bir dönüşüm içindedir (TÜSİAD, 2016). Geleneksel muhasebenin sunduğu finansal raporlara dayalı verilen kararların, sürdürülebilirliği ve büyümeyi sekteye ugratma olasılığı her geçen gün artmaktadır (Enget, Saucedo ve Wright, 2017, s. 10).

Küreselleşme ve dijitalleşmenin beraber yaşandığı Endüstri 4.0’ın sürecinin bir sonucu olarak firmaların geçmişte devamını nasıl sağladığını gösteren tarihi bilgilerini yansıtan finansal raporlara, gelecekle ilgili perspektif sunmaması ve standartlaşma çalışmalarına rağmen yine de karmaşık olması eleştirisi getirilmektedir (Zozik ve Doğan, 2021, s. 84; Karaburun ve Demirci, 2020, s. 351). Raporlayan işletmelerin ve finansal rapor kullanıcılarının giderek artan bir kısmı finansal raporların yanı sıra, işletmelerin sürdürülebilirlik veya kurumsal sosyal sorumluluk raporlarıyla da ilgileniyorlar. Bunun altında hızlı sanayileşme, bilinçsiz tüketim ve plansız yönetimin yol açtığı karbon emisyonu, iklim değişimi etkisi, su tüketimi, çevre kirliliği, çalışanlar, ürün, müşteri, yolsuzlukla mücadele gibi çevresel, sosyal ve yönetimsel nedenler yatmaktadır. Finansal olmayan raporlama sunan işletme sayısında endüstri 4.0 sürecinde önemli bir artış görülmektedir (Rogers ve Serafeim, 2019).

Finansal raporlama ile finansal olmayan raporlamayı birleştiren entegre raporlama giderek artan bir ihtiyaca cevap niteliğindedir. Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council, IIRC) içerisinde mevcut muhasebe mesleğini ve standartlarını uluslararası düzeydeki temsil yetkisiyle şekillendiren Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu ve Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu ile düzenleyiciler, yatırımcılar, şirketler, akademi ve sivil toplum kuruluşlarını barındıran küresel bir oluşumdur. Kurumsal temelleri 2010 Ağustos ayında Londra’da atılan IIRC ile 2011 yılında Hannover’da başlayan Endüstri 4.0’ın bir sekans oluşturması bir rastlantı değildir. Güçlü yapısıyla IIRC komitesi finansal, sürdürülebilir ve kurumsal raporlamanın evrimindeki bir sonraki adımın kurumun önderliğindeki entegre raporlama olduğu görüşünü paylaşıyor (IIRC, 2021, s. 1). Hem söze hem de söyleyene bakınca yakın gelecekte entegre raporlamayı daha çok konuşuyor olacağımız görünüyor.

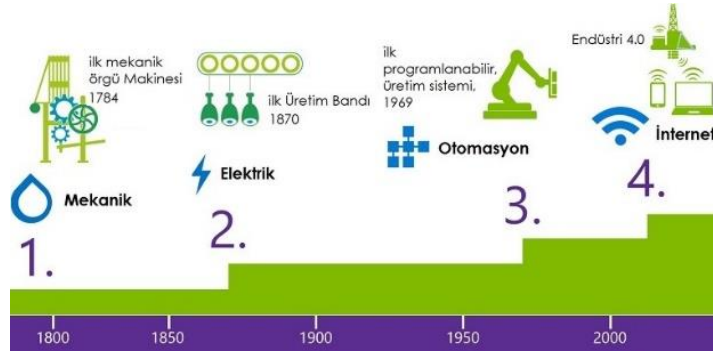
Bu çalışmada, Endüstri 4.0 bileşenlerinin dönüştürme, geliştirme veya yok edici etkisinin finansal raporlar üzerindeki izdüşümü olan ve her geçen gün daha fazla tartışılan ve tartışıldıkça biraz daha anlaşılabilir, işletmelerin tarihsel finansal bilgilerinin yanında gelecekte değer oluşturma yaklaşımına da güdülenen yeni bir raporlama çerçevesi olan entegre raporlamaya odaklanılmıştır. Entegre raporlamanın, geleneksel finansal raporlamaya getirilen hangi eleştirilerden doğduğu ve muhasebe alanı açısından ne gibi yenilikler barındırdığı ele alınmıştır. Finansal tablo kullanıcıları ve raporlayan işletme açısından neden ilgi duyulduğu anlaşılabilir çalışılmıştır. Bu çalışmada, COVID-19 katalizörlü Endüstri 4.0’ın dönüştürücü rolünün de etkisiyle entegre raporlamaya, sürdürülebilirlik raporlarını da içererek yakın gelecekte geleneksel finansal raporlamanın yerini alabilecek yeni bir raporlama olasılığı gözüyle bir bakış sunulmuştur.

2. ENDÜSTRİ 4.0 KAVRAMI VE DEĞİŞİM

Alman Federal Hükümetinin yüksek teknoloji stratejisi çerçevesinde filizlenen Endüstri 4.0 kavramı, 4-8 Nisan 2011 tarihlerinde alanında dünyanın en büyüğü olarak kabul edilen Almanya'nın en önemli endüstri fuarı olan Hannover Fuarı'nda ilk kez geniş halk kitlelerine tanıtıldı (Deutschlandt, 2014). Geleneksel isimlendirmeyi sürdürerek "Dördüncü Sanayi Devrimi" demek yerine; bilgisayar yazılımlarının güncelliğini göstermesi için rakamlarla versiyon numarası eklenerek yapılan isimlendirmeden esinlenilerek "Endüstri 4.0" biçiminde lanse edilen kavram değişimin lokomotifini olan dijitalleşme ile bağ oluşturmuştur.

İlk defa 2011 yılında Almanya'da kullanılan Endüstri 4.0 kavramı, akademi ve sanayide hızlı bir şekilde karşılık bulmuştur. Dünya Ekonomik Forumu kapsamında 20-23 Ocak 2016 tarihinde "Dördüncü Sanayi Devriminde Ustalaşmak" temalı ana gündem maddesi ile yapılan Davos toplantısıyla, 2011 yılından itibaren geçen beş yılın sonunda dünya çapında konuşulur olmuştur (WEF, 2016). Otonom ve dijital teknolojiler temelli endüstri 4.0, önceki sanayi devrimlerinin günümüze taşıdığı kümülatif bilgi birikimi üzerine eklenerek gerçekleşmektedir. Endüstri 4.0'ın, dördüncü endüstri devrimi olmasını sağlayan şekil 1'de de görüldüğü gibi daha önceki ilk üç sanayi devrimi evresinin üzerine inşa edilmiş olmasıdır.

Şekil 1. Sanayi devrimlerinin dönüm noktaları

Kaynak: <https://pixabay.com/>

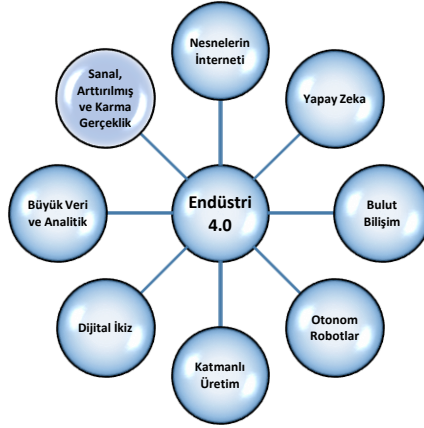
Teknolojik gelişimin sürekliliği, 18. yüzyılın sonlarından başlayarak günümüze kadar üç ana dalga halinde üretimin ve verimliliğin katlanarak artmasını mümkün kılmıştır. İlk olarak buhar gücüyle çalışan mekanik makineler, ondan sonra elektriğin üretimde yerini alması ve entegre devreler ile 70'li yıllarda yaygınlaşmaya başlayan mikroçip temelli otomasyon robotları akımı Endüstri 4.0 kapısını aralayan önceki devrimlerin nitelikleri olmuştur (Basalla, 1996, s. 48; Schwab, 2016, s. 11). Sanayi devrimlerine yön veren gelişmelerin karakteristik etkileri (Günay, 2002, s. 8; Sedefçi, 2018, s. 7):

- İstisnasız tüm sanayi devrimlerinin öncelikle üretim biçimlerinde, yöntem ve tekniklerinde değişimlere neden olması,
- Üretimdeki değişime ve zamanın ruhuna bağlı olarak tüketim alışkanlıklarının değişmesi,
- Birey, aile, toplum, siyaset, ekonomi ve sosyal dokunun değişim ve dönüşümlere uğraması,
- Daha az kas gücüne ve daha nitelikli personele ihtiyaç duyulması,
- Üretim hızının, ürünlerin standartlaşmasının ve ürün çeşitliliğinin artması,
- Üretim süreçlerinin kontrol edilebilirliğinin artması ve üretim maliyetlerinin azalması,
- Enerji kullanımının yaygınlaşması ile enerji kaynaklarının çeşitlenmesi ve verimliliğinin önem kazanması,
- İletişimin ve ulaşımın hızlanması, bilgiye ulaşmanın kolaylaşması ve artan bilgi miktarı şeklinde sıralanabilir.

Günümüzde ise artık dijital teknolojilerin merkezde olduğu dördüncü sanayi (d)evriminden söz ediyoruz. Yapay zekâ, siber fiziksel sistemler, dijital ikiz, akıllı robotlar, büyük veri, nesnelerin interneti, 3D yazıcı ile katmanlı üretim ve bulut gibi teknolojilerin endüstri 4.0 devriminin başlamasında çok önemli rolü olduğu görülmektedir (TÜSİAD, 2016). Şekil 2 endüstri 4.0'ı oluşturan teknolojik yenilikleri göstermektedir. Yeni Sanayi Devrimi, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle üretim sistemlerinin dijital dönüşümünü ifade etmektedir. Üretim zincirinin her aşamasının dijitalleşmesi, makina-insan-altyapı etkileşiminin sağlanması 'Akıllı Üretim Sistemleri'nin geliştirilmesi sanayide bir paradigma değişimi

yaratmıştır. Buhar gücüyle çalışan mekanik sistemlerin kullanıldığı sanayi yaklaşık 300 yıl içerisinde siber fiziksel sistemlerin yer aldığı bir sisteme evrilmiştir (TÜBİTAK, 2017, s. 1).

Şekil 2. Endüstri 4.0'ı oluşturan teknolojik unsurlar

Kaynak: Literatür bilgileri doğrultusunda oluşturulmuştur

Yapay zekâ, nesnelerin interneti ve otonom aygıtlar gibi yeni ve gelişen teknolojik atılımların eğitimden güvenliğe hemen hemen her alanda şaşırtıcı şekillerde iç içe geçmesi insanları, şirketleri, ülkeleri ve dünyayı değiştirmeye başlamıştır. Bu teknolojik değişim sürecinin doğal veya zorunlu sonucu olarak ekonomik, sosyal, kültürel ve insani bağlamları yeniden yapılandırmakta olduğu gerçeği görülmektedir. Değişim ölçeğinin ve kapsamının büyüklüğü, yenilenme ihtiyacının neden bu kadar kendini ani hissettirdiğini açıklar. Endüstri 4.0 sürecinde dijital teknolojinin gelişme ve yayılma hızı önceki sanayi devrimlerinin teknolojik gelişme ve yayılma hızından çok daha fazladır. Uzmanların 21. yüzyılın başlarında sordukları “Hemen hemen tüm bilgisayarların birbirine bağlı olduğu zamanımızda, üretim tesislerindeki makinelerin birbirleriyle ve ürettikleri ürünler ile bağlantıda olması neden mümkün olmasın (Ege, 2014, s. 27)?” sorusunun cevabını kendisini oluşturan yeni teknolojilerle veren endüstri 4.0, diğer soru(n)ların cevaplarını da teknolojik (d)evrimler şeklinde vermeye devam etmektedir.

Endüstri 4.0 kas gücüne olan ihtiyacın azalacağı, nitelikli beyin gücüne dayalı işlerin artacağı bir çalışma hayatı sunmaktadır. Günümüzdeki işletme ve fabrikaların geçmişe kıyasla kendileriyle aynı kapasitedekilerden çok daha az sayıda çalışan olduğu bilinmektedir. Çünkü dijital işletmelerde özellikle kas gücüyle yapılan işler otonom, akıllı robotlara devredilmiştir (Schwab, 2016, s. 13). Ülkemiz açısından Endüstri 4.0 sürecinde istihdamın nasıl değişeceğini ele alan bir raporda: “Büyümenin beklenen rakamlara ulaştığında yeni istihdam edilenlerin çoğunluğunun yüksek ücretli ve nitelikli çalışanlar olacağı” tahmin edilmektedir. Raporda, nitelik düzeyi düşük işgücüne ihtiyacın azalmasına karşılık, mesleklerde 10 yılda %5’lik mutlak bir artış beklenmektedir. Gelecek 10 yılda 400-500 bin kadar niteliksiz çalışan sayısı azalırken buna karşılık 100 bin yeni nitelikli (yeni yakalı) çalışana ihtiyaç duyulacağı belirtilmektedir (TÜSİAD, 2016, s. 46).

Endüstri 4.0 işletmeler üzerinde önemli etkilere yol açmaktadır. Özellikle veriye dayalı ürünlerin değerini arttırmakta, yeni iş yapma modellerini ortaya çıkarmakta ve işletmeler arası ortak çalışma kültürünü sağlamaktadır (Schwab, 2018, s. 62). Yeni teknolojilerin kullanımı ürünler ve ilgili üretim sistemlerini gittikçe daha karmaşık hale getirmektedir. Bu artan işlevsellik, ürün kişiselleştirme, artan dinamik teslimat gerekliliği, farklı disiplinlerin ve organizasyonların artan entegrasyonu farklı şirketleri iş birliğine zorlamaktadır (Kagerman vd., 2013, s. 42). Endüstri 4.0’ın sunduğu dijital ileri üretim teknolojilerinin getirdiği avantajların yanında geleneksel üretim teknolojilerine göre ilk yatırım maliyetleri daha yüksek olmaktadır (Lewis ve Boyer, 2002, s. 126).

Zamanımızda gözlemlenen bir gerçek, teknolojinin yaşamımızın bir parçası olmasından çok yaşamımızın kendisi olmaya doğru evirildiğidir. Endüstri 4.0’la üretimden iş yapma biçimlerine, tüketici davranışlarından pazarlama tekniklerine kadar her alanda kapsamlı değişimler söz konusudur. Günümüz için artık işletme değerini ve devamlılığını sürdürebilmenin tek yolu endüstri 4.0 değişimlerini sağlayarak dijital akıllı işletmelere dönüşmek veya daha başta dijital akıllı işletme olarak kurulmaktan geçmektedir (HBR, 2020). Büyük veri, nesnelerin interneti ve adeta ışık hızıyla iş dünyasını etkileyen diğer dijital teknolojiler, ilk etapta işletmelerin yönetimini giderek daha komplike bilişim teknolojisi (BT) tabanlı hale getiriyor gibi görünebilir. Aslında doğru şekilde yapılmış Endüstri 4.0 entegrasyonu gerçek zamanlı veri analitiği ile

karmaşık BT altyapısını ortadan kaldırarak sadelik ve performans odaklı işletme ve yönetim fonksiyonunun oluşmasını sağlamaktadır. Özellikle kurumsal işletmelerin Endüstri 4.0'ın dijital dönüşümlerini COVID-19 küresel salgınının oluşturduğu yeni normallerin etkisiyle planlarından da önce gerçekleştirmekte oldukları gözlenmektedir.

3. GELENEKSEL FİNANSAL RAPORLAMA VE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Dünyada yaklaşık olarak bir asırdır kullanılmakta olan raporlama kavramının aslında muhasebenin kaydetme, sınıflandırma, özetleme ve raporlama olarak bilinen fonksiyonlarından sonuncusu olduğunu hatırlamak gerekir. Finansal raporlama kapsam olarak finansal olan ve sayısal değerle ifade edilebilen ekonomik büyüklükteki verilerin raporlanma biçimini ifade etmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2007, s. 3). ABD'de yaşanan büyük buhranın (Great Depression) hemen ardından 1930'ların başında, yatırımcı güvenini yeniden kazanmak için Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartları (US GAAP) oluşturulmuştur. Peşi sıra halka açık şirketlerin finansal bilgilerini yayınlaması zorunlu hale getirilmiştir. Finansal bilgileri yayınlamanın yatırımcıların firmalara olan ilgisini ve güvenini arttırdığını gören ABD dışındaki diğer ülkelerin de aynı uygulamaya art arda geçmeye başlamasıyla finansal raporlama kısa sürede dünya genelinde yaygınlaşmıştır (Aras ve Sarıoğlu, 2015, s. 21).

Ülkemiz açısından bakılınca, bugünkü finansal raporlama ve muhasebe alanındaki uygulamaların yasal zeminini, 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 175. ve mükerrer 257. Maddelerine istinaden Maliye Bakanlığı tarafından ilki 1992 yılında yayınlanan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğlerinin (MSUGT) oluşturduğu görülmektedir. Bu kapsamda finansal rapor veya yaygın kullanılan ismiyle vergi raporu hazırlamak zorunda olan işletmeler MSUGT ve yürürlükteki diğer yasal mevzuatlara göre raporlarını düzenlemektedirler.

Birinci tebliğ işletmelerin finansal rapor kullanıcılarını ortaklar, rakip ve ilişkili işletmeler, kredi, finans ve yatırım kuruluşları, potansiyel ortaklar ve kamu olacak şekilde günümüze göre bile geniş bir bakış açısıyla tanımlamıştır. Aynı tebliğde finansal rapor kullanıcılarının, işletmelerin faaliyet sonuçları ile ilgili sağlıklı ve güvenilir bilgi sahibi olma konusundaki haklı isteklerinin karşılanmasının da altı çizilmiştir (I Sıra Nolu MSUGT, 1992). Özellikle işletme dışı taraflar açısından işletmenin faaliyet sonuçları konusundaki bilgi kaynağı, işletmenin belgelere dayalı muhasebe kayıtlarından hazırlanmış finansal tablolarıdır. Finansal tablo kullanıcıları finansal tablolardaki verileri baz alarak mikro düzeyden, milli gelirin belirlenmesi ve kalkınma planlarının hazırlanması gibi makro ekonomik düzeye kadar birçok karara imza atmaktadırlar. Geniş bir yelpazedeki kararların değerini etkileyen finansal tabloların ne denli önemli olduğu tartışılmazdır.

Uluslararası düzeyde uzun zamandır yürütülen muhasebe alanındaki standartlaşma çalışmalarına uyma gerekliliğinin bir yansıması olarak ülkemizde de Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından çalışmalar yürütülmektedir. Hazırlanan vergi raporlarının/finansal raporların yanı sıra halka açık ve kamu yararını ilgilendiren kuruluşlar (KAYİK) Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarına (TMS/TFRS), bağımsız denetim yaptırmak zorunda olan büyük ve orta boy işletmeler (BOBİ) BOBİ Finansal Raporlama Standardına (BOBİ FRS) göre de ikinci bir finansal raporlama yapmak durumundadır.

KGK uygulanmakta olan TFRS setine eklenecek bilanço esasına göre defter tutmakla birlikte bağımsız denetime tabi olmayan işletmelerin uygulayacağı yeni bir finansal raporlama çerçevesi olan küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standardı (KÜMİ FRS) ve standartlara uygun hesap planı taslağını yayınlayarak kamuoyunun görüşüne açmıştır (KGK, 2021). Her ne kadar KGK standartlaşma çalışmalarıyla vergi esaslı muhasebe anlayışından, bilgi esaslı muhasebe anlayışına geçmeyi hedeflediğini belirtse de uluslararası nitelikteki TMS/TFRS'lerin uygulamaya girmesi, vergi uygulamaları ile muhasebe uygulamaları arasındaki farklılıkları daha da artırmıştır (Haberal, 2021, s. 331).

Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve yükümlü olsun veya olmasın finansal tablo hazırlayan işletmeleri raporlayan işletme olarak nitelendirmekte ve raporlayan işletmelerin yapısı hakkında herhangi bir sınır öngörmemektedir. Finansal tablolar; raporlayan işletmenin varlık, yükümlülük, öz kaynak, gelir ve giderleri hakkında bilgi sağlayan belirli bir finansal rapor şekli olarak tanımlanmıştır (KGK, 2018, s. 7). IASB en son revize ettiği kavramsal çerçevede (Mart, 2018) finansal raporlamanın amacını hissedarlara, potansiyel yatırımcılara, borç ve kredi verenler ve işletmeyle ilgili diğer tüm karar vericilere faydalı finansal bilgiyi sağlamak olarak ifade etmiştir. Tanımda geçen faydalı finansal bilgi, finansal raporların kullanıcılarına

ihtiyaca uygun ve gerçeğe uygun sunulmasını gerektiren temel niteliksel özellik olarak açıklanmıştır (KGK, 2018, ss. 5-6).

Endüstri 4.0 bağlamında bilgi teknolojilerinde görülen sürekli gelişim sayesinde verilerin oluşturulması, depolanması ve transferi tamamen dijital ortamda yapılmaktadır. Hız ve kolaylık gibi yüzlerce avantajının yanında internette farklı işletim sistemleri ve uygulama yazılımlarının kullanılıyor olmasından dolayı finansal rapor verilerine dijital ortamda ulaşmak ve analiz etmek zor ve karmaşıktı. Finansal raporlamada bilgi teknolojilerinden daha etkin yararlanmak için, Amerika Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants - AICPA) öncülüğünde tüm dünyada standartlaşmayı sağlayacak Genişletilebilir İşletme Raporlama Dili (eXtensible Business Reporting Language, XBRL) çalışmaları yapılmıştır (Ergün, 2019, s. 42). XBRL çalışmasına ihtiyaç duyulması, finansal tablo kullanıcılarının bilgiye daha kolay ulaşabilmeleri adına teknolojinin mevcut sistemleri yeni dönüşümlere nasıl zorladığına iyi bir örnektir. Ülkemizde de KGK XBRL raporları standardını 2019 TFRS Taksonomisi adıyla yayınlamaya çalışarak işletmelerin kullanımına sunmuştur. Kullanılmakta olan geleneksel finansal raporlamaya yön veren MSUGT ve TFRS seti arasında, sayılan finansal tablo kullanıcıları açısından MSUGT'un bilgi kullanıcıları olarak kamuyu öncelemesini dikkate almazsak bir fark olmadığı söylenebilir.

Son zamanlarda geleneksel finansal raporlamanın, işletmelerin baştan sona değer oluşturma çabalarının ve işletme ekosistemindeki değişikliklerin tüm sonuçlarını yeterince gösteremediği endişesi birçok kesim tarafından giderek yükselen bir sesle dillendirilmektedir (de Villiers vd., 2017). Geleneksel finansal raporlamaya, tarihsel finansal verilerden oluşması ve sadece işletmenin geçmişte nasıl ayakta kaldığını gösteriyor olması açısından giderek artan eleştiriler yöneltilmektedir (Karaburun ve Demirci, 2020, s. 351). İşletme ve yatırımcıların giderek daha duyarlı olması işletme faaliyetlerinin çevre ve sosyal etkilerinin de açıklanması ihtiyacını artırmış ve dolayısıyla işletmeleri finansal olmayan bilgileri de açıklamaya yönlendirmiştir (Önce ve Çavuş, 2020, s. 2).

Geleneksel finansal raporlamaya farklı kesimlerden getirilen eleştiriler dört maddede gruplandırılarak aşağıda sunulmuştur (Aras ve Sarioğlu, 2015; de Villiers ve diğerleri, 2017: 938; Eccles ve Saltzman, 2011):

1. Finansal tablolar 1930'lardan bu yana şirket performansının değerlendirilmesinde kullanılan tek rapor çıktıları iken, özellikle son çeyrek asırda yaşadığımız küresel ekonomik krizler (1994, 2000-2001, 2008, 2018-2021) ve şirket iflasları (Enron, Worldcom, Cerox, Parmalat vb.) yalnızca finansal raporlar üzerinden yapılan değerlendirmelerin şirket performansı ve özellikle de şirketin geleceğine ilişkin verileri sunmakta yetersiz kaldığını açıkça göstermiştir.
2. Mekanik makineler ve kas gücüne dayalı üretimin azalarak dijitalleşmeye başlaması ve bilgiye dayalı ekonominin gelişmesi sonucunda şirketlerin varlıklarının büyük bir kısmı maddi varlıklardan çoğunlukla bilançolarda görünmeyen fikri mülkiyet hakları, insan sermayesi, itibar, bilgi birikimi, tedarikçi ve müşteri ağı gibi kalemlerden oluşan maddi olmayan varlıklara kaymıştır. Fikri mülkiyet bankası Ocean Tomo'nun kamuoyuyla paylaştığı yıllara yaygın raporda; 1995 ve 2015 yılları arasında, S&P 500'ün maddi olmayan duran varlık payının (MODV) piyasa değerinin %68'den %84'e yükseldiği görülmektedir. En son 2020 Temmuz'da güncellenerek paylaşılan raporda COVID-19'un MODV payını artırma eğilimini hızlandırdığı vurgulanmış ve S&P 500'ün piyasa değerinin MODV payının %90'lar seviyesinde olduğu görülmektedir (Tomo, 2020).
3. Şirketlerin iç kontrol departmanları, bağımsız denetim firmaları ve yasal düzenlemeler finansal raporları daha güvenilir hale getirirken, raporların her geçen gün daha fazla teknik bilgi içermesi ve karmaşık bir yapıya dönüşmesi de finansal uzmanlığı olmayan kullanıcıların bu raporları anlamasını neredeyse imkansız hale getirmiştir.
4. Dünyadaki artan küresel rekabet ve muhasebenin birçok hastalığından sorumlu tutulan kısa vadecilik koşullarında finansal raporların şirketin uzun dönemli risk ve fırsatları yerine sadece geçmiş döneme ait finansal performansını yansıtması da bir başka zayıf noktası olarak görülmektedir.

Endüstri 4.0 teknolojisi karşısında yok olmamak için muhasebe ve finans alanında kullanılan finansal raporlarda standartlaşmaya da evirilecek şekilde gerçekleştirilen XBRL çalışması, geleceğin değişimlerinin habercisi konumundadır. Değişimlerde katalizör etkisi yapan COVID-19 salgını, ülkeler ve firmalar açısından Endüstri 4.0 entegrasyonu için zamana yayılmış planları alt üst ederek yeni normallerin oluşmasını

sağlamıştır. Her alanda yaşanan yoğun değişimlerden bireyden kamuya, gerçek kişiden tüzel kişi işletmeye kadar büyük bir havuz oluşturan finansal tablo kullanıcılarının etkilenmemesi hayatın normal akışına uygun değildir. Yeni normallerle hızlanarak gerçekleşen dijital dönüşümler ve gelecekle ilgili öngörüler finansal tablolardan elde edilen bilgilerle ilgili beklentilerde ve önem sıralarında kayda değer değişimlerin yaşanabileceğinin işaretlerini vermektedir.

4. ENTEGRE RAPORLAMA KAVRAMI

Entegre raporlama, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi'nin (2013, s. 7) Türkçe versiyonunda "bir kuruluşun stratejisinin, kurumsal yönetiminin, performansının ve beklentilerinin kuruluşun dış çevresi bağlamında kısa, orta ve uzun vadede değer yaratmayı nasıl sağlayacağına kısa ve öz bir şekilde bildirilmesidir" şeklinde tanımlanmıştır. Ocak 2021 yılında yayınlanan son revize çerçevede ise entegre raporlama tanımı "bir kuruluşun stratejisinin, yönetiminin, performansının ve beklentilerinin, dış çevresi bağlamında, kısa, orta ve uzun vadede değer oluşturmaya, korumaya veya erozyona nasıl yol açtığı hakkında kısa bir iletişimdir (IIRC, 2021, s. 10)" şeklinde ifade edilmiştir. İki tanım karşılaştırıldığında son tanıma birinciden farklı olarak değer oluşturmada sonra, mevcut değeri muhafaza etme veya değer erozyona uğraması pozisyonları ilave edilerek olumsuz sonuçların da raporda yer alması gerektiği vurgulanmıştır. Son bir dokunuş olarak bilişim teknolojilerini etkin kullanmayı çağrıştıran raporların bir "iletişim" olduğu vurgusu yapılmıştır (Aras, 2021, s. 1).

Entegre rapor, kuruluşların rapor kullanıcılarına özellikle de yatırımcılara uçtan uca oluşturdukları finansal ve finansal olmayan değeri bütüncül olarak daha doğru, şeffaf ve kolay aktarabilme ihtiyacından doğmuştur. Entegre raporlama, finansal ve finansal olmayan bilgilerin entegrasyonunun tek bir raporda olmasını öneren yeni bir raporlama yaklaşımıdır. Entegre raporlama kurumsal raporlamayı geliştirebilecek, yatırımcıların firmalarla ilgili gelecek beklentilerini daha iyi fiyatlayabilmelerini sağlayabilecek ve geleneksel raporlama modellerine yönelik tekrarlanan eleştirilerin üstesinden gelmek için çözümler sunabilecek raporlama üzerine yeni fikirlerden oluşmaktadır (de Villiers vd., 2017, s. 937).

Entegre raporlama ilk olarak 1994 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti'nde gündeme gelmiştir. Ülkenin kurum ve şirketlerine olan güveni arttırmak için işletmelerin strateji, risk, performans ve sürdürülebilirliğini bir bütün olarak yansıtabilecek entegre rapor hazırlanmasından yola çıkılmıştır. King III ilkeleri olarak da bilinen Kral Yönetişim Yasası gereği 2009 yılından itibaren Johannesburg Menkul Kıymetler Borsası'nda (JSE) işlem gören şirketlerin entegre rapor hazırlama veya hazırlamama nedenlerini açıklamaları gerekmektedir. Şirketlerden entegre rapor düzenlemesi istenmesine rağmen, entegre raporun hazırlanması, yapısı, kapsamı ve konusu hakkında ayrıntılı bilgi verilmediği gibi standart bir yapıda önerilmemiştir. Bu belirsizliği gidermek ve standartlaşmayı sağlamak amacıyla muhasebeciler, iç denetçiler, yöneticiler, kurumsal yatırımcılar, JSE şirketleri bir araya gelerek ulusal bir organ olan Güney Afrika Entegre Raporlama Komitesi'nin kurulmasını sağladılar (Leigh, 2018).

Güney Afrika'daki çalışmalara ilgi duyan küresel aktörler uluslararası boyutta bir yapının oluşmasına liderlik ettiler. Galler'de 2009 yılında başlayan uluslararası entegre raporlama çalışmaları 2010 Ağustos ayında Londra'da kâr amacı gütmeyen küresel ölçekte Uluslararası Entegre Raporlama Komitesi'nin kuruluşunu gerçekleştirdi. Komite iş dünyası, düzenleyici kurumlar, borsalar, muhasebe mesleği temsilcileri, standart belirleyiciler, akademi ve diğer raporlama kurumları olmak üzere geniş yelpazede temsil edilen uluslararası topluluk ve kuruluşlardan oluşmaktadır (IIRC, 2021a). IIRC üyeleri alanlarında çok saygın itibarlı kurumlardır. Bu yüzden IIRC uluslararası düzeye yayılmış geniş bir takip kitlesine ve desteğe sahiptir. IIRC birincisi 2013 yılı diğeri ise 2021 Ocak olmak üzere şu ana kadar iki adet Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi yayınlamıştır.

İlk IIRC çerçevesinin 2013'te kamuoyuna duyurulmasından bu yana, entegre raporlama düzenleyici kuruluşlardan, firmalara, hazırlayıcılardan yatırımcılara kadar dünyanın her yerinde ilgiyle karşılandı. Avrupa Komisyonu ve Yirmiler Grubu (G20) entegre raporlamanın önemini ve gerekliliğini kabul etmiştir. Güney Afrika'dan sonra Avustralya, Japonya, Hindistan ve Singapur entegre raporlamayı benimseyerek firmaların hazırlaması için yasal altyapı hazırlığına başlayan ülkeler arasındadır. Coca-Cola Şirketi ve Microsoft Firması da dahil olmak üzere 100'den fazla çok uluslu şirket, IIRC'nin programına gönüllü olarak katılmıştır. Entegre Raporlama, 2020 sonu itibarıyla 70'ten fazla piyasada, 2000'den fazla kuruluş tarafından benimsenmiştir (Tilley, 2020).

Entegre Raporlama Türkiye Ağı (ERTA) dünya örgütlenmesine göre oldukça erken sayılabilecek 2013 yılında Prof. Dr. Güler ARAS tarafından kuruldu. ERTA ülkemizde entegre raporlama ve entegre düşüncenin yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır. ERTA'nın kurucu üyeleri arasında Borsa İstanbul, TÜSİAD, Global Compact Türkiye, Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, IIRC Türkiye Büyükelçisi, Argüden Yönetişim Akademisi, Garanti BBVA ve ÇİMSA bulunuyor. Türkiye'de bugüne kadar 17 özel sektör, iki kamu ve bir yükseköğrenim olmak üzere 20 kurum tarafından toplamda 42 entegre rapor yayımlanmıştır (Duran, 2021, ss. 40-41).

5. ENTEGRE RAPORLAMAYA DUYULAN İHTİYAÇ

Sanayileşmeyi daha çok kazanmanın fırsatı gören insanoğlunun dünyanın ekolojik dengesine, doğal çevresine ve kaynaklarına verdiği zararlardan kendini sorumlu hisseden ve bir şeyler yapmak için harekete geçilmesi gerektiğine inanan insanların, kurum ve kuruluşların giderek sayısı artmaktadır. Dünyanın bir bölgesinde yaşanan afetlerin, salgınların veya kazaların dünyanın başka bölgelerinde üretimi durdurması, çevreye verilen zarardan veya insan hakları ihlallerinden dolayı şirketlerin ve ülkelerin kararlı bir şekilde boykot edilmesi, doğal kaynakların azalarak hammadde tedarikini olumsuz etkilemesi gibi finansal tablolarda yer almayan risklerin şirketler için finansal sonuçlar doğurduğu görülmüştür. Şirketlerin artık sosyal ve çevresel sorunların bir nedeni değil, bir çözümü olması gerektiğini savunanların ağırlığı hızla artmaktadır (Perrin, 2005, s. 611). Şirket performansının sadece kârla değil tüm paydaşlarına hatta tüm dünyaya karşı ne kadar sorumlu olduklarıyla ölçüldüğü Endüstri 4.0 dönemi başlamıştır.

Çevresel, sosyal ve yönetsel risklerin ve belirsizliklerin şirket sürdürülebilirliğini doğrudan etkilediğini gören yatırımcılar, işletmelerden sürdürülebilirlik/kurumsal raporlarını talep etmektedirler. İşletmeler sosyal ve çevresel sorumluluklarını nasıl yerine getirdiklerini ve yakın, orta ve uzun gelecekte neler yapmayı planladıklarını sürdürülebilirlik raporları aracılığıyla paydaşlarına sunmaktadırlar. Finansal raporlarda bu tür bilgilerin verilememesinden dolayı işletmeler hem sürdürülebilirlik raporları hem de finansal raporları ayrı ayrı hazırlamaktadırlar. Son çeyrek yüzyılda finansal raporlardan bağımsız olarak sürdürülebilirlik raporları dünya genelinde yaygınlaşırken iki rapor arasında işletmenin performansı, stratejisi ve değer yaratım süreciyle arasındaki bağın yeterince kurulamamasına yol açmaktadır (Aras ve Sarıoğlu, 2015). İşletmenin finansal ve finansal olmayan raporları arasında finansal, fiziksel ve mantıksal bir bağ kuramayan karar vericiler, bilgi yığınlarının arasında kaybolmaktadırlar.

Tam da yukarıdaki paragrafta ele aldığımız çıkmazda devreye giren entegre raporlama, raporlayan kurumun stratejisi, yönetim ve finansal performansı ile faaliyet alanındaki yönetsel, çevresel ve sosyal faktörler arasındaki ilişkiyi paydaşların kolayca kurabilmesine olanak sağlamaktadır (Önce vd., 2015, s. 238). Entegre raporlama ile işletmeler hem finansal tablolarıyla finansal bilgilerini hem de sürdürülebilirlik raporlarında olduğu gibi finansal olmayan bilgilerini beraberce açıklarken yalnızca geçmişe yönelik değil aynı zamanda geleceğe yönelik riskleri, yönetim yaklaşımlarını ve stratejilerini de açıklayacaklar ve tüm menfaat sahipleri ile aradaki güvensizliği en aza indirmeye çalışacaklardır (Çelebier ve Çankaya, 2019, s. 180)

6. YENİ RAPORLAMADA KÜRESEL DÜZENLEYİCİ BEŞLER

IIRC'nin de içinde bulunduğu küresel çerçeve ve standart belirleyicilerden oluşan beşli yapı, Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative, GRI), Sürdürülebilirlik Muhasebe Standartları Kurulu (Sustainability Accounting Standards Board, SASB), Küresel ve Çevresel Bilgilendirme Hareketi (Carbon Disclosure Project, CDP) ve İklim Bilgilendirme Standartları Kurulu'ndan (Climate Disclosure Standards Board, CDSB) oluşmaktadır. Burada yer alan her bir organizasyon küresel düzeyde raporlama çerçevesini ve standartlarını kuruluş amaçları açısından düzenleme çalışmalarını yürütmektedir.

GRI entegre raporlamanın bir parçası olan ve tüm dünyada büyük kabul gören sürdürülebilirlik raporlaması standartlarını, paydaşları ile belirleyerek küresel çerçeve oluşturabilmek için GRI kılavuzlarını yayınlamış ve artık GRI standartlarını yayınlamakta olan uluslararası bir organizasyondur. Kurulduğu 1997'de Birleşmiş Milletler (BM) Çevre Programı'nın da katılımıyla şirketlerin çevresel davranışlarının sorumluluklarını almaları ve hesap verebilmelerini sağlamak için kurulmuş olsa da yapı kısa sürede sosyal, ekonomik ve yönetim konularını içine alarak genişlemiştir (GRI, 2021). Genel merkez Hollanda olmak üzere sürdürülebilirlik raporlaması çalışmaları dünyaya yayılmış yedi bölgesel merkezin oluşturduğu ağ tarafından sürekli büyüyen ve güçlenen bir yapıyla yürütülmektedir (Göde ve Ekerşil, 2017, s. 869).

SASB şirketlerin sürdürülebilirlik bilgilerinden finansal açıdan kararları etkileyebilecek olanlarının rapor kullanıcılarına özellikle de yatırımcılara iletilmesine rehberlik edecek standartları belirleyen uluslararası bir kuruluştur. SASB Standartları, her sektörün finansal performansla yakından ilgili olan çevresel, sosyal ve yönetim konularını ve alt kırılımlarını belirler. SASB standart yayınlamanın yanında, yayınladığı standartlarının kullanımını ve anlaşılmasını kolaylaştıracak eğitimler ve çeşitli kaynaklarla destek faaliyetlerini de yürütmektedir (SASB, 2021).

CDP çevresel (iklim, orman, su vb.) değişikliğinin etkilerini azaltmak ve doğal kaynakları korumak amacıyla iş dünyasının işleyiş şeklini değiştirmek üzere kurulduğu 2000 yılından bu yana sürekli büyüyerek gelişen uluslararası kuruluştur. CDP, geçen yıllar içerisinde sürdürülebilirliğe zarar veren olumsuz çevresel etkileri yönetmek için yatırımcılar, şirketler, şehirler, eyaletler ve bölgeler için küresel bilgi paylaşımı sunan kapsamlı veri bankası şekline dönüşmüştür (Sabancı, 2021). Konumuz açısından önemi, uluslararası düzeyde sürdürülebilirlik raporlarının çevresel etki boyutunun asli kaynağı konumunda olmasıdır.

CDSB, kendini ‘doğal sermayeyi finansal sermayeyle eşitlemek için ana akım kurumsal raporlamayı geliştirmeye ve uyumlu hale getirmeye kendini adanmış uluslararası bir iş ve çevre STK’ları konsorsiyumudur’ şeklinde tanımlamaktadır. İklim değişikliğiyle ilgili bilgilerin genel finansal raporlamaya entegre edilmesi yoluyla yatırımcılara ve finansal piyasalara maddi bilgi sağlamak için Londra merkezli faaliyet gösteren bir kuruluştur. CDSB resmi sitesinden 22 Mart 2021 tarihinde yayınladığı bir haberle, merkezi Londra’da bulunan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) Vakfı’ndan küresel sürdürülebilirlik raporlamasında yakınlaşmayı hızlandırma çalışma grubuna katılmaya davet aldığını duyurmuştur (CDSB, 2021).

GRI ve SASB’nin 8 Nisan 2021 tarihinde yayınladıkları ‘GRI ve SASB raporları birbirini tamamlıyor’ başlıklı ortak basın bildirisinde duyurulan pratik kılavuz, her iki standart grubunun birlikte kullanılarak nasıl sürdürülebilirlik raporu hazırlanabileceği hakkında paydaşlara rehberlik etmesi amacıyla yayımlanmıştır (Press, 2021, s. 1). Bu kılavuz uzun soluklu bir çalışmanın ve temeli çok önceleri atılmış iş birliğinin ürünüdür. Tek ve tutarlı küresel sürdürülebilirlik raporlaması için önemli bir adım daha atılmıştır (SASB, 2021). GRI ve SASB Standartlarının birlikte kullanılması, sürdürülebilirlik ile finansal bilgileri bir araya getiren bütünsel resim kurumsal performansın daha iyi görünmesini sağlayacaktır.

Önde gelen sürdürülebilirlik ve entegre raporlama kuruluşları CDP, CDSB, GRI, IIRC ve SASB Eylül 2020’de, kapsamlı bir kurumsal raporlama sistemi vizyonunu ve bunu başarmak için birlikte çalışma taahhüdünü özetleyen ortak bir niyet beyanı yayınladılar (Reporting, 2020). Güçlerini birleştiren ortak çalışma grubu, sürdürülebilirlikle ilgili finansal açıklama kavramını hayata geçirme yolunda ilk prototipini iklimle ilgili bir finansal bilgilendirme standardı çalışması ile Aralık 2020 tarihinde uluslararası kamuoyuna sundular (Standard, 2020). IRC ve SASB 2020 sonunda birleşme bildirgesi yayınladılar. Ortak bir isim altında 2021 yılı içerisinde birleşmenin gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Yukarıda aktarılmaya çalışıldığı gibi, yaklaşık son yirmi yıllık süreçte raporlama ortamına yön veren kuruluşların, tek ve tutarlı raporlama standardı seti için süregelen ve 2020 yılı özelinde hızlanan beşlinin iş birliği, birleşmeler ve uluslararası finansal raporlamaya yön veren kuruluşlar tarafından yakınlaştırma çalışmalarına dahil edilmeleri bağlamında faaliyetlerin arttığı gözlenmektedir. Yaşanan bu gelişmeler entegre ve sürdürülebilirlik çalışmalarının, finansal raporlarla birlikte ortak bir raporlama dili elde etme amaçlarına kararlı bir şekilde yürüdüklerinin kanıtlarıdır.

7. SONUÇ

Endüstri 4.0 süreci ile birlikte işletmelerin ve bireylerin, sanayi devrimlerinin yol açtığı ekonomik, sosyal ve çevresel değişimlere karşı var olan duyarlılığı dünya toplumlarında genişleyerek daha da güçlenmiştir. İnsanlığı bu duyarlılığa getiren ana etken, işletmelerin sanayi devrimlerinin sağladığı teknolojiler, ekonomik büyüme, artan tüketim bağlamında daha çok kazanma hırsıyla doğal kaynakların miktarına bakmadan üretimlerini arttırmış olmalarıdır. Bu vahşi tutumu eleştiren insanlar gelecek nesillerin doğadan olan gereksinimi tehlikeye atmadan, günümüz ihtiyaçlarını karşılayarak daha yaşanır bir dünya için sürdürülebilir bir anlayışının mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Artık gelinek noktada hissedar ve yatırımcı gibi paydaş şapkaları bulunan bu duyarlı insanlar olumsuzluklara karşı reaksiyonda bulunma pozisyonunu seçmişlerdir. Endüstri 4.0’ın teknoloji bileşenlerinin sağladığı iletişim kanallarının çeşitliliği ve hızı sadece paydaşların değil, tüketicilerin de artık işletmelere nasıl davrandıkları konusunda meydan okuyabilmesini sağlamıştır.

Duyarlı rapor kullanıcıları özellikle de yatırımcılar ve içinde tüketicilerin de olduğu toplumun birçok kesimi işletmelerden şeffaf bir şekilde hazırlanmış sürdürülebilirlik performanslarını görebilecekleri raporları talep etmektedirler. İşletmeler de tüketici güveninin sürmesi ve yeni yatırımcılar bulmaya devam edebilmek gibi nedenlerle sürdürülebilirlik raporları yayınlamak zorunda kalmaktadırlar. Bu tür işletmelerin yanında bu konuda duyarlı olan ya da sürdürülebilirlik raporlarının işletmenin çevresel, ekonomik ve yönetsel performansını doğru belirlemede faydalı olacağına inanan işletmeler kendiliğinden raporlar yayınlamaktadırlar. Gerekçesi ne olursa olsun bugünkü anlamda dünyada 90'lı yıllarda başlayan sürdürülebilirlik raporlarını yayınlayan işletme sayısı kayda değer miktarlara ulaşmıştır. Değişim ve gelişimin toplumda yol açtığı beklentiler düzleminde sayının yakın gelecekte katlanarak artmaya devam edeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

İkinci sanayi devriminin içerisinde yer alan 1930'lu yıllarda ABD'de Genel Kabul Görmüş Muhasebe ilkeleriyle (GAAP) olgunlaşarak başlayan finansal raporlama, bütün dünyaya hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bugün dünyada daha çok Uluslararası Finansal Raporlama Standardı (UFRS) kapsamında uygulanan finansal raporlama işletmenin metrik ifade edilebilen daha çok geçmiş performansı hakkında bilgi sağlar. Çok uzun zamandır kullanılan bir raporlama olduğu için makalede 'finansal raporlama' kavramı yerine 'geleneksel raporlama' demeyi tercih ettik. Gerçeğe uygun sunum ve ihtiyaca uygunluk temel niteliklerini sağlayan finansal raporlar karar alıcılara faydalı bilgi sunan ve diğer yeni rapor türlerine göre daha olgunlaşmış yapılar olmasına rağmen finansal raporlamaya getirilen haklı eleştiriler bulunmaktadır. Günümüz gerçekleri gereği rapor kullanıcıları işletmenin finansal raporlarının yanında, gelecekteki fırsat ve riskleri doğru okuyabilmek için çevresel, sosyal, yönetsel özellikleri gösteren raporları da aramaktadırlar.

Rapor kullanıcıları açısından işletmelerden talep edilen sürdürülebilirlik raporları (finansal olmayan rapor) kendine özgü nedenlerden dolayı finansal raporlamadan daha karmaşıktır. Özellikle finansal yatırımcıların kullanımı açısından sürdürülebilirlik raporları ve finansal raporların sağladığı bilgiler ekonomik kararlar almak içindir. İşletmenin finansal raporuyla finansal olmayan raporunun ilişkisel bağının kurulamaması farklı zamanlarda ve birbirinden bağımsız hazırlanması nedeniyle mevcut sistemde beklenen verim alınamamaktadır. Arz ve talebi hızla yayılan sürdürülebilirlik raporlarının evrensel ölçülerde çerçevesi, standartları ve içerikteki kalemlerin ölçüm, derecelendirme ve endekslerini düzenlemek için uluslararası yapıda kurulmuş GRI, SASB, CDP ve CDSB organizasyonları çalışmalarını hızla sürdürmektedirler. Bu kuruluşlar hakkında düzenleyici beşer başlığı altında bilgi verilmiştir.

Endüstri 4.0'ın başlangıcına yakın bir zaman olan 2010 yılında, uluslararası düzeyde çalışmaya başlayarak entegre raporlama çerçevesini ve düzenleyici rehberleri yayınlayan IIRC, finansal yatırımcılar ve rapor kullanıcılarının karşılaştıkları problemleri sürdürülebilirlik raporlarını finansal raporlarla birleştirerek, entegre raporlama adı altında tek bir rapor çerçevesi üretmek üzere çalışmaktadır. Yeni raporlama için çerçeve ve standart yapıcı beş yapının 2020 Eylül'ünde başlattıkları önceliklerden daha kararlı iş birliği tek, tutarlı ve daha kapsamlı bir kurumsal raporlama sistemine doğru ilerleme kaydedildiğinin en açık göstergesidir.

Entegre raporlamaya, Dünya'da ve Türkiye'de rapor düzenleyicileri ve kullanıcıları boyutunda giderek daha çok ilgi duyulduğu görülmektedir. Entegre raporlama, bilgilere dayalı karar alıcıların gelecekteki beklentilerini, değerlendirme yeteneğini geliştirebilecek ve geleneksel raporlamaya yönelik dillendirilen eleştirilerin üstesinden gelmek için çözümler sunabilecek raporlamanın ne olması gerektiği hakkında yeni fikirler ürettiğini kanıtlamıştır. Bu fikirleri, sürdürülebilirlik raporlarının düzenleyicisi olan uluslararası kuruluşlar da kabul ediyor ki IIRC ile birleşmeler ve iş birlikleri gerçekleştiriyorlar. Sürdürülebilirlik bilinci artan duyarlı yeni toplumun ve özellikle yatırımcıların işletmelerin sosyal, çevresel ve yönetsel sermayesiyle ilgili bilgilerini de talep etme bilinci sürekli artmaktadır. Bu bağlamdaki gelişmeler, yakın gelecekte geleneksel finansal raporlamanın yeni normalinin entegre raporlama olabileceği hakkında güçlü kanıtlar sunmaktadır.

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmanın tüm süreçlerinde araştırmanın yazarları eşit derecede katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2007). *Finansal tablolar ve mali analiz teknikleri*. Gazi Kitabevi.
- Aras, G. (2021, Nisan). *Stratejik odak ve geleceğe yönelim*. ERTA e-Bülten. <http://www.entegreraporlamatr.org/tr/kaynaklar/e-bulten.aspx>
- Aras, G. ve Sarıoğlu, G. U. (2015, Ekim). *Kurumsal raporlamada yeni dönem: Entegre raporlama*. TÜSİAD Yayın No T/2015 10-567.
- Basalla, G. (1996). *Teknolojinin evrimi (C. Soydemir (çev.))*. Tübitak Yayınları.
- CDSB. (2021). *Climate disclosure standards board*. <https://www.cdsb.net/>
- Çelebier, M., & Çankaya, F. (2019). Entegre raporlama ile ilgili yapılan çalışmalar: Literatür taraması. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5(2), 179–196. <https://doi.org/10.20979/ueyd.560581>
- De Villiers, C., Venter, E. R., ve Hsiao, P. C. K. (2017). Integrated reporting: background, measurement issues, approaches and an agenda for future research. *Accounting and Finance*, 57(4), 937–959. <https://doi.org/10.1111/acfi.12246>
- Deutschlandt. (2014). *Hannover Fuarı'nda endüstri 4.0*. Deutschlandt. <https://www.deutschland.de/tr/topic/ekonomi/kuresellesme-uluslararası-ticaret/hannover-fuarında-endüstri-40>
- Duran, A. E. (2021, 7-20 Mart). Şirketlerde entegre raporlamaya ilgi artıyor. *Ekonomist Dergisi*. <https://www.ekonomist.com.tr/arastirmalar/sirketlerde-entegre-raporlamaya-ilgi-artiyor.html>
- Eccles, R. G., ve Saltzman, D. (2011, Mart). Achieving sustainability through integrated reporting. *Stanford Social Innovation Review* 9, 56–61.
- Ege, B. (2014, Mayıs). 4. Endüstri devrimi: Kapıda mı? *Bilim ve Teknik*, 26–29.
- Enget, K., Saucedo, G. D., ve Wright, N. S. (2017). Mystery, Inc.: A big data case. *Journal of Accounting Education*, 38, 9–22. <https://doi.org/10.1016/j.jaccedu.2016.12.003>
- Ergün, İ. E. (2019). Bilgi teknolojileri ve muhasebe yazılımları. A. Sevim (Ed.), *Muhasebe yazılımları içinde* (ss. 25-53). Anadolu Üniversitesi.
- Göde, M. Ö., ve Ekerkil, V. (2017). Küresel raporlama girişimi standartlarına göre seçilen otellerin sürdürülebilirlik raporlarının analizi ve değerlendirilmesi. *Business and Economics Research Journal*, 8(4), 859–871. <https://doi.org/10.20409/berj.2017.71>
- GRI. (2021). Global reporting initiative. <https://www.globalreporting.org/>
- Günay, D. (2002). Sanayi ve sanayi tarihi. *Mimar ve Mühendis Dergisi*, (31), 8–14.
- Haberal, Z. (2021). Büyük ve orta ölçekli işletmeler için finansal raporlama standardı, küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standardı taslak metni ile vergi usul kanununun değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 20(62), 329–344.
- HBR. (2020). Webinar: Bulut ve yapay zeka (Cloud & AI). *Harvard Business Review*. <https://webinar.hbrturkiye.com/>
- IIRC. (2013). *Uluslararası entegre raporlama çerçevesi (2013)*. <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf>
- IIRC. (2021a). *International integrated reporting council*. <https://integratedreporting.org/>
- IIRC. (2021b). *Uluslararası entegre raporlama çerçevesi (2021, Ocak)*. <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2021/01/InternationalIntegratedReportingFramework.pdf>

- Karaburun, G., ve Demirci, Ş. D. (2020). Muhasebe kültürü ve entegre raporlama farkındalığı ilişkisi. *Journal of Economy Culture and Society*, (62), 345–364. <https://doi.org/10.26650/jecs2020-0057>
- Keywell, B. (2017). *The fourth industrial revolution is about empowering people, not the rise of the machines*. <https://www.weforum.org/>
- KGK. (2018). Kamu Gözetimi Kurumu. *Finansal raporlamaya ilişkin kavramsal çerçeve*. [https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS Sunumlar/Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve.pdf](https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_Sunumlar/Finansal_Raporlamaya_Iliskin_Kavramsal_Cerceve.pdf)
- KGK. (2021). Kamu Gözetimi Kurumu. *Türkiye muhasebe standartları sunum ve taslakları*. <https://kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/4105/TurkiyeMuhasebeStandartları>
- Leigh, G. R. (2018). Integrated reporting: The South African experience. *Cap Journal*. <https://www.cpajournal.com/2018/08/09/icymi-integrated-reporting-the-south-african-experience/>
- Lewis, M. W., ve Boyer, K. K. (2002). Factors impacting AMT implementation: An integrative and controlled study. *Journal of Engineering and Technology Management*, 19(2), 111–130.
- I Sıra Nolu MSUGT. Muhasebe sistemi uygulama genel tebliği, R.G. 21447 (M) Tarih 26/12/1992
- Önce, S., ve Çavuş, G. (2020). Sürdürülebilirlik raporlaması ve finansal raporlama kalitesi ilişkisi: BİST’e kote imalat işletmelerinde araştırma. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, (62), 1–10. <https://doi.org/10.26650/med.2020674583>
- Önce, S., Onay, A., ve Yeşilçelebi, G. (2015). Kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması ve Türkiye’deki durum. *Journal of Economics Finance and Accounting*, 2(2), 230–252.
- Öztuna, B. (2017). *Endüstri 4.0*. Gece Kitaplığı.
- Perrin, F. (2005). Building a European portrait of corporate social responsibility reporting. *European Management Journal*, 23(6), 605–624.
- Press. (2021). Joint press release from GIR and SASB [Basın açıklaması]. <https://www.sasb.org/wp-content/uploads/2021/04/Joint-press-release-GRI-SASB-April-2021-Final.pdf>
- Reporting, (2020). *Statement of intent to work together towards comprehensive corporate reporting*. <https://29kjwb3armds2g3gi4lq2sx1-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/Statement-of-Intent-to-Work-Together-Towards-Comprehensive-Corporate-Reporting.pdf>
- Rogers, J., Freiberg, D., ve Serafeim, G. (2019). *How sustainability issues become financially material to corporations and their investors* (Working Paper 20; 056). https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/20-056_1c21f28a-12c1-4be6-94eb-020f0bc32971.pdf
- Sabancı. (2021). CDP Türkiye. *Carbon disclosure project*. <https://cdpturkey.sabanciuniv.edu/tr>
- SASB. (2021). *Sustainability accounting standards board*. <https://www.sasb.org/about/>
- Schwab, K. (2016). *The fourth industrial revolution*. Dünya Ekonomik Forumu.
- Sedefçi, K. (2018). *Endüstri 4.0 bakış açısıyla nesnelerin interneti ve müşteri deneyimi açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Standard. (2020). *Reporting on enterprise value Illustrated with a prototype climate-related financial disclosure standard*. https://29kjwb3armds2g3gi4lq2sx1-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/Reporting-on-enterprise-value_climate-prototype_Dec20.pdf
- Tilley, C. (2020, Ekim). *Konuk yazarın mesajı*. ERTA E-Bülten. <https://www.entegreraporlamatr.org/tr/kaynaklar/e-bulten.aspx>

- Tomo. (2020). *Intangible asset market value study*. <https://www.oceantomo.com/insights/ocean-tomo-releases-intangible-asset-market-value-study-interim-results-for-2020/>
- TÜBİTAK. (2017). *Yeni sanayi devrimi akıllı üretim sistemleri teknoloji yol haritası*. https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/akilli_uretim_sistemlerityh_v27aralik2016.pdf
- TÜSİAD. (2016). *Türkiye'nin küresel rekabetçiliği için bir gereklilik olarak sanayi 4.0*. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8671-turkiyenin-sanayi-40-donusumu>
- WEF. (2016). *Dünya Ekonomik Forumu*. <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2016>
- Zozik, A., ve Doğan, Z. (2021). Türkiye'de entegre raporlama sürecinde karşılaşılabilecek sorunların tespitine ilişkin bir araştırma. *Muhasebe ve Denetimi Bakış*, 21(63), 83–110.

ORTA DOĞU GÜVENLİĞİNDE YENİ AÇILIMLAR VE İBRAHİM ANTLAŞMASI

NEW EXPANSIONS IN MIDDLE EAST SECURITY AND THE ABRAHAM ACCORD

Güngör ŞAHİN¹, Serhat GÜZEL²

Öz

Orta Doğu'da 1948 yılında İsrail'in kurulmasıyla başlayan Arap-İsrail gerginliği ve bölgesel anlaşmazlıklar, küresel aktörlerin ve ilgili kurumların sürekli takibinde olmuştur. İsrail ile bölgedeki diğer Arap devletleri arasında yaşanan 1967 ve 1973 savaşlarının sonuçları günümüzde dahi etkisini devam ettirmektedir. Enerji arzı gibi konularda küresel etkileri olan Orta Doğu'daki Arap-İsrail gerginliği ve çatışmalar, 1979 yılında Mısır ve 1994 yılında Ürdün ile İsrail arasında mutabakata varılan barış antlaşmaları ve diplomasi vasıtasıyla çözülmeye çalışılmıştır. Son olarak İsrail ile barış antlaşması yapan diğer bir Orta Doğu ülkesi Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) olmuştur. Bu çalışmada, İbrahim Antlaşması ile Orta Doğu bölgesinde tesis edilmeye çalışılan barışın bölge güvenliğine etkileri; haber, belge, makale, kitap taranarak incelenen literatürden erişilen bilgiler derlenerek ve yorumsamacılık yöntemleri kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda İbrahim Antlaşmasının sadece bölgedeki barışı tesis etmeye değil, BAE'nin ABD'den F-35 alımına yardımcı olduğu ve İsrail'in BAE'ye uçakların yedek parça satışı açısından ekonomik avantaja sahip olacağı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Güvenlik, İbrahim Antlaşması, İsrail, Orta Doğu.

Abstract

Arab-Israeli tensions and territorial disputes in the Middle East, which began with the establishment of Israel in 1948, have been constantly monitored by global actors and related institutions. The results of the 1967 and 1973 wars between Israel and other Arab states in the region continue to have an impact even today. Arab-Israeli tensions and conflicts in the Middle East, which have global implications on issues such as energy supply, were tried to be resolved through peace treaties and diplomacy agreed between Egypt in 1979 and Jordan and Israel in 1994. Finally, another Middle Eastern country that made a peace treaty with Israel was the United Arab Emirates (UAE). In this study, the effects of peace on regional security, which were tried to be established in the Middle East region by the Abraham Accord, were tried to be determined by compiling information accessed from the literature examined by scanning news, documents, articles, books and using interpretation methods. As a result of the study, it has been found that the Abraham Accord not only helped establish peace in the region, but also helped the UAE buy F-35s from the United States, and Israel will have an economic advantage in terms of selling spare parts for aircraft to the UAE.

Keywords: Abraham Accord, Conflict, Israel, Security, The Middle East.

1. Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi
Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü,
gsahin@msu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-6296-8568>
2. Bağımsız Araştırmacı,
serhatguzel001@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-6569-9041>

Makale Türü **Article Type**
Derleme Review Article

Başvuru Tarihi/Application Date
12.06.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
20.08.2021

DOI
10.20875/makusobed.951573

Bu makaleye atıf yapmak için:

Şahin, G., Güzel, S. (2021). Orta Doğu güvenliğinde yeni açılımlar ve İbrahim Antlaşması. *MAKU SOBED*, (34), 15-28.
<https://doi.org/10.20875/makusobed.951573>

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to analyze the development of the peace process that has been tried to be established after the conflicts and disputes that have occurred and have taken place so far in the Middle East Region and the impact of these initiatives on regional security. Under the special framework, the Abraham Accord signed between Israel and the United Arab Emirates, Bahrain, Morocco and Sudan on August 13, 2020 has been analyzed.

Research Problem and Research Questions

In the first part of the study, within the framework of the historical background; what initiatives have been taken by Israel within the framework of creating a regional security complex, and what is the impact of these initiatives on the signing of the Abraham Accord? The answer to this question will be sought. In the second chapter, attempts to establish peace in the Middle East and Israel's role will be determined. In the third chapter, the parties to the Abraham Accord and whether this signed treaty has an impact on the UAE's purchase of F-35 combat aircraft from the United States will be examined. The hypothesis of the study is that the Abraham Accord is not just an attempt to establish peace in the region, but that a suitable environment for the sale of arms between the parties is being prepared under the name of the peace treaty.

Literature Review

As part of the literature review conducted for the study, Ekrem Memiş notes that the Middle East region has a very sensitive structure that comes from the historical process and that the developing events have a high capacity to affect the countries in the region.

The regional security complex theory, considered by Barry Buzan and Ole Waever, states that “the emergence of the phenomenon of security or distrust between sujes/states cannot be considered separately from each other, and the analysis should be evaluated in this context.” Efforts to build a security complex in the Middle East do not have a single parameter. Economic, social and cultural elements must be evaluated in order to understand and analyze the grift structure.

Israel's national security strategies are examined and the Israel Defense Forces Strategy document published in 2015 states that Israel should be an effective force in the region and that it is important to make peace with neighboring countries. As stated by Mustafa Kula, Israel does not have a maximalist land invasion, and neither does it have strong views that there can be regional peace. It is noted that Israel's attacks on the Palestinian region will continue, although there are peace treaty attempts by other states in the region that are trying to formally admit themselves.

Methodology

As part of the overall framework of the study, The Middle Eastern countries that have concluded a peace treaty with Israel to date will be analyzed to see whether the Ibrahim Treaty, signed on August 13, 2020, will have an impact on establishing regional security. In order to achieve this goal, information accessed from the literature created by scanning various news, documents, articles and books was compiled and inferences were made using qualitative research methods. The research universe of the paper was identified as the Middle East region, while the sample was identified as Israel and the UAE.

Results and Conclusion

As a result of the study, it has been determined that the Abraham Accord was not only an attempt to establish peace, but that Israel and the United States obtained common interests through this treaty. In this context, after the UAE signed the Abraham Accord, the sales of the F-35, which had been waiting for a long time, began under the leadership of the United States. Israel, which wants to be an effective regional power in the Middle East region, responded positively to the US decision to sell. The reason why Israel expressed a positive opinion on this sale has been analyzed as the UAE produces wing spare parts for the aircraft it will buy and sells spare parts to the UAE.

1. GİRİŞ

Orta Doğu bölgesinde ülkeler arasında barış gerçekleştirme girişimleri belki de uluslararası kamuoyu ve aydınlar tarafından en çok kafa yorulan konuların başında gelmektedir. Coğrafi olarak sınırları konusunda bir uzlaşma olmasa da Kuzey Afrika ile Doğu Akdeniz, Arap Yarımadası ile Basra Körfezi bölgeleri siyasi olarak Orta Doğu olarak tanımlanmaktadır. Orta Doğu’da devam eden çatışmaların ve anlaşmazlıkların bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimine olumsuz etkileri olmuştur. Bu nedenle bölgede tesis edilmeye çalışılan barış girişimlerine büyük önem atfedilmektedir.

Uzun bir süre Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde olan bölgede petrol gibi değerli yeraltı kaynaklarının bulunmasıyla Orta Doğu’nun büyük bir önem kazandığı ortadadır. Doğal zenginliklerin tespit edilmesiyle beraber küresel güçlerin sanayilerini geliştirmek için ihtiyaç duydukları enerji hammaddesi ihtiyacı, bölgenin hegemonya altına alınmasına sebep olmuştur. ABD, İngiltere, Fransa gibi eski sömürgeci ve yeni hegemon devletlerin bölgedeki kültürel ve demografik yapıya önem atfetmeden yeni sınırlar oluşturma girişimleri çatışmaların başlangıcı olmuştur. Avrupa ülkelerinin bölgede hem ekonomik hem de güvenlik açısından çıkarları bulunmaktadır. Üstelik Orta Doğu’da gelişen olaylar etki bakımından sadece Orta Doğu ile sınırlı kalmamakta ve küresel etki yapabilmektedir (Mosalanajah, 2018, ss. 20-52).

Orta Doğu sadece zengin yer altı kaynakları açısından değil dini ve kültürel açıdan da büyük bir öneme sahiptir. 1917 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour tarafından gündeme taşınan bildirge neticesinde Filistin topraklarında bir Yahudi yurdu kurulması fikri uluslararası arenada görüşülmeye başlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Filistin’de bir Yahudi ulusal yurdu kurulmasını desteklemekle birlikte, dönemin ABD Başkanı Franklin Roosevelt bölgede Yahudi yurdu kurulursa Araplara danışılmadan herhangi bir karar verilmeyeceği güvencesini vermiştir (Knell, 2017). Bu dönemde İngiliz sömürgesi olan Filistin topraklarında hem Yahudi Devleti hem de Arap Devleti kurulmasına ve Yahudi mültecilerin bölgeye sınırsız göçüne İngiltere karşı çıkmıştır (Office of The Historian, 2020). İngiltere, Filistin’deki siyasi ve ekonomik çıkarları korumak için Araplarla iyi ilişkilerini korumak istemiştir.

Çalışmanın genel çerçevesi kapsamında İsrail ile bugüne kadar barış antlaşması yapan Orta Doğu ülkeleri, özel çerçevede 13 Ağustos 2020 tarihinde imzalanan İbrahim Antlaşması’nın bölge güvenliğinin tesis edilmesinde etkisinin olup olmayacağı analiz edilecektir. Bu amaca ulaşmak için çeşitli haber, belge, makale ve kitaplar taranarak oluşturulan literatürden erişilen bilgiler derlenerek ve nitel araştırma yöntemleri kullanılarak çıkarımlarda bulunulmuştur. Makalenin araştırma evreni Orta Doğu bölgesi, örnekleme ise İsrail ve BAE olarak tespit edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde tarihsel arka plan çerçevesinde; İsrail’in bölgesel güvenlik kompleksi oluşturması kapsamında ne gibi girişimleri olmuştur ve bu girişimlerin İbrahim Antlaşması’nın imzalanmasına etkisi nedir? sorusuna cevap aranacaktır. İkinci bölümde Orta Doğu’daki barış tesis etmeye yönelik girişimler ve İsrail’in rolü tespit edilecektir. Üçüncü bölümde ise İbrahim Antlaşması’nın tarafları ve imzalanan bu antlaşmanın BAE’nin ABD’den F-35 muharip uçak alımına etkisinin olup olmadığı konusu incelenmeye çalışılacaktır. Araştırmanın hipotezi ise İbrahim Antlaşması’nın sadece bölgedeki barışın tesis edilmesine yönelik bir girişim olmadığı, barış antlaşması adı altında taraflar arasında silah satışı için uygun ortamın hazırlandığı şeklindedir. İbrahim Antlaşmasının analizi ve sonuçları ile ilgili daha önce yapılan çalışmaların sınırlı olması makalenin önemi ve özgün değerini arttırmaktadır.

Çalışma için yapılan literatür taraması kapsamında Ekrem Memiş Orta Doğu bölgesinin tarihsel süreç içerisinde gelen çok hassas bir yapıda olduğunu ve gelişen olayların bölgedeki ülkeleri etkileme kapasitesinin yüksek olduğunu belirtmektedir.

Barry Buzan ve Ole Waever tarafından ele alınan Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ise “sujeler/devletler arasındaki güvenlik veya güvensizlik olgusunun ortaya çıkartılmasının birbirinden ayrı düşünülemeyeceği ve yapılacak analizlerin bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği” belirtilmiştir. Orta Doğu’daki güvenlik kompleksi oluşturma çabalarının tek bir parametresi yoktur. Girift yapının anlaşılması ve analiz edilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel unsurlar değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

İsrail’in ulusal güvenlik stratejileri incelendiğinde ise 2015 yılında yayımlanan İsrail Savunma Kuvvetleri Strateji Belgesi ile İsrail’in bölgede etkin bir güç olması gerektiği ve komşu ülkelerle barış yapılmasının önemli olduğu belirtilmektedir. Mustafa Kula tarafından belirtildiği şekilde İsrail’in maksimalist bir toprak işgali bulunmamakla birlikte bölgesel barış olabileceğine dair kuvvetli görüşleri de

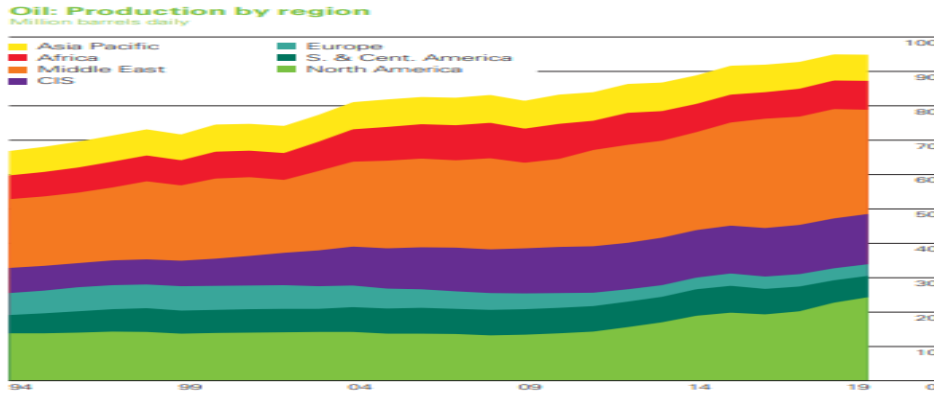
yoktur. Bölgedeki diğer devletlere resmi açıdan kendini kabul ettirmeye çalışan İsrail'in barış antlaşması girişimleri olmasına rağmen Filistin bölgesine saldırılarının devam edeceği belirtilmektedir.

2. TARİHSEL ARKA PLAN VE BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ

Orta Doğu çok hassas bir bölge durumundadır. Bu sebeple bazı kaynaklar Orta Doğu'yu “dünyanın yumuşak karnı” (Memiş, 1995, s. 159) şeklinde betimlemektedir. Orta Doğu, Akdeniz ve Basra Körfezi aracılığıyla denizlere açılma konusunda avantaj sağladığından dolayı da jeostratejik değer kazanmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Orta Doğu çok eski dönemlerden günümüze değin birçok güçlü devletin kontrol etmek istediği coğrafi bir alan olmuştur. Orta Doğu bölgesindeki uluslar gelişen teknoloji ve bilgi üstünlüğünü elde etmedikleri sürece gerekli kapasiteye sahip olamayacaklar ve rasyonel kararlar almakta zorlanacaklardır (Turan, 2012, s. 17).

Orta Doğu'daki petrol rezervlerinin bölgedeki devletlerin gelişmesinde sahip olduğu rol, diğer açıdan çatışma ve istikrarsızlık da getirmektedir (Büyükkaya, 1988, s. 236). Petrol ve diğer yer altı kaynakları açısından Batı'nın bölgeye olan bağımlılığı Orta Doğu'nun dikkat çekmesine sebep olmaktadır. Sanayi kolları ve diğer sektörler için vazgeçilemez bir hammadde olan petrol, devletlerin ekonomik kalkınmalarında hassas bir öneme sahip olduğundan çok değerlidir. Özellikle 1973 yılında yaşanan savaştan sonra Arap devletlerinin petrol satışlarına belirli oranda kota koyması ve yaptırım uygulamaları Batı'da ciddi sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Günümüzde alternatif enerji kaynaklarına bir yönelim olsa dahi petrol ve diğer hidrokarbon yataklarına olan ihtiyaç ve bağımlılık devam etmektedir. Orta Doğu'daki petrol rezervlerinin dünya genelinde bilinen rezervlerin %66'sı olduğu ve 2019 yılında dünya genelinde çıkarılan petrolün %48,1'inin Orta Doğu bölgesinden temin edildiği belirtilmektedir (BP Report, 2020). Şekil 2.1.'de Orta Doğu bölgesinde 1994-2019 arasındaki 25 yıllık periyotta petrol üretiminin artan bir ivme kazandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Ortadoğu'nun coğrafi şartları yer altı kaynakların tespit edilmesi ve çıkartılıp rafine edilmesi için çok uygundur. Bölgede bulunan petrol rezervlerinin çıkartılması dünyanın diğer yerleriyle kıyaslandığında daha az maliyetlidir (Kaynak, 2005, s. 215).

Şekil 1. Bölgeler Bazında Petrol Üretim Değerleri (1994-2019) (Statistical Review of World Energy, 2020)

Orta Doğu bölgesinin önemini sadece mali ve finansal açıdan sınırlandırmak yanlış olacaktır. Yukarıda sayılan jeopolitik nedenlerin yanı sıra dini açıdan da önemli bir bölge olma özelliği taşımaktadır. Bölge semavi dinlerden İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik için çıkış yeri olması ve teopolitik açıdan kutsal bir öneme sahiptir. Günümüzdeki duruma bakacak olursak Müslüman nüfusun ağırlıklı olarak bölgede yaşadığını görürüz. Ancak Müslümanlığın çıkması ve kabul edilmesini takiben devam eden süreçte birçok bölünme ve ayrışma yaşanmıştır. Kerbela ve Siffin olayları gibi yaşanan hadiseler neticesinde bazı mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu mezheplerden bazıları Sünniler, Şiiiler ve Hariciler'dir (Özcan, 2004, ss. 229-250). Bazı mezheplerin bölgede etkilerinin yitirdiği tespit edilmektedir. Ancak bölgede yaşanan mezhepler arası çatışmalarda en büyük ihtilaflar Sünniler ve Şiiiler arasında yaşanmaktadır (Mansour, 1991, s. 43). Diğer yandan Orta Doğu'daki siyasi özgürlük farklı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusunun büyük çoğunluğunun Orta Doğulu olmasına rağmen İsrail, yalnızca Batılı devletlerin siyasi yönden bir aracı olarak değil, daha derin anlamda Batı uygarlığının bir parçası olarak görülmektedir (Lewis, 2018, s. 468).

Orta Doğu bölgesinin küresel anlamda sorun ve çatışma alanı olarak görülmesi 20. Yüzyılın başına dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında "Şark Meselesi" olarak tabir edilen problem sahaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmesiyle beraber gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler ile beraber İsrail devletinin kurulması bölgedeki çatışma ve anlaşmazlık sahalarının farklı boyutlara evrilmesi ile sonuçlanmıştır.

2.1. Ulusal Güvenlikten Bölgesel Güvenliğe

Bölgesel Güvenlik Teorisi devletler arasında var olan düşmanlık ve dostluk ilişkisine dayalı olarak dünyada güvenlik bölgelerini inşa etmek üzere teorik bir çerçeve sağlamaktadır. Bölgesel güvenlik; dostluk ve düşmanlık kalıpları, sınır anlaşmazlıkları ve ideolojik çatışmalardan, olumlu ya da olumsuz uzun süredir devam eden tarihsel bağlantılara kadar çeşitli meselelerden kaynaklanmaktadır (Buzan, 1991, s. 59). Araplar ile İsraililer veya İranlılar ile Iraklılar arasında olduğu gibi, halklar arasında tarihsel bir karakter kazandığında düşmanlık da güçlü olabilmektedir. Bölgesel güvenliğin daha kapsamlı bir resmini elde etmek için, dostluk-düşmanlık modellerine devletler arasındaki güç ilişkilerini de eklemek gerekir.

"Güvenlik kompleksi" terimi, Barry Buzan tarafından devletler arasındaki dostluk ve düşmanlık modellerinden kaynaklanan oluşumları belirtmek için kullanılmıştır. Bir güvenlik kompleksi, birincil güvenlik kaygıları ulusal çıkarların gerçekçi bir şekilde birbirinden ayrı düşünülemez kadar yakından bağlantılı olduğu bir grup devlet bütünleşmesi olarak tanımlanır. Bu nedenle, "güvenlik kompleksi" terimi, hem güvenliği tanımlayan öz niteliğin karakterini hem de herhangi bir devleti komşularından ayıran yoğun karşılıklı bağımlılık fikrini belirtmektedir. Güvenlik kompleksleri hem rekabetin hem de ortak çıkarların karşılıklı bağımlılığını vurgular.

Güvenlik kompleksleri düşünsel, tarihsel ve jeopolitik kökleri olan deneysel bir olgudur. Özellikle etno-kültürel düşüncenin yanı sıra dini ve ırksal bağlar, birçok geleneksel tarihsel analizin temelini oluşturur. Bu tür bağlar, bir grup devlet arasında paylaşılan kültürel özellikler, hem genel olarak birbirlerine daha fazla dikkat etmelerine hem de özellikle birbirlerinin güvenlik işlerine karşılıklı müdahalelerini meşrulaştırmalarına neden olacağı için, güvenlik komplekslerinin belirlenmesinde önemli bir faktör oluşturmaktadır (Buzan ve Waever, 2003, s. 44). Bu, özellikle Arap ulusu fikrinin ve İslam'ın ulus-ötesi siyasi gücünün güçlü bir bölgesel siyasi alan yaratmak için birleştiği Orta Doğu'da açıkça görülmektedir. Bu nedenle, etnik köken (Arap) ve dinin (İslam) Orta Doğu'daki büyük bir grup devlet arasında güvenliğin karşılıklı bağımlılığını nasıl kolaylaştırdığını ve meşrulaştırdığını görmek mümkündür.

Güvenlik kompleksleri anarşi ve coğrafyanın etkileşimi ile üretilirken, güvenlik karşılıklı bağımlılığı coğrafyanın etkisiyle güçlü bir şekilde anlatılmaktadır. Tehditler kısa mesafelerde daha güçlü bir şekilde işlediğinden, yakın çevredeki devletlerle güvenlik etkileşimleri ilk önceliğe sahip olma eğilimindedir. Bu tanımlamaya göre İsrail'in bölgesel üstünlüğünün sağlanması bölgedeki diğer devletler ile tesis edeceği ilişkileri geliştirmesi sayesinde olacaktır (Buzan ve Waever, 2003, s. 40).

Bir güvenlik kompleksini tanımlayan temel faktör, genellikle iki veya daha fazla devlet arasında karşılıklı olarak hissedilen yüksek düzeyde bir tehdit ve korkudur (Buzan ve Waever, 2003, s. 488). Arap-İsrail ve İran-İsrail vakaları, yerel dinamiklerin devletlerin birbirlerine karşı güvenlik retoriği ile askeri tehdit algılamalarını ne ölçüde koşullandırıldığını açıkça göstermektedir. Öte yandan Mısır ile Ürdün arasındaki ilişki, yüksek düzeyde güven ve dostluğun da bağlayıcı bir güç olabileceğine işaret etmektedir. Bunun nedeni, karşılıklı bağımlılığın güvenlik algısını da hem olumlu hem de olumsuz olarak etkileyebilmesidir. Bu bağlamda İbrahim Antlaşmasının BAE ile İsrail arasındaki ilişkilerin olumlu yönde geliştirileceğini öngörmemize neden olabilir, ancak iki ülke arasında gelecek dönemlerde anlaşmazlık çıkmayacağını belirtmek yanlış olmayacaktır.

2.2. Orta Doğu Güvenlik Kompleksi ve Güvenlik Diplomasisi

"Güvenlik Kompleksi" tanımına göre, Orta Doğu güvenlik kompleksi içinde üç alt kompleks tanımlanmaktadır. Orta Doğu'daki ilk ve tanımlayıcı çekirdek alt kompleks, İsrail ile Arap komşuları arasında Doğu Akdeniz'de merkezlenen ve birçok bölgesel savaşa yol açan Levant'tır. Bu alt kompleks, bir yandan İsrail ile yakın komşuları ve daha geniş Arap dünyası arasındaki düşmanlık ve İsrail ile Filistinliler arasındaki yerel mücadele ile şekillenmektedir. Bununla birlikte, Levant alt kompleksinin aynı zamanda Buzan ve Waever'in ayrı bir alt kompleks oluşturduğunu, Libya ve Tunus arasındaki değişen ilişkilere odaklanan çok zayıf bir alt kompleks oluşturduğunu belirledikleri Magrip devletlerini de içerdiği yönünde bir

çıkarmayı yapılabilir. Buzan ve Waever'e göre, Mağrip'teki bölgesel güvenlik sorununun ana kaynağı 1975'te Batı Sahra'nın Fas'a ilhakıdır ve bu durum, Fas'a karşı Polisario Hareketi'ni destekleyen Libya ve Cezayir ile gerilime yol açmıştır (Buzan, 1991, s. 193). Mağrip ülkelerinin şu anda Levant alt kompleksinin bir parçası olduğu iddiası iki nedenden ötürü ileri sürülmüştür: Birincisi, bugün Batı Sahra meselesi, geniş bir Mağrip alt kompleksinin temelini oluşturacak kadar güçlü değildir. İkinci ve en önemlisi, Mağrip ülkeleri ile Levant alt kompleksi birçok ortak noktaya sahiptir. Örneğin, Mağrip devletleri Arap-İsrail çatışmasında önemli bir rol oynamıştır, Arap Ligi üyesidirler ve Avrupa Birliği Komşuluk Politikasının ortaklarıdır (Ergan, 2019, s. 334).

Orta Doğu'daki ikinci alt kompleks, Suudi Arabistan'ın başını çektiği İran, Irak ve Körfez Arap ülkeleri arasındaki üçlü rekabete odaklanan alt komplekstir. Bu çekirdek rekabete, Yemen ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel rekabet de eklenebilir. Bilim insanları Afrika Boynuzu alt kompleksinin Afrika güvenlik kompleksi içinde yer alması gerektiğini öne sürmektedirler (Buzan, 1991, s. 155). Bununla birlikte, artan güvenlik bağımlılığı modelleri nedeniyle Sudan ve Somali'nin temellerini oluşturduğu ve Suudi Arabistan, Mısır ve Körfez Devletlerinin de bir Orta Doğu alt kompleksinin parçası olduğu ileri sürülebilir.

1948 yılında İsrail devletinin kurulması ve Filistin halkına karşı yaptığı uygulamalar sonucunda bölgedeki diğer Arap devletleri ile İsrail arasında 1967 6 Gün Savaşı ve 1973 Arap-İsrail savaşları yaşanmıştır. Ancak dönemin siyasi konjonktürü ve devlet çıkarı prensibi neticesinde 1979 yılında Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında Washington'da Camp David antlaşması imzalanmıştır (Uçarol, 2015, ss. 975-1188). Bu antlaşma ile ilk kez bir Arap ülkesi İsrail devletini resmen tanımıştır. Antlaşma çerçevesinde Mısır ile İsrail arasında ilişkiler biraz da olsa normalleşmiş ve iki ülke arasındaki ticari münasebetler arttırılmıştır.

Ürdün ile İsrail arasındaki temaslar 1967 yılında başlamıştır. Ancak diğer Arap devletlerinin bu görüşmelere verecekleri olumsuz tepkilerden dolayı tam bir anlaşma sağlanamamıştır. İsrail'in barış politikasının asıl amacı Arap devletleri tarafından resmi olarak tanınmak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Tüm şartların olgunlaşması sonucunda 26 Ekim 1994 tarihinde Ürdün'de bir liman şehri olan Akabe'de barış antlaşması imzalanmıştır (Uçarol, 2015, s. 1190). İmza töreni birçok ülkenin temsilcisinin katılımı ile gerçekleştirilmiş olup İsrail, Ürdün'de işgal altında bulundurduğu topraklardan geri çekilecek, Yarmuk ve Ürdün nehirlerinden ortak yararlanılacaktır (The State of Israel and The Hashemite Kingdom of Jordan, 2020). Görüldüğü üzere İsrail, bölgedeki diğer Arap devletleri tarafından resmi olarak tanınıp ilişkiler geliştirmek istemektedir. Bu politikadaki asıl amaç diplomatik vasıtalar sayesinde ekonomik faaliyetler yürütmek ve bölgesel güvenlik unsurlarını oluşturarak söz sahibi olmaktır.

İsrail, ABD'nin gücünü de arkasına alarak ulusal güvenliğini tesis etmek ve bölgesinde etkin bir güç olmak istemektedir. Askeri güvenliğine yapmış olduğu yatırımlar ile bölgede caydırıcılığı kullanarak diplomatik gayelerini elde etme gayreti içerisinde. Körfez ülkeleri ile İsrail arasındaki ilişkiler 1993'de Katar ve Umman ile düşük seviyede seyretmiştir. İsrail'de Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Tzipi Livni BAE'li bakan Şeyh Abdullah İbn Zayed ile ılımlı görüşmeler yaptığını bildirmiştir (Jones ve Guzansky, 2018).

BAE ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler 1979 tarihinde gerçekleştirilen İran devrimine kadar uzanmaktadır. Bu dönemlerden itibaren İsrail ve BAE'nin tek ortak noktaları İran'la yaşadıkları fikir ayrılıkları olmuştur. Bu süreçten sonra gelişen durumlar 2009 yılına kadar devam etmiştir. İran'ın nükleer programının var olması ve İsrail'e en büyük tehdit kaynağını yaratan bu durum, BAE tarafından da İsrail'e destek verilmesini sağlamıştır. 2010 yılında BAE Dışişleri Bakanı Muhammed Bin Zayid ile İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu arasında geçen görüşmeler neticesinde İran'a karşı daha sert politikalar uygulanmasının kararı alınmıştır. Bu dönemlerde BAE ile İsrail arasında herhangi bir barış görüşmesi düşünülmemiş ancak BAE İsrail'den çok fazla teknolojik ürün satın almıştır (Dikmen, 2020). 2018 yılında İsrail Kültür Bakanı olan Miri Regev BAE'ne bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretlerin asıl amacının iki ülke arasındaki ilişkilerin artık tüm kamuoyu tarafından bilinmesi ve diğer Arap devletlerinin vereceği reaksiyonun analiz edilmesi olduğu değerlendirilmektedir.

2020 senesinde BAE Washington Büyükelçisi görevinde bulunan Yusuf El Uteybe Yediot Anhronot adlı gazeteye bir yazı göndererek düşüncelerini açıklamıştır. Yazıda Uteybe, BAE'nin İsrail ile ilişkilerini ilerletmek istediğini, Hizbullah'ın bir terör yapılanması olduğu ve Hamas'ın yaptıklarının da yanlış olduğuna dair görüş bildirmesi ile İsrail'e karşı pozitif bir yaklaşım sergilemiştir (Semiz, 2020). BAE ve İsrail yönetimlerinin bu politikaları yakın zamanda bir antlaşma yapmak için uygun altyapının tesis edilmesine yönelik girişimler olduğu değerlendirilmektedir.

3. ORTA DOĞU BÖLGESİNDEKİ MEVCUT SORUNLAR VE NORMALLEŞME SÜRECİ

İsrail'in kendi bölgesindeki ulusal güvenliğini oluşturması için takip edeceği ve uygulayacağı politikalar 2015 yılının Temmuz ayında yayımlanan İsrail Savunma Kuvvetleri (İSK) Strateji Belgesi ile açıklanmıştır. İsrail'in ulusal hedefleri 4 madde ile belirlenmiştir;

- İsrail devletinin varlığının güvence altına alınması, toprak bütünlüğü ile vatandaşlarının güvencesinin sağlanması,
- İsrail devletinin Yahudi karakteri ve Yahudi halkının evi olma özelliğinin korunması,
- İsrail devletinin sosyal, ekonomik ve kültürel gücünün garanti altına alınması,
- İsrail devletinin uluslararası ve bölgesel statüsünün güçlendirilmesi ve komşularıyla barış girişimlerine gayret gösterilmesi (Belfer Center, 2016).

İSK Savunma Stratejisinin en önemli 4 maddesi incelendiğinde İsrail'in bölgesinde tüm özelliklerini muhafaza etmesi ön planda tutulmuştur. Ayrıca komşu ülkelerle barış girişimlerine gayret gösterilmesine yönelik kararlar alınarak devletin Yahudi olma özelliğine önem verildiği anlaşılmaktadır.

İsrail ve Filistin devletleri için en iyi senaryo, İsrail-Gazze ilişkisinde bir miktar istikrar sağlanmasıdır. Gazze'nin kuşatılmış ekonomisini iyileştirmek için tasarlanan bir dizi önlemlerle ilgili olarak Hamas ile İsrail arasında dolaylı müzakereler devam etmektedir. Bu girişimler karşılığında Gazze'nin fiili Hamas yöneticilerinin Gazze'nin İsrail sınırındaki gösterileri durdurması ve İsrail'e saldırılarını kesmesi ile barış beklentileri oluşmaya başlamıştır.

İsrail- Filistin arasındaki anlaşmazlıkların yakın gelecekte çözümlenmesi olası görünmemektedir. 10-11 Mayıs 2021 tarihlerinde İsrail tarafından gerçekleştirilen hava saldırılarında 53 kişinin hayatını kaybettiği, ölen Filistin vatandaşlarından 14'ünün çocuk olduğu belirtilmiştir (BBC, 2021). İsrail Ordusu bu saldırılar sonucunda Hamas'a ait Gazze hedeflerinin vurulduğunu açıklamıştır. Bunu İsrail polisinin, Kudüs'teki İslamiyet'in kutsal yerlerinden olan El Aksa camisine ve yerleşkesine saldırdığı olaylar izlemiştir. Ortaya çıkan çatışmalar sonucunda yüzlerce Filistinli yaralanmıştır. İsrail, Doğu Kudüs'ü ilhak etmiş ve İsrail'in bir parçası olarak kabul etmektedir. Uluslararası toplumun çoğu ise yaklaşık beş milyon Filistinlinin yaşadığı Batı Şeria ve Gazze ile birlikte Doğu Kudüs'ün işgal edildiğini düşünmektedir (Slemrod, 2021). Meskûn mahallere yapılan saldırıların Gazze'de sıklıkla uygulanması BM Gazze İzleme Heyeti tarafından sivil halka yönelik şiddet ve sindirilme olarak görülmüştür. "Devlet Terörizmi" olarak kabul edilebilecek bu yaklaşımın İsrail caydırıcılığının en önemli aracına dönüştüğünün göstergesidir (Kulu, 2018, s. 70).

Bununla birlikte, böyle bir anlaşmanın yapı taşları çok az ilerleme ile yıllardır masada durmaktadır. Hamas 2014'te öldürülen iki İsrail askerinin cesetlerini elinde tutmaya devam ederken, İsrail ve Hamas siyasi ilişkileri zarar görmüştür. Hamas, kalıcı bir ateşkes sağlama yönündeki güçlü arzusuna rağmen, Gazze'deki koşulları anlamlı bir şekilde iyileştiren ateşkes antlaşmasının yokluğunda silahlı çatışma olasılığı devam etmektedir.

Önümüzdeki dönemlerde bir İsrail-Gazze antlaşması olursa, Hamas'ın Cumhurbaşkanı Mahmud Abbas'la yapıcı bir şekilde ilişki kurma dürtüsünü daha da azaltacak ve Hamas'ın Gazze'de, Batı Şeria'dan ayrı bir Filistin devleti aradığı yönündeki suçlamaları artıracaktır. Filistin Yönetimi'nin yasama kolu için uzun süredir gecikmiş seçimlerin yapılması, El Fetih-Hamas ihtilafını telafi etmeye yönelik bir adım olabilir. Abbas, İsrail'in geçmiş Filistin seçimlerinde olduğu gibi işgal altındaki Doğu Kudüs'te oy kullanmasına izin verme talebine yanıt vermesini beklediğini bildirmektedir. Siyasi iklim, İsrail'in şehrin doğusunda Filistinlilerin oy kullanmasına yeniden izin vermesini pek olası olmadığını göstermektedir.

Dönemin ABD Başkanı Donald Trump yönetimi, barış planı üzerinde çalışmalar yaparak bölgenin çatışma ortamı ile ilgili çözümler bulmaya çalışmıştır. Ancak ABD yönetimi onlarca yıllık politikasını tersine çevirmiş ve İsrail yerleşimlerinin "uluslararası hukuka aykırı" olmadığını iddia etmiştir (Schwartz ve Mc Bride, 2019). Bu durum, Trump yönetiminin İsrail'in Filistinlilere yönelik politikalarında değişiklik yapmak için gerekli olacak muazzam siyasi ve ekonomik baskıyı uygulamayacağını bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

İsrail ile bölgedeki diğer devletlerin geçmişte yaşadıkları çatışma ve istikrarsız ilişkiler son dönemlerde yerini normalleşme atılımlarına bırakmıştır. Özellikle son beş senelik dönem içerisinde BAE yetkilileri ile İsraili karar vericiler arasında yapılan gizli ve açık görüşmeler barış adına belirleyici olmuştur

(Okuducu ve Fırat, 2020). 2016 ve 2017 yıllarında ABD liderliğinde yapılan ve İsrail hava kuvvetlerinin de iştirak ettiği askeri tatbikatlara BAE'nin davet edilmesi ve bu tatbikatlarda bulunması ilişkilerin ilerlediğinin göstergesidir. Ayrıca ekonomik ve kültürel alanlarda aynı şekilde ilişkilerin normalleşmesi adına bazı girişimlerde bulunulmuştur. 2018 yılında Abu Dabi şehrinde düzenlenen Uzak Doğu sporları karşılaşmalarına İsraili sporcuların katılım sağlaması, dereceye giren İsraili sporcular için kutlama törenlerinde İsrail ulusal marşının çalınması küresel kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Devamında 2019 yılında Dubai'de gerçekleştirilen EXPO fuarına İsrail menşeli firmaların davet edilmesi ise İbrahim Antlaşması için iki ülke arasında daha önceden gerekli altyapının hazırlandığı, ülkelerin barış antlaşması için istekli olduklarının göstergesi olduğu değerlendirilmektedir.

Yapılan değerlendirmeler çerçevesinde Orta Doğu'daki mevcut çatışma ve anlaşmazlıklar genel anlamda 3 başlık altında özetlenebilir. Birinci ve en büyük sebep İsrail'in güvenlik politikalarının şekillenmesinde çok katı olması ve Filistin ile yaşanan gerilimler neticesinde sert güç unsurlarını aktif olarak kullanmasıdır. İsrail tarafından oluşturulmaya çalışılan bu güvenlik algısı ile bölgede tehdit olarak gördüğü her duruma karşı tüm askeri unsurları çekinmeden kullanacağına yönelik algı oluşmuştur. Bölgedeki ikinci sorun ise ülkelerin siyasi istikrarsızlıkları ve yer altı kaynaklarından gelen gelirlerin adil bölüşülmemesinden kaynaklanan huzursuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü sorun ise bölgedeki ülkeler arasında meydana gelen mezhepsel çatışmaların bölge güvenliğini olumsuz yönde etkilemesidir. Bu üç sorun birbiri ile kıyaslandığında tarihsel olarak meydana gelen olaylarda İsrail'in mevcut politikalarının ve güvenlik tehdidi olarak kabul ettiği olayların tüm Orta Doğu bölgesini etkileyecek kapasitede olduğudur.

4. İBRAHİM ANTLAŞMASININ KAPSAMI, TARAFLARI VE AMAÇLARI

2011 tarihinde Tunus'ta başlayan ve diğer Arap ülkelerine sirayet eden Arap Baharı Ortadoğu'da dengeleri değiştirmiştir. Özellikle 2012 senesinde Müslüman Kardeşlerin (*Muslim Brothers*) Mısır'ın yönetimini ele geçirmesi İsrail'in politikalarında ciddi değişimlere sebep olmuştur. Mısır'da yönetime gelen Mursi'nin darbe yapılarak yönetimden uzaklaştırılması esnasında BAE ve İsrail askeri cuntaya beraber destek olmuşlardır. Bu bağlamda Arap Baharı sonrasındaki değişim dalgasının çevre ülke yönetimlerini olumsuz yönde etkileyeceğini öngören İsrail, bazı Arap devletleriyle ılımlı bir politika geliştirmeyi tercih etmiştir. Bu politikanın asıl amaçlarından birisi ise ılımlı yaklaşım uygulanacak ülkeler için ABD ile görüş birliğine varılmış olmasıdır.

İsrail, Arap devletleriyle siyasi ilişkilerini bazı dönemlerde yumuşatmak ve bu vasıta ile diplomatik kazançlarını artırmak istemiştir. İsrail'in son dönemlerdeki bu isteği 13 Ağustos 2020 tarihinde dönemin ABD Başkanı Donald Trump tarafından uluslararası kamuoyuna duyurulmuştur. Donald Trump tarafından yapılan bu duyurudan yaklaşık bir ay sonra 15 Eylül 2020 tarihinde ABD Başkanı, İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, BAE Dışişleri Bakanı olan Abdullah Zayed Al Nahyan ve Bahreyn Dışişleri Bakanı Abdullatif Bin Rashid Al-Zayani ile İbrahim Antlaşması imzalanmıştır (Al Jazeera, 2020).

İbrahim Antlaşması'nın imzalanmasından sonra diğer Arap ülkeleri tarafından antlaşmaya tepki gelmesi gecikmemiştir. Özellikle Filistin Devleti tarafından antlaşma ile ilgili yapılan yazılı açıklamada Filistin'deki mülteci sorununa herhangi bir çözüm üretilemediği müddetçe söz konusu antlaşmanın bölgeye barış getirmeyeceği bildirilmiştir. Hamas sözcüsü Sami Ebu Zuhri BAE'nin imzalamış olduğu antlaşma ile düşman tarafına geçtiğini ve Filistin vatandaşlarının haklarına bir saldırı olduğunu söylemiştir (Hürriyet, 2020). Gelen bu tepkiler üzerine BAE Dışişleri Bakanı Anwar Gargash antlaşmanın tarihi bir barış antlaşması olduğunu ve Ortadoğu'da barış umutlarını güçlendirdiğini bildirmiştir (Gulf, 2020). Trump, Beyaz Saray'da habercilerle yapmış olduğu görüşmeler esnasında İbrahim Antlaşması'nın çok önemli olduğunu, İsrail ile diğer Ortadoğu devletleri arasında barış görüşmelerinin devam edeceğini belirtmiştir. Filistin özelinde yıllardır devam eden Arap-İsrail çatışması Ortadoğu'da ciddi bir problem olmaya devam etmektedir. 1948'den beri diğer Arap Devletleri'nin görece yardımını alan Filistin devletinin bu ve benzeri antlaşmalara olumlu görüş bildirmemesi gayet normaldir. İsrail ise bölgedeki diğer aktörleri yanına almak adına bazı ödünler vererek antlaşma masasına oturmakta çekince yaşamamaktadır.

4.1. İbrahim Antlaşmasının Analizi ve Tarafları

İbrahim Antlaşmasının beyan bölümü analiz edildiğinde dostluk ve barış kavramlarına önem atfedildiği görülmektedir. Deklarasyonda inançlar arası ve kültürel diyaloglar geliştirilerek üç semavi din adına barış sağlamanın amaç edildiği, Orta Doğu'da tesis edilecek barış ortamının iş birliği ve diyalogdan

geçtiği, ayrıca İsrail ile bölgedeki diğer ülkelerin kuracakları barış ortaklıkları ile bölgenin daha güvenli bir hale dönüşeceği bildirilmektedir (The State of Israel Abraham Accords Declaration, 2020).

İsrail ile Bahreyn arasında tesis edilen antlaşma Kral Hamad Bin İsa ve İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu arasında imzalanmıştır. Taraflar istikrarlı ve güçlü bir Orta Doğu hedefiyle işbirliği ve dostluk antlaşmasını imzalamışlardır. Antlaşmada İsrail Devleti ile Bahreyn Krallığı ortak ilgi alanları oluşturma ve daha iyi bir gelecek inşa etme istekleri dile getirilmiştir. Ayrıca Orta Doğu'da barış ve güvenliği ilerletme konularında antlaşma sağlamışlardır. Taraflar arasında diplomatik ilişkilerin ilerleyeceği ve kalıcı güvenliği teşvik etmek için tüm girişimlerin yerine getirileceği bildirilmektedir (The State of Israel Abraham Accords Peace Agreement: Treaty of Peace, Diplomatic Relations and Full Normalization Between The United Arab Emirates and The State of Israel, 2020). Bahreyn ve İsrail arasında alınan ortak karar ile tanık ve ev sahibi sıfatıyla dönemin ABD Başkanı Donald Trump tarafından onaylanmasını istemişlerdir.

İbrahim antlaşması kapsamında İsrail'in barış ve ortaklık antlaşması yaptığı diğer bir ülke ise Fas'tır. Antlaşma çerçevesinde dönemin ABD başkanı Donald Trump tarafından Fas yetkililerine Kudüs'ün ve Filistin'deki sorunların Faslı yetkililer tarafından İsrail lehine tanınmasına yönelik bildirimleri bulunmaktadır. Fas Kralı Muhammed ve İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu arasında geçen görüşmeler sonucunda ise Fas ile İsrail arasında direkt uçuşların başlaması ve bazı ekonomik girişimlerin oluşturulmasına yönelik kararlar alınmıştır (The State of Israel and The Kingdom of Morocco, 2020). Ayrıca ABD, Fas'ın Batı Sahra üzerindeki tüm egemenliğini tanımıştır. ABD ile Fas arasında sosyal kalkınma amaçlı ekonomik destek verileceği, bu kapsamda Dakhla şehrinde konsolosluk açılacağı bildirilmiştir.

İsrail ve Sudan arasındaki antlaşmada insanlığa ilham vermek, insanı en üst düzeye çıkarmak için bilim, sanat, tıp ve ticaretin destekleneceği, tüm çocuklara daha iyi bir gelecek sağlamak için radikalleşmeyi ve çatışmayı sona erdirmeye çalışılacağı, Orta Doğu'da ve tüm dünyada barış, güvenlik ve refah vizyonunun peşinde oldukları bildirilmiştir (The State of Israel and Sudan Declaration, 2020).

İbrahim Antlaşması ile İsrail ve BAE arasında barışın kurulmasına ve devam ettirilmesine yönelik girişimler bulunmaktadır. Ayrıca farklı alanlarda işbirliği yapılmasına yönelik maddeler mevcuttur. Bu işbirliği alanları finans ve yatırım, vize ve konsolosluk hizmetleri, sağlık hizmeti, enerji ve çevre konuları, tarım ve gıda güvenliği, su politikaları gibi jeostratejik konular içermektedir. Ancak antlaşmadaki en dikkat çekici madde 7. maddedir (The State of Israel and The United Arab Emirates, 2020). Söz konusu karar ile Orta Doğu için stratejik gündem kapsamında bölgesel, diplomatik ve diğer işbirliği konularında iki ülkenin ABD ile çalışmaya kararlı olacağı belirtilmektedir. Bu bağlamda antlaşmanın 13 Ağustos 2020 tarihinde ABD başkanı Donald Trump tarafından dünya kamuoyuna duyurulması, antlaşmada ABD'nin de yönlendirici bir rolü olduğunu açıkça belli etmektedir. 7. Maddenin devamında ise bölgesel güvenlik ve Orta Doğu'da istenilen istikrar ortamını oluşturmak için ABD ile beraber çalışılacağı açıklanmıştır. Antlaşma sonrasında ABD ile BAE arasında antlaşmaya varılan konular arasında F-35 muharip uçakları ile ilgili alım sözleşmesi görüşmeleri yapılması, konuyu daha iyi analiz etmemize yardımcı olacaktır.

İbrahim Antlaşmasının yasal işbirliği çerçevesinde her iki taraf birbirlerini destekleyici adımlar atacaklar ve hukuki mevzuatlar sayesinde ticari ilişkilerinde karşılıklı yardımlaşmaya çaba göstereceklerdir. Sivil havacılık konularında gerekli düzenlemeler yapılarak yolcu-kargo uçakları ve deniz taşımacılığı konularında karşılıklı işbirliği sağlanacaktır. 16 Ocak 2021 tarihinde Beyaz Saray'dan yapılan açıklama neticesinde BAE ve Bahreyn devletlerinin ABD'nin büyük güvenlik ortağı (*Major Security Partners*) oldukları kamuoyuna duyurulmuştur (Al Jazeera, 2021). ABD tarafından yapılan bu açıklama ile BAE ve Bahreyn devletlerinin İsrail ile normalleşme süreçlerinin etkili olacağına yönelik beklentinin kuvvetli olduğu çıkarımlarının yapılmasını sağlamıştır.

4.2. İbrahim Antlaşmasının Getirisi: F-35 Muharip Uçak Antlaşması

ABD, Arap devletlerinin yıllardır gelişmiş Amerikan silah sistemleri satın alma taleplerini İsrail ile ilgili siyasi doktrini nedeniyle sınırlı şekilde karşılamaktadır. 1973'teki Yom Kippur Savaşı'nın ardından ABD Kongresi, Yahudi devletinin komşularına gelişmiş silahlar satmadan önce Kudüs'ün konumunu dikkate alarak İsrail'in Ortadoğu'daki "bölgesel askeri üstünlüğünü" koruma sözü vermiştir. Bu karar, Körfez ülkeleriyle daha sıcak bağlar kuran eski ABD Başkanı Donald Trump'ın BAE ile büyük antlaşmalar imzalamasını engelledi. Ancak Yedioth Ahronoth gazetesi yapılan açıklama neticesinde Amerikalı ve Birleşik Arap Emirlikleri yetkililerine atıfta bulunarak, BAE'nin gelişmiş F-35 jetleri ve insansız hava

araçları ile mühimmat satın alacağı milyarlarca dolarlık bir anlaşma sayesinde normalleşme antlaşmasını kabul etme konusunda ABD’li yetkililerin ikna edildiğini bildirdi (Times of Israel Staff, 2020).

İbrahim Antlaşması’nın imzalanmasından sonraki süreçte F-35 anlaşması ile ilgili bazı bilgiler edinilmeye başlandı. Ancak bir Arap devletine bölgedeki hava gücünü ve caydırıcı askeri gücünü artıracak silah satışına İsrail tarafından tepki gösterilmedi. İsrail’in BAE’ne yapılması planlanan F-35 satışı için olumlu görüş bildirmesi 3 Eylül 2020’de gerçekleşti. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu yapmış olduğu açıklamada, İbrahim Antlaşması karşılığında F-35 satışlarına yönelik olumlu görüş bildirdiğini belirtmişti (Mazzetti, Wong ve La Forgia, 2020). İsrail Savunma Bakanı Beny Gantz ve ABD’li mevkidaşı Mike Esper satış ile ilgili görüşmeler düzenleyerek BAE’ne yapılacak olan F-35 tedarikinin bölge güvenliğine etkilerini tartışmışlardır (Zaken, 2020). 21 Eylül 2020 tarihinde ise ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, İsrail ile olan ilişkilerin sorunsuz devam edeceğini ve İsrail’in askeri kapasitesinin korunacağına yönelik açıklamalarda bulunmuştur (Times of Israel, 2020). Aynı zamanlarda BAE Dışişleri Bakanı Enver Gargash tarafından yapılan açıklama ile İbrahim Antlaşmasının F-35 tedariki için bir etkisinin olmadığı, ancak İsrail ile yapılan barış neticesinde bu sistemlere sahip olma konusunda daha ciddi olduklarını beyan etmiştir. Görüldüğü üzere konuyla ilgili hem İsrail hem de BAE yetkilileri tarafından farklı nitelikte açıklamalar gelse de BAE’nin F-35 tedarik etmesi için tek çare İsrail ile yapılan barış antlaşmasıdır. Çünkü BAE uzun bir süredir F-35 programına dâhil olmak istemekteydi.

İsrail, BAE’ne F-35 satışı sonrası bir dizi avantaj elde edecektir. F-35 üretimi kapsamında bu muharip uçakların kanat imalatlarını yapan şirketlerden bir tanesi İsrail Havacılık ve Uzay Sanayi’dir. F-35 uçaklarının imtiyaz sahibi olan Lockheed Martin tarafından yapılan açıklamaya göre Lod şehrinde bulunan İsrail fabrikasının satışı yapılması planlanan diğer devletlere uçak kanatları satışı yapması öngörülmektedir (Calcalist, 2020). 2018 yılında İsrail Havacılık ve Uzay Sanayi F-35 kanatları üretimi için yeni robot sistemlerini kullanmaya başlamıştır. Bu dönemde İsrail Uzay Sanayi baş yöneticisi olarak görev yapan Nimrod Sheffer, Lockheed Martin ile kurulan birlikteliğin stratejik ve çok önemli bir değer taşıdığını vurgulamıştır. Muharip yedek parça üretme konusunda İsrail’in sadece bölgesel güvenlik kapsamında bir blok oluşturmaya çalışmadığı, bu antlaşma sayesinde ordu malzemelerinin yedek parçalarını imal ederek ekonomi politikası açısından da bir avantaj elde edeceği değerlendirilmektedir. İsrail kısa menzilli füzelere karşı ürettiği “Demir Kubbe” sistemlerini 2011 yılından beri üretmekte ve envanterinde kullanmaktadır. Bu sistemler İsrail tarafından bugüne kadar sadece ABD’ne satılmıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde anılan sistemlerin Orta Doğu bölgesinde bulunan diğer devletlere satılıp satılmayacağı belli değildir.

20 Ocak 2021 tarihinde F-35 satışı kapsamında beklenen antlaşmanın taraflarca imzalandığı uluslararası kamuoyuna bildirilmiştir. BAE ile ABD arasında 10,4 milyar dolar tutarında 50 adet F-35 muharip jet, 2,97 milyar dolar tutarında 18 adet MQ-9B tipi Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) ve 10 milyar dolar değerinde değişik nitelikte mühimmat alımı için imzalar atılmıştır. Satış anlaşması yapılan uçakların ve diğer sistemlerin en geç 2027 yılına kadar tedarik aşamasının biteceği değerlendirilmektedir (Okuduci, 2021). ABD’de yeni yönetimin Dışişleri Bakanlığı görevine atanan Antony Blinken İbrahim Antlaşması ve hükümlerinin kendi yönetimleri tarafından desteklendiğini, İsrail’in bölgedeki diğer devletlerle normalleşme çabasının çok önemli bir gelişme olduğunu, genel olarak silah satışlarından dolayı dış politikalarının nasıl değişeceğine yönelik silah satış anlaşmalarının kendi yönetimlerince değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Air Force Technology, 2021). Joe Biden, Trump döneminde yapılan silah anlaşmalarını inceleyeceğini belirtmiş ve kararı bir süreliğine ertelemiş olsa da ABD’nin Orta Doğu’daki müttefik devleti olan BAE’ye silah satış kararını iptal etmeyerek satış anlaşmasında taahhüt edilen tarihlere kadar teslimatın yapılacağını bildirmiştir (Zengerle, 2021).

Aktardığımız bilgiler BAE’nin ABD’den F-35 muharip uçakları temin etmesinin sadece güvenlik açısından değil ekonomik boyutunun da bulunduğuna işaret etmektedir. Satış işlemleri sonrasında uçakların kanat montajları ve yedek parçalarının İsrail tarafından temin edilmesi İsrail’in finansal açıdan da kazançlı çıkmasını sağlayacaktır.

5. SONUÇ

İsrail devletinin 1948 yılında kurulması bölgenin birçok yönden etkilenmesine sebep olmuştur. Kurulduğu günden bu yana saldırgan bir tavır benimseyen İsrail, bölgedeki diğer Arap devletleriyle sürekli çatışma halinde olmuştur. İsrail’in Orta Doğu’da istikrar kazanabilmesi, en uygun üretimi yapması ve güç dengesini elinde bulundurabilmesi için savunma sanayine ciddi yatırımlar yapması gerekmektedir. Bu bağlamda seneler içerisinde geliştirdiği politikaları kendi güvenliğini sağlamak adına sürekli revize etmiştir. Böylece

alınan tüm politik kararlar güvenlik stratejileri değerlendirilerek üretilmiştir. Bu çerçevede tespit edilen güvenlik problemlerinin analizi esnasında ekonomik, sosyal, politik tüm problemler çözüldükten sonra karar aşamasına geçilmiştir.

BAE ile ABD arasındaki ilişkilerin artması ve Orta Doğu bölgesinde gelişen durumlar, İsrail ile BAE arasında ılımlı bir politika takip edilmesine imkân tanımıştır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi kapsamında İsrail'in diğer Arap ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. İsrail'in güvenlik endişelerinden bir tanesi coğrafi olarak sınırlarının Arap devletleriyle çevrili olmasıdır. Resmi olarak tanınmasını sağlamak ve bölgede aynı amaçlara yönelik stratejik ortaklıklar yaratıp bundan güvenlik anlamında faydalanmak, İsrail için en rasyonel durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

2020 Ağustos ayında ABD, İsrail, BAE ve Bahreyn arasında yapılan İbrahim Antlaşması çerçevesinde barış görüşmeleri gerçekleştirilmiş ve imzalar atılmıştır. Bu antlaşmanın getirisi olarak bölgesel güvenliği tesis etmek adına BAE'ne bazı imtiyazlar tanınmıştır. ABD'nin BAE'ne F-35 ve diğer SİHA'ların satışının yapılmasına olanak tanınması tesadüf değildir. Bu durumun İbrahim Antlaşması'nın bir getirisi olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Ayrıca İsrail'in ABD'nin kendi ürettiği silahları satma konusunda ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Trump'ın, BAE'ne satışı yapılması düşünülen silah sistemleri için BAE'nin taleplerini uzun süreden beri bekletmekte olduğu bilinmektedir. Bunun sebebi 1973 yılında yaşanan Yom Kippur savaşından sonra ABD Senatosunun aldığı karardır. Senato kararınca İsrail'in bölgedeki üstünlüğünü dezavantaja düşürecek hiçbir karar almama yönünde görüş bildirilmiş olup İsraili karar vericiler istemedikten sonra Orta Doğu'daki diğer devletlere silah ve mühimmat satışı yapılamamaktadır.

İbrahim Antlaşmasının ilerleyen dönemlerde Orta Doğu'da bazı dengeleri değiştireceği muhtemeldir. Ancak 2017'de İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu tarafından verilen demeç sonrasında barış antlaşmalarının İsrail nazarında pek fazla değerinin olmadığı anlaşılmaktadır. İsrail'in devlet çıkarı prensibi neticesinde karşılıklı iş birliği antlaşmaları yapmasının asli sebebi bölgedeki etkin gücünü bölgesel güvenlik kompleksine entegre etmektir. Değerlendirme ve yorumlar bağlamında ABD, İsrail ve BAE politikalarının ortak rakip olarak gördükleri İran'a karşı üstünlük kurma çabası kapsamında asgari müşterekte buluşması beklenen bir durumdur. ABD, İsrail ve BAE arasında sürdürülen ticaretin hem maddi nedenlerle hem de İran tehdidine karşı stratejik ortaklığı güçlendirme amacıyla gelişeceği düşünülmektedir.

İbrahim Antlaşmasının kısa dönemde Orta Doğu bölgesine en önemli etkisinin, Filistin Yönetiminin yalnızlaşması ve İsrail'in baskıları karşısında Arap yönetimlerinin sessiz kalması olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca İbrahim Antlaşmasının imzalanmasına rağmen İsrail'in Filistin'e saldırıları devam etmekte ancak antlaşma yapılan BAE ve diğer ülkeler tarafından İsrail'e herhangi bir kınama yapılmamaktadır. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı antlaşmanın uzun dönemde bölge barışına etkisinin bulunmayacağı, güvenliği tesis etme girişimlerinin daha ağır basarak çatışma ortamının devam edeceği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda İbrahim Antlaşmasının uzun vadede bölgedeki barış ve istikrarın sağlanmasında etkin bir araca dönüşmeyeceği değerlendirilmektedir. Buna ek olarak İsrail'in sürdürdüğü şiddet eylemleri, bölgedeki gerilimin devam etmesine sebep olacaktır. Orta Doğu'da kalıcı ve etkin bir barış ortamının oluşturulabilmesi için küresel aktörlerin desteğiyle bölge ülkeleri tarafından diyalog ve iş birliği girişimlerinin artırılması, bölge ülkelerindeki iktidar sahiplerinin akılcı politikalar üreterek alınan kararların en uygun seviyede icrasına yönelik hareket etmesi gerekmektedir.

Makale ile ilgili notlar

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmanın tüm süreçlerinde araştırmanın yazarları eşit derecede katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Airforce Technology. (29 Ocak 2021). Biden administration to review F-35 JSF aircraft sale to UAE. Airforce Technology. <https://www.airforce-technology.com/news/biden-administration-review-f-35-jsf-sale-uae/>
- Al Jazeera. (16 Ocak 2021). Major security partners: US hails Bahrain, UAE after Israel deal. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2021/1/16/major-security-partners-us-hails-bahrain-uae-after-israel-deal>
- Al Jazeera. (19 Eylül 2020). The Abraham Records: The PR of the peace deals. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/program/the-listening-post/2020/9/19/the-abraham-accords-the-pr-of-the-peace-deals>
- BBC. (12 Mayıs 2021). İsrail-Filistin gerilimi: Gazze’de 14 çocuğun hayatını kaybettiği açıklandı. BBC News Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57036316>
- Belfer Center. (Ağustos 2016). Israel defense forces strategy document. <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/IDFDoctrineTranslation.pdf>
- BP Report. (2020). Statistical review of world energy. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>,
- Buzan B. ve Waever, O. (2003). Regions and powers the structure of international security. Cambridge University Press.
- Buzan. B. (1991). People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-cold war era (2nd Edition). Prentice Hall.
- Büyükkaya, A. (1988). Türkiye’nin Orta Doğu politikası, yeni bir yüzyıla girerken Türk-İslam sentezi görüşünde meselelerimiz. Aydınlar Ocağı Yayınları.
- Calcalist. (21 Ocak 2021). Lockheed Martin için uçak kanadı üretecek. Calcalist. <https://www.calcalist.co.il/home/0,7340,L-3704-10202,00.html>
- Dikmen, Ö. (1 Eylül 2020). İsrail ve BAE arasındaki normalleşme: Neden şimdi? Perspektif. <https://www.perspektif.online/israil-ve-bae-arasindaki-normallesme-neden-simdi/>
- Ergan, E. E. (2019). Avrupa komşuluk politikası: Avrupa Birliği’nin komşu ülkeler ile ticaret ilişkisi. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 4(17), 334-350. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/912977>
- Gulf News. (18 Aralık 2020). Abraham accords open up peace prospects in Middle East,says Dr. Anwar Gargash. Gulf News. <https://gulfnews.com/world/gulf/abraham-accords-open-up-peace-prospects-in-middle-east-says-dr-anwar-gargash-1.75986909>
- Hürriyet. (17 Eylül 2020). İsrail ile anlaşmaya sert tepki; Orta Doğu yine gerildi. Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/israil-ile-anlasmaya-sert-tepki-ortadogu-yine-gerildi-41613536>
- Jones, C. ve Guzansky, Y. (2020). Fraternal enemies Israel and the Gulf monarchies. Hurst. <https://www.hurstpublishers.com/book/fraternal-enemies/>
- Kaynak, M. (2005). Büyük Orta Doğu projesi ve Türkiye üzerine stratejik analizler. Truva Yayınları.
- Knell, Y. (2 Kasım 2017). Balfour declaration: The divisive legacy of 67 words. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41765892>
- Kulu, M. (2018). İsrail ulusal güvenlik stratejisinin temel ilkeleri. V.Kurt (Eds.) içinde, Orta Doğu’da ulusal güvenlik stratejileri (1. baskı, ss. 63-101). Seta Yayınları.

- Lewis, B. (2018). Orta Doğu: İki bin yıllık Orta Doğu tarihi (14. baskı). Arkadaş Kitap.
- Mansour, F.(1991). The Arap world: Nation, state and democracy. Zed Books.
- Mazzetti, M., Wong, E., La Forgia, M. (29 Eylül 2020). Netanyahu privately condoned U.S. plan to sell arms to UAE, officials say. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/09/03/us/politics/israel-uae-weapons.html>
- Memiş, E. (1995). Orta Doğu sorunları ve Türkiye. Mimoza Yayınları.
- Mosalanejhad, A. (2018). The Middle East security and Donald Trump's grand strategy. *Geopolitics Quarterly*, 13(48), 20-52. http://journal.iag.ir/article_60035_8054239e1007b462fbf31aa0bd33e329.pdf?lang=en
- Office of The Historian. (21 Ocak 2021). Creation of Israel 1948 milestones 1945-1952. <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/creation-israel>
- Okuduci, İ. (22 Ocak 2021). BAE'nin ABD ile yaptığı F-35 savaş uçağı anlaşmasının bedeli 23 milyar dolar. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/baenin-abd-ile-yaptigi-f-35-savas-ucagi-anlasmasin-bedeli-23-milyar-dolar-/2119918>
- Okuduci, İ. ve Fırat, E. (13 Ağustos 2020). Dünden bugüne İsrail ile BAE'nin normalleşme süreci. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunden-bugune-israil-ile-baenin-normallesme-sureci/1941041>
- Özcan, M. (2004). İki işgal arasında Şiiler. A. Ahmetbeyoğlu, R. Ahışalı, H. Demiroğlu, Y. Başkan (eds.) içinde. Orta Doğu: Kaos mu düzen mi?(ss. 229-250). Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- Schwartz, F. ve McBride, C. (18 Kasım 2019). Trump administration says: Israeli settlements aren't illegal. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/trump-administration-to-say-israeli-settlements-arent-illegal-11574104691>
- Semerci, A. (13 Ocak 2021). Saudi Arabia slams Israel over illegal housing construction. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/saudi-arabia-slams-israel-over-illegal-housing-construction/2107949>
- Semiz, M. (13 Temmuz 2020). Hamas sözcüsü Kasım: BAE büyükelçisinin siyonist gazetede yayımlanan mesajını esefle kınıyorum. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hamas-sozcusu-kasim-bae-buyukelcisinin-siyonist-gazetede-yayinlanan-makalesini-esefle-kiniyorum/1875197>
- Slemrod, A. (11 Mayıs 2021). The risk of another Israel-Palestine war? Can calls for calm stop a spiralling situation? The New Humanitarian. <https://www.thenewhumanitarian.org/news/2021/5/11/the-risk-of-another-israel-palestine-war>
- The State of Israel and The Hashemite Kingdom of Jordan. (26 Ekim 1994). Treaty of peace between the state of Israel and the Hashemite Kingdom of Jordan volume 2042. <https://www.peaceagreements.org/viewmasterdocument/594>
- The State of Israel and The Kingdom of Bahrein. (15 Eylül 2020). Abraham accords: Declaration of peace, cooperation, and constructive diplomatic and friendly relations. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/09/Bahrain_Israel-Agreement-signed-FINAL-15-Sept-2020-508.pdf
- The State of Israel and The Kingdom of Morocco, (10 Aralık 2020). Joint declaration. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/01/Joint-Declaration-US-Morocco-Israel.pdf>
- The State of Israel and The United Arab Emirates. (13 Ağustos 2020). Abraham accords peace agreement: Treaty of peace, diplomatic relations and full normalization between The United Arab Emirates and The State of Israel. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/09/UAE_Israel-treaty-signed-FINAL-15-Sept-2020-508.pdf

- The State of Israel and Sudan Declaration. (2020). The Abraham accords declaration. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/01/Sudan-AA.pdf>
- The State of Israel. (15 Eylül 2020). The Abraham records declaration. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/10/Abraham-Accords-signed-FINAL-15-Sept-2020-508-1.pdf>
- Times of Israel Staff. (20 Ağustos 2020). Gantz raps Netanyahu for sidelining him on F-35 policy as UAE deal brewed. The Times of Israel. <https://www.timesofisrael.com/gantz-raps-netanyahu-for-sidelining-him-on-f-35-policy-as-uae-deal-brewed/>
- Times of Israel. (24 Ağustos 2020). Pompeo: We'll honor Israel's military edge, but are reviewing arms sales to UAE. The Times of Israel. <https://www.timesofisrael.com/pompeo-well-honor-israels-military-edge-but-arereviewing-arms-sales-to-uae/>
- Turan, Ö. (2002). Tarihin başladığı nokta: Orta Doğu. Akka Yayıncılık.
- Uçarol, R. (2015). Siyasi Tarih:1789-2014. Der Yayınları.
- Zaken, D. (27 Eylül 2020). BAE'nin F-35 anlaşması İsrail'in savunma sanayine yarayabilir. BirGün. <https://www.birgun.net/haber/bae-nin-f-35-anlasmasi-israil-savunma-sanayine-yarayabilir-317060>
- Zengerle, P. (16 Nisan 2021). Exclusive as Biden advances UAE F-35 sale, senators seek more control of arms deals. Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/exclusive-biden-advances-uae-f-35-sale-senators-seek-more-control-arms-deals-2021-04-16/>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE MÜZİK DİNLEME TERCİHİNİN FİZİKSEL AKTİVİTE, DEPRESYON VE UYKU KALİTESİNE ETKİSİ*

THE EFFECT OF UNIVERSITY STUDENTS' MUSIC TYPE PREFERENCES ON PHYSICAL ACTIVITY, DEPRESSION AND SLEEP QUALITY

Hülya TUNA¹, Barış GÜRPINAR², Kübra TUZ³, Elif TEKİN GÜRGEN⁴, Nursen İLÇİN⁵

1. Öğr. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi,
hulya.tuna@deu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-7093-7670>

2. Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi,
eski-baris@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3886-4819>

3. Öğr. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
tuzkubra@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-0180-5735>

4. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi,
elif.tekin@deu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-4150-8340>

5. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi,
nursen.ozdemir@deu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-0174-8224>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Application Date
11.02.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
05.04.2021

DOI
10.20875/makusobed.878726

* 18-20 Nisan 2019'da Ankara'da düzenlenen 7. Ulusal Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Kongresi'nde S172 numarasıyla sözel bildiri olarak sunulmuştur. Bildiri özeti Türk Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi'nde (Cilt 30, Sayı 2, 2019) basılmıştır.

Öz

Çalışmamızda üniversite öğrencilerinde müzik türü tercihinin fiziksel aktivite, depresyon ve uyku kaliteleri üzerine etkisi incelenmiştir. "Müzikal Tercih Envanteri"ne göre en çok dinlenen ilk üç müzik türünü seçen 238 öğrenci (ortanca 20,00 yıl; %66,8 kadın) çalışmaya alınmıştır. Fiziksel aktivite, depresyon ve uyku kalite düzeyleri, sırasıyla "Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi", "Beck Depresyon Ölçeği" ve "Pittsburgh Uyku Kalite İndeksi" ile değerlendirilmiştir. Öğrencilerin en çok dinlediği ilk üç müzik türü pop (%48,7), özgün (%26,1) ve rap/hip hop (%25,2) türleri olmuştur. Üç müzik türünü dinleyen gruplar arasında toplam fiziksel aktivite ve depresyon düzeyinin farklı olmadığı bulunmuştur. Gruplar arasında şiddetli fiziksel aktivite (p=0,036) ve uyku kalite düzeyleri (p=0,023) anlamlı fark göstermiştir. İkili grup karşılaştırmalarında rap/hip hop dinleyenlerin şiddetli fiziksel aktivite (p=0,011) ve uyku kalite düzeylerinin (p=0,010) özgün müzik dinleyenlerden daha iyi olduğu bulunmuştur. Çalışmamızda Rap/hip hop türü müzik dinlemenin şiddetli fiziksel aktivite ve uyku kalitesi üzerinde olumlu etkisi olabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Egzersiz, Depresyon, Müzik, Uyku.

Abstract

In our study, the effect of music type preference on physical activity (PA), depression and sleep quality (SQ) of university students have been examined. 238 (median 20,00 years; 66.8% female) students chose the first three most listened music genres, according to the "Musical Preference Inventory", have been included. PA, depression and SQ levels have been evaluated with "International Physical Activity Questionnaire", "Beck Depression Scale" and "Pittsburgh Sleep Quality Index", respectively. The three most listed music genres are pop (48.7%), özgün (26.1%) and rap/hip hop(25.2%). Total PA and depression levels have showed no difference between these groups. Vigorous PA(p=0.036) and SQ level(p= 0.023) have showed a significant difference between groups. In paired group comparisons, it has been found that rap/hip hop listeners had better PA(p=0.011) and SQ levels(p=0.010) than those who listen to özgün music. In our study, it has been seen that listening to rap/hip hop music could have positive effect on vigorous PA and SQ.

Keywords: Exercise, Depression, Music, Sleep.

Bu makaleye atf yapmak için:

Tuna, H., Gürpınar, B., Tuz, K., Tekin Gürgen, E. ve İlçin, N. (2021). Üniversite öğrencilerinde müzik dinleme tercihinin fiziksel aktivite, depresyon ve uyku kalitesine etkisi. *MAKU SOBED*, (34), 29-41. <https://doi.org/10.20875/makusobed.878726>

EXTENDED SUMMARY

Background

It has been reported in various studies that university students do not spare enough time for physical activity and that the majority of them have low physical activity level (Yıldız et al., 2015; Arslan et al., 2018; Ölçücü et al., 2015), depressive levels ranging from mild to severe (Arslan et al., 2018; Ölçücü et al., 2015), and poor sleep quality (Mayda et al., 2012; Kıyak et al., 2019). Although the effects of music on various physical or psychological factors are known, it is unclear whether the preferred music genre has a role in increasing or decreasing this effect. Music preferences of students studying in different departments of universities may also differ.

Purpose

Low physical activity, sleep quality, and depression remain up-to-date in terms of problems encountered by university students, and studies on the effect of music on these problems are increasing. However, the effects of the preferred music genre on these parameters have not been profoundly studied in the literature. Therefore we have aimed to investigate the effect of music genre preferences, on physical activity, depression and sleep quality in university students.

Method

The cross-sectional study has been carried out on 673 students registered in Dokuz Eylül University, School of Physical Therapy and Rehabilitation. Of them, 400 students were volunteer. "Musical Preference Inventory" has been used to determine the music types most preferred (Gürgen, 2016a). The inventory developed by Gürgen (2016a) includes 14 music genres (Turkish Classical Music, Rap, Jazz, Latin, Rock, Metal, Pop, Turkish Folk Music, Electronic / Dance, Reggae, Classical Music, Turkish Arabesque Music, Blues, and Özgün Music). Özgün music is a music genre unique to Turkey. According to the inventory, 238 students who chose the first three most preferred music types determined to be included in the study. The ages of 238 students (159 women, 79 men) included in the study are between 18 and 24 years old. Physical activity, depression and sleep quality levels have been evaluated with "International Physical Activity Questionnaire-Short Form" (IPAQ-SF), "Beck Depression Scale" (BDS) and "Pittsburgh Sleep Quality Index" (PSQI), respectively. IPAQ-SF gives a score as "MET-min/week". According to the total physical activity score, the participants have been classified as physically inactive (<600 MET-min/week), those with low physical activity level (600-3000 MET-min/week) and those with sufficient physical activity level (>3000 MET-min/week) (Craig et al., 2003). The depression level is interpreted as 0-13, minimal; 14-19, light; 20-28, medium; 29-63 severe according to the BDS score (maximum score 63) (Beck et al., 1961). The total score in PSQI is between 0-21, and scores greater than 5 indicate poor sleep quality. The data of 238 students (physical activity level, depression and sleep quality), have been divided into three groups according to the most popular music types (pop, özgün music, hip hop) listened, and compared with Kruskal-Wallis Test. Significance level has been accepted as $p < 0.05$. Binary group comparisons were analysed with Bonferroni Corrected Mann-Whitney U test (Buysse et al., 1989).

Findings

Of the 238 students with a median age of 20,00 years, 66.8% were female (n=159) and 33.2% (n=79) were male. 26.1% (n=62) of the students were in 1st year, 25.2% (n=60) were in 2nd year, 17.6% (n=42) were in 3rd year, and 31.1% (n=74) were in 4th year. The students mostly listened to pop (48.7%, n=116), özgün music (26.1%, n=62) and rap/hip hop (25.2%, n=60).

Age ($p=0.138$), total physical activity ($p=0.512$) and depression levels ($p=0.901$) have not been found to be statistically different between the three groups. Among the groups, sub-parameters of physical activity level, severe physical activity ($p=0.036$) and sleep quality levels ($p=0.023$) have showed a statistically significant difference. In paired group comparisons, severe physical activity levels ($p=0.011$) of those who listen to rap / hip hop have been found to be significantly higher than those who listen to original music. Sleep quality of those who listened to rap / hip hop was significantly better than those who listened to original music ($p=0.010$). No significant statistically difference has been found in the paired comparisons of those who listen to pop music with those who listen to other music genres.

Conclusions

This study has examined the effect of most listened music genres by university students on physical activity, sleep quality and depression. It has been observed that listening to rap/hip hop may have a positive effect on vigorous physical activity level and sleep quality. Future studies can be planned to determine the effect of listening to rap/hip hop music to physiotherapy and rehabilitation students in common areas on students' physical activity levels and sleep quality.

1. GİRİŞ

Müzik, eski çağlardan günümüze eğlence, dinlenme, eğitim, askeri, terapi, dinsel, rehabilitasyon, pazarlama, sağlık vb. alanlarda; şifa bulmak, acıları ve hastalıkların seyrini azaltmak veya tedavi etmek amaçları doğrultusunda kullanılmıştır. Tüm ulusları, ırkları ve kültürleri kapsayan müziğin insan üzerinde psikolojik etkileri olduğu bilinmektedir. Müzik dinlemenin insanların duygu durumları ile ilişkili olması müzik ile terapi yönteminin gelişmesini sağlamıştır. Müziğin insan üzerindeki etkilerini, günümüzde değerlendirilebilmek mümkündür (Angı, 2013, s. 62; Kayalar ve Sazak, 2018). Müzik, ergen ve genç yetişkinler için temel bir boş zaman aktivitesidir. Hemen hepsinin müziği sevmekte ve dinlemekte olduğu bilinmektedir. Teknolojik olanaklar sayesinde müziğe her yerde ve her zaman, amaca yönelik bir aktivite sırasında ya da boş zaman aktiviteleri sırasında kolaylıkla ulaşılabilmektedir. Üniversite öğrencilerinin boş zaman aktiviteleri değerlendirildiğinde çoğunun müzik dinlediği görülmektedir (Sabbağ ve Aksoy, 2011, s. 17; Kılıç ve Çakaröz, 2020, s. 93). Uyarılma, ruh halini düzenleme ve öz-farkındalık elde etmek müzik dinlemenin en yoğun nedenleri olarak bildirilmiştir (Lonsdale ve North, 2011; Schäfer vd., 2013).

Boş zaman aktiviteleri içinde yer alan bir diğer parametre olan “fiziksel aktivite” ise gün içinde enerji harcayarak yapılan her türlü eylem olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel aktivite günlük yaşam içinde zorunlu olarak yaptığımız kendine bakım aktivitelerinden, egzersiz, spor ve hobilerimize kadar uzanan geniş bir yelpaze içermektedir. Sağlıklı yaşam için çok önemli olan fiziksel aktivitenin özellikle büyüme ve genç yetişkin dönemden itibaren devam ettirilmesinin aerobik kapasite, kan basıncı, vücut kompozisyonu, glikoz metabolizması, kas-iskelet sistemi sağlığı ve psikolojik sağlık üzerine olumlu etkileri olduğu bildirilmiştir (Janssen ve LeBlanc, 2010; Reiner vd., 2013). Bununla beraber üniversite öğrencilerinin fiziksel aktiviteye yeterli zaman ayırmadıkları ve büyük çoğunluğunun düşük fiziksel aktivite düzeyine sahip olduğu (Arslan vd., 2018; Ölçücü vd., 2015; Pengpid ve Peltzer, 2019; Yıldız vd., 2015), hafiften şiddetli düzeye kadar değişen seviyelerde depresif oldukları (Arslan vd., 2018; Lee ve Kim 2019; Ölçücü vd., 2015) ve uyku kalitelerinin kötü olduğu (Dinis ve Bragança, 2018; Kıyak vd., 2019; Mayda vd., 2012) çeşitli çalışmalarda bildirilmiştir. Çeşitli bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinde yapılan çalışmalara göre bu durum öğrencilerin fiziksel sağlıklarını etkilediği gibi akademik başarılarını da etkilemektedir (Arslan vd., 2018; Javaid vd., 2020; Kıyak vd., 2019).

Günlük yaşamdaki birçok aktivite sırasında müzik dinlemek sık tercih edilen bir alışkanlıktır. Fiziksel aktivite yaparken, günlük aktivitelerde ve çeşitli durumlarda müzik tercihleri yapılan işten zevk alma açısından önemlidir (Batt-Rawden ve Tellnes, 2011). Fiziksel aktivitede müzik dinlemenin motivasyonu, fiziksel performansı ve fizyolojik verimliliği artırdığı, algılanan yorgunluğu azalttığı bilinmektedir (Terry vd., 2020). Müziğin dinamik etkisi düzenli fiziksel aktivitelere katılma isteksizliğinin üstesinden gelebilir. Müzik, bireyi motive etmek için kullanılabilir çünkü müzik, kişinin duygu durumunu değiştirebilir. Literatüre bakıldığında üniversite öğrencileriyle yapılan, dinlenen müzik türü ve fiziksel aktivite düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik çalışma alanında bir boşluk olduğu fark edilmektedir.

Literatürde müziğin üniversite öğrencilerinde ve farklı popülasyonlarda depresyonu azalttığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Aalbers vd., 2017; Fu vd., 2020; Yoon ve Rottenberg, 2020). Üniversite öğrencilerinin depresyon hissettikleri durumlarda en çok basit ve soft türler, stresli durumlarda en çok pop müzik dinledikleri bildirilmiştir (Ramakrishnan ve Sharma, 2018). Yakın zamanda yapılan başka bir çalışmada aromaterapi ile beraber dinletilen klasik batı müziğinin hemşirelik öğrencilerinde sınava bağlı gelişen anksiyete ve stresi azalttığı rapor edilmiştir (Son vd., 2019). Düzenli müzik dinletisinin öğrencilerin özellikle sınavla ilgili stres düzeylerini ve kaygı düzeylerini azaltmada etkili bir yöntem olduğu belirlenmiştir (Akpınar vd., 2020). Müzik kullanılarak yapılan girişimlerin uyku problemlerinde avantajlar sağladığı da literatürde gösterilmiştir. Müzik dinlemek uyku kalitesini geliştirmede kolay, pratik ve ucuz olan ve yan etkisi olmayan bir yöntemdir (Dickson ve Schubert, 2020; Feng vd., 2018; Firdaus vd., 2020). Üniversite öğrencilerinde müzik tercihi ve uyku kalitesi, depresyon arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar literatürde çok sınırlıdır.

Müziğin çeşitli fiziksel ya da psikolojik etmenler üzerindeki etkileri bilinmekle birlikte, tercih edilen müzik türünün bu etkiyi arttırıp azaltma yönünde bir rolü olup olmadığı belirsizdir. Ritim, sözler, kullanılan enstrümanlar gibi müziği tanımlayan pek çok değişken olduğu göz önünde bulundurulduğunda müzik türlerine göre psikolojik etkilerinin de değişebileceği düşünülebilir.

Bu çalışma üniversite öğrencilerinin psikolojik ve fiziksel iyi hallerini olumlu yönde desteklemek amacıyla müzikle ilgili yapılacak planlamalara ışık tutacaktır. Öğrencilerin daha iyi fiziksel ve ruhsal iyi hal

için müziği nasıl kullandıkları önemli olmakla birlikte (Hu vd., 2021) literatürde hangi müzik türünden bu anlamda faydalanılması gerektiği ile ilgili bilgi yetersizdir. Kolay ulaşılabilir, maliyetli olmayan, üniversiteli gençler tarafından çok sevilen ve vakit ayrılan bir araç olan müziğin daha etkin kullanılması maliyet etkinlik açısından da göz önünde tutulmalıdır. Ölçülen parametreler üzerinde en olumlu etkiye sahip müzik türünün saptanması üniversite öğrencilerinde ileride yapılacak olan çalışmalara ışık tutarak fiziksel aktivite ve uyku kalitesini geliştirmek ve depresyonu azaltma stratejileri açısından yol gösterici olabilir.

Düşük fiziksel aktivite, uyku kalitesi ve depresyon üniversite öğrencilerinde karşılaşılan sorunlar açısından güncelliğini korumakta, müziğin bu sorunlar üzerine etkisine yönelik çalışmalara ihtiyaç da giderek artmaktadır. Bununla birlikte dinlemek için seçilen müzik türü tercihinin bu parametreler üzerindeki etkileri literatürde yeterince çalışılmış değildir. Bu nedenle çalışmamızda üniversite öğrencilerinde müzik dinleme tercihinin fiziksel aktivite, depresyon ve uyku kalite düzeylerine etkisini incelemek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma için Dokuz Eylül Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 2018/26-13 sayılı ve 18.10.2018 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

Çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu (DEÜ FTRYO) öğrencilerinde yapılmıştır. Kesitsel planlanan çalışmamız için DEÜ FTRYO’nda kayıtlı 673 öğrenciden gönüllü olan 400 öğrenci katılmıştır. Ulaşılamayan ve gönüllü olmayan öğrenciler çalışma dışı tutulmuştur. Dört yüz öğrenci arasında en çok dinlendiği belirlenen 3 müzik türünü seçenler çalışmaya dahil edilmiştir. Gönüllü öğrencilerden yazılı aydınlatılmış onam formu alınmıştır. Araştırmanın etiği DEÜ girişimsel olmayan çalışmalar etik kurulundan alınmıştır (2018/26-13). Çalışmaya dâhil olan 238 öğrencinin 159’u (%66,8) kadın, 79’u (%33,2) erkektir. Yaş ortancası 20,00 yıl olan öğrencilerin %26,1’i (n=62) 1. sınıf, %25,2’i (n=60) 2. sınıf, %17,6’sı (n=42) 3. sınıf, %31,1’ini (n=74) 4. sınıf oluşturmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışmaya dâhil olan öğrencilerin özellikleri

Yaş (yıl)		Ortanca (çeyrekler arası aralık)	
		20,00 (19,00-22,00)	
		%	n
Cinsiyet	Kadın	66,8	159
	Erkek	33,2	79
Sınıf	1.	26,1	62
	2.	25,2	60
	3.	17,6	42
	4.	31,1	74
Toplam		100	238

Veri toplama aracı olarak Gürgeç’in (2016a) geliştirdiği “Müzik Tercihi Ölçeği” öğrencilerin müzik tercihlerini belirlemek için kullanılmıştır. Gürgeç çalışmasında, ölçeği oluşturmak için öğrencilere “hangi müzik türlerini dinlemektensiniz?” sorusunu yöneltmiş ve bununla ilgili albüm, şarkıcı veya parça adı vermelerini istemiştir. Aynı araştırmacı, yanıtlar birçok alt müzik türünü de içerdiğinden bu yanıtları ana müzik türüne dahil ederek 13 müzik türüne (Türk Sanat Müziği, Rap, Caz, Latin, Rock, Metal, Pop, Türk Halk Müziği, Elektronik / Dans, Reggae, Klasik müzik, Türk Arabesk Müziği, Blues) indirgemıştır. Türkiye’de yerel bir müzik türü olan özgün müzik 14. müzik türü olarak ölçekte yer almış ancak barındırdığı çeşitlilik nedeni ile örnek müzik parçası dinletilmeden öğrencilere açıklama yapılarak tercihe bırakılmıştır. Çalışmamızda öğrencilere, Gürgeç tarafından seçilmiş özgün müzik dışında 13 müzik parçası kısa kesitler şeklinde dinletilmiştir. Öğrencilerden en çok dinledikleri müzik türünü işaretlemeleri istenmiştir.

Fiziksel aktivite düzeylerini belirlemede ise Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi’nin (UFAA) 7 maddelik kısa sürümü kullanılmıştır. Ankette son 7 günün aktivite değerlendirmesinde şiddetli ve orta düzeydeki aktiviteler, yürüyüş ve oturmak için harcanan günlük ortalama süreler sorulmaktadır. Her bir aktivitenin tek seferde en az 10 dk yapıyor olması ölçüt alınmaktadır. Dakika olarak süre, gün sayısı ve bazal metabolik hıza karşılık gelen MET değeri (dinlenmedeki oksijen tüketiminin katları) çarpılarak “MET-dk/hafta” olarak bir skor elde edilmektedir. Toplam fiziksel aktivite skoruna göre katılımcıların fiziksel aktivite düzeyleri, fiziksel olarak aktif olmayan (<600 MET-dk/hf), fiziksel aktivite düzeyi düşük (600–3000 MET-dk/hf) ve fiziksel aktivite düzeyi yeterli olanlar (>3000MET-dk/hf) şeklinde sınıflandırılmaktadır (Craig vd., 2003, s. 1382). Anketin Türkçe versiyonunun üniversite öğrencilerinde de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır (Sağlam vd., 2010). Türkçe UFAA’nın kısa sürümü ile akselerometre arasında orta

derecede korelasyon ($r_s=0,30$, $p=0,008$, %95 CI=0,07- 0,49); test-tekrar test güvenilirlik katsayısının 0,69 ($p <0,001$) olduğu aynı çalışmada gösterilmiştir. IPAQ'ın kısa ve uzun formları karşılaştırılabilir veri sağlamaktadır ($r=0,66$). Güncel literatürde UFAA'nın kısa sürümü, üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivitenin değerlendirilmesinde sıklıkla kullanılmaktadır (Demir, 2021; Gülşah vd., 2021; Saldıran, 2021).

Depresyon düzeyi sorgulamasında "Beck Depresyon Ölçeği" (BDÖ) kullanılmıştır. BDÖ, ergenlerde ve yetişkinlerde depresyonda görülen bedensel, duygusal, bilişsel ve güdüsel belirtileri ölçmek üzere Beck vd. (1961) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 1979'da biraz değiştirilmiş, 1996'da majör depresyon için modern tanı ölçütlerine daha uyumlu hale getirmek için büyük ölçüde revize edilmiştir. Yirmi bir sorudan oluşan kendini değerlendirme ölçeğidir. Her sorunun puanı 0-3 arasında değişmekte olup ölçeğin toplam puanı 0-63 arasındadır. Puan aralıkları, 0-13, minimal; 14-19, hafif; 20-28, orta; 29-63, şiddetli depresyon şeklinde yorumlanmaktadır (Furukawa, 2010, s. 584). Yirmi bir ve üzerindeki puanlar orta şiddette ya da ağır depresyonun varlığına işaret etmektedir. Bu ölçeğin dilimize uyarlanması ve geçerlilik çalışması Nesrin Hisli Şahin tarafından yapılmıştır (Hisli-Şahin, 1988). Aynı araştırmacının üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı başka bir araştırmada; iki yarım test korelasyonu $r=0,74$ ve iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha) 0,80 olarak bildirilmektedir (Hisli-Şahin, 1989). BDÖ üniversite öğrencilerinde depresyon ile ilişkili çalışmalarda sıklıkla tercih edilen bir ölçektir (Güzel ve Ergün, 2020; Kuzay ve Babaoğlu, 2021; Sönmez vd., 2018).

Uyku durumu Pittsburgh Uyku Kalite İndeksi (PUKİ) ile değerlendirilmiştir. PUKİ, bir aylık zaman aralığındaki uyku kalitesi ve uyku bozukluğunu değerlendiren bir ölçektir (Buysse vd., 1989). Yirmi dört sorudan (19 soru öz bildirim soruları, 5 soru eş veya oda arkadaşı tarafından yanıtlanacak sorular) oluşmaktadır. Ölçeğin puanlanan 18 sorusu 7 bileşenden (öznel uyku kalitesi, uyku latensi, uyku süresi, alışılmış uyku etkinliği, uyku bozukluğu, uyku ilacı kullanımı ve gündüz işlev bozukluğu) oluşmaktadır. Her bir bileşen 0-3 puan üzerinden değerlendirilmektedir. Yedi bileşenin toplam puanı ölçek toplam puanını vermektedir. Toplam puan 0-21 arasında değişmektedir. Toplam puanın 5'ten büyük olması "kötü uyku kalitesini" göstermektedir (Şenol vd., 2012, s. 94). İndeksin ülkemizde geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış ve Türk toplumuna uygun olduğu belirlenmiştir (Ağargün vd., 1996). Aynı çalışmada iç tutarlılık katsayısı 0,80 olarak saptanmıştır. Üniversite öğrencilerinin uyku durumu ile ilgili çalışmalarda PUKİ'nin çoğunlukla kullanıldığı görülmektedir (Kocamaz vd., 2020; Açık vd., 2021; Arslan vd., 2020)

2.1. İstatistiksel Analiz

Değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu görsel (histogram ve olasılık grafikleri) ve analitik yöntemlerden Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir. Tanımlayıcı veriler ortanca, çeyrekler arası aralık ve yüzdelerle gösterilmiştir. En çok dinlenen üç müzik türüne göre gruplara ayrılan toplam 238 öğrencinin verileri analizlerde kullanılmıştır. Değişkenler normal dağılım göstermediği için gruplar, non-parametrik testlerden Kruskal-Wallis Testiyle karşılaştırılmış ve anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını anlamak için ikili grup karşılaştırmaları Bonferroni düzeltmeli Mann-Whitney U testiyle yapılmış ve anlamlılık düzeyi $p<0,017$ olarak kabul edilmiştir. İstatistiksel analizler Statistical Package for Social Science version 22,0 (SPSS Inc., Chicago, IL, USA) yazılımı kullanılarak yapılmıştır.

3. SONUÇLAR

Öğrencilerin fiziksel aktivite, depresyon ve uyku kalite düzeylerine ilişkin değerler tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Fiziksel Aktivite, Depresyon ve Uyku Kalite Düzeyleri.

(N=238)		Ortanca (çeyrekler arası aralık)
UFAA (MET-dk/Hafta)	Toplam	1386,00 (692,25-2772,00)
	Yürüme	693,00 (259,88-1386,00)
	Orta Düzey Aktivite	0,00 (0,00-240)
	Şiddetli Aktivite	0,00 (0,00-480)
BDÖ (Puan/Skor)		11,00 (6,00-16,00)
PUKİ (Puan/Skor)		6,00 (4,00-8,00)

UFAA: Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi, BDÖ: Beck Depresyon Ölçeği, PUKİ: Pittsburgh Uyku Kalite İndeksi

İlk 3 sırada en çok dinlenen müzik türlerinin 238 öğrenci içinde oranları %48,7 (n=116) pop, %26,1 (n=62) özgün ve %25,2 (n=60) ile rap/hip hop olmuştur. Öğrencilerin müzik dinleme tercihlerine göre ayrılan grupların yaş ve fiziksel aktivite düzeylerinin karşılaştırılması Tablo 3'te; depresyon ve uyku kalite düzeylerinin karşılaştırılması Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Müzik Dinleme Tercihlerine Göre Grupların Yaş ve Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Karşılaştırılması.

		Müzik Türlerine Göre Grupların Ortanca (çeyrekler arası aralık) <i>Sıra Ortalaması</i>			χ^2_{k-W}	P
		Pop (N=116)	Özgün (N=62)	Rap/Hip Hop (N=60)		
Yaş (Yıl)		20 (19-22) 58,50	20 (19-21) 31,50	20 (19-22) 30,50	3,96	0,138
UFAA (MET-Dk/Hafta)	Toplam	1386,00 (645,00-2772,00) 118,48	1338,00 (633,00-2772,00) 113,52	1406,00 (712,25-3586,50) 127,65	1,34	0,512
	Yürüme	693 (235,13-1386,00) 118,34	957,00 (330,00-1534,00) 123,97	841,50 (247,50-1386,00) 117,13	0,37	0,831
	Orta Düzey Aktivite	0,00 (0,00-160,00) 119,25	0,00 (0,00-240,00) 120,38	0,00 (0,00-240,00) 119,08	1,87	0,393
	Şiddetli Aktivite	0,00 (0,00-480,00) 118,97	0,00 (0,00-40,00) 106,62	0,00 (0,00-1440,00) 133,84	6,66	0,036*
			<i>Şiddetli Aktivite, ÖzgünxRap/Hip Hop</i> MWU=1441,50 , p=0,011**			
		<i>Şiddetli Aktivite, PopxÖzgün</i> MWU=3216,00 , p=0,156				
		<i>Şiddetli Aktivite, RapxRap/Hip Hop</i> MWU=3038,00 , p=0,114				

UFAA: Uluslararası Fiziksel Aktivite Anketi, MWU: Mann-Whitney U; *Kruskal Wallis p<0,05 ; Bonferroni Düzeltmeli ** p<0,017

Tablo 4. Öğrencilerin Müzik Dinleme Tercihlerine Göre Grupların, Depresyon ve Uyku Kalite Düzeylerinin Karşılaştırılması.

		Müzik Türlerine Göre Gruplar Ortanca (çeyrekler arası aralık) <i>Sıra Ortalaması</i>			χ^2_{k-W}	P
		Pop (N=116)	Özgün (N=62)	Rap/Hip Hop (N=60)		
BDÖ (Puan/Skor)		11,00 (6,25-16,00) 119,31	12,00 (6,00-16,00) 122,47	12,00 (6,00-17,50) 116,80	0,21	0,901
PUKİ (Puan/Skor)		5,50 (4,00-8,00) 116,53	6,00 (5,00-9,00) 138,62	3,00 (6,00-7,00) 116,80	7,58	0,023*
		<i>PUKİ, ÖzgünxRap/Hip Hop</i> MWU=1359,00 , p=0,010**				
		<i>PUKİ, PopxÖzgün</i> MWU=2911,50 , p=0,035				
		<i>PUKİ, RapxRap/Hip Hop</i> MWU=3140,50 , p=0,286				

BDÖ:Beck Depresyon Ölçeği, PUKİ:Pittsburgh Uyku Kalite İndeksi, MWU:Mann-Whitney U; *Kruskal Wallis p<0,05 ; Bonferroni Düzeltmeli ** p<0,017

Üç grup arasında yaş (p=0,138), toplam fiziksel aktivite (p=0,512) ve depresyon (p=0,901) düzeyinin farklı olmadığı bulunmuştur. Gruplar arasında fiziksel aktivite düzeyinin alt parametrelerinden şiddetli fiziksel aktivite (p=0,036) ve uyku kalite düzeyleri (p=0,023) anlamlı fark göstermiştir. İkili grup karşılaştırmalarında rap/hip hop dinleyenlerin şiddetli fiziksel aktivite düzeyleri (p=0,011) özgün müzik dinleyenlerden anlamlı ölçüde daha yüksek bulunmuştur. Rap/hip hop dinleyenlerin uyku kalitesinin, özgün müzik dinleyenlerden anlamlı ölçüde daha iyi olduğu görülmüştür (p=0,010). Pop müzik dinleyenlerin diğer müzik türlerini dinleyenlerle ikili karşılaştırmalarında anlamlı fark olmadığı bulunmuştur.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamızın temel hipotezi üniversite öğrencilerinin tercih ettiği müzik türünün fiziksel aktivite düzeyi, uyku kalitesi ve depresyon düzeyi üzerine olası etkilerini belirlemektir. Çalışmamızda öğrencilerin

en sık dinledikleri müzikler pop, özgün ve rap/hip hop müzik türleri olarak belirlenmiştir. Genel olarak tüm öğrencilerin fiziksel aktivite düzeylerinin düşük olduğu, minimal düzeyde depresif ve uyku kalitelerinin kötü olduğu görülürken müzik tercihlerine göre karşılaştırıldıklarında genel fiziksel aktivite ve depresyon düzeyleri arasında fark olmadığı; fiziksel aktivite daha ayrıntılı incelendiğinde şiddetli fiziksel aktivite düzeyi ve uyku kalitesinde fark olduğu bulunmuştur.

Çalışmamıza en çok dinlenen müzik türü, pop müziği olmuştur. Farklı olarak, DEÜ Güzel Sanatlar Fakültesinde öğrencilerin en çok rock, jazz, klasik ve pop müzik türlerini, çok az bir bölümünün ise Türk halk müziği, arabesk ve özgün müzik türlerini dinledikleri rapor edilmiştir (Gürgen, 2016a). Gürgen (2016a) çalışmasında Güzel Sanatlar Fakültesi, sanat öğrencilerinin yerel türler yerine jazz ve blues; müzik öğrencilerinin ise rock ve metal müziği dinlemeyi daha çok tercih ettiklerini saptamıştır. Örneklem grubu olarak üniversite öğrencilerinin tercih edilme nedenlerinden biri, bu yaş grubunun dinledikleri müzik türlerinin daha istikrarlı, daha kalıcı, dinledikleri müzik türü çeşitliliğinin daha fazla olması olarak açıklanmıştır (Gürgen, 2016a). Karabük Üniversitesi öğrencilerinde yapılan bir çalışmada ise en çok dinlenen müzik türü, çalışmamızdaki gibi pop müzik iken, ikinci sırada dinlenen müzik türleri Türk halk müziği ve Türk sanat müziği olmuştur (Sağır ve Öztürk, 2015). Üç farklı üniversitenin müzik eğitimi anabilim dalında eğitim gören öğrencilerde ise sırasıyla pop, Türk halk müziği ve klasik müzik öğrencilerin en çok sevdiği müzik türleri olarak rapor edilmiştir (Özdemir ve Can, 2019). Pop müziğin neden bu kadar çok tercih edildiği ve gençlerdeki etkisi ayrı bir araştırma konusu olmakla beraber pop müziğin ve yorumcularının daha fazla göz önünde olması bu durumun nedenlerinden olabilir. Sonuç olarak müzik ile ilgili tercihler, pek çok faktörden etkilenildiği için (Ok ve Erdal, 2015) farklı eğitimler alan öğrenciler arasında da farklılık gösterebilir.

Çalışmamızda diğer üniversitelerde yapılan çalışmalara (Arslan vd., 2018; Ölçücü vd., 2015; Pengpid ve Peltzer, 2019; Yıldız vd., 2015) paralel olarak öğrencilerin fiziksel aktivite düzeyleri düşük bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinde müzik tercihi ile fiziksel aktivite düzeyinin alt parametreleri arasındaki ilişki açısından çalışmamızın sonuçları değerlendirildiğinde rap/hip hop dinleyen öğrencilerin şiddetli fiziksel aktivite seviyelerinin özellikle özgün müzik dinleyenlerden anlamlı ölçüde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde rap/hip hop müzik dinleyen öğrencilerin uyku kalitelerinin de özgün müzik dinleyen öğrencilerden iyi olduğu saptanmıştır. Genel fiziksel aktivite düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı olmasa da rap/hip hop dinleyen öğrencilerin sonuçları yine pop ve özgün müzik dinlemeyi tercih eden diğer gruptakilere göre biraz daha yüksektir. Sonuç olarak çalışmamızdan elde ettiğimiz verilere göre fizyoterapi öğrencileri arasında en aktif grubun rap/hip hop müzik dinleyenler olduğu ve bu öğrencilerin özellikle özgün müzik dinleyenlere göre daha fazla şiddetli fiziksel aktivite yapma oranına sahip oldukları söylenebilir. Hip hop müzik daha çok bir yaşam tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Rap ise hip hop'un bir koludur. Hızlı söylenen hip hop parçalarında armoniden çok ritmin önemli olması fiziksel aktivite düzeyine etki eden yönlerinden olabilir (Angı, 2013). Ayrıca müzik tercihleri ve kişilik ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar, dışadönük kişilik özelliğine sahip bireylerin daha çok hip hop dinlemeyi tercih ettikleri yönünde bulgulara işaret etmektedir (Rentfrow ve Gosling, 2003). Bununla birlikte müzik eğitimi almamış üniversite öğrencilerinin dinledikleri müzik türlerine karşı duygularını değerlendiren ve beyinlerindeki theta, alpha ve SMR dalgalarına olan etkisini ölçen bir çalışmada, rap müziğin katılımcılarda "heyecan" duygularını hissettirdiği bulunmuştur (Kayalar ve Sazak, 2018, s. 162). Rap müziği dinleyenlerde daha fazla hissedilen heyecan duygusu veya dışadönük kişilik yapısı, bu müziği dinleyen öğrencilerin özellikle şiddetli düzeyde fiziksel aktivitelere daha fazla katılma eğiliminde olmalarını açıklayabilir. Müzik dinlemenin motivasyonu artırdığı ve algılanan yorgunluğu azalttığı düşünüldüğünde (Terry vd., 2020) rap/hip hop tarzı müziği severek dinleyen üniversite öğrencilerinin de daha az yorgunluk hissederek yaptıkları bir fiziksel aktiviteyi sürdürmelerinin ya da şiddetini arttırmalarının daha kolay olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Çoğu araştırmacı insanların müziği duygu durumunu iyileştirmede, duyguları ifade etmede, harekete geçirmede, yatıştırma veya rahatlama, iletişim kurmada araç olarak kullandığına dair kanıtlar elde etmiştir (Gürgen, 2016b; Schäfer vd., 2014). Hafiften şiddetli düzeye depresyonu olan tıp öğrencilerine sadece bir kez 20 dk hafif müzik dinletildikten sonra ertesini gün öğrencilerin algıladıkları stres oranında anlamlı bir düşüş olmuştur (Baste ve Gadkari, 2014). Ciddi seviyede depresyonu olan kadın öğrencilerde yapılan başka bir çalışmada hafif müziğin (pop) ve ağır müziğin (hard rock) depresyona etkisi araştırıldığında her iki grupta da depresyonun anlamlı ölçüde azaldığı bildirilmiştir (Esfandiari ve Mansouri, 2014). Klinik depresyonu olanların depresyonu olmayanlara göre daha yavaş tempodaki müzikleri rahatlama hissettikleri için tercih ettikleri de bilinmektedir (Yoon ve Rottenberg, 2020). Hindistan'da yapılan bir çalışmada üniversite öğrencileri depresyon hissettikleri durumlarda en çok basit ve soft müzikler dinlerken,

stresli durumlarda en çok pop müziği tercih etmişlerdir (Ramakrishnan ve Sharma, 2018). Başka bir çalışmada dinleyicinin tercihi göre tüm müzik türlerinin depresif semptomları azaltabileceği bildirilmiştir (Chan vd., 2011). Çalışmamızda öğrencilerin çoğu minimal depresif seviyenin üst sınırında bir profil sergilemişler ve dinlemeyi tercih ettikleri müzik türüne göre karşılaştırıldıklarında fark bulunmamıştır. Bunun nedeni çalışmamızda sadece en çok tercih edilen müzikleri dinleyen grupları incelememiz ve örneklemimizin çoğunluğunu minimal depresif öğrencilerin oluşturması olabilir.

DEÜ FTRYO öğrencilerinin uyku kalitesine bakıldığında literatürde bildirilen bazı üniversite öğrenci gruplarından daha kötü uyku kalitesine sahip oldukları görülmüştür. Mayda vd. (2012) tıp fakültesi öğrencilerinde yaptıkları çalışmada 4., 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin %46,4'ünün, Kıyak vd. (2019) 2. dönem tıp öğrencilerinin %69,3'ünün uyku kalitelerini kötü olarak bildirirken, çalışmamızda bu oran %67,2 bulunmuştur. Müzik, önceden beri uykuyu teşvik etmek için kullanılan yöntemlerinden biridir (Harris, 2014). Üniversite öğrencilerinde gevşeme egzersizleri ile dinlenen rahatlatıcı müziğin, uyku kalitesini arttırmaya yönelik diğer uygulamalarla beraber etkili bir yöntem olduğu bildirilmiştir (Gao vd., 2014). Klasik literatür bilgisinin aksine çalışmamızda en iyi uyku kalitesine sahip olan öğrenciler hareketli bir tür olarak kabul edilebilecek rap/hip hop müzik türünü dinleyenler olmuştur. Çalışmamızda rap/hip hop müzik dinleyenlerin özellikle şiddetli fiziksel aktivite düzeylerinin yüksek oluşu, diğer bir anlamda bu öğrencilerin günü daha aktif geçirmeleri, günün sonundaki olası yorgunluktan kaynaklanan daha kaliteli bir uykuyu sağlamış olabileceğini düşünmekteyiz. Uykuyu teşvik etmek için kullanılan müzikler özellikle bu amaçla bestelenmiş müzikler olabileceği gibi kişinin tercih edeceği farklı müzikler de olabilmektedir.

Çalışmamızda sadece tercih edilen müzik türünün etkilerine bakılmış olup demografik, sosyoekonomik ve kültürel özelliklerin fiziksel aktivite düzeyi, uyku kalitesi ve depresyon üzerindeki olası etkilerinin incelenmemiş olması çalışmamızın kısıtlarından biri olmuştur. Çalışmanın diğer bir kısıtlı yanı fiziksel aktivite düzeyinin akselerometre gibi objektif bir yöntemle değerlendirilmemiş olmasıdır. Ek olarak çalışmamıza katılan öğrencilerin fiziksel aktivite düzeylerinin düşük, depresyon düzeylerinin minimal olması da sonuçları etkilemiş olabilir. Araştırmamızı yöntem açısından kesitsel planladığımızdan sonuçlar neden sonuç ilişkisini açıklamak için yeterli değildir.

Sonuç olarak, literatürde yer alan bilgiler de değerlendirildiği zaman, bölümlere ve sınıflara göre değişmekle beraber, üniversite öğrencileri yetersiz fiziksel aktivite düzeyine, değişen derecelerde uyku ve depresyon problemlerine sahiptirler. Üniversite öğrencilerinin mesleki eğitimin yanı sıra sosyal, fiziksel ve psikolojik iyi hallerinin gelişmesi ve desteklenmesi oldukça önemlidir. Bu noktada müzik tercihi ile müzik dinlemenin tecrübe edilen fonksiyonları arasında ilişkinin çalışmamızda vurgulanması gelecekteki çalışmalara ışık tutacaktır. Bilgimiz dahilinde üniversite öğrencilerinde dinlemek amacıyla en çok tercih edilen müzik türünün bu parametrelerle ilişkisini fizyoterapi ve rehabilitasyon öğrencilerinde inceleyen bir araştırma olmadığından çalışmamız örnek olma özelliği taşımaktadır. Çalışmamız bilginiz dahilinde fizyoterapi ve rehabilitasyon öğrencilerinde yapılan müzik tercihlerinin de belirlendiği ilk çalışmadır.

Çalışmamızda öğrencilerin en sık dinledikleri müzikler pop, özgün ve rap/hip hop türleri olmuştur. Müzik tercihlerine göre öğrenciler karşılaştırıldıklarında genel fiziksel aktivite ve depresyon düzeyleri arasında fark olmadığı bulunmuştur. Ancak rap/hip hop türü müzik dinlemenin şiddetli fiziksel aktivite düzeyi ve uyku kalitesi üzerinde olumlu etkisi olabileceği görülmüştür.

Sonucumuza göre üniversite öğrencilerinde müzik dinleme tercihinin bireyin fiziksel aktivite düzeyi üzerinde kısmen olmak üzere, uyku kalitesi üzerinde etkisi olduğu ancak depresyon seviyesi üzerinde etkisi olmadığı çıkarımında bulunulabilir. Bununla birlikte üniversite öğrencilerinin sıklıkla dinlemeyi tercih ettiği müzik türlerinin bu parametrelerle ilişkisini inceleyen daha kapsamlı çalışmaların yapılması gerekliliği görülmüştür.

Öğrencinin bulunduğu bölüme göre tercih edilen müzik türleri değişebileceği için bu tür çalışmalar planlarken öğrencinin okuduğu bölüm de göz önünde tutulmalıdır. Çalışmamızda en sık dinlenen 3 müzik türünün etkisi incelenmiştir. Gelecekteki çalışmalar daha geniş örneklem gruplarında tüm müzik türlerinin üniversite öğrencilerinde sıklıkla görülen düşük fiziksel aktivite seviyesi, depresyon ve uyku problemleri gibi parametrelerle ilişkisini inceleyebilir. Üniversite öğrencilerinde hangi müzik türünün fiziksel aktiviteyi (dans, yürüyüş) nasıl başlattığı ve devamlılığını sağladığı, uyku kalitesini nasıl arttırdığı ve depresyon ile ilişkili duyguları nasıl azalttığı ile ilgili longitudinal ve disiplinler arası çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu tür çalışmalarda depresyon düzeyi yanında stres, anksiyete ve kaygının değerlendirilmesi de düşünülmelidir. Bunun nedeni araştırılacak öğrenci popülasyonunda depresyondan çok diğer problemlerinin daha yoğun olma olasılığıdır. İleride yüksek fiziksel aktivite seviyelerine sahip daha çok öğrencinin dahil olduğu bir

popülasyonda müzik seçimlerinin sorgulanmasının, öğrencilerde fiziksel aktivite motivatörü olarak kullanılabilir müzik türünün tespit edilmesi için daha anlamlı olabilir.

Gençler arasında oldukça popüler olan rap/hip hop tarzı müziğin ve gerilim-çözüm gibi müziksel özelliklerin söz konusu parametreler üzerinde nasıl etkili olduğu daha detaylı olarak çok disiplinli çalışmalarla incelenmelidir. Gelecekteki çalışmalar, fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü öğrencilerine ortak kullanım alanlarında rap/hip hop müzik dinletilmesinin öğrencilerin fiziksel aktivite seviyelerine ve uyku kalitelerine etkisini belirlemeye yönelik planlanabilir. Farklı bölümlerdeki öğrenciler için yapılacak çalışmalarda müzik tercihleri ve etkileri belirlendikten sonra benzer şekilde ortak kullanım alanlarında öğrencilere bu müzik türlerinin dinletisinin etkileri longitudinal yöntemlerle araştırılabilir.

Bu araştırma için Dokuz Eylül Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 2018/26-13 sayı ve 18.10.2018 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmanın tüm süreçlerinde araştırmanın yazarları eşit derecede katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Aalbers, S., Fusar-Poli, L., Freeman, R. E., Spreen, M., Ket, J. C., Vink, A. C., Maratos, A., Crawford, M. ve Gold, C. (2017). Music therapy for depression. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 11(11). <https://doi.org/10.1002%2F14651858.CD004517.pub2>
- Açık, M., Bozdağ, A. N. S. ve Çakiroğlu, F. P. (2021). The quality and duration of sleep are related to hedonic hunger: a cross-sectional study in university students. *Sleep and Biological Rhythms*, 1-10. <https://doi.org/10.1007/s41105-020-00303-8>
- Ağargün, M., Kara, H. ve Anlar, O. (1996). Pittsburgh uyku kalitesi indeksinin geçerliliği ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 7(2), 107-115.
- Akpınar, N. B., Ceran, M. A. ve Özkalp, B. (2020). The effect of classical Turkish and western music on university students' exam stress level, blood pressure and pulse rate: a randomized controlled trial. *Journal of Health Sciences and Medicine*, 3(3), 216-220. <https://doi.org/10.32322/jhsm.681640>
- Angı, Ç. E. (2013). Müzik kavramı ve Türkiye'de dinlenen bazı müzik türleri. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 2(10), 59-81. <https://doi.org/10.7816/idil-02-10-05>
- Arslan, M., Taşkaya, C. ve Kavalcı, B. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Fiziksel Aktivite, Obezite ve Uyku Kalitesi Arasındaki İlişki. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, 2(1), 16-22.
- Arslan, S. S., Alemdaroğlu, İ., Öksüz, Ç., Karaduman, A. A. ve Yılmaz, Ö. T. (2018). Genç bireylerde fiziksel aktivitenin akademik başarı ve depresyon üzerine etkisi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 6(1), 37-42.
- Baste, V. S. ve Gadkari, J. V. (2014). Short Communication Study of stress, self-esteem and depression in medical students and effect of music on perceived stress. *Indian Journal of Physiology and Pharmacology*, 58(3), 296-299.
- Batt-Rawden, K. ve Tellnes, G. (2011). How music may promote healthy behaviour. *Scandinavian Journal of Public Health*, 39(2), 113-120. <https://doi.org/10.1177/1403494810393555>
- Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J. ve Erbaugh, J. (1961). An inventory for measuring depression. *Archives of General Psychiatry*, 4(6), 561-571. [doi:10.1001/archpsyc.1961.01710120031004](https://doi.org/10.1001/archpsyc.1961.01710120031004)
- Buysse, D. J., Reynolds, C. F., Monk, T. H., Berman, S. R. ve Kupfer, D. J. (1989). The pittsburgh sleep quality index: a new instrument for psychiatric practice and research. *Psychiatry Research*, 28(2), 193-213. [doi: 10.1016/0165-1781\(89\)90047-4](https://doi.org/10.1016/0165-1781(89)90047-4)
- Chan, M. F., Wong, Z. Y. ve Thayala, N. J. C. T. i. M. (2011). The effectiveness of music listening in reducing depressive symptoms in adults: a systematic review. *Complementary Therapies in Medicine*, 16(9), 332-348.
- Craig, C. L., Marshall, A. L., Sjöström, M., Bauman, A. E., Booth, M. L., Ainsworth, B. E., Pratt, M., Ekelund, U., Yngve, A., Sallis, J. F. ve Oja, P. (2003). International physical activity questionnaire: 12-country reliability and validity. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 35(8), 1381-1395.
- Demir, A. (2021). Üniversite öğrencilerinin aktif video oyun motivasyonlarının fiziksel aktivite düzeylerine göre karşılaştırılması. *Dünya Sağlık ve Tabiat Bilimleri Dergisi*, 1, 33-51.
- Dickson, G. T. ve Schubert, E. (2020). Music on prescription to aid sleep quality: A literature review. *Frontiers in Psychology*, 11, 1695. [doi: 10.3389/fpsyg.2020.01695](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01695)
- Dinis, J. ve Bragança, M. (2018). Quality of sleep and depression in college students: A systematic review. *Sleep Science*, 11(4), 290-301. [doi: 10.5935/1984-0063.20180045](https://doi.org/10.5935/1984-0063.20180045)

- Esfandiari, N. ve Mansouri, S. (2014). The effect of listening to light and heavy music on reducing the symptoms of depression among female students. *The Arts in Psychotherapy*, 41(2), 211-213. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2014.02.001>
- Feng, F., Zhang, Y., Hou, J., Cai, J., Jiang, Q., Li, X., Zhao, Q. ve Li, B. (2018). Can music improve sleep quality in adults with primary insomnia? A systematic review and network meta-analysis. *International Journal of Nursing Studies*, 77, 189-196. doi: 10.1016/j.ijnurstu.2017.10.011
- Firdaus, F. A., Khaerunnisa, R. N. ve Ariyanto, H. (2020). The effect music therapy on quality of sleep. *General Nursing Science Journal*, 1(1), 23-31.
- Fu, Z., Zhou, S., Burger, H., Bockting, C. L. ve Williams, A. D. (2020). Psychological interventions for depression in Chinese university students: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders* 262, 440-450. doi: 10.1016/j.jad.2019.11.058
- Furukawa, T. A. (2010). Assessment of mood: guides for clinicians. *Journal of Psychosomatic Research*, 68(6), 581-589. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2009.05.003>
- Gao, R., Lv, Y., Li, X., Zhou, K., Jin, X., Dang, S. ve Li, N. (2014). Effects of comprehensive sleep management on sleep quality in university students in mainland China. *Sleep and Biological Rhythms*, 12(3), 194-202. doi:10.1111/sbr.12063
- Gülşah, K. O. Ç., Soyocak, A., Ongün, P. ve Kervancıoğlu, G. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Yeme Alışkanlıklarının ve İnternet Bağımlılığı Düzeylerinin Fiziksel Aktivite Düzeylerine Göre Değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 25-32. <https://doi.org/10.33631/duzcesbed.732499>
- Gürgen, E. T. (2016a). Musical preference and music education: Musical preferences of Turkish university students and their levels in genre identification. *International Journal of Music Education*, 34(4), 459-471. doi: 10.1177/0255761415619390
- Gürgen, E. T. (2016b). Social and emotional function of music listening: reasons for listening to music. *Eurasian Journal of Educational Research*, 66, 229-242. <http://dx.doi.org/10.14689/ejer.2016.66.13>
- Güzel, A. ve Ergün, G. (2020). Üniversite öğrencilerinde depresyon sıklığı ve ilişkili faktörler. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 279-289. doi:<https://www.doi.org/10.46971/ausbid.763213>
- Harris, M. (2014). Music as a transition for sleep. *Occupational Therapy Now*, 16(6), 11-13.
- Hisli-Şahin, N. (1988). Beck depresyon envanteri'nin geçerliği üzerine bir çalışma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 6(22), 118-126.
- Hisli-Şahin, N. (1989) Beck depresyon envanterinin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 7(23), 3-13.
- Hu, X., Chen, J. ve Wang, Y. (2021). University students' use of music for learning and well-being: A qualitative study and design implications. *Information Processing & Management*, 58(1), 102409. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2020.102409>
- Janssen, I. ve LeBlanc, A. G. (2010). Systematic review of the health benefits of physical activity and fitness in school-aged children and youth. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 7(1), 40. <http://www.ijbnpa.org/content/7/1/40>
- Javaid, R., ul Momina, A., Sarwar, M. Z. ve Naqi, S. A. (2020). Quality of Sleep and Academic Performance among Medical University Students. *Medical Education*, 30(8), 844-848. doi: 10.29271/jcsp.2020.08.844
- Kayalar, D. D. ve Sazak, N. (2018). Theta, alpha, SMR beyin dalgalarının müzik türleriyle olan etkileşimi: bir nexus-10 EEG çalışması. *Çevrimiçi Müzik Bilimleri Dergisi*, 3(1), 149-165. <https://doi.org/10.31811/ojomus.435201>

- Kılıç, S. ve Çakaröz, K. M. (2020). Üniversite öğrencilerinin boş zaman değerlendirme etkinliklerine katılımlarında etkili olan faktörlerin belirlenmesi: Hitit üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir araştırma. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 87-107. <https://doi.org/10.31006/gipad.705698>
- Kıyak, Y. S., Coşkun, Ö. ve Budakoğlu, İ. (2019). Gazi üniversitesi tıp fakültesi dönem 2 öğrencilerinin algılanan öğrenme düzeyleri, uyku kaliteleri ve içecek tüketimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 18(56), 56-65. <https://doi.org/10.25282/ted.557649>
- Kocamaz, D., Badat, T., Maden, T. ve Tuncer, A. (2020). Üniversite öğrencilerinde akıllı telefon kullanımının, uyku kalitesi ve depresyon ile ilişkisi. *Journal of Exercise Therapy and Rehabilitation*, 7(3), 253-259.
- Kuzay, D. ve Babaoğlu, Ü. T. (2021). Elektronik Cihaz Kullanımının Uyku ve Depresyon ile ilişkisinin irdelenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2). <https://doi.org/10.31067/acusaglik.840842>
- Lee, E. ve Kim, Y. (2019). Effect of university students' sedentary behavior on stress, anxiety, and depression. *Perspectives in Psychiatric Care*, 55(2), 164-169. doi: 10.1111/ppc.12296
- Lonsdale, A. J. ve North, A. C. (2011). Why do we listen to music? A uses and gratifications analysis. *British Journal of Psychology*, 102(1), 108-134. <https://doi.org/10.1348/000712610X506831>
- Mayda, A. S., Kasap, H., Yıldırım, C., Yılmaz, M., Derdiyok, Ç., Ertan, D., Erten, R., Gül, A.H., Gül, G., Kara, M., Karakaya, H. ve Kasırğa, F. (2012). 4-5-6. sınıf tıp fakültesi öğrencilerinde uyku bozukluğu sıklığı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 8-11.
- Ok, Ü. ve Erdal, B. (2015). Religious and demographic indicators of music preference in a Turkish sample. *Musicae Scientiae*, 19(1), 23-43. doi: 10.1177/1029864914558965
- Ölçülü, B., Vatansever, Ş., Özcan, G., Çelik, A. ve Paktaş, Y. (2015). Üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite düzeyi ile depresyon ve anksiyete ilişkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4, 294-303.
- Özdemir, C. Ş. ve Can, A. A. (2019). Müzikte dinleme, dinleme türleri ve müzik öğretmenliği öğrencilerinin müzik dinleme yaklaşımları. *İlköğretim Online*, 18(1), 367-388. doi: 10.17051/ilkonline.2019.527631
- Pengpid, S. ve Peltzer, K. (2019). Sedentary behaviour, physical activity and life satisfaction, happiness and perceived health status in university students from 24 countries. *International Journal of Environmental Research And Public Health*, 16(12), 2084. doi: 10.3390/ijerph16122084
- Ramakrishnan, D.ve Sharma, R. (2018). Music preference in life situations a comparative study of trending music. *International Journal of Humanities, Arts and Social Sciences*, 4(6), 262-277. doi: <https://dx.doi.org/10.20469/ijhss.4.10005-6>
- Reiner, M., Niermann, C., Jekauc, D. ve Woll, A. (2013). Long-term health benefits of physical activity—a systematic review of longitudinal studies. *BMC Public Health*, 13(1), 1-9.
- Rentfrow, P. J. ve Gosling, S. D. (2003). The do re mi's of everyday life: the structure and personality correlates of music preferences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(6):1236-56. doi: 10.1037/0022-3514.84.6.1236.
- Sabbağ, Ç. ve Aksoy, E. (2011). Üniversite öğrencileri ve çalışanların boş zaman etkinlikleri: Adıyaman örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 10-23.
- Sağır, A. ve Öztürk, B. (2015). Sosyolojik bağlamda müzik ve kimlik: Karabük Üniversitesi örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 121-154.
- Sağlam, M., Arıkan, H., Savcı, S., İnal-İnce, D., Boşnak-Güçlü, M., Karabulut, E. ve Tokgözoğlu, L. (2010). International physical activity questionnaire: reliability and validity of the Turkish version. *Perceptual and Motor Skills*, 111(1), 278-284. doi: 10.2466/06.08.PMS.111.4.278-284

- Saldıran, T. Ç. (2021). İnternet bağımlılığında cinsiyet, fiziksel aktivite ve yaşam kalitesinin tahmini etkileri: üniversite öğrenci örnekleme. *Bağımlılık Dergisi*, 22(1), 10-19.
- Schäfer, T., Sedlmeier, P., Städtler, C. ve Huron, D. (2013). The psychological functions of music listening. *Frontiers in Psychology*, 4: 511. doi:10.3389/fpsyg.2013.00511
- Schäfer, T., Smukalla, M. ve Oelker, S. A. (2014). How music changes our lives: a qualitative study of the long-term effects of intense musical experiences. *Psychology of Music*, 42(4), 525-544. doi: 10.1177/0305735613482024
- Son, H.K., So, W.Y. ve Kim M. (2019) Effects of aromatherapy combined with music therapy on anxiety, stress, and fundamental nursing skills in nursing students: A randomized controlled trial. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(21), 4185. doi: 10.3390/ijerph16214185
- Sönmez, C. I., Başer, D. A. ve Küçükdağ, H. N. (2018). Tıp fakültesi öğrencilerinde fiziksel aktivite ile depresif semptomları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 22(3), 157-165. doi:10.15511/tahd.18.00357
- Şenol, V., Soyuer, F., Akça, R. P., ve Argün, M. (2012). Adolesanlarda uyku kalitesi ve etkileyen faktörler. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 13(2), 93-104. doi:10.18229/ktd.02830
- Terry, P. C., Karageorghis, C. I., Curran, M. L., Martin, O. V. Ve Parsons-Smith, R. L. (2020). Effects of music in exercise and sport: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 146(2), 91-117. doi: 10.1037/bul0000216
- Yıldız, A., Tarakcı, D. ve Mutluay, F. K. (2015). Genç erişkinlerde fiziksel aktivite düzeyi ile vücut kompozisyonu ilişkisi: Pilot çalışma. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 2(3), 297-305. doi: 10.17681/hsp.15450
- Yoon, S. ve Rottenberg, J. (2020). Listening to the blues: An ecological momentary assessment of music choice in depression. *Emotion. Advance Online Publication*. <https://doi.org/10.1037/emo0000911>

AUTHORITY AND BUREAUCRACY FROM WEBER'S PERSPECTIVE

WEBER'İN BAKIŞ AÇISINDAN OTORİTE VE BÜROKRASİ

Vedat YILMAZ¹, Cüneyt TELSAC²

1. Assoc.Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, vedatyilmaz1977@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4624-9824>
2. Independent Researcher, cuneyttelsac@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4133-4846>

Makale Türü **Article Type**
Derleme Review Article

Başvuru Tarihi/Application Date
26.03.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
15.04.2021

DOI
10.20875/makusobed.903546

Abstract

The first name that the bureaucracy concept evokes today is undoubtedly Max Weber. In Weber's management theory; there are three types of authority, which Weber tries to question why people obey orders. Weber; states that these authorities, which he describes as traditional, charismatic, and legal-rational models, can all provide obedience, but each will suit a different stage in the development of organizations. This study aims to reveal the meaning that Weber attributes to the concept of authority trilogy and bureaucracy. As a method, a literature review has been made. The findings obtained have been analyzed with a critical point of view and in detail and content analysis and interpretation techniques have been used to examine the findings. Also including the ideas of the leading thinkers of the Islamic world on the issues of authority and legitimacy has enriched the article.

Keywords: Max Weber, Bureaucracy, Rational Authority, Officialdom.

Öz

Bürokrasi kavramının bugün çağrıştırdığı ilk isim şüphesiz Max Weber'dir. Weber'in yönetim teorisinde; insanların neden emirlere uyduğunu sorgulamaya çalıştığı üç tür otorite vardır. Weber; geleneksel, karizmatik ve yasal-rasyonel modeller olarak tanımladığı bu otoritelerin hepsinin itaat sağlayabileceğini, ancak her birinin örgütlerin gelişiminde farklı bir aşamaya uygun olacağını belirtiyor. Bu çalışma, Weber'in otorite üçlemesi ve bürokrasi kavramına yüklediği anlamı ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Yöntem olarak literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bulgular eleştirel bir bakış açısıyla ve detaylı bir şekilde analiz edilmiş ve bulguların incelenmesinde içerik analizi ve yorumlama teknikleri kullanılmıştır. İslam dünyasının önde gelen düşünürlerinin yetki ve meşruiyet meselelerindeki fikirlerine de yer verilmesi ayrıca makaleyi zenginleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Max Weber, Bürokrasi, Rasyonel Otorite, Memuriyet.

Bu makaleye atıf yapmak için:

Yılmaz, V. ve Telsaç, C. (2021). Authority and bureaucracy from Weber's perspective. *MAKU SOBED*, (34), 42-52.
<https://doi.org/10.20875/makusobed.903546>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Günümüzde bürokrasi kavramının ilk çağrıştırdığı isim hiç şüphesiz Max Weber'dir. Weber Birinci Dünya Savaşı ve öncesinde Freiburg, Heidelberg ve Münih Üniversitelerinde ders vermiş dünyaca ünlü bir sosyologdur. Modern anayasal-yasal çerçeve dâhilinde kurumsallaşmış bir rızaya bağlı uzlaşmayı öngören bu anlayış günümüzde pek çok büyük ölçekli şirket ve kurumda uygulanma alanı bulmaya devam etmektedir. Weber' in hukuki meşruiyet teorisinin en iyi betimlemesi yasal-ussal bürokrasi modelinde vücut bulmuştur.

Klasik kamu yönetiminin ön gördüğü güçlü devlet yapısı; çoğunlukla Weber'in kavram haline getirdiği bürokrasi modeli temelinde örgütlenme yoluna gitmiştir. Yönetim alanında yarattığı etki yadsınamaz ölçüde büyüktür. Weber'in bürokrasi modeli, dönemin yönetim yapısına büyük ölçüde katkı sunmuştur. Weber bürokrasiyi bir kavram olarak, ilk kez geniş ve sistemli bir şekilde inceleyen teorisyendir. Weber bürokrasi için; alanında uzman sayılan birçok insanın belli bir işlevi yerine getirmek açısından yaptıkları işbirliğinin örgütlü şekilde devam ettirilmesi tanımlamasını yapar. Weber bürokrasiyi ele alırken bunun bir örgütlenme ve yönetim biçimi olduğunu vurgular. Bürokrasi teorisinin özünü; Weber'in egemenlik ve meşruluk hakkındaki fikirlerinin oluşturduğunu da belirtmek gerekir. Egemenlik ve meşruluk fikirlerinden yola çıkarak bürokrasiyi kavramsallaştırır.

Weber'in yönetim teorisinde; insanların neden emirlere uyduğunu sorgulamaya çalıştığı üç tür otorite vardır. Weber; geleneksel, karizmatik ve yasal-ussal model şeklinde belirttiği bu otoritelerin, tamamının itaati sağlayabileceğini fakat her birinin organizasyonların gelişiminde farklı bir aşamaya uygun düşeceğini ifade eder. Bu üçlemeden yasal-ussal otoritenin en etkili yöntem olduğunu, sıkı bir bürokratik idarede; kesinlik, hız, sürdürülebilirlik, gayrişahsilik ve itaatin en ideal noktaya ulaşacağını belirtir. Weber örgüt yapısı ve işlevleri temelinde yürüttüğü çalışmaların bir neticesi olan bürokrasi modeli için "ideal tip" tanımını kullanır. Tanıma göre; bu yolla var olan örgütlerin bürokratikleşebilmesi bu ideal tipe ne kadar yaklaşabildikleriyle doğrudan ilişkilidir.

Weber örgüt yapısı ve işlevleri temelinde yürüttüğü çalışmaların bir neticesi olan bürokrasi modeli için "ideal tip" tanımını kullanır. Bu tanıma göre bu yolla var olan örgütlerin bürokratikleşebilmesi bu ideal tipe ne kadar yaklaşabildikleriyle doğrudan ilişkilidir. Weber'in bu noktada "ideal" kelimesinden kastı "arzulanan", "iyi", "üstün" anlamında değildir. Bu kavramla anlatılmak istenen şey bir şekle benzetilebilir. Örgütler bu ideal tipe yaklaşabildikleri ölçüde bürokratikleşebilirler.

Weber öncelikle "İnsanlar niçin itaat ederler?" sorusunu mantıklı bir zeminde açıklamaya gayret etmiştir. Mevcut İnsanların kendi aralarındaki boyun eğme koşullarını ve şekillerini gözlemlemiştir. Weber açısından otorite emirlerin yerine getirilmesini sağlayan etkidir. Tam bu noktada meşruluk tanımı, bu otoritenin kendisine boyun eğilmesini sağlayan unsurlardır. Weber tarafından dile getirilen otorite kavramı bu ikisinin birleşmesinden oluşur. Weber, siyaset ve yönetim dünyasında iktidarı elinde tutan otoritenin emirlerine uyanların, bunu neden yaptıklarını, tarihsel ve sosyal gelişmeleri göz ardı etmeden ele aldığı otorite üçlemesiyle dile getirmiştir.

Weber, belirttiği otorite tipleri arasındaki temel farklılığın sebebini; sosyal yapı özelliklerine ve bunların ekonomik önemlerine bağlar. Özellikle vurguladığı; bu yaklaşım türlerinin kullanılabilinecek tek yaklaşım olmadığı ve bu tür uygulamalardaki bütün hâkimiyet yapılarının mutlaka bu saf tiplerden birine uyması gerektiği olgusudur. Weber uygulamadaki örneklerin aksine büyük çoğunluğunun bu saf tiplerin bir bileşimi ya da aralarındaki geçiş halini yansıttığını belirtir. Bu durumu sık sık kullanmak zorunda kaldığı "patrimonyal bürokrasi" gibi deyimler üzerinden açıklamaya çalışır ve bazı olguların karakteristik özelliklerinin kısmen akılcı hâkimiyete, bazılarının ise gelenekçi hâkimiyet tiplerine ait olduğunu söyler bunun yansırı tarih boyunca her yana yayılmış Feodal hâkimiyet yapısı gibi önemli tiplerin de görmezden gelinmeyeceğini belirtir. Hemen hemen tüm büyük ölçekli büro ve organizasyonlarda kaçınılmaz bir şekilde bürokrasiyi görmek mümkündür. Siyaset ve yönetimi birbirinden ayırmanın mümkün olmadığı gerçeği bizi sürekli yönetim türlerini incelemeye götürmektedir. Bürokrasinin siyasetle kesiştiği pek çok alan bizim "İktidar kimde?" sorusunu sormamıza sebep olmaktadır.

Bu çalışma, Weber'in otorite üçlemesi ve bürokrasi kavramına yüklediği anlamı ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Ayrıca makalenin özgünlüğünü ise; otorite, meşruluk ve memurluk mesleğine ilişkin İslam dünyasının önde gelen düşünür ve filozoflarının da fikirlerine yer yer başvurulması oluşturulmaktadır. Gelişen ve değişen dünyamıza rağmen; otorite, meşruiyet ve itaat kavramlarının güncelliği hep korunagelmektedir. Gündemdeki yerini hiçbir zaman kaybetmeyen bürokrasinin, birçok ofis ve kuruluş tarafından uygulanmaya devam edilen en yaygın yönetim şekli olması da; ayrıca bir ilgiyi hak etmektedir.

Yöntem olarak literatür taraması yapılmıştır. Bununla birlikte, çalışmaya esas teşkil eden eserler düşünürlerin kendi eserleri olmuştur. Elde edilen bulgular eleştirel bir bakış açısıyla ve etraflıca incelenmiştir. Bulguların incelenmesinde içerik analizi ve yorumlama teknikleri kullanılmıştır. Ulaşılan kaniya göre, bürokrasilerin; sorumluluk almama eğilimi ve bu sebepten ortaya çıkan kırtasiyecilik ve işlerin gecikmesi, değişen şartlara ve ihtiyaçlara uyum sağlanamaması, aşırı formel ve şekilci yapısı, zamanla örgüt içerisinde oluşan büro dayanışması, hiyerarşide üst konumda bulunan yöneticilerin altta bulunan uzman personele bağımlı hale gelebilmesi gibi kronik sorunları göz ardı etmemekle beraber "Birlikte nasıl daha iyi yaşayabiliriz?" sorusunun cevabını sorgulamak gerekmektedir.

1. INTRODUCTION

Today, the name Weber seems to be integrated with the concept of bureaucracy. The impact created in the field of management is undeniably large. In Weber's management theory; there are three types of authority, which people try to question why people obey orders. Weber; states that these authorities, which he describes as traditional, charismatic, and legal-rational models, can all provide obedience, but each will suit a different stage in the development of organizations. From this trilogy, it is stated that legal-rational authority is the most effective method, and in a strict bureaucratic administration; he states that precision, speed, sustainability, impersonal, and obedience will reach the ideal point. Weber uses the definition of "ideal type" for the bureaucracy model, which is a result of his studies on the basis of organizational structure and functions. According to the definition; the bureaucratization of existing organizations in this way is directly related to how close they can get to this ideal type.

Weber is a world-renowned sociologist who taught at the universities of Freiburg, Heidelberg, and Munich before and during the First World War (Hindle, 2012, p. 468). The best description of Weber's legal legitimacy theory is embodied in the Legal-Rational Bureaucracy model. This understanding, which foresees an institutionalized consensus within the modern constitutional-legal framework, continues to find application in many large-scale companies and institutions today (McCormick, 2015, p. 14; Kocakula, 2020, p. 249). This bureaucracy model, which is based on rational foundations, is a structure based on authority and hierarchy, progressing within the framework of written rules, in which division of labor is made, especially in the form of an impersonal organization.

Strong state structure envisaged by classical public administration; it mostly organized on the basis of the bureaucracy model that Weber made a concept. Weber's bureaucracy model contributed greatly to the management structure of the period (İzci et al, 2020, p. 72; Yılmaz and Efşan, 2019, p. 343). Weber is the theorist who first studied bureaucracy as a concept in a broad and systematic manner. The Weber bureaucracy; defines continuing the cooperation of many people who are considered experts in their field in order to fulfill a certain function. The name of Weber is almost integrated with bureaucracy (Eryılmaz, 2016, p. 45; Merton, 2016, p. 128; Akar, 2018, p. 484). The bureaucracy model is based on detailed rules and formalism. While Weber deals with bureaucracy, he emphasizes that it is a form of organization and management (Mecek and Kocakula 2020, p. 1421). The essence of the bureaucracy theory, forms on Weber's ideas about sovereignty and legitimacy. It conceptualizes bureaucracy based on the ideas of sovereignty and legitimacy (Dursun, 1992, p. 135; Merton, 2016, p. 128).

Weber uses the definition of "ideal type" for the bureaucracy model, which is a result of his studies on the basis of organizational structure and functions. According to this definition, the bureaucratization of existing organizations in this way is directly related to how close they can get to this ideal type (Eryılmaz, 2016, p. 267; Akçakaya, 2016, p. 676). Weber's word "ideal" at this point does not mean "desired", "good", "superior", and what is meant to be explained with this concept is compared to a shape so organizations can become bureaucratized to the extent that they approach.

Weber firstly tries to explain the question "why do people obey" on a logical ground. He observes the conditions and forms of submission of the present humans among themselves. For Weber, authority is the factor in the execution of orders. At this point, the definition of legitimacy is that the authority elements that make this submissive to itself. The concept of authority expressed by Weber consists of the combination of these two (Öztaş, 2015, p. 148). Weber questioned why people obey the orders of the authority holding the power in his authority trilogy without ignoring historical and social developments.

This study aims to reveal the meaning that Weber attributes to the concept of authority trilogy and bureaucracy. The importance of this article stems from the fact that the concept of bureaucracy, which has never lost its place on the agenda, is still the most common form of management that many offices and organizations continue to implement.

2. AUTHORITY ACCORDING TO WEBER

While Weber evaluates authority as the power of command, he says that this concept is a social event and is a sociological fact rather than a juristical one, and even emphasizes that its use is in the form of social authority. He says that the orders given to him for authority will be valid if he feels as if they are his own usual behavior. Weber uses the terms "autoritat" (authority) and "herrchaft" (sovereignty, power) for

authority. The concept that should be preferred in terms of being suitable for the purpose is "herrschaft", because this word represents more the emphasis on sovereignty in German and the expressions that will make the definition better understood can be stated as follows (Tortop, et al., 2016, p. 427):

- Existence of a sovereign person or persons,
- People who exist under the sovereign yoke,
- Presence of orders or orders for people who are under the yoke of sovereignty,
- Obeying orders,
- Those who obey orders see the implementation of these orders as their normal behavior.

2.1. Types of Authority

Weber regards three interior reasons for ideal sovereignty as legitimate. Apart from the existing legal meaning of the concept of legitimacy, it evaluates it as a more comprehensive and essentially social fact. Based on this, legitimacy; forms the basis of sovereignty. For Weber, there is an opinion that no illegitimate sovereignty can be permanent (Tortop et al., 2016, p. 428). For Weber, there are three pure forms of authority. These we can list it as a charismatic, traditional, and rational-legal authority (Weber, 1987, p. 81; Weber, 2014, pp. 52-54; Weber, 2018, pp. 77-80).

1. **Traditional Authority:** The authority of the eternal past, that is the traditions and customs that are applied so old that it is not known when it belongs to and the acceptance culture is sanctified. The sacredness of traditions and the natural legitimacy of those who exercise their authority under these traditions are accepted (Weber, 1987, p. 81; Weber, 1987, p. 52). It is the type of sovereignty that takes its power and legitimacy from tradition. Its primitive form is expressed as "Geontocracy", "the sovereignty of the oldest of the family" and Patriarchalism (Patriarchal) family. Traditions determine the nature and boundaries of the sovereignty in question. In order to maintain this traditional sovereignty, the Patrimonial leader must appoint relatives and those close to him as officers. Weber defines this system as Sultanism (Özer and Önen, 2017, pp. 43-44). According to Weber, the most important legitimacy source of tradition-based authority is patriarchy. Depending on the development process of the society in question, Geontocracy can take on a larger-scale structure in the form of Patriarchy, Patrimonialism, and sultanism.
2. **Charismatic authority:** The authority of the extraordinary and god-given personality (charisma) is a form of authority based on absolute devotion and trust to a particular person and his superior qualities (Weber, 1987, p. 81; Weber, 2014, p. 53). It has an acquired structure. Because, like traditional authority, it takes its power from the superior abilities of a person, not from inborn and tradition. Because this authority is fed from a sociological infrastructure (Eryılmaz, 2016, p. 273). The source of sovereignty is the leader's personal behavior, attitude, and beliefs. All this is due to the power given to him by God. These are not open to criticism and must be accepted as they are (Özer and Önen 2017, p. 43; Weber, 1987, p. 81). In Gazzali's (AD 1111) book titled *Nasihatu'l-Mülük* (Yazar, 2020, p. 229): "He accepts the administration as the blessing of Allah and says that the rulers are the people chosen by Allah to increase the welfare of the people and order the world affairs." He states that rulers are 'Zillulah fi'l-Arz', that is, the shadow of Allah on earth, and obedience is obligatory because Allah has chosen them. The fact that the ruler was sent by Allah should not be forgotten. For this reason, it should be obeyed, loved, followed and not opposed to it ". What Gazzali tries to express with these sentences is the concept of "ferr-i izadi". About Ferri izadi, he associates the light coming from Allah with the concepts of truth, whose source is divine, and charisma, which is a natural outcome of it. He is the "ferri divine" person who carries the light and power of Allah on him. Obedience to these people who carry the light of Allah also means obedience to Allah.
3. **Rational-Legal Authority:** It is a type of sovereignty based on the legitimacy of the individuals and laws elected in accordance with rationally established laws. Orders given according to this form of authority are legal and therefore people obey this because orders have a legitimate and rational nature (Özer and Önen 2017, p. 44). Obedience is essential in fulfilling the duties determined by law (Weber, 1987, p. 81). Weber argues that rational-legal authority is legitimate because he points out the best example of the rule of law as the rationality of law that we see in parliamentary governments. (McCormick, 2015, p. 25). It is a type of authority based on law. It depends on the "belief" created by the rational and functional use of authority. (Eryılmaz, 2016, p. 273). This authority is acquired as a result of choices made by reason and logic and is transferred in the same way. Rules are binding for everyone. This authority provides the basis for more specific and more

universal bureaucratic structures. Rational rules are equivalent to law. At this point, the bureaucracy predicted by Weber represents the most developed form of legal authority.

4. Ibn Khaldun states in his work titled *Muqaddima* about the necessity and importance of law: The ruler must establish laws that are just and everyone can obey. He states that the people will obey only within the political laws that protect the rule of law and that legitimate sovereignty can be obtained by means of this. At the same time, it says that the world life and the hereafter can be happy only with the laws that Allah has made (Haldun, 2016, pp. 41-42). In the work of Ebü'n Necip Şeyzeri, in which we saw a similar approach, named *Nehcü's-Sülük Fi Siyaseti'l- Mülük* (political strategies); He states that the need of the people for a just, compassionate and virtuous ruler is more than the need for the rain of the people of the region, who suffered from thirst due to the scarcity of rain. He explains it as follows; the people need rain, but a good ruler is always needed (Şeyzeri, 2013, p. 69).

Weber explains the social structure features in society and their economic value as the reason for the fundamental difference between authority types. Especially emphasized; the fact is that these types of approaches are not the only ones that can be used and that all dominance structures in such applications do not necessarily fit one of these pure types. Weber states that unlike the examples in practice, the vast majority reflect a combination of these pure types or the transition state between them. He tries to explain this situation through idioms such as "patrimonial bureaucracy" that he has to use frequently and says that the characteristic features of some phenomena belong partly to rational dominance and some of them to traditional types of domination. He also states that important types such as the feudal domination structure that have spread throughout history cannot be ignored.

3. BUREAUCRACY ACCORDING TO WEBER

Weber defines bureaucracy as the continuous organization of cooperation between a large number of individuals, each of whom is specialized and performing a function (Heper, 1996, p. 293). Weber's bureaucracy model is associated with legal authority, which is one of the types of authority it puts forward. This type of authority is defined as 'bureaucratic authority'. He stated that the most reasonable type of authority in terms of bureaucracies should be a legal authority as follows (Weber, 1987, p. 81; Yıldız and Günay, 2020, p. 201). The legal authority for Weber (1987, p. 81):

- Provides managerial continuity.
- Those who work in managerial positions are recruited according to their abilities and merits.
- Legal basis and arguments that they can use are presented to the managers in terms of using their powers.
- The content and boundaries for this authority are clearly and clearly drawn.

As for authority holders, those in power must have a staff to have an effective role in the relations between the rulers and those who are ruled and to implement their orders. Weber has named this staff "executive general staff -verwaltungis-tab" to implement the orders of the authority holders. When considered in a broad sense, this concept is similar to the word "administration." Based on this concept, for the administration we can say as follows: It consists of a staff that will fulfill the orders given by those who hold the authority. It is not possible to ensure the continuity of power without a structure (administration) that will implement the orders of those who hold the authority. The administration appears as a structure consisting of people and organizations that are accustomed to obeying orders, have interests in obeying orders, support the authority to use the power of orders and legitimate coercion, and stand ready to fulfill the duties assigned to them in this regard (Doğan, 2020, p. 415; Dursun, 1992, p. 138). It accepts the society as an organic whole and reflects the society as a great sum of functions (Acar, 2018, p. 674). Weber's view at this point evokes a method whose examples we have seen throughout history. The organismist understanding of society applied by both Plato and Aristo, as well as Ghazali and Farabi, is a metaphor that is frequently used in Islamic philosophy and Islamic societies, especially after Farabi (Akbal, 2020, p. 85). For example, Farabi (AD 870-950), in chapter 17 of his work named *Mabadi Ara Ahl al-madina al-Fadila* (Ideal State), tried to describe society by likening it to a living organism, that is, the human body. Farabi states that the first organ to be formed is the heart, therefore it undertakes the most important task, and that the other organs close to the heart undertake less important tasks due to their nature, and that the organs under them perform the lowest tasks. In this case: Those who are close to the ruler of the city perform the most honorable voluntary acts, those below them perform less honorable voluntary acts, and thus those who do voluntary

acts of the lowest kind are reached (Farabi, 2016, pp. 101-102). Farabi describes this hierarchical structure as follows: “*The heart, which is the most perfect of all organs in terms of its special features; just as he commands the organs below him, all the other organs are in the position of the supervisor of the one that is lower than it in terms of degree*”. (Akbal, 2020: 87-88; Farabi, 2016, pp. 101-102). For this organismist approach seen in Farabi's work, it is possible to see that many Islamic thinkers who wrote works about the administration and the state in the tenth century when this work was written and in the recent period following it, tried to explain the administrative structure through such analogies.

While the governing body discussed in Fârâbî's work, that is, the first president, is the prophet-philosopher at the top in the virtuous state administration, however, for Ibn Rushd's views this situation is similar to Plato's views about philosophers. In this respect, it is sufficient to have philosophers who have learned the knowledge of theoretical and practical sciences. When considered in terms of the philosopher being a prophet, it is seen that Ibn Rushd thinks differently from Farabi on this issue and positions the leadership within the worldly limits within his own conditions (Rüşd, 2011, pp. 127-128). According to one of the Islamic thinkers, Kindi, revelation coming to the prophet is divine and its source is Allah; whereas philosophy is a human product and human art, and its source is human. Though like this, he regards and evaluates the best of human arts in terms of value and rank as the art of philosophy (Kindi, 2013, p. 126).

Weber divides bureaucracy into rational and patrimonial. For the patrimonial bureaucracy, It is an administrative structure formed by the servants in captivity where the slavery system is widespread. In such organizations, individuality, kinship ties, inherited values, and especially status are dominant features. Weber shows Ancient Egypt, the Roman Empire, and the Byzantine Empire as examples of such patrimonial bureaucracies. Weber states that the instability of such bureaucracies is due to the absence of a developed money economy and the non-implementation of the principle of impersonalism (Doğan, 2020, p. 416; Eryılmaz, 2016, pp. 269-270; Weber, 1987, p. 200).

Weber defines rational bureaucracy as impersonalism, rationality, administrative regulations, and the modern structure and mode of operation protected by laws. The benchmarks that the officer will take as a basis in terms of loyalty are official rules and official goals. According to Weber, personnel are officers who come to work upon appointment and the officer who comes with an assignment will be more successful and sensitive technically.

3.1. Features of Bureaucracy

Weber states the features of contemporary bureaucracy as follows (Telsaç, 2020, p. 22; Weber, 2016, pp. 55-58; Weber, 1987, pp. 192-194):

1. There are some general rules in bureaucracy. These rules are determined by laws and regulations. These rules are official and valid in a specific scope of authority. These rules are:
 - In order for the organization to achieve its goals, regular functions are divided into official duties,
 - The authority to give orders has been shared in a balanced way in order to fulfill the specified duties,
 - It is the use of the authorities by taking systematic decisions in order to continue the duties regularly and continuously with the employment of personnel with certain qualifications.
 - There is a clearly defined sub-superior relations system, in this way, it is aimed that top managers can supervise the lower-level employees. The existence of hierarchical powers is seen in all bureaucratic organizations.
2. Modern bureaucracies rely on written documents. As bureaucracies evolve, private life and official activities are strictly separated.
3. Personnel working in both private enterprises and public institutions should have good specialist training in their field and should also have improved themselves.
4. Staff working in contemporary bureaucratic organizations should use all their capacities for the benefit of the organization.
5. In bureaucratic organizations, training of managers in the field of public administration, law, and business management will be beneficial in terms of stability and scope.

Weber stated the advantages of rational bureaucracy as follows (Eryılmaz, 2016, p. 270; Weber, 1987, pp. 205-209):

- Fully bureaucratized organizations can reach the highest technically efficient level. Bureaucratic structures are effective and efficient structures.
- Bureaucracy is the most ideal form of organization for both the state and the private sector.
- Bureaucratic organization is a very important force. It provides an important advantage for those who hold this power. Bureaucracy derives its strength from reliability, expertise, rationality, and continuity.

3.2. Officer Position According to Weber

According to Weber, the personal position of the officer is guaranteed in accordance with his social status and hierarchical structure. Places where the social reputation of officers is weak; are places where there is little need for the management of experts and where status traditions do not prevail.

The position of the officers is inherently like a task and the officers have job security. The officer normally works in the institution until his retirement (Weber, 1987, pp. 193-194). Weber's ideas on the officers are the logical consequences of bureaucracy principles (Hughes, 2014, p. 108). Weber specifies the position of a bureaucratic official with the following clauses (Weber, 1987, pp. 194-199, Weber, 2016, pp. 59-63):

1. Officers, whether in the private or public sector, always strive, and often do, to gain a more respected place in society compared to the managed one. Thanks to the rules determined by the hierarchical order, the social position of the officer is preserved. Reputation management means continuity in this respect, it is a continuous activity (İzci et al, 2019, pp. 310). Weber states the high de facto social position of the officers in the former civilized countries and the conditions for this to continue as follows (Weber, 2016, p. 59):

- There is a strong demand for an executive management staff with trained experts,
- Officers generally come from socially and economically privileged strata,
- Required training costs are binding for the officers,
- Finally, he attributes it to the existence of a strong and stable social segregation in society.

As an example, Eryılmaz recounts the position of officers in the Ottoman Empire as follows (Eryılmaz, 2016, pp. 231-232): What was expected of wealthy people was that they would make a foundation. Since the source of wealth was mostly the official duty, the majority of those who made the foundation works were primarily the sultans and other public officials.

Weber states that having professional qualifications and the necessary certificate licenses will increase the "status power" of social position. But he argues that this only applies in isolated cases. Usually, recruitment is done with the consent of the employers. He points out the German army as an example. He likens the guild-type structures that encourage officials to be held behind closed doors to the patrimonial bureaucracies of the past, and he says that especially the office of the priesthood is an example (Weber, 1987, p. 197).

2. Recruitment of officers must be done through a professional license, diploma, and special exams. In theory, a bureaucratic official is appointed by a higher official. An official elected by the ruled is theoretically not an official. In any case, the selection of officials by the electorate softens the rigidity of hierarchical dependence. What softens the rigidity of hierarchical dependence is the selection of officials among the ruled. This method will allow the officer to have an autonomous position vis-à-vis his superiors. Naturally, the selection of officials will in any case be based on one's service and loyalty to the party or party chairman, not on the basis of expertise or merit. In places where there is a high-level, freely determined public opinion, and party supporters demand an intellectually developed and specialized management, bringing unqualified people to work will have a negative effect on the next elections in terms of power (Weber, 1987, pp. 195-196). Today, there is a demand for an administration with specialist training in the United States, but it is not possible to say that a conscious public has been formed in states where immigrant votes are controlled as a block. For this reason, the determination of senior managers and their assistants in general elections; prevents both the competence of the person to be appointed and the correct functioning of the bureaucracy mechanism. It also weakens the staff's dependence on hierarchy. Weber points to that in the United States, federal judges appointed by the president himself are known to be more reliable and more qualified than elected judges. On the other hand, he indicate that the mayors who carried out major reforms in the United States did this both by elections and by working with a group of officials they appointed, and

that these reforms were made in a "caesarist (despot)" manner. It is based on the assumption that Caesarism, which is a technically organized and powerful form of authority, generally develops within democracy and that it is the representative of large masses (army and people) who often do not care about traditions (Weber, 1987, p. 197). However, he considers the suzerainty of individual intelligence contrary to the universal democratic principle. Anthony Downs in his 1967 article *Life Cycle of Offices: "If managers with key functions in an office are of a similar nature and view, then the behavior of the bureau and the bureau can be shaped around this view. The possibility that a few people dominate all the activities, causes the power to gather at the top in terms of hierarchical structure."* (Downs, 2016, p. 348).

3. Officialdom is based on the principle that the officer is employed for life. Partial independence position guaranteed by law, thanks to job security stipulated by the bureaucracy; provides assurance to the officer. It ensures that only in places where legal guarantees are set in order to prevent displacement and dismissal for personal reasons, certain officialdom duties are implemented in an absolutely objective manner free from personal concerns that may occur. First of all, there is a similar picture in terms of judicial officers and increasingly, all other administrators (Weber, 1987, p. 198). A similar approach to this can be seen in the Koçi Bey Treatises, which were prepared long ago (AD 1631). For this situation, Koçi Bey point to, in his treatise presented to VI. Murat Han (Seventeenth Ottoman Sultan); states that "A public official would not be dismissed from his duty unless he had a crime and sin, especially since sancakbeyi and beylerbeyi (senior official) would continue their duties in the same office for twenty or thirty years." accordingly so states the necessity of long-term employment of the officialdom (Kurt, 2018, p. 43). At the same time, he gives advice on how to improve the state administration with this view and he states that the sheikh al-Islam Sunullah Efendi was dismissed several times for no reason. So that he draws attention the newly arrived officials were afraid of being dismissed, and for this reason, they had to show false friendship towards the statesmen about fearing being dismissed (Kurt, 2018, p. 61).

4. There are social benefits such as the old age security provided by the pension that officers have, as well as a regular salary. The said wages are determined not according to the job performed, but according to the hierarchical position of the employee, that is, the status (rank) and the time he has been in the post. The fixed incomes of the civil servants, combined with their social dignity, made them a sought-after position, especially in countries that could no longer generate colonial profits. However, on the other hand, this situation caused the officer wages in those countries to remain at a low level. (Weber, 2016, p. 63; Weber, 1987, p. 199). We see that unwillingness and indifference appear in employees who often think that their wages are insufficient (Telsaç, 2019, p. 19). When the happiness of the employees is realized, the integration with the organization is ensured (Telsaç, 2018, p. 29). In couplet 2970 and 2972 of Yusuf Has Hacib's *Kutadgu Bilig*, written in the 10th century one of the subjects he touched on advising how the ruler should behave to the to employees: "The mürüvvet (generosity) is a sect and so if he does not treat the ruler servants with fairly, it means that this sect would disappear" (Hacib, 2017, p. 230-231; Özçınar 2020, p. 312).

5. There is a career system in the bureaucratic hierarchy and officers strive to build a career in this system. There is a trend from relatively fewer prefers and low monthly positions to positions with higher demand. Officer salaries are generally; seniority is organized according to a field of specialization and degrees gained through experience. However, in some cases, limiting the qualifications of the Official and conducting the business with a monopoly may cause the candidates' education diplomas to remain ineffective and insignificant. There is a situation where educational diplomas are not taken into account in the distribution of the highest political duties such as ministerial duties, only personal and intellectual qualifications are taken into account. (Weber, 1987, p. 199). A similar event for the career system is mentioned ten centuries ago by Maverdi in his work entitled *Principles Of Administration (AD 975-1058)* (Maverdi, 2019, p. 68): "*If people do not like the sudden assignment of a competent person to a higher level they will avoid obeying him. It would be more appropriate to raise such a person gradually from the lower levels to the upper levels*".

Weber says that for officer working in the public sector, they do not undertake leadership duties and only personal responsibility at the political level is in question and explains that with (Hughes, 2014: 108): "Being passionate about taking a position is above all elements of the political leader. The action of the politician is subject to a principle quite different from the public servant's principle of responsibility, after all, it is its exact opposite. The dignity of the public servant is earned by his ability to carefully carry out the orders of the higher authority as if the orders fully reflect his own needs. Even if the order is contrary to his views this situation is valid and the authority insists on the order even if the public servant objects to the order. At the highest level, without this moral discipline and dedication, the whole system will fall apart. The

dignity of the political leader lies in the strictly exclusionary personal responsibility for what he does, such a responsibility that the politician cannot (should not refuse) or transfer it (should not transfer)". Weber frequently states the superiority of the political authority in determining how a legal regulation will be (McCormick, 2015, p. 112).

According to Weber, the important factor that enables the development of bureaucratic structures is that they are always technically superior to other forms of organization. The superiority of a fully developed bureaucratic process is the superiority of a firm producing machinery over all other non-mechanical productions (Weber, 1987, p. 204). Bureaucracy is an effective and efficient organizational system. Organizations with a bureaucratic structure in every aspect can reach the maximum efficiency in terms of technique. Bureaucracy is a unique organizational structure, widely applied not only in the state but also in the private sector. Bureaucracy is a powerful form of organization and its holders have an important source of power. The bureaucratic organization draws its strength from its rationality, expertise, reliability, and continuity.

4. CONCLUSION AND DISCUSSION

It is inevitably possible to see bureaucracy in almost all large-scale offices and organizations. The fact that it is not possible to separate politics and administration from each other, its leads us to examine the types of management constantly. On the other hand states that the principles accepted as the universal principles of management such as authority, division of labor, and hierarchy belong to organizations, not to management. In many areas where bureaucracy intersects with politics, we ask "who has the power?". The sources of power held by the bureaucracy are too large to be underestimated. Actually Weber; without prejudice, it acknowledges the fact that increasing bureaucratization may pose a danger to individual freedoms and democratic institutions. So what distinguishes Weber's model from other authorities and bureaucracies? At this point, the understanding of legal-rational authority and the ideal bureaucracy model enlightens us. The acquisition of this type of authority as a result of the choices made by reason and logic and the transfer of it, in the same way, displays a very positive picture when evaluated under today's conditions. Rules are binding for everyone. At the same time, this mandate provides a basis for more specific and more universal bureaucratic structures. Of course, the understanding that rational rules are equivalent to law prevails. Following this, the formal hierarchy based on Weber's career structure; lifelong employment for each employee, selection in technical matters, a fixed salary, and the right to retirement can be updated and maintained under today's conditions. According to Weber official duty is; it should not be seen as a source of rent or profit as it is not of the kind developed against a single person. Official duty is rather an impersonal and demonstrated loyalty to the law. While all these make us view rational bureaucracy positively, but the model put forward based on the transition to a market-based state structure in the 21st century has been very inadequate and helpless in the face of economic globalization and post-national developments. Market-focused, new limited understanding of the state demanding the narrowing of the intervention areas of the state and theories that anticipate the reduction of the public in volume; it reveals the fact that the current structure of the bureaucracy is unsustainable. Bureaucracies have chronic problems such as the tendency not to take responsibility and the delay of paperwork and work that arise due to this reason, the inability to adapt to changing conditions and needs, and overall formalist structure, the office solidarity that has formed. In addition to all these, it should not be overlooked that the top managers in the hierarchy become dependent on the expert staff at the bottom. Despite all this inefficient picture, it should not be forgotten that many offices and organizations in developed countries already have a bureaucratic structure. So the inevitability of bureaucracy is pushing you to seek the answer to this question. "How can we live better together?".

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmanın tüm süreçlerinde araştırmanın yazarları eşit derecede katkı sağlamıştır.

REFERENCES

- Acar, H. (2018). Kamu güvenliğinin sağlanmasında Weberyen bürokrasi ve hiyerarşi kavramı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(3), 667-684. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2018343117>
- Akar, F. (2018). Yeni kamu işletmeciliği paradigmasının türk kamu bürokrasisinde kamu personeli istihdam şekilleri üzerine etkileri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 480-495. <https://doi.org/10.33712/mana.499815>
- Akbal, İ. (2020). Farabi siyasal düşüncesinde toplum, devlet yönetimi ve siyasi rejim sorunu, M. Akıncı, G. N. Şafak. (Eds.). *Türk İslam Siyasal Düşüncesi*. Kadim Yayınları, 81-107.
- Akçakaya, M. (2016). Bürokrasi kuramları ve Türk kamu yönetiminde bürokratik sorunlar, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 669-694.
- Atmaca, Y. and Günay, C. M. (2020). Bürokratik oligarşi: Türk kamu yönetimi sistemi ekseninde bir analiz. *R&S- Research Studies Anatolia Journal*, 3 (3), 199-210. <https://doi.org/10.33723/rs.733072>
- Doğan, K. (2020). Max Weber'de Patrimonyalizm ve bürokrasi kavramları: Antik ve Çin imparatorluğu üzerine analizler. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21) , 410-433. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2020.019>
- Downs, A. (2016). Büroların yaşam döngüsü. J.M. Shafritz ve A.C. Hyde. (Eds.). *Kamu Yönetimi Klasikleri*. (Translation: M. Kara), Global Politika ve Strateji Yayınları.
- Dursun, D. (1992). Bürokrasi teorisi ve yönetim. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(37-38), 133-149.
- Eryılmaz, B. (2016). *Kamu yönetimi düşünceler-fonksiyonlar-politikalar* (9th ed.). Umuttepe Yayınları.
- Farabi. (2017). *İdeal devlet*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. (Translation: A. Arslan) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hacib. Yusuf. H. (2017). *Kutadgu Bilig*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. (Translation: A. Çakan) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Haldun, İbn. (2016). *İbn Haldun ve Mukaddime*. Kolektif, Yason Yayınevi.
- Heper, M. (1996). *Bürokrasi*. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. (2nd ed.). İletişim Yayınları.
- Hindle, T. (2014). *Yönetimde çığır açan fikirler ve gurular*. (Translation: Şensoy, Ü.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hughes, O.E (2014). *Kamu işletmeciliği ve yönetimi*. (Translation: Kalkan, B., Akın, B., Akın, Ş). BigBang Yayınları.
- İzci, F, Atmaca, Y and Yılmaz, V. (2019). Kamu kurumlarında itibar yönetimi: Kurumsal itibarı ölçme ve değerlendirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (7), 302-316.
- İzci, F., Atmaca, Y. and Telsaç, C. (2020). Yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında kamu hizmet algısının ölçümü: Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2), 70-88.
- Kindî. (2013). *İlk felsefe üzerine, (fi'l-felsefeti'l-ülâ)*. in Kindî Felsefi Risaleler (Translation: M. Kaya), Klasik Yayınları.
- Kocakula, Ö. (2020). *Yönetim ve dinin Lacancı psikanalizi*. Urzeni Yayınevi.
- Kurt, Y. (2018). *Koçi Bey risalesi*. (Translation: Y. Kurt). Akçağ Yayınları.
- Maverdi (2019). *Yönetimin esasları*. İlke Yayıncılık.

- Mccormick, J. P. (2015). *Weber, Habermas ve Avrupa devletlerinin dönüşümü*. İş Bankası Yayınları.
- Mecek, M. and Kocakula, Ö. (2020). Yönetim-idare kavramlarının yapısal işlevsel analizi ve kavramsal açıdan tanımlanması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(54), 1411-1425.
- Merton, R. K. (2016). Bürokratik yapı ve kişilik., J.M. Shafritz ve A.C. Hyde. (Eds). *Kamu Yönetimi Klasikleri*. (Translation: A. Duman). Global Politika ve Strateji Yayınları, 127-141.
- Özçınar, M. F. (2020). Yusuf Has Hacib ve Kınalızade Ali Efendi'de 'mürüvvet' erdemi ve yöneticilik. M. Akıncı, G. N. Şafak. (Eds.). *Türk İslam Siyasi Düşüncesi*. Kadim Yayınları, 307-321.
- Özer, A. and Önen, S.M. (2017). *200 soruda yönetim kamu yönetimi*. Gazi Kitapevi.
- Öztaş, N. (2015). *Yönetim* (3rd ed.). Otorite Yayınları.
- Rüşd, İbn. (2011). *Kurtubalı İbn Rüşd' ün Platon'un devletine düştüğü şerh*. (Translation: M. H. Özev). Bordo Siyah Yayınları.
- Şeyzeri, Ebün-N. (2013). *Nehcü's-sülük fi siyaseti'l- mülük*. (Translation: N.M. Emin Efendi). Büyüyen Ay Yayınları.
- Telsaç, C. (2018). Toplam kalite yönetimine işletmeler açısından bakmak, *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 1(1), 26-34.
- Telsaç, C. (2019). Toplam kalite yönetimine kamu yönetimi perspektifinden bakmak, *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 2(1), 14-23.
- Telsaç, C. (2020). *Yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında kamu hizmet algısının ölçümü: Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi örneği* [Unpublished Master's Dissertation]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Tortop, N., İsbir, E.G., Aykaç, B., Yayman, H. and Özer, M.A. (2016). *Yönetim bilimi* (10th ed.). Nobel Yayınları.
- Weber, M. (1987). *Sosyoloji yazıları*. (H.H. Gerth and C.W. Mills), (Translation: T. Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Weber, M. (2014). *Bürokrasi ve otorite (wirtschaft und gesellschaft)*. (Translation: H.B. Akın), Adres Yayınları.
- Weber, M. (2016). Bürokrasi., J. M. Shafritz and A. C. Hyde. (Eds.). *Kamu Yönetimi Klasikleri*. (Translation: S. Zengin), Global Politika ve Strateji Yayınları.
- Weber, M. (2018). *Bürokrasi ve otorite*. (Translation: Akın, B.), Adres Yayınları.
- Yazar, N. (2020). Gazzali'nin Nasihatü'l-Mülük adlı eserinde hükümdarlık teorisi. M. Akıncı, G. N. Şafak (Eds.). *Türk İslam Siyasi Düşüncesi*. Kadim Yayınları, 225-239.
- Yılmaz, V. and Efşan, N. Ç. (2019). Yerel Kalkınma Aktörlerinin Yerel Kalkınma Yaklaşımı Perspektifinde İncelenmesi. *Research Studies Anatolia Journal*, 2(7), 342-359 <https://doi.org/10.33723/rs.620809>

**ROLE OF NATIONAL CULTURE IN HAPPINESS:
CULTURAL DIMENSIONS-HAPPINESS SCORE RELATIONSHIP MODELS**

**MUTLULUKTA ULUSAL KÜLTÜRÜN ROLÜ:
KÜLTÜREL BOYUTLAR-MUTLULUK PUANI İLİŞKİ MODELLERİ**

Ali Murat ALPARSLAN¹, Seher YASTIOĞLU², Mehmet Ali TAŞ³

1. Associate Professor, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, alimurat@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1682-4202>
2. Lecturer, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, saytas@mehmetakif.edu.tr,
3. <https://orcid.org/0000-0001-8166-4172>
4. Research Assistant, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, matas@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9714-7188>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi ResearchArticle

Başvuru Tarihi/Apply Date
31.03.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
01.06.2021

DOI
10.20875/makusobed.907187

Abstract

This study aims to analyze the relationships between the cultural characteristics and happiness levels of countries. In the context of the literature, the cultural dimensions of Hofstede (power distance, individualism-collectivism, masculinity-femininity, long-short term orientation, uncertainty avoidance, tolerance) that have been most frequently discussed constitutes the independent variables of this study. The happiness scores of countries that have been published regularly for 8 years by the United Nations constitutes the dependent variables in the context of the measured dimensions (GDP per capita, social support, healthy life expectancy, freedom to life choices, generosity, perception of corruption). The models established based on structural equation modeling have been revised with the methods proposed as a result of data. According to the findings, the two dimensions that have a direct effect on the total happiness scores of countries are power distance and individualism. Additionally, it can be stated that the uncertainty avoidance and long-term orientation variables also have significant effects on different dimensions of happiness. The explanatory variance values of culture on the happiness scores and happiness dimensions have shown how high the determining effect of culture on happiness could be.

Keywords: *Culture, Hofstede Cultural Dimensions, Happiness, World Happiness Report*

Öz

Bu çalışma ülkelerin kültürel özellikleri ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkileri çözümlenmeyi konu almıştır. Literatür bağlamında; kültür-mutluluk ilişkisinde, en fazla ele alınmış Hofstede'nin kültür boyutları (güç mesafesi, bireycilik-toplulukçuluk, erillik-dişilik, uzun-kısa vade yönelimi, belirsizlikten kaçınma, tolerans) bu araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmuştur. Birleşmiş Milletlerin düzenli olarak 8 yıldır yayınladığı ülkelerin mutluluk skorları da ölçümlenen boyutlar (kişi başına GSYİH, sosyal destek, sağlıklı yaşam beklentisi, yaşam seçimi özgürlüğü, cömertlik, yolsuzluk algısı) bağlamında bağımlı değişkenleri oluşturmuştur. Yapısal eşitlik modellemesine göre kurulan modeller, veriler sonucu önerilen modellerle revize edilmiştir. Bulgulara göre ülkelerin toplam mutluluk skoru üzerinde doğrudan etkisi olan iki boyut güç mesafesi ve bireyciliktir. Ayrıca farklı mutluluk boyutları üzerinde; belirsizlikten kaçınma ve uzun dönem yönelimli olma kültür değişkenlerinin de önemli etkiler oluşturduğu söylenebilir. Kültürün toplam mutluluk skorları ve mutluluk boyutları üzerindeki açıklayıcı varyans değerleri, kültürün mutluluğu belirleyici etkisinin ne denli yüksek olabileceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kültür, Hofstede Kültür Boyutları, Mutluluk, Dünya Mutluluk Raporu*

Bu makaleye atf yapmak için:

Alparslan, A. M., Yastioğlu, S. ve Taş, M. A. (2021). Role of national culture in happiness: Cultural dimensions-happiness score relationship models. *MAKU SOBED*, (34), 53-67. <https://doi.org/10.20875/makusobed.907187>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Çalışmanın Amacı: Bu çalışmanın amacı Hofstede kültür boyutları ve Dünya Mutluluk Raporu incelenerek, ülkelerin sahip olduğu ulusal kültürlerin mutluluk düzeyleri üzerindeki etkisini tespit etmektir.

Literatür Taraması: Araştırmalar iyi olma halinin yalnızca maddi kaynaklarla açıklanamayacak kadar karmaşık ve çok yönlü olduğunu göstermektedir (Oishi ve Schimmack, 2010, s. 467; Güler ve Dönmez, 2011, s. 39; Steel vd., 2018, s. 145). Toplumların mutluluk düzeylerini etkileyen önemli bir faktörün de toplum özellikleri/kültür olduğu ileri sürülmektedir (Rice ve Steele, 2004, s. 634). Kültürün mutluluk üzerinde doğrudan, dolaylı, aracı ve düzenleyici bir etkisinin olabileceği (Steel vd., 2018, s. 2; Diener vd., 2003, s. 417), hatta ekonomik refahtan daha fazla açıklayıcılığa sahip olabileceği görüşü bulunmaktadır (Diener ve Suh, 2003, s. 444). Her toplumun kültürel sistemi diğerlerinden farklıdır. O nedenle her toplumu kendi şartlarına, değerlerine, zenginliğine, coğrafyasına göre ele almak gerekmektedir (Ahuvia, 2002, s. 31-32). Dolayısıyla dünya çapında yapılan araştırmaları değerlendirirken daha sağlıklı sonuçların alınabilmesi için toplumların sahip oldukları yaygın kültürel özelliklerinin bilinmesi önem arz etmektedir (Markus ve Kitayama, 1991, s. 225). Zamanla değişen de bilen kültürel özellikler, dünyanın dijitalleşme ve mobilite bağlamında küçülmesi ile farklı toplumlar nazarında daha benzer hale gelebilmektedir (Senik, 2014, s. 581). Kurallar, normlar ve önem verilen değerlerin sıralaması kuşaktan kuşağa farklılık göstermektedir. Bu benzerlik ve farklılıkların toplumsal mutluluğu değiştirebileceği tartışılmaktadır (Ouweneel ve Veenhoven, 1991, s. 3). Bu görüşlerden hareketle bu çalışmada Hofstede kültür boyutları ve Dünya Mutluluk Raporu incelenerek, ülkelerin sahip olduğu ulusal kültürlerin mutluluk düzeyleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Yöntem: Ülkelerin sahip oldukları kültür ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin gücünü ve anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla ikincil veri kaynağı olan Ulusal Kültürün 6 Boyutu Verileri ve Dünya Mutluluk Raporu Verileri kullanılmıştır. Analizin yapılabilmesi raporların endekslerinde birlikte yer alan 98 ülkeye ait veriler konsolide edilmiş, ülke skorları tek bir satırda toplanmıştır. Ülkelerin sahip olduğu kültür düzeyleri için Hofstede Ulusal Kültür Modelinden ve bu model ışığında Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede, Michael Minkov ve araştırma ekipleri tarafından yapılan kapsamlı bir araştırma sonucu elde edilen, ülkelerin ulusal kültür endekslerinden yararlanılmıştır. Mutluluğun ölçülmesinde literatürde en sık kullanılan yöntemlerden biri Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Dünya Mutluluk Raporunda yer alan Dünya Mutluluk Endeksi kullanılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme: Çalışmanın bulgularına göre, ülkelerin toplam mutluluk skorları üzerinde doğrudan etkili iki kültürel boyut sırası ile güç mesafesi ve bireyciliktir. Ülkelerin mutluluğu üzerinde en etkili boyut olan güç mesafesi arttıkça mutluluk skoru düşmekte, bireycilik arttıkça da mutluluk skoru artış göstermektedir. Bununla birlikte, bireycilik kültür boyutu üzerinde uzun vade yönelimi ve toleransın pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla mutluluğu arttıran bireyci kültürün hâkim olabilmesi için; öncelikle, o toplumdaki bireylerin geçmiş ve şimdide odaklanmak yerine kendilerine gelecekle ilgili, 'kendi/bireysel' çıkarlarını koruyacak şekilde hedefler koymas; özgürlük değerinin "değerli" görülmesi ve bireylere karşı hoşgörülü davranılması gerekmektedir. Ancak buradaki mutluluğun "özel mutluluğu" nitelendirdiğini belirtmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Kültür ve mutluluk alt boyutları bağlamında bulgular incelendiğinde, yolsuzluk algısı bireyci toplumlarda daha fazlayken, belirsizlikten kaçınma ve güç mesafesi yüksek toplumlarda yolsuzluk algısı daha düşüktür. Ayrıca, daha fazla sağlıklı yaşam beklentisine sahip toplumlarda güç mesafesinin düşük olduğu ve uzun vade yöneliminin yüksek olduğu görülmektedir. Yaşam seçimi özgürlüğünün yüksek olduğu toplumlar ise daha düşük güç mesafesine ve belirsizlikten kaçınma düzeyine sahiptir. Özellikle özel iyi oluşu arttırdığı bilinen ve bir boyutu olan kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla ise bireyci ve uzun vade yönelimli toplumlarda daha yüksektir.

1. INTRODUCTION

While the effort of humankind to discover the state of wellbeing and how to be happier is increasing day by day, there are also some studies on what lies in the foundation of the happiness of a society (Steel et al., 2018, p. 1; Ryan and Deci, 2001, p. 158). Studies have shown that the state of wellbeing is too complicated and multidimensional to be explained only by financial resources (Oishi and Schimmack, 2010, p. 467; Güler and Dönmez, 2011, p. 39; Steel et al., 2018, p. 145). It is argued that an important factor that affects the happiness levels of societies is social characteristics / culture (Rice and Steele, 2004, p. 634). There is the idea that culture may have a direct, indirect, mediating and moderating effect on happiness (Steel et al., 2018, p. 2; Diener et al., 2003, p. 417), and it may even have a more explanatory nature than economic prosperity (Diener and Suh, 2003, p. 444).

The cultural system of every society is different from those of others. Thus, it is needed to discuss every society based on its own conditions, values, richness and geography (Ahuvia, 2002, pp. 31-32). Therefore, while assessing studies that are carried out worldwide, it is important to know about the common cultural characteristics that societies have in order to be able to obtain healthier results (Markus and Kitayama, 1991, p. 225). Cultural characteristics which may change in time may also become more similar among different societies by the shrinkage of the world in the context of digitalization and mobility (Senik, 2014, p. 581). Ranking of rules, norms and the values that are paid importance show differences from generation to generation. It is argued that these similarities and differences may change social happiness (Ouweneel and Veenhoven, 1991, p. 3).

In this study, the effects of the national cultures of countries on happiness levels have been investigated by examining Hofstede's cultural dimensions and the World Happiness Report. It is stated that national culture dimensions are significant variables that affect happiness (Ye et al., 2015, p. 519). It has been proposed that the most suitable tools to explain differences in happiness in the context of societies are Hofstede's cultural dimensions (Delle Fave et al., 2016, p. 2). Thus, relational analyses were carried out by structural equation modelling between the 2018 World Happiness Report published in 2019 by the United Nations and the cultural dimensions of Hofstede explained on the website¹ for the purpose of determining the culture dimensions that affect the happiness levels of societies today.

2. THE RELATIONSHIP BETWEEN CULTURE AND HAPPINESS

Studies carried out by Hofstede in the period of 1967-1973 constitute the most frequently used modelling for assessing and analyzing intercultural differences. According to Hofstede's model, social culture was discussed under six dimensions, the definitions of these dimensions were made as follows (Özkul, 2007, p. 21; Hofstede, 2010, pp. 1-6; Erkenekli, 2014, p. 576; Robbins and Judge, 2015, p. 153; Ye et al., 2015, pp. 524-527; McShane and Von Glinow, 2016, pp. 41; Ünal, 2017, p. 134; Steel et al., 2018, pp. 1-5).

The *Individualism/Collectivism dimension* refers to the social connection in a society. While the self-image is defined as "I" in an individualist society, in collectivist societies, the individual gets their strength from the society, loyalty is important, and "we" is a more dominant phenomenon than "I". The *Power Distance dimension* reveals the unequal distribution of power in institutions or organizations within a society and the degree to which individuals and organizations accept that they do not have equal power. The *Uncertainty Avoidance dimension* shows the degree of the members of the society to prefer planned situations and conditions over unstructured situations and conditions. The *Masculinity/Femininity dimension* shows whether the emphasis in a society is on success and practicality (masculinity) or solidarity, compassion and humility (femininity). The *indulgence/restraint dimension* is related to how much the behaviors of the members of a society are restricted. In societies with high tolerance, in addition to their basic human needs, individuals can freely express their behaviors especially focused on taking pleasure from life and entertainment. In societies with low tolerance, individuals suppress their needs and behaviors based on social norms. The *Long-Term/Short-Term Orientation dimension* questions the time horizon. Societies that pay importance to long-term orientation also pay value to saving, patients and insistent efforts. In societies that pay importance to short-term orientation, individuals pay value to receiving faster outcomes and making the moment successful.

¹ <https://www.hofstede-insights.com/country>

The “concept of happiness for countries” with which the study aims to find a relationship to culture is mainly assessed/used synonymously with “life satisfaction” or “subjective wellbeing”. The subjective wellbeing of individuals in the society is associated with their happiness, life satisfaction and positive affectivity levels (Lundwall et al., 2019). There are different indexes that measure the well-being levels of countries: Happy Planet Index, OECD Better Life Index, World Happiness Report (Happy Planet Index, 2016; OECD, 2017; World Happiness Report, 2019). The World Happiness Report’s index has been used in this study. World Happiness Report has been created based on the Subjective Wellbeing Questionnaire and research by the Gallup World Pool. In the report, the happiness of countries consists of a 6-factor construct (Veenhoven and Dumludağ, 2015; Helliwell, Huang and Wang, 2019): The *GDP per capita* factor that provides an idea about the living standards of countries and shows the national income per person (1) is an important and determining first factor. (2) *Healthy Life Expectancy* refers to a long and healthy life measured as life expectancy. (3) *Social Support* expresses the support that the person will receive from their surroundings in difficult times, and it is directly proportional to the numbers of the person’s friends and relatives whom they can trust who will be able to help them during a time of a problem/distress whether or not they need it. The person’s satisfaction with the freedom to choose in the decisions they make about their life and the steps they put forward are expressed by the factor of (4) *Freedom to Make Life Choices*. (5) *Generosity* is measured by a person’s donations to a charity (the question “Have you donated money to a charity in the past month?” is asked to measure the generosity dimension). Finally, (6) *Perception of Corruption* refers to the perceptions of individuals on whether or not corruption is prevalent in the government and business world.

For societies, sources of happiness show diversity. While individual satisfaction is an important source of happiness for some societies, social prosperity is seen as a significant source of happiness for others. For this reason, being able to find the factors that will positively affect the happiness of societies is a fundamental field of research (Lee and Peterson, 2000, pp. 410-413; Oishi and Diener, 2009, p. 1680; Khan, 2009, pp. 12-13). In individualistic societies, it is important to be recognized by others and perceived as a free individual (Ohbuchi and Takahashi 1994, p. 1363). In these societies, individuals are motivated to be successful in business and social life in line with their own preferences and protect this success. Individuals feel happy by the extent to which they feel that the goals they have selected themselves are their driving force (Oishi and Diener, 2009, p. 1680). Additionally, it is known that success and happiness are highly related in individualistic societies (Lee and Peterson, 2000, p. 411). Success in individual and independent tasks increases general wellbeing and life satisfaction (Kitayama et al., 2000, p. 115). In collectivist societies, it is seen that a humble life, the general prosperity of the society and social relationships significantly affect happiness. In these cultures, the happiness of the individual changes based on their surroundings. In such societies, social and emotional resources explain happiness more (Jin, 2010, pp. 122-123; Oishi and Diener, 2009, p. 1680).

Tolerance of uncertainty, which is one of the main dimensions of culture, triggers anxiety and stress. These factors directly and negatively affect happiness. In collectivist societies, this situation leads the individual to embrace rules. This is because, in these societies, uncertainty brings about anxiety, haste and distress. Uncertainty avoidance is assessed in two polar directions. These are avoidance anxiety and rule orientation. Avoidance anxiety is stated to be negatively related to happiness and positively related to rule orientation (Steel et al., 2018, p. 3). Therefore, people want to avoid uncertainty. In connection to this, it is argued that collectivist societies become happier due to their need for order (DeNeve and Cooper, 1998, p. 217).

Another dimension of culture, power distance, gives rise to social pressure (Ekehammar et al., 2004, p. 465). Being governed by external control -as it lowers the perception of autonomy- affects happiness negatively in especially individualistic societies (Haslam et al., 2009, p. 40). In collectivist societies, showing harmony with the group is more important/correct rather than disturbing peace by entering chaos and complexity. This is why it is argued that happiness will be possible by showing harmony with the societal culture (Warr, 2011; Alparslan et al., 2019, pp. 16-17). However, it is seen that societies with lower power distance are happier as they have auto-control mechanisms (Steel et al., 2018, pp. 3-5).

Masculine societies may be unhappier due to their anxiety and concern about success and competition. This is because masculinity is linked with materialism. In materialism, money and tangible factors explain happiness. However, this happiness is temporary in the form of a hedonic mill. A negative relationship has been found between materialism and happiness (Steel et al., 2018, pp. 3-5; Dittmar et al., 2014, pp. 879). Nevertheless, it should also be known that economic prosperity plays a mediating role

between masculinity and happiness (Steel et al., 2018, p. 4). If economic prosperity is high, masculinity may induce an effect that increases happiness. Perhaps, masculinity has created economic prosperity, and it has been positioned as valuable because of this.

In addition to these, it is stated that societies where tolerance is stronger will be happier. Societies whose cultural characteristics bring more restrictions in terms of taking pleasure from life have a lower percentage of happy people regarding orientation towards entertainment and spending (Minkov, 2009, p. 175). It has been determined that societies with low tolerance levels have a tendency towards cynicism and pessimism (Kešeljević, 2016, p. 686). High tolerance allows free expression of needs, focusing on stopping and smelling the roses and emphasizing personal freedom and happiness. In societies where it is low, it is negatively associated with happiness as it creates a lack of self-control (Žemojtel-Piotrowska, 2015, p. 3).

Due to the uncertainty of the future, people tend to guarantee their happiness from now on. It is stated that a person can be happy if they can control their life even partially, be sure of their future and think they can form and manage its limits (Ye et al., 2015, p. 526). Individuals of societies that want to achieve mastery at their job in the long run may be happy in their life in the future. However, it is seen that societies with a short-term orientation pay more importance to short-term successes and hedonic happiness. Short-term happiness brings about unhappiness in the long term (Bartels and Salo, 2018, p. 8).

3. METHOD

Ethics committee approval, numbered GO 2020/39 and dated 03.06.2020, was received by Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu (Burdur Mehmet Akif Ersoy University Non-Invasive Clinical Research Ethics Committee) for this research.

For the purpose of testing the level of statistical relationship between countries' culture and happiness scores and the possible significant relationship, the secondary data sources of the 6 Dimensions of National Culture data and World Happiness Report data (The report was published in 2019 and contains the World Happiness Index data for 2018: World Happiness Report, 2019) have been used. For the analysis, the data on the 98 countries included together in the indices of the reports have been consolidated, and gathered in one row.

The Culture Indices of Countries Based on Hofstede's Dimensions: The study has used the National Culture Model of Hofstede to measure the culture levels of the countries, and in the light of this model, the national culture indices of countries have been obtained as a result of comprehensive research by Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede, Michael Minkov and research teams. The indices for all countries have been accessed from the website². In the indices on national scores, while 1 represents the lowest possible score, 120 represents the highest. The National Culture Model of Hofstede consists of a 6-dimensional construct: *Individualism/collectivism, power distance, uncertainty avoidance, masculinity/femininity, tolerance and long-term/short-term orientation*. In this study, each dimension has been included in the analysis as a separate variable.

World Happiness Index: One of the most frequently used methods in measuring happiness in the literature is the *World Happiness Index* included in the World Happiness Report published by the United Nations, and this index is used to measure the happiness levels of the countries. The happiness / subjective wellbeing index created by using the Gallup World Pool is accepted as the most frequently used index in the international comparisons. According to this index, the life satisfaction of the societies is explained under six dimensions: *GDP per capita, healthy life expectancy / average lifespan, social support, freedom to make life choices, generosity and corruption*. In the happiness index, the happiness of countries is scored between 0 (not happy at all) and 10 (very happy) (Helliwell, Huang and Wang, 2019). This study has used the total happiness scores and the scores of the 6 dimensions for countries for the year 2018 data published in 2019.

4. FINDINGS

Before conducting the path analysis of the hypothesized model, correlation analysis was carried out to examine the significant relationships between the variables. Determining the direction and magnitude of the relationships among the variables in question provides a source for analysis to be carried out at later

² <https://www.hofstede-insights.com> (Date accessed: 28.01.2019)

stages and indicate the results of analyses. Table 1 shows the descriptive statistics on the variables and the findings obtained as a result of the correlation analysis.

Table 1. Means, Standard Deviations and Correlations Among Model Variables

Variable	M (SD)	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Power Distance	63.83 (21.0)	-.660**	.111	.170	-.202*	-.300**	-.423**	-.444**	-.449**	-.268**	-.246*	-.530**	-.551**
2. Individualism	39.45 (22.0)	1	.044	-.154	.364**	.298**	.552**	.468**	.444**	.201*	.221*	.525**	.526**
3. Femininity	47.90 (18.6)		1	.018	.061	.059	.057	-.015	.051	-.116	-.117	-.097	-.001
4. Uncertainty Avoidance	64.29 (21.4)			1	.095	-.010	.152	.097	.150	-.280**	-.457**	-.396**	.096
5. Long-Term Orientation	36.85 (25.9)				1	.098	.475**	.310**	.439**	-.062	-.101	.172	.242*
6. Indulgence	37.81 (28.0)					1	.277**	.240*	.182	.175	.047	.308**	.284**
7. GDP per Capita	1.03 (0.35)						1	.755**	.842**	.345**	.051	.450**	.791**
8. Social Support	1.28 (0.28)							1	.745**	.473**	.025	.322**	.838**
9. Healthy Life Expectancy	0.80 (0.22)								1	.401**	.044	.429**	.787**
10. Freedom Life Choices	0.42 (0.13)									1	.352**	.491**	.591**
11. Generosity	0.18 (0.10)										1	.435**	.183
12. Perception of Corruption	0.12 (0.10)											1	.509**
13. Happiness Total Score	5.72 (1.21)												1

N = 98; *M* = Mean; *SD* = Standard Deviation; **p* < 0.05, ***p* < 0.001

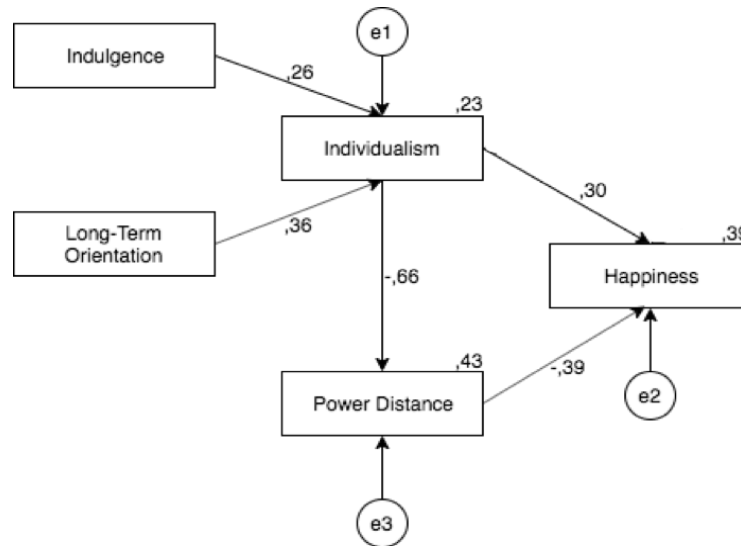
Looking at the relationship between the total happiness levels of countries and the culture dimensions as a result of the correlation analysis, the highest level of relationship with the total happiness score is negative with power distance ($r = -.55$; $p < 0.001$) and positive with individualism ($r = .526$; $p < 0.001$). Considering the relationship between culture and the happiness dimensions – GDP per capita, social support, healthy life expectancy, freedom to life choices, generosity, perception of corruption, – power distance has been seen to be significantly and negatively related to all dimensions of happiness. The uncertainty avoidance dimension also has significant negative relationships with the generosity, perception of corruption and freedom to make life choices dimensions. Moreover, the culture dimension of long-term orientation has significant positive relationship with the GDP per capita, healthy life expectancy, social support and total happiness score. While the culture dimension of femininity does not have a significant relationship with any happiness dimension, it has been seen that the individualism dimension has significant positive relationships with all happiness dimensions. Finally, the culture dimension of indulgence has significant positive relationships with the happiness dimension of perception of corruption, GDP per capita and social support.

After questioning the existence of significant relationships among the variables, models have been established to see whether or not the culture dimensions that have been found to be related to happiness and its dimensions have an effect on happiness, and path analysis has been carried out. In the path analysis conducted with the observed variables by using the IBM AMOS (v.24) software, the Maximum Likelihood calculation method has been utilized.

AMOS has been used to estimate the model shown in Figures 1, 2, 3, 4, 5, 6 and 7. We have used multiple measures to assess model fit. In addition to the overall chi-squared, we have used the Goodness of Fit Index (GFI), the Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI), the Comparative Fix Index (CFI), the Tucker-Lewis Index (TLI) and the Root Mean Square Error Approximation (RMSEA) to assess model fit, using values greater than .90 (indicate adequate fit) and .95 (indicate a good fit) as the cutoffs for AGFI, GFI, CFI

and TLI. For RMSEA, values less than .08 indicate adequate fit, whereas values less than .05 indicate a good fit of the model to the data (Hu and Bentler, 1999; Byrne, 2010).

Figure 1. Model 1: Path Analysis of National Culture Dimensions That Predict Happiness

Path analysis has been conducted to reveal which culture variables have increased or reduced the happiness levels of countries, and Model 1 has been obtained. However, the path analysis findings of the model that has been established to see whether or not the 4 culture dimensions found to be related to happiness affect happiness levels has not provided acceptable fit statistics in the context of the constructed paths. In this study, the findings have also proposed new paths between some variables that will reduce the chi-squared value and increase the fit index values. These propositions have been considered, the paths in question (between culture dimensions) have been added to the model, and the model given in Figure 1 has been obtained. At the final stage, all paths in Model 1 have been found to be statistically significant. The fit indices of the model have been determined to be on acceptable levels, and the relevant statistics are presented in Table 2.

Table 2. Standardized and Unstandardized Estimates for Path Analysis Model

		Model 1					
Relationship		B	SE	CR	p		
Indulgence »»» Individualism		.26	.070	2.940	**		
Long-Term Orientation »»» Individualism		.36	.076	4.008	***		
Individualism »»» Power Distance		-.66	.073	-8.629	***		
Power Distance »»» Happiness		-.39	.006	-3.665	***		
Individualism »»» Happiness		.30	.006	2.836	**		
<i>Note: Happiness (r² = .393). ***p < 0.001, **p < 0.01</i>							
Fit indices	X ²	df	RMSEA	GFI	CFI	TLI	AGFI
Model 1	6.39	8	.000	.98	1.00	1.00	.94
Recommended goodness-of-fit measure: 3 ≤ X ² /df ≤ 5; RMSEA ≤ 5; GFI ≥ 0.95; CFI ≥ 0.95; TLI ≥ 0.95; AGFI ≥ 0.95							

The fit test critical values of the model have shown that the model is in a good fit with the data. Based on Model 1, the culture dimension of power distance has predicted happiness negatively and significantly ($\beta = -0.39$; $p < 0.001$). Besides, the power distance has the highest negative effect on happiness. The culture dimension of individualism has predicted the happiness levels of countries positively and significantly ($\beta = 0.30$; $p = 0.01$). It has been found that the culture dimensions of individualism and power distance that are predictive variables are included in the part analysis together which explain approximately 39% ($r^2 = .39$) of the variance in the happiness levels of countries. The variables have affected the happiness levels of countries directly, the culture dimensions of long-term orientation and tolerance have not directly affected the happiness levels of countries. Nevertheless, the culture dimensions of long-term orientation and

tolerance have affected the culture dimension of individualism positively ($r^2=.23$; $\beta=0.36$, $p<0.01$; $\beta=0.26$, $p<0.01$). In this context, the long-term orientation and tolerance dimensions have an indirect effect on happiness.

Path analysis has been conducted to reveal which culture variables affect the happiness levels of countries in addition to the model presented in Figure 1, and Models 2, 3, 4, 5, 6 and 7 have been obtained. While performing the modelling processes in question, the significant relationships between variables have been examined, and the models have been revised based on the paths proposed by the AMOS software in the context of these relationships and finalized. All these models have produced acceptable fit statistics. The fit test critical values of the models that are presented in Table 3 show that the models have a good fit with the data.

Figure 2. Model 2 Culture – GDP per Capita

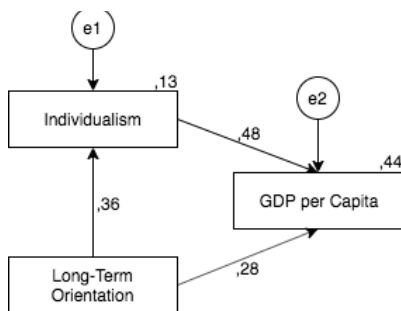

Figure 3. Model 3 Culture – Healthy Life Expectancy

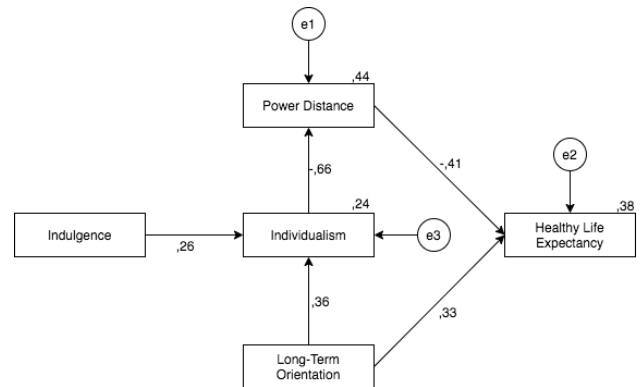

Figure 4. Model 4 Culture – Freedom to Life Choices

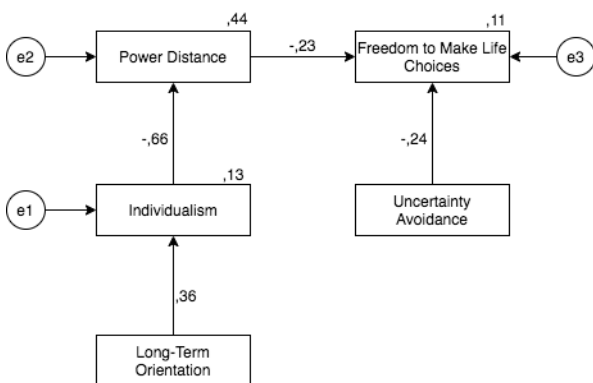

Figure 5. Model 5 Culture – Perceptions of Corruption

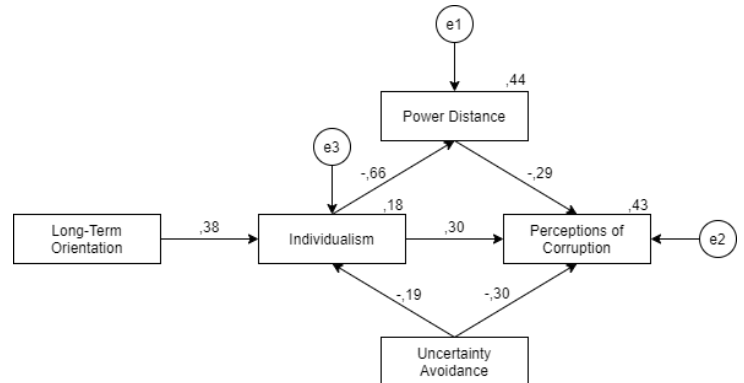

Figure 6. Model 6 Culture – Social Support

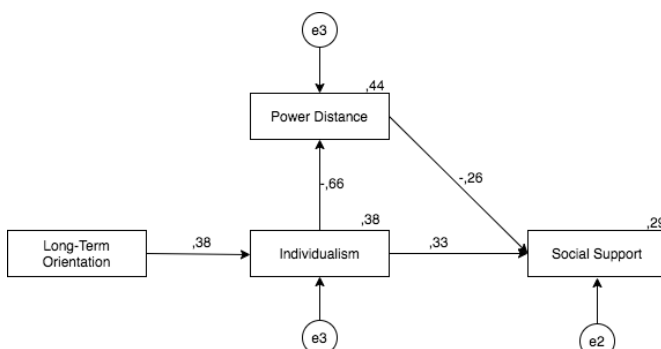

Figure 7. Model 7 Culture - Generosity

Table 3. Fit indices for measurement models

	Relationship	B	SE	CR	p
Model 2	Long-Term Orientation »»» Individualism	.36	.081	3.846	***
	Individualism »»» GDP per Capita	.48	.001	5.830	***
	Long-Term Orientation »»» GDP per Capita	.28	.001	3.410	***
Model 3	Long-Term Orientation »»» Individualism	.36	.076	4.008	***
	Indulgence »»» Individualism	.26	.070	2.940	**
	Individualism »»» Power Distance	-.66	.073	-8.629	***
	Power Distance »»» Healthy Life Expectancy	-.41	.001	-4.905	***
Model 4	Long-Term Orientation »»» Individualism	.36	.081	3.846	***
	Individualism »»» Power Distance	-.66	.073	-8.658	***
	Uncertainty Avoidance »»» Freedom to Life Choices	-.24	.001	-2.546	*
	Power Distance »»» Freedom to Life Choices	-.23	.001	-2.397	*
Model 5	Long-Term Orientation »»» Individualism	.38	.079	4.124	***
	Uncertainty Avoidance »»» Individualism	-.19	.095	-2.057	*
	Individualism »»» Power Distance	-.67	.072	-8.717	***
	Individualism »»» Perceptions of Corruption	.30	.000	2.799	**
	Uncertainty Avoidance »»» Perceptions of Corruption	-.30	.000	-3.862	***
Model 6	Power Distance »»» Perceptions of Corruption	-.29	.001	-2.799	**
	Long-Term Orientation »»» Individualism	.38	.079	4.124	***
	Individualism »»» Power Distance	-.67	.072	-8.717	***
	Power Distance »»» Social Support	-.27	.001	-2.303	*
Model 7	Individualism »»» Social Support	.33	.001	2.826	**
	Uncertainty Avoidance »»» Generosity	-.46	.000	-5.065	***

Note: GDP per Capita ($r^2=.439$), Healthy Life Expectancy ($r^2=.382$), Freedom to Life Choices ($r^2=.112$), Perceptions of Corruption ($r^2=.425$), Social Support ($r^2=.290$), Generosity ($r^2=.209$).
*** $p<0.001$ ** $p<0.01$, * $p<0.05$

Fit index	χ^2	df	RMSEA	GFI	CFI	TLI	AGFI
Model 2	4.99	2	.124	.98	.96	.87	.88
Model 3	4.97	5	.000	.98	1.00	1.00	.93
Model 4	7.09	6	.043	.97	.99	.98	.93
Model 5	2.15	4	.000	.99	1.00	1.00	.97
Model 6	4.26	4	.026	.98	.99	.99	.94
Model 7	.00	0	.474	1.00	1.00	1.00	1.00

Looking at Model 2 which has been established in the context of the relationship between culture dimensions and GDP, only individualism and long-term orientation among the six dimensions of culture has affected GDP positively ($r^2=.43$; $\beta=0.48$, $p<0.001$; $\beta= 0.28$, $p<0.001$). Long-term orientation also has an indirect effect on GDP via the culture dimension of individualism. When Model 3 has been examined in the context of the relationship between culture dimensions and healthy life expectancy, while power distance has affected healthy life expectancy negatively ($\beta= -0.41$, $p<0.001$), long-term orientation has affected it positively ($\beta= 0.33$, $p<0.001$). Power distance and long-term orientation together have explained approximately 38% ($r^2=.382$) of the variance in healthy life expectancy. In the model where the happiness dimension of freedom to make life choices is the dependent variable (Model 4), the uncertainty avoidance and power distance have affected freedom to make life choices negatively ($r^2=.112$; $\beta= -0.24$, $p<0.05$; $\beta= -0.24$, $p<0.05$). In the model established with corruption perception (Model 5), individualism has a positive effect on perception of corruption ($\beta= 0.30$, $p<0.01$), while uncertainty avoidance and power distance has a negative effect on it ($\beta= -0.30$, $p<0.001$, $\beta=- 0.29$, $p<0.05$, $r^2=.425$). According to the findings obtained from Model 6, individualism has affected social support more than the power distance, and individualism and power distance together have explained 29% ($r^2=.290$) of the variance in social support. Finally, according to Model 7, among the dimensions of culture, only uncertainty avoidance has affected generosity. Generosity has decreased in societies where uncertainty avoidance is high ($\beta= -0.46$, $p<0.001$), and uncertainty avoidance has explained 21% ($r^2=.209$) of the variance in generosity.

When the relationship between the culture dimensions and happiness dimensions is assessed as a whole, it is seen that the culture dimension that affects happiness dimensions most is power distance, and power distance directly affects four out of five dimensions of happiness. Accordingly, as the power distance in a society increases, the members of the society has less healthy life expectancy, freedom to make life choices, corruption perceptions and social support perceptions. The culture dimensions that have affected happiness dimensions most after power distance are individualism and uncertainty avoidance. As an individualistic culture becomes dominant in a society, the per capita gross domestic product, corruption perceptions and social support increase. In societies with high levels of uncertainty avoidance, the freedom to make life choices, corruption perception and generosity levels have decreased. Among the culture dimensions, long-term orientation has a direct positive effect only on the per capita gross domestic product and healthy life expectancy. In societies with long-term orientation, the per capita gross domestic product and healthy life expectancy have increased. Finally, as the femininity dimension among the culture dimensions has no significant relationship to the happiness dimensions, it is not included in the models. Although there are happiness dimensions to which the tolerance dimension is related, as tolerance does not have a significant effect on the happiness dimensions in the models, it has been removed from the models.

5. CONCLUSION AND DISCUSSION

Cultural values of countries affect the attitudes and behaviors of individuals in their social and business lives (Hofstede, 1980). Therefore, it is also projected that they have a high probability of differentiating the satisfaction people have from life. This is because culture represents elements regarding meanings that people pay value to and commonly share. As the perception of happiness will vary based on the elements people pay value to, the existence of the effects of cultural values on happiness is logically clear. However, which culture dimensions explain happiness and different dimensions that form happiness more is an issue that this study aims to clarify. Studies that investigate the relationship between happiness and culture usually discuss culture characteristics based on the modelling by Hofstede (Oyserman et al., 2002; Hofstede et al., 2010). In this study, happiness scores that are measured in the World Happiness Report and have a content closer to subjective wellbeing and country-based scores of the six culture dimensions of Hofstede have been subjected to relational analysis.

According to the findings of the study, the two culture dimensions that are directly effective on the total happiness scores of countries are power distance and individualism in this order. As power distance, which is the most effective dimension on the happiness of countries, has increased, the happiness score has decreased, while as individualism, another effective dimension, has increased, the happiness score has also increased. These findings are similar to those in the literature. In general, in happy societies, power is distributed equally among individuals, or at least it is considered to be so (Pflug, 2009, p. 561; Dulababu, 2017, p. 6). Additionally, according to the results of this study, as the dominance of an individualistic culture has increased in a society, power distance has decreased. Therefore, for the power distance to be low and the power among individuals to be distributed equally, which increases happiness, it is required that there be no damage to autonomy and individual freedoms while governing the members of the society and allow the functioning of the auto-control mechanism of the society.

Another finding of this study is that the culture dimension of individualism has a direct, significant and positive effect on the happiness of countries. In addition to this, long-term orientation and tolerance has a positive and significant effect on the culture dimension of individualism. Therefore, for an individualistic culture that increases happiness to be dominant, firstly the individuals in that society need to set goals for themselves regarding the future in a way to protect their “own/personal” interests rather than focusing on the past or the present, it is needed for the value of freedom to be seen “valuable” and to be tolerant for individuals. In parallel with the findings of this study, Deiner (2003, p. 410), Dulababu (2017, p. 6) and Steel et al. (2018, p. 2) stated that societies with an individualistic culture have higher happiness levels than those with a collectivist culture. However, it must be pointed out that happiness here refers to “subjective happiness”. That is, it should be known that a more hedonic happiness is expressed. While individualistic societies focus on a highly goal-oriented and hedonic version of happiness, collectivist societies prefer to associate happiness with close social relationships and a stable social environment / society where everyone is better off (Pflug, 2009, p. 561).

In this study, additionally, the effects of culture dimensions on happiness dimensions have been aimed to be revealed. Looking at the findings, while perception of corruption is higher in individualistic

societies, it is lower in societies with high levels of uncertainty avoidance and power distance. In a way to support these findings, according to Husted (1998), as hierarchy gains more acceptance in especially societies with high power distance, it is less likely for the society to question authority and the acts of authority that are not transparent but contain favoritism and corruption. Similarly, in a society with high levels of uncertainty avoidance, as people trust in norms, rules and procedures more, the corruption perception of the society may be lower (Getz and Volkema, 2001). Considering other findings, it is seen that power distance is lower, and long-term orientation is higher in societies with higher healthy life expectancy. Societies that have high levels of freedom to make life choices have lower power distance and uncertainty avoidance levels. Similar to these findings, Haslam et al. (2009) stated that power distance creates social pressure and harms the autonomy of individuals, while Hofstede and Bond (1984) expressed that even the will to eliminate uncertainties in daily life brings about a joyful and comfortable life. Therefore, people -as evidenced by this study- may show tendency towards more generous values.

Based on the other findings of the study, considering the cultural characteristics of societies where social support is important, it is seen that power distance is low, and individualism is high. Per capita gross domestic product, which is known to especially increase subjective wellbeing and is a dimension of happiness, was higher in individualistic societies with long-term orientation. Therefore, success in individual and independent tasks and high competitiveness in individualistic societies, as well as ambition, effort, savings and correct usage of resources in long-term oriented societies, bring about a high living standard. Uncertainty avoidance also has a positive and significant effect on the happiness levels of countries. This is because uncertainty brings anxiety and concerns. Steel et al. (2018, p. 2), in a way to support this result, found that the uncertainty avoidance levels are low in societies that are generally happy. This is because it is more likely for adventurous individuals to try what is new and different and experience new pleasures that have not entered the hedonic mill before. However, this is more likely for societies/individuals that have met their safety needs to a large extent and can look at the future with trust. In these individuals, development of courage, self-confidence and risk-taking personality traits is more likely. Moreover, if these elements are deemed valuable in the society, that is, if difference, an adventurous attitude and a positive approach towards risk taking become valuable, individuals will be able to feel freer for guiding themselves towards different pleasures and find tolerance for this.

When happiness is defined as satisfaction gained from life with a hedonic approach in its essence, it is needed for the power distance between individuals to weaken, to form a cultural structure where individual goals are prominent (increase individualistic culture), to plan the future clearly based on goals and to become long-term oriented. However, the idea that real happiness is hedonic/subjective is a highly debated issue. Nevertheless, the state of psychological wellbeing that is defined to be healthier contains social elements, questions the meaning of life and involves acceptance of yourself, resources, conditions and social environment by the person. For this reason, making happiness measurements in a “subjective” context is incomplete, and wrong according to many philosophers. The effects of the same culture dimensions in the context of also psychological wellbeing should be examined.

Bu araştırma için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından GO 2020/39 sayı ve 03.06.2020 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmanın tüm süreçlerinde araştırmanın yazarları eşit derecede katkı sağlamıştır.

REFERENCES

- Ahuvia, A. C. (2002). Individualism/collectivism and cultures of happiness: A theoretical conjecture on the relationship between consumption, culture and subjective well-being at the national level. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 23-36. <https://doi.org/10.1023/A:1015682121103>
- Alparslan, A. M., Yastioğlu, S., & Taş, M.A. (2019). *Mutlu eden yöneticiler: Pozitif psikoloji bağlamında araştırmalar ve öneriler* (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bartels, M., & Salo, E. (2018). *How does culture influence experiences of happiness and well-being?: A comparative study of Chinese and Swedish perceptions* (Unpublished Bachelor Thesis). Jönköping University.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS* (2nd ed.). Routledge.
- Carl, D., Gupta, V., & Javidan, M. (2004). Power distance. In House, R.J., Hanges, P.J., Javidan, M., Dorfman, P.W. & Gupta, V. (Eds.), *Culture, leadership, and organizations: The GLOBE Study of 62 Societies*, (pp.513-563). Sage Publication Thousand Oaks.
- Delle Fave, A., Brdar, I., Wissing, M. P., Araujo, U., Castro Solano, A., Freire, T., & Nakamura, J. (2016). Lay definitions of happiness across nations: The primacy of inner harmony and relational connectedness. *Frontiers in psychology*, 7(30). 1-23. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00030>
- DeNeve, K. M., & Cooper, H. (1998). The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective wellbeing. *Psychological Bulletin*, 124, 197-229. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.124.2.197>
- Diener, E., & Suh, E. M. (2003). National differences in subjective well-being. In D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwarz (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 434- 450). Russell Sage Foundation.
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403-425. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.101601.145056>
- Dittmar, H., Bond, R., Hurst, M., & Kasser, T. (2014). The relationship between materialism and personal well-being: A metaanalysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 107(5), 879-924. <https://doi.org/10.1037/a0037409>
- Dulababu T. (2017). Global happiness: Continental and cross-cultural models perspective. *Journal of Global Economics*, 5(268), 2-7. <https://doi.org/10.4172/2375-4389.1000268>
- Ekehammar, B., Akrami, N., Gylje, M., & Zakrisson, I. (2004). What matters most to prejudice: Big Five personality, social dominance orientation, or right-wing authoritarianism? *European Journal of Personality*, 18, 463-482. <https://doi.org/10.1002/per.526>
- Erkenekli, M. (2015). *Toplumsal kültür*. In Ü. Sığır & S. Gürbüz (Eds.), *Örgütsel davranış*. Beta Yayınları.
- Güler M., & Dönmez A. (2011). İyi olma hali bağlamında uyum düzeyi kuramı ve hedonik döngü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14 (27), 38-45.
- Getz, K., & Volkema, J. (2001). Culture, perceived corruption, and economics. *Business & Society*, 40(1), 7-30. <https://doi.org/10.1177/000765030104000103>
- Happy Planet Index (2016). Happy Planet Index 2016. *Methods Paper*. Zugriff vom, 18, 2017.
- Haslam, N., Whelan, J., & Bastian, B. (2009). Big Five traits mediate associations between values and subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 46, 40-42. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.09.001>

- Husted, B. W. (1999). Wealth, culture, and corruption. *Journal of International Business Studies*, 30, 339-359. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490073>
- Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S. (2019). Changing world happiness. *World Happiness Report 2019*.
- Hershfield, H. E., Mogilner, C., & Barnea, U. (2016). People who choose time over money are happier. *Social Psychological and Personality Science*, 7(7), 697-706. <https://doi.org/10.1177/1948550616649239>
- Hofstede, G. (2010). Geert Hofstede. National cultural dimensions, (1-6).
- Hofstede, G., & Bond, M. H. (1984). Hofstede's culture dimensions: An independent validation using Rokeach's value survey. *Journal of cross-cultural psychology*, 15(4), 417-433. <https://doi.org/10.1177/0022002184015004003>
- Hofstede, G., & Bond, M. H. (1988). The Confucius connection: From cultural roots to economic growth. *Organizational Dynamics*, 16(4), 5-21. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(88\)90009-5](https://doi.org/10.1016/0090-2616(88)90009-5)
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Jin, H. (2010). Culture and personality on psychology well-being research. *Multicultural Education Review*, 2(1), 121-139. <https://doi.org/10.1080/2005615X.2010.11102872>
- Karababa, A. (2015). Kuramsal temelde değer. In B. Dilmaç & H. H. Bircan (Eds.). *Değerler ve değerler psikolojisi*. Pegem Akademi.
- Kešeljević, A. (2016). Institutional origins of subjective well-being: Estimating the effects of economic freedom on national happiness. *Journal of happiness studies*, 17(2), 659-712. <https://doi.org/10.1007/s10902-015-9616-x>
- Khan, R. (2009). *The perception of happiness: Role of age and culture* (Unpublished Doctoral Dissertation). Kean University.
- Kitayama, S., Markus, H. R., & Kurokawa, M. (2000). Culture, emotion, and well-being: Good feelings in Japan and the United States. *Cognition & Emotion*, 14(1), 93-124. <https://doi.org/10.1080/026999300379003>
- Labroo, A. A., & Mukhopadhyay, A. (2009). Lay theories of emotion transience and the search for happiness: A fresh perspective on affect regulation. *Journal of Consumer Research*, 36(2), 242-254. <https://doi.org/10.1086/597159>
- Lee, S. M., & Peterson, S. J. (2000). Culture, entrepreneurial orientation, and global competitiveness. *Journal of World Business*, 35(4), 401-416. [https://doi.org/10.1016/S1090-9516\(00\)00045-6](https://doi.org/10.1016/S1090-9516(00)00045-6)
- Lu, L. (2006). Cultural fit: Individual and societal discrepancies in values, beliefs, and subjective well-being. *The Journal of Social Psychology*, 146(2), 203-221. <https://doi.org/10.3200/SOCP.146.2.203-221>
- Lu, L., & Gilmour, R. (2004). Culture and conceptions of happiness: Individual oriented and social oriented SWB. *Journal of Happiness Studies*, 5(3), 269-291. <https://doi.org/10.1007/s10902-004-8789-5>
- Lu, L., Gilmour, R., & Kao, S. F. (2001). Cultural values and happiness: An East-West dialogue. *The Journal of Social Psychology*, 141(4), 477-493. <https://doi.org/10.1080/00224540109600566>
- Lundwall, C., Fairborn, S., Quinones-Camacho, L., Estep, J., & Davis, E. (2019). Self-regulation mechanisms explain how dispositional mindfulness promotes well-Being. *Journal of Positive Psychology and Wellbeing*, 3(2), 153-164.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>

- McShane, S. L., & Von Glinow, M. A. (2016). *Örgütsel davranış*. (Trans. A. Günsel & S. Bozkurt). Nobel Yayıncılık.
- Minkov, M. (2009). Predictors of differences in subjective well-being across 97 nations. *Cross-Cultural Research*, 43(2), 152-179. <https://doi.org/10.1177/1069397109332239>
- OECD (2017). *How's Life? 2017: Measuring Well-being*. (Online Publication). <https://doi.org/10.1787/23089679>
- Ohbuchi, K. I., & Takahashi, Y. (1994). Cultural styles of conflict management in Japanese and Americans: Passivity, covertness, and effectiveness of strategies. *The Journal of Applied Psychology*, 24(15), 1345–1366. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1994.tb01553.x>
- Oishi, S., & Diener, E. (2003). Culture and well-being: The cycle of action, evaluation, and decision. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(8), 939-949. <https://doi.org/10.1177/0146167203252802>
- Oishi, S., & Diener, E. (2009). Goals, culture, and subjective well-being. In *Culture and well-Being* (pp. 93-108). Springer.
- Ouweneel, P., & Veenhoven, R. (1991). Cross-national differences in happiness: Cultural bias or societal quality? In N. Bleichrodt & P. J.D. Drenth (Eds.), *Contemporary issues in cross-cultural psychology* (pp. 168-84). Swets and Zeitlinger.
- Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychology Bulletin*, 128, 3–72. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.128.1.3>
- Özkul, A. S. (2007). *Yaşam ve çevre değerlerini etkileyen değerler SDÜ öğrencileri üzerine bir araştırma* (Unpublished Master's Thesis) Süleyman Demirel University.
- Pflug, J. (2009). Folk theories of happiness: A cross-cultural comparison of conceptions of happiness in Germany and South Africa. *Social Indicators Research*, 92(3), 551-563. <https://doi.org/10.1007/s11205-008-9306-8>
- Rego, A., & Cunha, M. P. (2009). How individualism–collectivism orientations predict happiness in a collectivistic context. *Journal of Happiness Studies*, 10(1), 19-35. <https://doi.org/10.1007/s10902-007-9059-0>
- Rice, T. W., & Steele, B. J. (2004). Subjective well-being and culture across time and space. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 35(6), 633-647. <https://doi.org/10.1177/0022022104270107>
- Robbins, S., & Judge, T. A. (2015). *Örgütsel davranış* (Trans. İ. Erdem). Nobel Yayınları.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic wellbeing. *Annual Review of Psychology*, 52, 141-166. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141>
- Senik, C. (2014). The French unhappiness puzzle: The cultural dimension of happiness. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 106, 379-401. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2014.05.010>
- Steel, P., Taras, V., Uggerslev, K., & Bosco, F. (2018). The happy culture: A theoretical, meta-Analytic, and empirical review of the relationship between culture and wealth and subjective well-being. *Personality and Social Psychology Review*, 22(2), 128-169. <https://doi.org/10.1177/1088868317721372>
- Tam, K. P., Lau, H. P. B., & Jiang, D. (2012). Culture and subjective well-being: A dynamic constructivist view. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(1), 23-31. <https://doi.org/10.1177/0022022110388568>

- Ünal, M. (2017). Geert Hendrick Hofstede. In Ö. Livvarçin & D. Kurt (Eds.), *Yönetim biliminde 49 insan 49 teori*. Beta Yayıncılık.
- Veenhoven, R., & Dumludağ, D. (2015). İktisat ve mutluluk. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 58, 46-51.
- Warr, P. (2011). *Work, happiness, and unhappiness*. Taylor & Francis e-Library.
- Wong, Y. J., Ho, M. R., Wang, S. Y., & Miller, I. S. (2017). Metaanalyses of the relationship between conformity to masculine norms and mental health-related outcomes. *Journal of Counseling Psychology*, 64, 80-93. <https://doi.org/10.1037/cou0000176>
- Ye, D., Ng, Y. K., & Lian, Y. (2015). Culture and happiness. *Social Indicators Research*, 123(2), 519-547. <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0747-y>
- Żemojtel-Piotrowska, M., Piotrowski, J., Clinton, A., Ciecuch, J., Różycka-Tran, J., & Ha, T. T. K. (2015). Entitlement and subjective well-being: A three-nations study. *Health Psychology Report*, 3(2), 140-14. <https://doi.org/10.5114/hpr.2015.49635>

GEREDE'DE KAYBOLAN BİR MESLEK "BAKIRCILIK"*

A LOSED VOCATION IN GEREDE "COPPERING"

Zeynep BALKANAL¹

Öz

Geçmişten günümüze el sanatlarımızın önemli bir bölümünü oluşturan bakırcılık Gerede'nin eski mesleklerinden birisidir. Farklı nedenlerle günümüzde bakır eşyalara olan talebin azalmasıyla Gerede'de bakırcılık sanatı gerilemeye başlamış ve hatta yok olmaya yüz tutmuştur. Eskiden 50'den fazla bakırcı dükkânı bulunan ilçede bugün artık 4 dükkân ve birkaç usta kalmıştır. Yörede yaşayan halkın ihtiyaçları doğrultusunda bakırcı dükkânlarında bakır eşyaların yanı sıra alüminyum eşyalar da satılmaktadır. Mesleklerini devam ettirmek için zor şartlar altında çalışan bakır ustaları atölyelerinde sipariş üzerine çalışmakta ve bunun yanında kalaycılık yaparak da gelirlerini sağlamaktadırlar. Bu makalede Bolu İli Gerede İlçesinin bakırcılığının genel durumu incelenmiştir. Bakırcılıkta kullanılan araç-gereçler, Gerede'nin meşhur ibriğinin (Gerede Upruğu) yapım aşamaları ve kalay yapımına değinilmiştir. Ayrıca Gerede'de bulunan bakırcılar ve ustaların görüşlerine, yörede üretilen ve pazarlanan ürünlerin çeşitleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Günümüzde kaybolan bir meslek olan bakırcılığın küçük yörelerimizde nasıl yaşatılabileceğine dair önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gerede, El Sanatları, Bakırcılık, İbrik.

Abstract

Coppersmithing, which constitutes an important part of our handicrafts from past to present, is one of Gerede's oldest professions. With the decrease in demand for copper items today for different reasons, the art of coppersmithing in Gerede has started to decline and even has begun to disappear. In the past, there were more than 50 coppersmith shops, and now there are 4 shops and a few masters left. In these shops, which are mostly aimed at meeting the needs of the rural areas, aluminum items are also sold as well as copper items. The masters who make tin and work on order in the workshops are trying to continue the copper work under difficult conditions. In this article, the general situation of the coppersmithing of Gerede District of Bolu Province has examined. The tools and equipment used in coppersmithing, the production stages of Gerede's famous ewer (Gerede Upruğu) and tin making have been mentioned. In addition, the opinions of coppersmiths and masters in Gerede, information about the types of products produced and marketed in the region have been given. Suggestions have been made on how to keep coppersmithing, which is a lost profession today, in our small regions.

Keywords: Gerede, Handcrafts, Coppersmith, Ewer.

1. Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi,
zbalkanal@gmail.com,
https://orcid.org/0000-0003-4967-4164

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Appliation Date
07.05.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
28.06.2021

DOI
10.20875/makusobed.938612

* Bu çalışma, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi (BAMER) ve Gerede Belediyesi iş birliği ile 7-8 Ekim 2013 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Gerede Kültürü ve Sanatı Sempozyumu'nda sunulan "Gerede'de Bakırcılık" adlı yayınlanmamış bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Bu makaleye atıf yapmak için:

Balkanal, Z. (2021). Gerede'de kaybolan bir meslek "bakırcılık". *MAKU SOBED*, (34), 68-85. <https://doi.org/10.20875/makusobed.938612>

EXTENDED SUMMARY

When the literature was searched, no study was found on Gerede coppersmithing. For this reason, Gerede Copperwork has been chosen as the subject of our study. This research has been carried out in order to examine and introduce the coppersmith art of Gerede County, which is about to disappear. It is necessary to make the necessary effort in order to keep alive and revitalize the art of copper work, which has an important place in our culture. The disappearance of this profession in our small regions like Gerede, which had successfully and intensely performed the art of copper work in the past, has adverse consequences for both the local people and the economy of the country. Research is important in terms of bringing this handicraft, which is about to disappear in Gerede, into the literature and the suggestions we offer in the study. The favorite professions of the time are disappearing one by one today with the changing and developing technology. The professions that provided the whole family in the past and transferred from father to son in a master-apprentice relationship are today struggling for life at the hands of their last masters.

In the research, literature on the subject has been searched and studies on the art of copper work from past to present have been examined. One-to-one interviews have been made with the local coppersmiths and their products have been documented in their workshops.

Coppersmith is one of Gerede's oldest and most popular professions. Today, there are 4 shops in Gerede region that produce and sell coppersmiths. Coppersmiths, copper pitcher, teapot, cauldron, jug, ornaments and so on. They sell many copper goods such as in their shops. They mostly make items such as copper ewers (Local Name: Gerede Upruğu) and cauldron. The article includes the construction stages of the region-specific Gerede Upruğu. Pitcher requires more labor and mastery compared to other copper items. The coppersmith master Hüseyin craftsman from Gerede has demonstrated the construction stages and the fineness of Gerede's famous jug (upruğu).

The coppersmiths of Gerede has stated in Gerede that coppersmithing was an important source of income in the past. With the explanations of the masters; In the past, coppersmiths extended from Kiliseli Inn in Gerede to the upper Tekke and the Bridge. From the early hours of the morning until the late hours of the evening, the smell of tin and the hammer sound did not stop in that area. Over time, the number of trades decreased and there are now 4 shops left. Coppersmiths were raised from father to son or by apprentice. According to the masters, coppersmith is now dead and has become a profession that does not bring money. The number of shops decreased with the introduction of plastic and aluminum items, which are cheaper than copper, into the market.

The local masters complain of not being able to find and train apprentices. The reason for this is that the working environment of the profession is unhealthy and has little earnings. It is necessary to increase the interest in this profession in order to provide the necessary environments and earnings.

For this job, drawing attention to coppersmithing by opening various courses with the support of local governments and providing job opportunities to those who attend these courses may attract some attention to the profession. Quality materials should be provided in the courses and one-to-one support should be obtained from the masters of the work.

Another reason for the extinction of Gerede's coppersmiths is that the promotion is not done at the required level. For this, the local government should carry out activities promoting the art of copper work in Turkey and abroad. Participation in various exhibitions and fairs at home and abroad should be ensured. Copper items such as "Gerede Upruğu" specific to the Gerede region should take place in such exhibitions and fairs. These items can be made in the form of smaller ornaments, perhaps by considering another dimension. It is also important that tourists who come to visit our country come to the region and are directed to coppersmiths by attaching importance to items for touristic sales.

Since it reflects our culture, is easy to carry and has a handicraft feature, tourists' interest in copper items can be increased. Increasing interest will make a great contribution to the producers. In line with these suggestions, it is necessary to draw the attention of people to this issue and to transform copper, which is a healthy metal, into a product and increase its use. In this way, both the country's economy will be contributed and the migration from the village to the city will be reduced by providing job opportunities.

1. GİRİŞ

İnsan elinden çıkmış bilgi ve tecrübe ile birleşerek toplumun geleneksel değerlerini yansıtan ürünlere genel olarak el sanatları denilmektedir. El sanatları milletlerin geçmişlerini gelecek nesillere aktaran araç olma özelliğini geçmişten günümüze kadar her zaman korumuştur. Bakırcılık sanatı, geleneksel Türk el sanatlarımız içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Saf bakırın el ve köy sanatlarında şekillendirilmesine bakırcılık, şekillendirme işini yapanlara bakırcı, elde edilen ürünlere ise bakır eşya denmektedir (Kaya, 1981, s. 1).

Bakır, günümüzde kullanım eşyası olarak geçmişe nazaran daha az kullanılan bir metaldir. Ülkemizde yaygın bir el sanatı olan bakırcılık yapımında araç-gerecin kullanımının ve üretim imkanlarının kolay olması bakımından bazı illerimizde bakırcılık yoğun olarak devam ettirilmektedir.

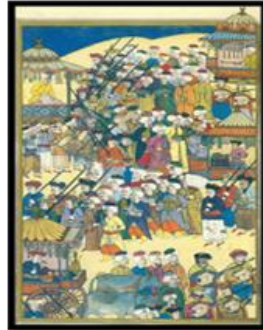
Osmanlı İmparatorluğu'nda bakırcıların varlığı ve bakır eşyaların günlük kullanımları ile ilgili ipuçları minyatürlerde görülmektedir (Şekil 1-2).

Şekil: 1. Esnaf Alayı: Bakırcılar ve Mücevherciler (Surname-i Vehbi, Yaprak 120b)

(Atıl, 1999, s. 154).

Şekil: 2. Esnaf Alayı: Bakırcılar, Mücevherciler, Terziler ve İpek Dokumacılar (Surname-i Vehbi, Yaprak 121a)

(Atıl, 1999, s. 155).

Şekil 1'de görülen minyatürde geçen esnaf alayı arasında bakırcılar vardır. İçlerinden birisi keskin kılıçların üzerine yatırılmış ve göğsüne bakır bir levha yerleştirilmiş durumdayken diğer bakırcılar bu levhayı dövmeğe çalışmaktadır. 120b varağında ellerinde hediyeler taşıyan bakırcıların arkasında yer alan arabada bir çırağın bakır kap dövdüğü ve kalaylı kapların sergilendiği görülmektedir (Atıl, 1999, s. 154).

Şekil 2'deki minyatürde, sahnenin en altında çalgıcıların arkasından kalaylı kapların sergilendiği ve içinde bir çırağın kap dövdüğü araba görülmektedir (Belli ve Kayaoğlu, 1993, s. 76). Arabanın üst kısmında yan yana asılı duran kahve güğümleri ve tabaklar bulunmaktadır. Ön kısımdaki set üzerinde küçük bir kapaklı sahan ve ibrik görülmektedir (Atıl, 1999, s. 154).

Yapılan araştırmalar bakırcılığın güğüm, ibrik, helke, maşrapa, tava, tencere, sahan, kazan, tepsi, sini, kavata (bir tür sefer taşı), süzgeç, kevgir vb. gibi örneklerle Beypazarı ve Anadolu'nun Afyon, Denizli, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Tokat, Giresun, Trabzon vb. gibi merkezlerde sürdürüldüğünü göstermektedir. Masere kazanı, seferiye taşı, su taşıma kabı, sütlük, kil leğeni, kuşaklı sahan vb. örneklerle Gaziantep, güğümleriyle Urfa ünlüdür (Barışta, 2005, s. 270).

Günümüzde bakır oldukça geniş bir alanda kullanılmaktadır. Bakırdan çeşitli boy ve ebatlarda tabaklar, lenger (yayvan ve kenarları geniş, büyük bakır kap), semaver, kazan, güğüm, maşrapa, kevgir,

cezve, mangal, bakraç, sabunluk, çaydanlık, ayakkabı çekeceği, ayna, ibrik, buhurdan, sefer taşı, fincan zarfı, kupa, vazo, hamam tasları, zemzem takımları, sürahi, kaşık, şekerlik, sigaralık, tepsi, biblo, leğen, kandil, fener, kapı tokmağı, kemer tokası, kül tablası, miğfer ve çeşitli süs eşyaları vb. eşyalar yapılmaktadır.

Bakırcılıkta, kalemler (çiviler), örsler, endirek, çekiçler, makaslar, tokmaklar, pergel, körük, ocak, çark, kısaç, ege vb. kullanılan araçlardır.

Bu araştırma Bolu ili Gerede İlçesinin kaybolmaya yüz tutmuş bakırcılık sanatının günümüzdeki durumunu belgelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Bolu ili Gerede ilçesine belirli aralıklarla gidilerek kaynak kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Gerede’de bakırcı dükkanlarında bulunan bakır eşyalar fotoğraflanarak belgelendirilmiştir. Ayrıca araştırmada yörede bulunan bakır ustalarının görüşlerine, Gerede’nin meşhur ibriğinin yapım aşamalarına ve kalaycılık ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Konu ile ilgili literatür bilgisi taranmıştır. Literatür taraması yapıldığında Gerede bakırcılığı ile ilgili Akça ve Ustaoglu’nun yapmış olduğu “Beypazarı ve Gerede Yöresi İbrik Yapımı Üzerine Etnografik Bir Araştırma” isimli bir makaleye rastlanmıştır. Akça ve Ustaoglu (2018) makalelerinde Gerede ve Beypazarı’nda yapılan ibriklerin tanıtımını yaparak, Beypazarı’nda yapılan ibrik ile Gerede’de yapılan ibrik arasındaki farklılıkları ortaya koymuşlardır (Akça ve Ustaoglu, 2018, ss. 527-534).

Kültürümüzde önemli bir yere sahip olan bakırcılık sanatının yaşatılması ve canlandırılması için gerekli çabanın gösterilmesi gerekmektedir. Gerede gibi geçmişte bakırcılık sanatını başarılı ve yoğun bir şekilde icra eden küçük yörelerimizde bu meslek grubunun yok olması hem yöre halkı hem de ülke ekonomisi için kötü sonuçlar doğurmaktadır. Gerede’de kaybolmaya yüz tutmuş bu el sanatımızın literatüre kazandırılması ve çalışmada sunduğumuz öneriler açısından araştırma önemlidir.

2. BAKIRCILIK YAPIM TEKNİKLERİ

Özdemir ve Kaya (2011) “Günümüzde Gaziantep İlinde Bakırcılık” adlı araştırmalarında bakırcılık yapım tekniklerini; dövme, sıvama (tornada çekme), presleme, döküm ve süsleme tekniklerini; boyama, kazıma, kabartma (kakma), çalma, delik işi (ajur-kesme) ve applike olarak sınıflandırmışlardır (Özdemir ve Kaya, 2011, ss. 1258-1260).

Bu teknikleri kısaca açıklayacak olursak;

Dövme Tekniği: Bakırın fiziksel özelliğinden yararlanılarak sert bir zemin üzerinde, sert bir araçla darbelenerek şekillendirilmesi dövme bakırcılığın esasını oluşturur (Arlı, 1984, s. 19). Bakırcılıkta levhaların çekiçle dövülmesi ile form verme şeklinde yapılan ve en çok kullanılan tekniklerden bir tanesidir. Büyük boyutlu ürünler parçaların birleştirilmesi ile oluşturulur. Kaynak ya da lehimleme yöntemi ile birleştirilir. Daha küçük boyutta tek parça ürünler çukurlama yöntemi ile oluşturulmaktadır. Çukurlama, bakır levhanın kenarlarından ortaya doğru dövülerek şekillendirilmesine verilen isimdir. Dövme tekniğinde çeşitli boyutlarda örsler ve çekiçler araç olarak kullanılmaktadır. Bakır dövülünce sertleşen yumuşak bir malzeme olmasından dolayı bakır dövrken daha rahat, kırılmadan ve çatlamadan şeklini verebilmek için ateş üzerinde bekletilir. Bu işleme tavlama adı verilmektedir.

Sıvama (Tornada Çekme) Tekniği: Bakır levha sıvama (torna) tezgâhına yerleştirildikten sonra mazgal, maskala, mıska ya da mazgala adı verilen demirden bir el aracı ile kalıbın şeklini alması işlemine dayanan tekniktir. Özkarcı (2017) “Kahramanmaraş’ta Bakırcılık Sanatı” adlı bildirisinde sıvama tekniğini; “Şekillendirme işleminde, yuvarlak şekilde hazırlanmış bakır levha, sıvama tezgâhındaki yerine yerleştirildikten sonra, aletin çalıştırılmasıyla döndürülmeye başlanır. Döndürülen bakır levhayı şekillendirmeyi yani sıvamayı yapan usta tarafından “mazgara” adı verilen bir demir aracı yardımıyla, tekniğe uygun şekilde çelik kalıba sıvanır ve kap kalıbın şeklini alır” şeklinde ifade etmiştir (Özkarcı, 2017, s. 360).

Presleme Tekniği: Bakır levhanın istenilen formu alması için sıkıştırma aleti ile preslenerek şekillendirilmesidir. Pres makinesi ile yapıldığı için seri üretimde daha çok kullanılan bir tekniktir. Bakırcılığın yaygın olduğu yerlerde presleme tekniği sık kullanıldığı için el işçiliğine göre düşük maliyetlidir.

İnsan gücü katkısı az olan bu yöntemde bakır levha önceden hazırlanmış yapıtlara ait kalıplarla preslenerek şekillendirilmektedir. Kullanılan kalıbın ve preslemenin tekniğine uygun şekilde yapılması gerekmektedir. Çünkü kalıplamada yapılacak küçük bir hata giderilmesi olanaksız bozukluklara neden olabilmektedir (Kaya, 1981, s. 12).

Döküm Tekniği: Bakırın yapılacak ürünün şeklini alması için çinko, kalay, krom gibi metalik madenler ile karıştırılarak sertleştirilip form almasını sağlamak için yapılan tekniktir. Döküm tekniği daha çok el ya da presleme tekniğinde zor şekil verilen ürünlerde veya bakır kapların emzik, kulp gibi bölümlerinde kullanılan bir tekniktir.

Kazıma Tekniği: Bakırın kalem veya çivi şeklinde bir ucu sivri demirden yapılmış araçlarla oyularak motiflerin oluşturulması tekniğidir. Oyulan yerlere kömür tozu alaşımlarından oluşan karışım sürülerek sanki eskitme gibi bir görünüm de verilen ürünler vardır. Gümüş işlemeciliğinde daha çok kullanılan savatlı ürünlere benzediği için bu tarzda yapılmış bakırlara savatlı bakır da denilmektedir.

Kabartma (Kakma) Tekniği: Bakır levhalar üzerine çeşitli araçlarla ve tekniklerle kabartma şeklinde motifin belirgin hale getirilmesi tekniğidir. Rölyef diye isimlendirilen çalışmanın mantığı ile aynıdır. Rölyef, yapılacak desene göre levhanın arkası veya önünden yükseltilmesi işlemidir.

Bu teknik değişik uçlu kalemlerin çekiçler aracılığıyla içten veya dıştan ürüne kakılmasıyla elde edilen süslemedir. Kakılan yer sıkıştırılırken çevresinde bulunan yerlerin kabarmasıyla veya kakılan yerin kabartılmasıyla değişik örneklerin çıkartıldığı bu yöntemle genellikle stilize edilmiş bitki ve hayvan motifleri veya geometrik motifler kullanılmaktadır (Kazmaz, 1973, s. 15).

Çalma Tekniği: Ucu yuvarlak bakır levhayı delmeyecek şekilde tasarlanmış kalem şeklinde araçlarla vurularak yapılan bir tekniktir. Kullanılan alete de çalma kalemi denilmektedir. Üründen parça kopararak motiflerin meydana getirilmesi işlemine dayanan çalma tekniği yiv denilen oyuklar açılırken çıkarılmadan iki tarafa itirilerek yapılmaktadır. Bu nedenle yiv kenarlarında oluşan çıkıntılar törpü ile düzeltilmektedir. Erginsoy (1978) “İslam Maden Sanatının Gelişmesi” isimli kitabında çalma tekniği konusunda, “Çalma kaleminin hangi açıdan tutulacağını usta tecrübesine dayanarak belirlemektedir. Bu teknikte, usta eğer ince bir tabakayı, tahta, zift veya kurşun gibi oldukça yumuşak bir destek üzerinde çalışıyorsa; madenin üzerine açılan yivler, tabakanın tersinden de belli olmaktadır” ifadelerine yer vermektedir (Erginsoy, 1978, s.32).

Delik İşi (Ajur-Kesme) Tekniği: Delik işi ajur tekniği kafes biçiminde bir bezeme tekniğidir. Bakırcılıkta kesici aletler kullanarak yapıldığı için kesme de denilmektedir. Dantel, örgü işleri gibi bir süsleme oluşturur. Çoğunlukla fincan zarfları, mumluk, buhurdan gibi ürünlerde süsleme tekniği olarak kullanılmaktadır. Ajur tekniği yapıldıktan sonra keserek çıkarılan parçaların yerleri törpülenerek düzeltilmektedir.

3. GEREDE BAKIRCILIĞININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Bakırcılığın yapıldığı yörelerden biri olan Gerede, Bolu ilinin doğusunda yer almaktadır. Gerede İlçesi, güneydoğusunda Kızılcahamam ve Çamlıdere, kuzeydoğusunda Çerkeş ve Eskipazar, güneybatısında Dörtdivan, kuzeyinde Mengen, batısında Yeniçağa toprakları ile sınırlı olarak yaklaşık 1059 kilometre kare alana sahiptir. İl merkezine uzaklığı 50 km'dir. Bolu'nun en eski ilçesidir (Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021).

Geleneksel hayat tarzı hâkim olan ilçede, dericilik başta olmak üzere demircilik, marangozluk, bakırcılık, kalaycılık, bıçakçılık çilingirlik vb. meslekler halen devam etmektedir. Bakırcılık Gerede'nin eski mesleklerinden birisidir (Fot. 1). Sarıoğlu ve Bağcı (2016) “Seyahatnamelere Göre Gerede/Bolu El Sanatları” isimli makalelerinde “Seyahatnamelerde yer almamakla birlikte Bolu'nun Gerede ilçesinde bakırcılığın, Göynük'te dokumacılığın günümüzde kendi halinde sürdürüldüğü bilinmektedir. Seyahatnamelerin Bolu bahsinde, bakırcılık, dokumacılık gibi sanatların yer almamış olması, o yıllarda yörede bu üretimlerin diğer şehirlere oranla çok ön planda olmaması şeklinde açıklanabilir” ifadeleriyle bakırcılığın Gerede ilçesinde diğer şehirlere göre daha az yapıldığını vurgulamışlardır (Sarıoğlu ve Bağcı, 2016, s. 100-101).

Günümüzde Gerede yöresinde bakırcılık yapan ve satan 4 dükkân bulunmaktadır. Bakır ustaları, bakır ibrik, çaydanlık, kazan, güğüm, süs eşyaları vb. gibi birçok bakır eşyaları dükkânlarında satmaktadırlar. Kendileri daha çok bakır ibrik (Gerede Upruğu) ve kazan gibi eşyalar yapmakta, dükkânlarındaki çoğu bakır eşyayı şehir dışından getirip satmaktadırlar (Fot. 2-3).

Fotoğraf 1. 1950’li Yıllar Gerede’de Bakırcılık

(İnce, 2003)

Fotoğraf 2-3. Gerede’de Bulunan Bakırcı Dükkanlarından Görüntüler

Geredeli bakırcı ustalarının aktardığı üzere, bakırcı ustaları babadan oğula ya da usta çırak ilişkisi şeklinde yetişmişlerdir. Gerede’de geçmişte bakırcılıkla evini geçindiren insanların sayısı oldukça fazla iken günümüzde bu el sanatı ile uğraşan çok az kişi kalmıştır. Bunun sebebi piyasada daha ucuz diğer metallerden üretilen eşyaların çoğalması ve mesleğin yeterince para kazandırmamasıdır.

Yörede en meşhur bakır ürünler “Gerede Upruğu” denilen ibriklerdir (Fot. 4). Gerede’ye özgü ibriklerin diğer yörelerde yapılan ibriklerden farklı olduğu yöredeki bakırcılar tarafından ifade edilmiştir. Araştırma kapsamında Geredeli bakırcı ustası Hüseyin Özensoy Gerede Upruğunun yapılışını aşamalarıyla aktarmıştır. Hüseyin Usta 40 yıldır çıraklıktan yetişerek bakırcılık işini yapmaktadır. Köhne bakımsız bir bakırcı dükkânında akşama kadar sürekli bakır ibrikler yaparak çalışan Hüseyin Usta eskiden ibriğin yanı sıra güğüm de yaptıklarını fakat alıcı bulunmadığı için şimdilerde sadece ibrik (upruk) yaptıklarını belirtmiştir (Fot. 5).

Fotoğraf 4. Gerede İbriği (Upruğu)

Fotoğraf 5. Geredeli Bakırcı Ustası Hüseyin Özensoy

4. GEREDE İBRİĞİ (UPRUĞU) YAPIMI

Gerede’de ibrik (upruk) yapımında çeşitli büyüklükte örsler (yuvarlak demir, orak, eğri örs, mingiritli) kullanılmaktadır. Mingiritli (uzun demir) dedikleri örs ibriğin üst kısmı yani boğaz kısmının dövüldüğü örstür (Fot. 6-7-8). İbriğin gövde kısmını yaparken kullanılan örsün yuvarlak ucuna “alma baş” adı verilmektedir (Fot. 9).

Fotoğraf 6-7-8. Çeşitli Örsler

Fotoğraf 9. Örsün Yuvarlak Ucu “Alma Baş”

Fotoğraf 10. Çeşitli Boyutlarda Makaslar

Makaslar: İbrik (upruk) yapımında, düz kesim yerleri için makas ve emzik makası olarak çeşitli boyutlarda makaslar kullanılmaktadır (Fot. 10).

Çekiçler: İbrik (upruk) yapımında, normal çekiç ve perdah çekici olarak çeşitli büyüklüklerde çekiçler kullanılmaktadır. Yörede perdah çekicine “incenari” adı verilmektedir (Fot. 11). Ayrıca tokmak, maşa (kısac) pergel, ege ve çeşitli zımbalar da ibrik yapımında kullanılmaktadır (Fot. 11).

Fotoğraf 11. Çeşitli Şekil ve Boyutlarda Çekiçler, Tokmak, Maşa (Kısac), Pergel, Ege ve Çeşitli Zımbalar

İbriğin parçaları, aşağıdan yukarıya doğru, dip, ayak, gövde, boğaz, emzik, sap (kulp), kapak olarak adlandırılmıştır.

Gövde: İbriğin gövde kısmı 2 parçadan oluşmaktadır. Üst kısım boğaz hariç Çorum'dan sipariş üzerine hazır gelmektedir. İbriğin yörede ayak denilen alt kısmı, düz levha halinde bulunan bakırın yarım daire şeklinde kesilerek yuvarlak konik şeklinde lehimlenerek oluşturulmaktadır. Alt (ayak) parçası üst parçadan daha küçüktür. Hüseyin Ustanın ifadesine göre üst parça tokmakla sıvanacak, alt kısmı çekiçlenecek ve birbirine geçmesi sağlanacaktır. Hüseyin Usta bu iki parçayı dış açarak, çekiçleyerek döverek birbirine tutturmakta, sonra ocakta ateşe tutmaktadır. Ek yeri belli olmasın diye döverek yedirmekte ve alt ve üst parçayı aynı seviyeye getirerek gövde kısmını oluşturmaktadır (Fot. 12).

Fotoğraf 12. İbriğin (Upruğun) Gövde Kısımının İki Parçası Birleştirilmeden Önce

Fotoğraf 13. İbriğin (Upruğun) Boğaz Kısımı

Boğaz: Silindir şeklinde bir parça kesilip lehimlenerek üst parçaya birleştirilir. Çekiçle ağzı genişletilerek form verilmektedir (Fot. 13).

Kapak: Huni şekline getirilmek üzere bakır levha yarım daire şeklinde kesilerek dövme tekniği ile son şekli verilmekte ve dış açılarak lehimlenmektedir. Kapak ibriğe takılmadan önce sap kısmı perçinlenmekte ve kapak boğaz kısmının en üstüne menteşe ile takılmaktadır (Fot. 14).

Emzik: Emziğin şeklini vermek için içine kurşun dökülmektedir. Parlatılarak son şekli verilmektedir (Fot. 15).

Fotoğraf 14. İbriğin (Upruğun) Kapak Kısımı

Fotoğraf 15. İbriğin (Upruğun) Emzik Kısımı

Sap (Kulp): İbrikte yerleştirileceği yerin büyüklüğüne göre kulplar ocakta tavına getirilerek ve dövülerek oluşturulmaktadır (Fot. 16-17-18).

Fotoğraf 16-17-18. İbriğin (Upruğun) Sap (Kulp) Kısımının Yapılışı

İbrik (upruk) en son dip kısmının lehimlenerek takılması ile kullanıma hazır hale gelmektedir (Fot. 19-20). Bu işlemlerden geçen ibrik perdahlanmaktadır. Perdah bakırın yumuşaklığını (tavını) gidererek, daha

düzgün hale getirmektedir (Fot. 21). İbrik ocaktan çıkınca kirlendiği için asitle yıkanmakta ve kumla ovularak parlaklık verilmektedir. Kum, zımpara görevini görmektedir. Son aşama olarak talaşla kurulanıp, nikelaja gönderilmektedir. Hüseyin Usta günümüzde Gerede’de nikelaj yapan bir yer kalmadığından dolayı ibrikleri nikelaj işlemi için Ankara’ya gönderdiklerini belirtmektedir.

Fotoğraf 19. İbriğin (Upruğun) Takılacak Parçalarının (Kapak, Kulp, Emzik) Lehime Hazırlanması

Fotoğraf 20. İbriğin (Upruğun) Kapak, Kulp, Emzik ve Dip Kısımının Lehimlenerek Takılması

Fotoğraf 21. İbriğe (Upruğa) Son Şeklinin Verilmesi

Fotoğraf 22. Çeşitli Boyutlarda Bakır Gerede İbrikleri (Uprukları)

Bakırcılığın olmazsa olmazı kalaycılıktır. Görünüş olarak bakırın parlatılması ve sağlık açısından kalayın önemi büyüktür. Gerede’de eskiden bakır eşyaların çok kullanıldığı dönemlerde buna paralel olarak kalaycılık da önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Günümüzde Gerede’de bakırcı ustalarının ifadelerine göre daha çok kalaycılıktan para kazanılmaktadır. Bu yüzden kalaycılık halen birkaç usta tarafından sürdürülmektedir. İlçede oturan halk ufak tefek mutfak ve süs eşyalarını kalaylatmaya getirmektedir. Eski bakır eşyalar kalaylatılıp evlerin dekorasyonunda da kullanılmaktadır.

Geredeli bakır ve kalay ustalığı yapan Mustafa Bulut 53 yıldır bu mesleği icra etmektedir. Unutulmaya yüz tutmuş kalaycılık mesleğini ilerleyen yaşına rağmen devam ettiren Mustafa Usta kalay yapımının inceliklerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir (Fot. 23-24-25).

Fotoğraf 23. Geredeli Bakır ve Kalay Ustası Mustafa Bulut

“Kalay yapımı; kalaylanacak kap önce ocakta ısıtılır. Kalay ustası tarafından daha sonra kumla temizlenir. Ocakta ısıtılan bakır, ustanın tabiriyle tava geldiğinde, üzerine toz nişadır sürülerek bir süre tutulur. Daha sonra kalay bir bez yardımıyla kaba sürülür. En sonunda ateşe iyice tutularak işlem bitirilir (Fot. 24-25).”

Fotoğraf 24. Kalay Yapılan Tezgâh

Fotoğraf 25. Kalay Yapımı

5. GEREDE'DE GÜNÜMÜZDE BULUNAN BAKIRCI DÜKKÂNLARI, BAKIRCI USTALARI VE GÖRÜŞLERİ

Kayış Bakırcılığın sahibi Ali Kayış Gerede'nin bakırcılıkla meşhur köyü Nuhören köyündendir (Fot. 26). Edindiğimiz bilgilere göre Gerede'de bakırcı ustaları genelde Nuhören köyünden çıkmaktadır. Ali Ustanın aktardığı üzere, şimdilerde sadece kalaycılık yapanlar para kazanmaktadır. Kayış Bakırcılık'ta ibrik, semaver ve güğüm yapılmaktadır. Bunun yanında başka şehirlerden getirilerek mangal, cezve, çeşitli sahanlar, duvar tabakları, Kur'an kapları, maşrapalar, bakraçlar, sefer tasları, çaydanlıklar, sürahiler, servis sahanları, tavalar, küçük süs eşyaları, zarflı fincan takımları, bakır lambalar, mumluklar, tava ve tencereler satılmaktadır.

Fotoğraf 26. Kayış Bakırcılığın Sahibi Ali Kayış

Fidan Bakırcılığın sahipleri Nuhören köyünden Muharrem Fidan ve İsmail Fidan 55 yıldır bakırcılık yapmaktadırlar (Fot. 27). Çıraklıktan yetişmişlerdir. Bakırcılık mesleğinin neden bu kadar gerilediği konusunda Muharrem ve İsmail Ustalar "Mesleği öldürmemek için daha ilerilere atılım yapamadık. Aynı yerde kaldık ama bir şeyler yapabildik, süs eşyaları gibi daha çok satılacak şeyler yapsaydık daha iyi olurdu" ifadelerini kullanmışlardır. Yine ustalara göre, Gerede'de bakırcılık Antep'ten daha eskidir. Fakat tanıtımını iyi yapamadığımız için üzülerek bu meslek burada öldü diye belirtmektedirler. Muharrem ve İsmail Ustalar yaptıkları en özel ürünlerden birinin 135 santimetrelilik bir ibrik (Gerede Upruğu) olduğunu belirtmektedirler (Fot. 28).

Fotoğraf 27. Fidan Bakırcılığın Sahipleri Muharrem Fidan ve İsmail Fidan

Fotoğraf 28. Muharrem ve İsmail Ustaların Yaptıkları 135 cm'lik Gerede İbriği (Upruğu)

Yine Nuhören köyünden Yusuf Tül 1968'den bu yana bakırcılık yapmaktadır (Fot. 29). Yusuf Usta mesleği ile ilgili şunları aktarmaktadır: “Eskiden çok müthiş üretim yapılıyordu Gerede’de. 1965’ten 1995 yılına kadar çok müthiş mal üretildi. En az 1000-1500 parça. Üretilen ürünler arasında birinci sırada ibrik gelirdi. Onu güğüm, bakraç ve siniler takip ederdi. 1975-2005 yılları arasında büyüklü küçüklü küpeli dediğimiz süs ibrikleri modaydı. Şu anda daha çok sipariş üzerine ibrik çalışıyoruz. Meslek pis olduğu ve az kazandırdığı için çırak bulamıyoruz. Gidenin yerine gelen olmuyor”. Yusuf Ustanın da belirttiğine göre günümüzde Gerede’de bakırcılık mesleği ile uğraşan ustaların çırak bulmakta zorlandıkları anlaşılmaktadır.

Yusuf Ustanın aktardığı üzere, 1950’lerde Gerede’de 50’nin üzerinde esnafın bulunduğu, dükkânlarda 250-300 kişinin çalıştığı, bu dükkanlarda günde 12-14 saat çalışıldığı ve her dükkândan 100’ün üzerinde iş çıktığı ifade edilmiştir.

Yusuf Usta bakırcılık mesleğinin gerilemesi ve hatta yok olmasının sebeplerini “Teknolojinin ilerlemesinden dolayı mutfak eşyalarında çok çeşitli alternatifler var. Ucuz mal var ve bakır gibi kalay istemiyor. İnsanlar artık bu tür işlerle uğraşmak istemiyorlar. Şimdi artık her evde doğalgaz var sobanın üstünde güğümle su kaynatma dönemleri bitti. Teknoloji bu işin sonu oldu. Her evde artık musluktan akan su var eskisi gibi suları çeşmelerden doldurup kullanan yok. İbrikler süs eşyası oldu. Bayanlar helkeleri ile koyun sağmaya gitmiyor artık makine ile sağılıyor hayvanlar. Antep Maraş gibi yörelerde daha çok süs eşyası yapıyorlar ama bizde öyle değil biz daha çok kullanıma yönelik eşyalar yapıyoruz. Bu nedenle de daha az üretim oluyor. Nüfusun az olması da büyük önem taşıyor. Yüzyılın en büyük kaybı Gerede’de bir bakır fabrikasının olmayışı. Bu yüzden seri üretime geçilmedi. Sahip çıkılmadı bu mesleğe. Bakır Samsun, Çorum gibi illerden temin ediyoruz. Malzemeyi temin etmek çok zor. Gerede İstanbul’a ve Ankara’ya yakın bir yer ama zamanında kimse elinden tutmamış. Sürüm olmadığı için iş güvencesi veremiyoruz sigortalı çalıştıracak eleman bulamıyoruz” şeklinde aktarmıştır.

Geredeli bakırcı ustası Halit Özsert’in oğlu Mehmet Özsert 30-40 yıldır bakırcılık mesleğini icra etmektedir (Fot. 30). Bakırcı dükkanında alüminyum ve çelik gibi mutfak eşyaları da satmaktadır. Geredeli bakırcı ustası Mehmet Özsert’in aktardığı üzere, “Bizim baba mesleğimiz bakırcılık. Fakat günümüzde artık geçmişteki önemini kaybetti. Gerede’de uzun yıllar bakırcılıktan evimizi geçindirdik. Fabrikasyon ürünlerin çok ucuz ve bulunabilir olması bakırcılık mesleğinin yanı sıra farklı ürünler satmaya bizi mecbur etti. Benim babam Halit Özsert 50 yıldan fazla bu işle uğraştı. Mesleği bize devretti fakat bulduğumuz devrin şartları geçmişteki gibi değil. Geçimimizi sağlamak için başka eşyalara yönelmek zorunda kaldık”. Mehmet Özsert bu ifadelerinde Gerede’de geçmişte önemli olan bakırcılık mesleğinin günümüzdeki durumunu kısaca özetlemektedir. Bakırcı Mehmet Ustanın babası Gerede’nin yerlisi Halit Özsert 1988’de Gerede’nin Sesi gazetesine verdiği bir röportajda ilçede 20-25 bakırcı esnafı bulunduğunu, bu işyerlerinde 50-60 kişinin çalıştığını belirtmiştir.

Fotoğraf 29. Geredeli Bakırcı Ustası Yusuf Tül

Fotoğraf 30. Geredeli Bakırcı Ustası Halit Özsert'in Oğlu Mehmet Özsert

6. GEREDE'DE BAKIRCILAR ÇARŞISINDA BULUNAN BAKIR EŞYALAR

Fotoğraf 31. Çeşitli Boyut ve Şekillerde İbrikler (Upruklar)

Fotoğraf 32. İbrik (Upruk) ve El Yıkama Leğenleri

Fotoğraf 33. El Yıkama Leğenleri

Fotoğraf 34. Güğümler

Fotoğraf 35. Güğümler

Fotoğraf 36. Sürahiler

Fotoğraf 37. Sürahiler

Fotoğraf 38. Maşrapalar

Fotoğraf 39. Cezveler ve Kahve Takımı

Fotoğraf 40. Gaz Lambaları

Fotoğraf 41. Sefer Tasları

Fotoğraf 42. Sahanlar

Fotoğraf 43. Çeşitli Şekillerde Sahan, Et, Yemek, Çorba ve Hoşaf Tabakları

Fotoğraf 44. Bakraçlar

Fotoğraf 45. Yağ ve Sos Tavası

Fotoğraf 46. Helkeler

Fotoğraf 47. Lenger¹

Fotoğraf 48. Tepsi ve Siniler

Fotoğraf 49. Çaydanlıklar

Fotoğraf 50. Tencere ve Kazanlar

Fotoğraf 51. Kepçe

Fotoğraf 52. Kevgirler

Fotoğraf 53. Hamam Tası

Fotoğraf 54-55. Kerkirler

Kerkir: Tulumba, makarna ve pilav çıkarmak için kevgir.

¹ Lenger: Yayvan ve kenarları geniş, büyük bakır kap (TDK, 2021).

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

Geçmiş yıllarda bir sanayi kolu ve önemli bir el sanatı olan bakırcılık günümüzde teknolojinin ilerlemesi, insanların ekonomik ve sosyal açıdan yaşantılarının değişmesi gibi sebeplerden önemini kaybetmiştir. Bakır kapların zamanla süs eşyası olarak kullanılmasının sebeplerinden biri de yılda bir kez kalaylanmasıdır. Bakır kaplar eski evlerin odalarının ve mutfaklarının raflarını süsleyen vazgeçilmez unsurlardır. Bakırcılığın bir zamanlar çok kıymetli olduğu yöredeki bakırcı ustalarının ifadelerinden anlaşılmaktadır. Malzeme ve teknik donanımın yanı sıra insan gücü eksikliğinden yakınan bakırcı ustaları çırak bulamamaktan şikâyet etmektedirler.

Günümüzde geçmişe özen ve dönüşle birlikte bakırdan yapılmış ürünlere de süs eşyası olarak ilgi biraz da olsa artmıştır. Gerede’de bulunan bakırcıların bunu fark ederek geçmişteki gibi tekrar işe sarılmaları ve turistik amaçlı üretim yapmaları yörede bakırcılığın canlandırılmasına katkı sağlayacaktır. Kültürümüzde önemli bir yere sahip olan bakırcılık sanatının yaşatılması ve canlandırılması için gerekli çabanın gösterilmesi gerekmektedir. Gerede gibi geçmişte bakırcılık sanatını başarılı ve yoğun bir şekilde icra eden küçük yörelerimizde bu meslek grubunun yok olması hem yöre halkı hem de ülke ekonomisi için kötü sonuçlar doğurmaktadır. Bunun için en başta devletin bu tür sanatlarla uğraşan küçük işletmelerin elinden tutması gerekmektedir. Devletin imkânları doğrultusunda maddi destek sağlanarak bu işle uğraşanlar teşvik edilebilir. Aksi halde kazançları hiçbir şekilde günümüz şartlarında yaşamaya müsait olmayan bakırcı ustaları bugün olduğu gibi bir yer yok olacaklardır.

Ülkemizde işsizliğin hat safhada olduğu şu günlerde bakırcılık da insan gücünün değerlendirilmesi bakımından ele alınabilir. Yörede ustalar çırak bulamamaktan ve yetiştirememekten şikâyet etmektedirler. Bunun sebebi mesleğin çalışma ortamının sağlıksız ve kazancının az olmasıdır. Gerekli ortamların sağlanması ve kazancın artırılması için bu mesleğe ilginin artırılması gerekmektedir. Bu iş için başta yerel yönetimlerin desteği ile çeşitli kurslar açılarak bakırcılığa dikkat çekilmesi ve bu kurslara katılanlara iş imkânı sağlanması bir ölçüde mesleğe ilgi çekebilir. Kurslarda kaliteli malzeme temin edilerek işin ustalarından bire bir destek alınmalıdır.

Gerede’nin bakırcılarının yok olmasındaki bir başka neden de tanıtımın gerektiği derecede yapılmamasıdır. Bunun için yurt içi ve yurt dışında çeşitli sergilere ve fuarlara katılım sağlanmalıdır. Gerede yöresine has “Gerede Upruğu” gibi bakır eşyalar bu gibi sergilerde ve fuarlarda yer almalıdır. Bu eşyalar süs eşyası niteliğinde daha küçük boyutlu olarak yapılabilir. Turistik satış amaçlı eşyalara önem verilerek ülkemizi ziyarete gelen turistlerin yöreye gelmeleri ve bakırcılara yönlendirilmeleri de önem taşımaktadır.

Kültürümüzü yansıtmayı, kolay taşınabilir olması ve bir el sanatı özelliğine sahip olmasından dolayı bakır eşyalara turistlerin ilgisi artırılabilir. İlginin artması üretici ustalar açısından büyük katkı sağlayacaktır.

Yukarıda saydığımız öneriler doğrultusunda insanların bu konuya dikkatleri çekilerek sağlıklı bir maden olan bakırın hem ürüne dönüştürülmesi hem de kullanımında artış sağlanması gerekmektedir. Bu sayede hem ülke ekonomisine katkıda bulunulacak hem de iş imkânları sağlanarak köyden kente göç azaltılmış olacaktır.

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın tüm süreci, beyan edilen tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akça, F. ve Ustaoglu, H. Ş. (2018). Beypazarı ve Gerede Yöresi ibrik yapımı üzerine etnografik bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(74), 527-534.
- Arlı, M. (1984). *Beypazarı'nda dövme bakırcılık*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Atıl, E. (1999). *Levni ve Surname bir Osmanlı şenliğinin öyküsü*. Koçbank Yayınları.
- Barişta, H. Ö. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti dönemi halk plastik sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Belli, O. ve Kayaoğlu İ. G. (1993). *Anadolu'da Türk bakırcılık sanatının gelişimi*. Sandoz Kültür Yayınları.
- Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (15 Nisan 2021). *Gerede*. <https://bolu.ktb.gov.tr/TR-69930/gerede.html>
- Erginsoy, Ü. (1978). *İslam maden sanatının gelişmesi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnce, Ö. (2003). Bakırcılık. <http://hasbihal.weebly.com/2003-bak305rc3051305k.html>
- Kaya, F. (1981). *El ve köy el sanatları çerçevesinde bakırın işlenmesi bakırcılık üzerine bir araştırma*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Kazmaz, S. (1973). *Bakırcılık, küçük sanat alanında bir inceleme*. Türkiye Halk Bankası Memur ve Müstahdemleri Tüketim Kooperatifi Sanat ve Kültür Yayınları.
- Özdemir, M. ve Kaya, F. O. (2011). Günümüzde Gaziantep ilinde bakırcılık. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1249-1270.
- Özkarci, M. (2017). Kahramanmaraş'ta bakırcılık sanatı. 9. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür (20-24 Kasım 2017-Ordu) Bildiri Kitabı. (ss. 357-377). <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokumandetay/9669>.
- Sarioğlu, H. ve Bağcı, V. (2016). Seyahatnamelere göre Gerede/Bolu el sanatları. *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 9(17), ISSN 1308-2698, 88-104.
- TDK (2 Ocak 2021). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>

OSMANLI SİYASETNAMELERİNİN MÜELLİFLERİ İTİBARIYLA MAHİYETİ BAKIMINDAN TAHLİLİ

AN ANALYSIS ON THE NATURE OF OTTOMAN POLITICAL TREATISES ACCORDING TO THEIR WRITERS

Sena Nur DOĞAN¹

1. Bağımsız Araştırmacı, senanurrdogan@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-2415-4381>

Makale Türü **Article Type**
Derleme Review Article

Başvuru Tarihi/Application Date
10.07.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
16.08.2021

DOI
10.20875/makusobed.969339

Öz

Siyasetnameler, devlet yönetimi üzerine oluşturulan bilgi ve öğüt verici eserlerdir. Yazıldıkları dönemin genel özelliklerinden devletlerin yönetim düzeni, mali durumu ve sosyal yapısına kadar birçok önemli malumat içerirler. Aynı zamanda yol gösterici olan bu kaynaklar Türk devlet kültüründe büyük bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti, önce çeviri faaliyetleriyle daha sonra da telif eserler ile bu geleneği devam ettirmiştir. İlim adamları, devlet görevlileri veya sultanlar, metinlerini buldukları pozisyonun gerektirdiği bakış açısıyla oluşturmuşlardır. Çalışmanın amacı üç farklı konumdaki müellifin, buldukları döneme ait konuları ve olayları ele alış tarzının nasıl olduğunu ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, makalede Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzade Süleyman için yazıya dökmüş olduğu siyasetnamesi, Lutfi Paşa'nın "Asafnâme" si ve Kınalızâde Ali Efendi'nin "Ahlâk-ı Alâî" adlı eseri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Osmanlı İmparatorluğu, Siyasetname, Yönetici, Yönetim.

Abstract

Political treatises are informative and counseling works on state administration. They contain many important information from the general characteristics of the period in which they were written, to the administrative order, financial situation and social structure of the states. These resources, which are also guiding, have an important place in Turkish state culture. The Ottoman Empire continued this tradition, first with translation activities and then with copyrighted works. Scholars, statesmen or sultans created their texts with the perspective required by their position. The aim of the study is to reveal how the authors in three different positions handled the issues and events of the period they were in. Accordingly, in this article, Yavuz Sultan Selim's political treatise written for his son, Sehzade Suleyman, Lutfi Pasha's "Asafnâme" and Kınalızâde Ali Efendi's work "Ahlâk-ı Alâî" will be examined.

Keywords: State, Ottoman Empire, Political Treatise (Siyasetname), Administrator, Administration.

Bu makaleye atf yapmak için:

Doğan, S. N. (2021). Osmanlı siyasetnamelerinin müellifleri itibarıyla mahiyeti bakımından tahlili. *MAKU SOBED*, (34), 86-98.
<https://doi.org/10.20875/makusobed.969339>

EXTENDED SUMMARY

Political treatises, which exist in most periods of world history and in various geographies, are guiding works created on state administration. Looking at the tradition of political treatises in the Ottoman Empire, it seems that these important sources were written by three groups of authors. Prof. Dr. Ahmet Uğur made an analysis by addressing this point in a chapter of his book titled “*Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*” and drew attention to the significant differences between the authors. In his analysis, he divided the authors into three main groups. In his classification as “scholars”, “statesmen” and “sultans”, he determined the quality of the works as “scholarly”, “practical”, “social or legal”, respectively. In this article, the differences in question were examined comparatively over three separate political treatises. A summary of the results of the comparison is presented in the table below.

Table 1. Political Treatises in terms of Their Authors

	Political Treatise Written to Sehzade Suleyman	Asafnâme	Ahlâk-ı Alâî
When the work is given	Around 1512-1513	Between 1541-1563	1564
Writer	Yavuz Sultan Selim	Lutfi Pasha	Kınalızâde Ali Efendi
Writer’s professional position	Padishah	Grand Vizier (Previously flag officer, beglerbeg and vizier)	Kadi (Previously teacher in a madrasa, then a cadilesker)
Group to which the author belongs	Sultan	Military bureaucracy (<i>Ehl-i Örf; Seyfiye</i>)	Scholar (<i>Ehl-i Şer; İlmiye</i>)
Who is it dedicated to?	To his son, Sehzade Suleyman	To the grand viziers after him	To the Syrian Beglerbeg Ali Pasha
Main topics addressed	Legal sanctions	Behaviors of grand viziers, war measures, fiscal measures and state of the people	Moral science, family and state ethics
The nature of the examples given	–	Only from the Ottomans (<i>Sultans, viziers, other notables and writer’s own experiences</i>)	From Ottomans and other nations (Arab, Greek, Indian etc.)
An example of the advice/provisions given	Whoever kills a man will be killed in place of whoever he kills.	Jobs should not be assigned according to people, people should be assigned according to jobs.	The good or bad of a statesman affects the public. The state of the people depends on the course and intent of its administrator.
The nature of the advice/provisions in general	Concrete and practical (applicable)	Concrete and practical (applicable)	Abstract and theoretical (hypothetical)
Similes made between body limbs and administrative mechanism	–	–	An analogy has been drawn between “chief limb-other limbs” and “administrator people (executives)-managed people”.
Are there quotes like verse, hadith, proverb, poem and story?	No	There are only a few verses.	There are too many quotes.
Are there examples of important persons of the Islamic history?	No	No	Yes
Is there a long introduction that begins with philosophical issues?	No	No	Yes
Language and expression features	Simple, clear, short	Simple, brief, fluent	Euphuistic, literary, long
Dominant aspect of expression	Art of administration and penal provisions	Art of administration	Moral advice
Perspective	Legal and practical	Practical	Scholarly/theoretical
The nature of the work	It demonstrates the code of laws (criminal code) feature.	It shows an application- oriented guide feature.	It shows the feature of the moral book.

According to the review, Grand Vizier Lutfi Pasha of the “seyfiye (military bureaucracy)” class looks at events from a “practical” point of view, while Kadi Kınalızâde Ali Efendi, who is from the “ilmiye (scholar)” group, has a more “theoretical” perspective. On the other hand, “Padishah” Yavuz Sultan Selim presented a text in the nature of a code of laws and displayed a “legal and practical” view. In short, the political treatises have been shaped in the context of the authors’ acqui and the position of the authors is reflected in their works. Therefore, the conclusion that has been reached coincides with the determinations of Prof. Dr. Ahmet Uğur.

1. GİRİŞ

İnsanlar doğası gereği toplumsal varlıklardır, dolayısıyla toplu hâlde yaşamaya ihtiyaç duyarlar. Geçmişe bakıldığında, bu gereksinimin kendilerine bir yönetici seçme eğilimini de beraberinde getirdiği görülmektedir. İlkel kabilelerde dahi düzen böyle işlemiştir. Dolayısıyla yöneten-yönetilen ayrımı, günümüzden çok uzun yıllar öncesinde var olmuştur. Toplumun boyutu büyüdükçe iki grup arasındaki ilişkiler karmaşıklaşmış, yönetim giderek güç hâle gelmiştir. İşte siyasetnameler de iyi bir devlet idaresinin gerekleri konusunda başta hükümdarlara, sonra da diğer idarecilere yol göstermek, nasihat etmek amacıyla yazılmışlardır. Bu çerçevede, en basit tanımıyla devlet yönetimi üzerine kaleme alınan öğüt verici eserlerdir. Milletlerin siyasi anlayışına, kültürel değerlerine, inanç sistemine ve toplumsal özelliklerine göre biçimlendirilirler. Bu eserlerde üzerinde fazlaca durulan konular; devlet yönetiminin esasları, yöneticilerde bulunması gereken nitelikler, ahlak ve adaletin önemi, ilmin üstünlüğü, tarih bilincinin değeri, halk ile temasın ehemmiyeti, otoritenin tesisi ve liderlerin devlet çalışanları ile ilişkileri gibi hususlardır.

Bunlara ek olarak, siyasetnameler yazarları bağlamında karşılaştırıldığında aralarında belirli farklar bulunmaktadır ki Prof. Dr. Ahmet Uğur “*Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*” adlı kitabının bir kısmında bu konuya dikkat çekmiştir. Nitekim eserlere bakıldığında müelliflerin yaşadıkları dönemler içerisinde gelişen konulara değişik bakış açıları ile eğildikleri görülmektedir. Örneğin; ilim adamları ile düşünürler olabilecek olandan çok, olmasını beklediklerini dile getirmişlerdir. Bu da onların ilmî yönden düşündüklerini ve pratiği pek dikkate almadıklarını göstermektedir. Aksine, devlet adamları teoriye değil uygulamaya yönelik bir çerçeve çizmişlerdir. İleri sürdükleri fikirler, sundukları öneriler gerçekleşme olasılığı bulunan şeylerdir. Deneyimleri, izlenimleri onlarda bu şekilde bir perspektif oluşturmaktadır. Sultanlar ise daha çok sosyal ve ahlaki nasihatlerde bulunmuşlar veya idarecilere yol göstermek amacıyla eserlerini yalnızca hukuki yaptırımlar bağlamında şekillendirmişlerdir (Uğur, 1992, ss. 95-99). Bu doğrultuda, metinlerdeki hâkim bakış açılarına göre “ilmî”, “pratik”, “sosyal veya hukuki” olmak üzere üç farklı siyasetname türünden söz edilebilir. Makalede incelenmek üzere ayrı türler kapsamında üç eser seçilmiştir. Çalışmada öncelikle siyasetnamenin kavramsal çerçevesi ile tarihsel gelişimi ele alınacak, sonrasında yukarıda bahsedilen siyasetname türlerine değinilecektir. Eserlerin müelliflerinden kısaca bahsedilerek siyasetnamelerin konularına, içeriğine ve olayların ele alınış biçimine yer verilecektir. Müelliflerin içerisinde bulunduğu sınıf göz önünde bulundurularak, bu metinlerin nasıl bir görüş açısı ile meydana getirildiği karşılaştırmalı şekilde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. SİYASETNAME

2.1. Kavramsal Çerçeve

Tarih boyunca devletler olası olumsuz gidişatlar karşısında çare aramışlar, kimi dönemlerde toplumların önde gelen düşünürleri yönetimde yetkili kişilere bu konularda öğüt veren eserler sunmuşlardır. Bu tür metinler “siyasetname” olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım, 2018). Arapça “siyaset” kelimesi ile Farsça “name” sözcüğünden meydana gelen siyasetname, devlet adamlarını politika sanatı hakkında bilgilendirmek, yönetimde dikkat edilmesi gereken konularda onlara yol göstermek amacıyla yazılmış kitap yahut bunların oluşturduğu edebî tür anlamında kullanılmaktadır. Başka bir deyişle; devlet yönetimi üzerine uyarı, tavsiye ve örneklerin yer aldığı yapıtlar için kullanılan bir isimdir (Adalıoğlu, 2009). Kavramın sözlük tanımına bakıldığında ise “*siyaset bilimini anlatan ve bu konuda öğüt veren eser*” ifadesiyle karşılaşılmaktadır (TDK, 2019). Yapılan tanımlamalarda vurgulanan özelliklerden de anlaşılacağı üzere, siyasetnameler rehberlik niteliği ağır basan metinlerdir.

Devlet başkanları için yazılan siyasetnameler “nasihatü’l-mülük, âdâbü’l-mülük, tuhfetü’l-mülük, ahlâku’l-mülük, enîsü’l-mülük”; emîr, vezir veya diğer devlet adamlarına yönelik ise “nasihatü’l-vüzerâ, tuhfetü’l-vüzerâ, mir’âtü’l-vüzerâ” olarak adlandırılmışlardır (Adalıoğlu, 2009). Siyasetnamelerde genellikle devlet yönetimi esas alınır. Bu eserler yöneticilere idari, ahlaki, siyasi, askerî ve ekonomik açıdan öğütler veren birer nasihatname niteliğindedir. Anlatılmak istenen düşünceleri sağlam temeller üzerine inşa etmek amacıyla konulara uygun hadis ve ayetlere yer verilir. Ayrıca anlatımı ilginç hâle getirmek, güçlendirmek için hikâyelerden ve tanınmış şairlerin mısralarından faydalanılır. Bunlara benzer belirli ortak noktaların bulunması açısından siyasetnameler aynı zamanda bir edebî tür olarak kabul edilmişlerdir (Süllü, 2017, s. 52-53). Böylece, dünya çapında yazınsal bir kültür meydana gelmiştir. Bununla birlikte, içerisinde bulunan kültürel coğrafyaya ve geleneklere bağlı olarak niteliklerinin değişkenlik gösterdiğini de belirtmek gerekir.

Bu metinler, genellikle devlette kargaşanın hâkim olduğu zamanlarda yazılmıştır. Eserlerin müellifleri karışıklığın sebeplerini yok edecek, milletin ve devletin tekrar sükûnete kavuşmasını sağlayacak ilkeler ile yöntemler ileri sürmeye çalışmışlardır (Yıldırım, 2018). Siyasetnameler, hem Osmanlı siyasal düşüncesi ve hayatı bakımından hem de tarih araştırmaları açısından birinci derecede belge niteliğindedir (Yılmaz, 2009). Dolayısıyla sosyolojik yönden büyük önem taşımaktadır (Levend, 1962, s. 167). Kurumların aksaklıkları, adaletin ihlali, liyakatin önemi, rüşvetin önlenmesi, erdemli yönetim ilkeleri, sosyal yapının sarsılması, idarecilerin nitelikleri gibi meseleler bu kaynaklarda ele alınan müşterek mevzulardır (Yılmaz, 2009). Hülasa, bir taraftan “yönetici” diğer yandan ise “yönetim” temaları üzerinde durulmaktadır.

Bunlarla beraber, asıl yazılış amaçlarını yerine getirirken iki önemli fonksiyon daha üstlenerek “siyasetname” sıfatının yanı sıra “ahlak” ve “adalet” kitapları olarak da değerlendirilmişlerdir (Yiğit, 2019). Bu tür eserlerde yöneten-yönetilen ilişkisi metaforlar bağlamında ele alınmış ve kullanılan bu semboller metinden metine çeşitlilik göstermiştir. Örneğin birçok siyasetnamede hükümdarları anlatırken Allah’ın gölgesi, güneş, çoban, kalp, çadırın temel direği, gemi kaptanı, bahçıvan ve şifa dağıtan hekim gibi simgelerden faydalanılmıştır. Devlet; canlı bir organizma, sıhhatli bir vücut vb. ifadelerle sembolize edilmiştir. Halk ise şifa arayan hasta, güdülen sürü, geminin içindeki yolcular, bahçedeki bitkiler nitelendirmeleriyle ön plana çıkmıştır (Akyüz, 2016, s. 90; Yiğit, 2019). Görüleceği üzere hükümdarlar, devlet ve halk için adeta bir kurtarıcı, kılavuz, onları ayakta tutan özelliğini haiz kişiler konumunda tutulmuşlardır. Dolayısıyla metaforlar içerisinde birincil önem “yönetici” rolünde olanlara verilmiştir.

Sonuç olarak, siyasetnameler klasikleşmiş eserler olarak hâlâ önemini korumakta, günümüz siyasi ve sosyal hayatına da ışık tutmaktadır (Yıldırım, 2018). Üstlendikleri rehberlik misyonu, devirlerin problemlerine getirdikleri çözüm önerileri, ait oldukları toplumların sosyo-kültürel unsurlarının bir aynası olmaları ve siyasetten edebiyata, hukuktan idareye kadar birçok disipline yaptıkları katkılar işlevselliğini korumaktadır (Yiğit, 2019). Bu çerçevede, yazıldıkları dönemdeki stratejik konuları bir “kılavuz” niteliğine bürünmüş şekilde devam etmektedir.

2.2. Tarihsel Gelişim

İdareye ve siyaset bilimine dair pek çok prensibi içinde bulunduran siyasetname geleneğinin kökleri insanlık tarihine dayanmaktadır. Kaleme alındıkları dönemin en değerli fikir ürünlerinden olan bu metinler, dünya tarihinin çoğu döneminde ve coğrafyasında var olmuşlardır. Yazılış amaçları hemen hemen aynıdır, mamafih farklı dönem ve mekânlar dolayısıyla düşünceleri oluşturan değerler dizisi ile anlatım şekilleri başkalık göstermektedir (Yıldırım, 2018). Bir başka deyişle, her kültürün kendine has özellikleri eserlere yansımıştır.

Bu tür eserler, Doğu’da çok eskiden beri mevcuttur. Sâsânilerin son zamanlarında hükümdarlara öğüt niteliğinde kaleme alınan nasihat kitapları “andarzname” ve “pendname” adları altında yaygınlaşmıştır. İslamiyet’ten sonra bu Doğu kökenli eserler Arapçaya aktarılmıştır (Uğur, 1992, s. 2). İslam medeniyetine, 8. yüzyılın ortalarından itibaren ilk olarak tercüme yolu ile giren siyasetnameler, Osmanlı dünyasına da aynı usulle girmiştir (Cerrah, 2019, s. 2003). Hemen hemen tamamı Farsça ile Arapçadan çevrilen eserlerin en mühimleri “*Kelile ve Dimne*”, “*Kâbusname*” ve “*Marzubânname*” dir (Altay, 2011, s. 1799). Bu çeviriler devlet geleneği, yönetim yorumları ve siyaset literatürünün Osmanlı coğrafyasına taşınmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2009). Osmanlı Devleti’nde ilk telif siyasetnameler ise 15. yüzyılın başlarında verilmeye başlanmıştır (Altay, 2011, s. 1800). Doğu’da buna benzer gelişmeler olduğu gibi, Batı dünyası da bu alanda birçok eser vermiştir (Uğur, 1992, s. 2). Hükümdar aynaları (mirrors for princes) olarak adlandırılan bu tür eserler prenslere, hükümdarlara yahut üst düzey devlet yöneticilerine rehberlik etmek üzere kaleme alınmışlardır (Aksoy A., 2019). Görüldüğü üzere, dünyanın çeşitli bölgelerinde değişik isimler altında yazılmış olan metinler bu geleneğin bir parçasıdır. Buldukları toplumun birer yansıtıcısı olarak kendilerini devam ettirmiş ve günümüze kadar gelmişlerdir.

Siyasetnameler Asya, Akdeniz ve Orta Doğu coğrafyası içerisinde şekillenmiş, bu bölge geleneklerinin adalet, devlet, insan ve nizama dair düşünceleri ile yoğrularak beslenmiştir. Etkilendikleri temel fikir havzaları dikkate alındığında ise Orta Asya, İslam ve Yunan düşüncesi olmak üzere üç önemli kültürden bahsetmek gerekir. Bu kültürler siyasetnameleri konusal, biçimsel ve kavramsal olarak etkilemişlerdir. Siyasetnameleri besleyen Orta Asya, İslam ve Yunan felsefi gelenekleri, sırasıyla yöneticiyi “hükümdar”, “halife” ve “filozof” olarak ele almaktadır. Hükümdar otoriteyi “yasalar” ile sağlarken, halife “din ve şeriat” ile, filozof ise “akıl” aracılığıyla temin eder. Bu üç gelenek, siyasal alanın aktörleri olarak “seçkinler”, “ulema” ve “filozoflar” sınıfını öne çıkarır. Meşruiyetin “güç”, “din” ve “akıl” olmak üzere üç

esas kaynağı vardır. Bu çerçevede siyasetnameler din, güç ve aklın egemenliğini kendi içlerinde “uzlaştırmaya çalışan” konumundadır (Keskintaş, 2016). Yani toplumda meydana gelen düşünce ve çıkar ayrılıklarını bir ölçüde giderme, uyumlaştırma, bu doğrultuda yönetimin sağlam temeller üzerinde sürdürülmesini sağlama amacını taşırlar.

Osmanlı siyasal kültürü bu üç havzanın kültürel değerlerini taşımaktadır. Dolayısıyla Osmanlı siyasetnameleri de kendinden önceki siyasetname geleneklerinin bir devamı niteliğindedir. Bununla birlikte, biçim ve konu itibarıyla farklılaşan yönleri bulunmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Keskintaş, 2016). Kısaca bahsetmek gerekirse; teorik nitelikleri, konuları, devlet aygıtını ele alış biçimleri, geçmiş ile kurdukları ilişki biçimi, sorunsalları ve yazarları bakımından diğer siyasetnamelerden ayrıldığını söylemek mümkündür (Keskintaş, 2016). Bu farklılıklar doğal olarak Osmanlı'nın dönem içerisindeki konumu itibarıyla üstlenmiş olduğu rollerden ileri gelmektedir.

2.3. Yazarlarına Göre Osmanlı Siyasetnameleri

Osmanlı siyasetname geleneği incelendiğinde, bu önemli eserlerin başlıca üç yazar grubu tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Bunlar “ilim adamları ile düşünürler”, “devlet adamları” ve “sultanlar”dır. İlim adamları ile düşünürler okuma, düşünme, fikir üretme üzerine odaklanmış şahıslardır. Dolayısıyla olmasını düşündüklerini yani beklentilerini dile getirirler. Olaylara ve konulara ilmi açıdan bakarlar, pratikte olup olamayacağı ile çok ilgilenmezler. Bu grup tarafından yazılmış siyasetnamelerde idare sanatından ziyade ahlaki nasihat yönü ağır basan bir anlatım söz konusudur. Düşünceler ayet ve hadislerle desteklenir, İslam tarihinin önemli kişilerinden örnekler verilir. Yunan felsefesinden İslam'a geçen anasır-ı erbaa (hava, güneş, su, toprak) ve bunlara benzetilen “kalem ehli, kılıç ehli, sanat ehli ve çiftçiler” başta anlatılan konulardır. Ayrıca vücudun uzuvları ile idari mekanizma arasında yapılan teşbihler de bu sınıfa ait eserlerin özelliklerindedir (Uğur, 1992, ss. 95-97).

İlim adamlarının aksine devlet adamları teoride değil, pratikte olanı ileri sürerler. Kendi uygulama ve deneyimlerinden veya önceki yöneticilerin uygulamalarından hareketle eserlerini oluştururlar. Bu çerçevede, sundukları fikirlerin hemen hemen tamamı olabilecek şeylerdir. “Geçmişte falanca sultan şöyle yapardı, ben böyle yaptım, bunun olması lazım gelir” gibi tabirler kullanırlar. Örnek gösterilen şahsiyetler Osmanlı padişahları, devlet adamları ve kendileridir. Bu grubun yazdığı metinlerde ahlaki nasihatten çok idare sanatı üzerinde durulur. Sultanların kaleme almış olduğu siyasetnamelere bakıldığında ise eserlerin bazılarının ahlaki ve sosyal öğütlerden oluştuğu, diğer kısmının yalnızca hukuki yaptırımları kapsadığı görülmektedir. Örneğin, Sultan II. Murat'ın oğlu Fatih Sultan Mehmet'e yaptığı nasihatleri kapsayan eseri ahlaki ve sosyal mahiyette iken, Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzade Süleyman için yazdığı siyasetname hukuki niteliktedir (Uğur, 1992, ss. 97-99).

Bütün bunlara ek olarak şunu belirtmek gerekir ki müellifler bakımından yapılan bu tasnif, genel bir sınıflandırmadır. Bunların içerisinde aynı şahsın birden fazla niteliğe sahip olduğu da görülebilmektedir. Örneğin, Sadrazam Lutfi Paşa hem devlet adamı hem tarihçidir, veziriazamlığının yanı sıra ilmi bir kariyere de sahiptir. Burada önemli olan, farklı gruplar arasında gerek eserlerin sunuluşunda gerekse muhtevalarında belirgin farklar bulunduğu (Uğur, 1992, ss. 100-101). Makalenin üçüncü bölümünde incelenecek siyasetnameler de bu bağlamda seçilmiştir.

3. SİYASETNAMELERİN MÜELLİFLERİ TEMELİNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

3.1. Sosyal ve Hukuki Siyasetname Örneği: Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Yazdığı Siyasetname (1512?)

Siyasetnamenin müellifi Padişah Yavuz Sultan Selim, bir rivayete göre 1467-1468 yıllarında, daha kuvvetli bir ihtimale 1470'te, babası II. Bayezid'in sancak beyi olarak bulunduğu Amasya'da doğmuştur. Osmanlı belgelerinde adı “Selim Şah” olarak geçer. Ancak daha kendi döneminde cesareti, sert mizacı ve ataklığından ötürü “Yavuz” lakabı ile tanınmıştır. Sultan Selim, tahta geçmek için bir yandan kardeşleri diğer yandan babası ile çetin bir mücadeleyi göze almaktan çekinmemiştir (Emecen, 2009). Böyle bir mücadele için Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın başlarında yaşadığı bazı iç problemler (Safevîler ile yaşanan sorunlar), I. Selim'in harekete geçmesi için uygun bir ortam oluşturmuştur. Otuz yılı aşkın süredir Osmanlı tahtının sahibi olan II. Bayezid, Safevîlerin düşmanca faaliyetlerine gerekli karşılığı verememiş; halk ancak Yavuz

gibi dinamik bir padişaha ihtiyaç duyulduğunu düşünmeye bağlamıştır (Unan, 2017, s. 216). Nihayetinde II. Bayezid, çeşitli baskılar karşısında tahtından oğlu lehine feragat etmeye mecbur olmuş, Yavuz Sultan Selim dokuzuncu Osmanlı hükümdarı olarak 1512’de tahta çıkmıştır (Emecen, 2009).

Saltanatını ilan ettikten sonra ilk olarak iktidarını sağlamlaştırmaya çalışmış, sonra ise Osmanlı için ciddi bir dinî ve siyasi tehdit unsuru olan Şah İsmail’i hedef almıştır. Çaldıran Savaşı sonucunda onu geri çekilmek mecburiyetinde bırakmış, Mercidâbık Muharebesi ile Memlük ordusunu dağıtmıştır. Böylece Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehirlerinde Osmanlı hâkimiyeti sağlamlaştırılmıştır (Emecen, 2009). Padişahlığı sırasında son Anadolu beyliklerini de Osmanlılara katmak suretiyle Anadolu’nun siyasi ve coğrafi birliğini sağlamıştır. Dönemin en önemli iki ticaret yolunu Osmanlı kontrolüne almış, devletin gücünü denizlere de yansıtmak için donanmaya büyük bir ehemmiyet vermiştir (Unan, 2017, ss. 218-219). Kısa süren saltanatına ve dönemi esnasında ortaya çıkan ayaklanmalara rağmen, kamu hazinesinin en yüksek değerine I. Selim zamanında ulaşılmıştır. Sonraki padişahlar onun döneminden daha fazla bir birikim sağlayamamış, saray hazineleri uzun bir süre boyunca “Sultan Selim Şah” mührü ile açılıp kapatılmıştır (Erturgut ve Soyşekerci, 2010, s. 979).

Yavuz Sultan Selim, İslam dünyası üzerinde bütünleştirici bir lider sıfatını haiz olması dolayısıyla bazı kaynaklarda “hilafet tahtının sultanı” şeklinde anılmıştır. Resmî belgelerde ise “hâdimü’I-Haremeyn (Mekke ve Medine’nin koruyucusu)” unvanı ile zikredilmiştir (Emecen, 2009). Altı milyon kilometrekareyi aşkın geniş bir coğrafya üzerinde yaşayan farklı din ve etnik köklere mensup milletleri ustaca idare etmede mahir olan Sultan Selim, ülkesinin her köşesinde adaletin hâkim olması için çalışmıştır. Devlet çarkının iyi işleminin mühim şartlarından birisinin de güçlü bir ekonomi ve hazine olduğunu çok iyi bilen I. Selim, aynı zamanda iyi bir edip ve şairdir. Boş vakitlerini âlim ve ediplerin meclislerinde geçirmekten hoşlanan, ilmi seven, ulemaya hürmet gösteren bilhassa tarih, tasavvuf ve felsefe konusunda derin bilgi sahibi bir padişahdır (Unan, 2017, ss. 219-220). Dolayısıyla “hezarfen” bir kişiliktir demek yanlış olmaz.

Siyasetnamenin özelliklerine bakıldığında ise hangi tarihte yazıldığı konusunda herhangi bir ize rastlanmamakla birlikte Yavuz Selim’in padişahlığının ilk yılında (1512) yahut yıllarında Manisa’ya gönderilmiş olduğu düşünülmektedir. Manisa sancağını idare etmekle görevli olan Şehzade Süleyman’ın isteği üzerine I. Selim tarafından gönderilmiş bir “ceza kanunnamesi” niteliğinde olan metnin hükümleri hem sancağın merkezi hem de bu merkeze bağlı şehir, köy ve kasabalar için geçerlidir. Söz konusu hükümlerin, suç işlenen yerlerin kadıları tarafından uygulanacağına da dikkat çekilmiştir. Ayrıca metnin yürürlüğe konulması, öncelikle halka bildirilme ve tanıtılma şartına bağlanmıştır (Karal, 1942, ss. 37-38). Reayanın bilgilendirilmesine verilen bu önem, iyi yönetişimin prensiplerinden “açıklık (şeffaflık)” ilkesini akla getirmektedir.

Siyasetname “Zina Üzerine Hükümler”, “Katil Vakası Üzerine Hükümler”, “Hırsızlık Vakası Üzerine Hükümler”, “Yankesicilik ve Cerh Üzerine Hükümler”, “Şehirlerde ve Köylerde Kundakçılık Üzerine Hükümler” olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır (Altay, 2011, s. 1803). Manisa Şeri Mahkeme sicillerinden kopya edilerek günümüze ulaşması sağlanmıştır ancak nüshanın bulunduğu defterin birkaç sayfası yırtılmış olduğu için ele geçen belgenin eksik olduğunu da belirtmek gerekir (Karal, 1942, ss. 37-38). Karal, söz konusu suretin muhteva itibarıyla orijinalinin aynısı olarak kabul edilebileceğini söylemektedir. Bu savını Osmanlı’da vilayet, sancak veya kazalara gönderilen kanun, ferman veya siyasetnamelerin neşir ve tatbiklerine geçilmeden evvel şeri sicillâta¹ kaydedilmesinin kanun hükmünde kabul edilmesine dayandırmaktadır (1942, s. 37). Bu uygulama, ayrıca Türk devlet geleneğinde belgelerin kaydedilmesine gösterilen ehemmiyeti ortaya koymaktadır.

Yazılış amacı Şehzade Süleyman’a yol göstermek olan bu siyasetnamede geçen terimler, halk dilinde kullanılan kelimelerden ibarettir (Karal, 1942, ss. 37-38). Dili oldukça yalın, anlatımı açık ve net olan metin, birtakım hukuki yaptırımlar içermektedir. Kısadır, kanunname niteliğinde olduğu için diğer siyasetnamelerde genel olarak görülen atasözü, ayet, hadis, şiir veya hikâye örnekleri yoktur. Direkt olarak uygulamaya yöneliktir. Belirli suçlar hakkında karşılaşılabilecek muhtelif vaziyetler belirtilmiş, bu vaziyetler karşısında ne yapılacağı yargıya bağlanmıştır. Örneğin, hırsızlık vakası için yedi farklı durum öngörülmüştür. Üçüncü durum ve bu konuda verilen hüküm şu şekildedir: “(...) köy içinde veya mahalle içinde olacak hırsızlıklarda köy ve mahalle halkı hırsız bulmakla mükelleftir.” (Karal, 1942, s.39). Katil vakası ile ilgili bir maddede de “(...) cinayet, ana, baba ve akraba şahsında işlenirse, cezası şeriat hükümlerine uygun olarak verilecektir.”

¹ Sicillât; yargı kararını içeren belge, ilam, mahkeme defteri anlamına gelmektedir (Atar, 2010).

ifadesi yer almaktadır (Karal, 1942, s.39). Sonuç olarak, müellifi bir “padişah” olan bu siyasetnamede hâkim olan bakış açısı “hukuki” ve “pratik” tir. Bütün bunlara ek olarak, söz konusu belge Türk devlet felsefesinde egemenliğin kullanım şeklinin “hukuki” olduğunu da kanıtlar mahiyetindedir.

1.2. Pratik Bir Siyasetname: Asafnâme (1541-1564)

Müellif Lutfi Paşa'nın doğum tarihi üzerine herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber, getirildiği görevlerden yola çıkılarak 1488 senesi civarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. II. Bayezid'in saltanat dönemi ortalarında, Arnavut kökenli bir devşirme olarak saraya alınmıştır. Enderun'da iyi bir tahsil gören Lutfi Paşa, “*Tevârih-i Âli Osmân*” ve “*Asafnâme*” isimli eserlerinde yer verdiği kısa öz geçmişinde, I. Selim tahta çıktığında çuhadarlıktan² 50 akçe müteferrikalık³ ile taşraya gönderildiğini belirtmektedir (İpşirli, 2003). Yavuz devrinde çeşitli devlet kademelerinde görev alan müellif, aynı zamanda Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Şah Sultan ile evlidir (Döşemetaş, 2018, s. 36). Kanunî döneminde sancak beyliği, beylerbeyliği, vezirlik gibi mevkilerin ardından 1539 senesinde sadrazamlığa getirilmiştir. 1541 yılında azledilen Paşa, geriye kalan hayatını Dimetoka'daki çiftliğinde eserlerini yazmaya adanmış (Altay, 2011, s. 1803) ve 28 Mart 1563 tarihinde vefat etmiştir (Uğur, 2017b, s. 7).

Lutfi Paşa, *Asafnâme* adlı eserinde veziriazamlığı kendi isteğiyle bıraktığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, sadareti sırasında giriştiği önemli icraatları (örneğin, rüşvet gibi hileli işlerle mücadelesi) karşısında memnun olmayan grup muhalefetlerinin, onun görevden alınmasında büyük rol oynadığı düşünülmektedir (İpşirli, 2003). Paşa'nın, Sehî Bey tezkiresinde bulunan şiirinde yer alan bir beyit de bunu doğrular niteliktedir. Söz konusu beyitte Lutfi Paşa, iddiacıların onu ayıplayarak, kötüleyerek suçladığını dile getirmektedir.⁴ Paşa, taşradaki sancak beyi ve beylerbeyi vazifelerinin ardından, vezirliği ve sadareti esnasında oldukça mühim vazifeler üstlenmiştir. Menzil teşkilatını geliştirmiş, halktan zorla at temin etme uygulamasını sonlandırmıştır (İpşirli, 2003). Müsadere uygulamasındaki haksızlıkları gidermeye çalışmış, devlet hazinesine intikal eden malların yedi yıl bekletilmesi ve sahibi çıkmadığı takdirde hazineye kaydedilmesi usulünü getirmiştir (Döşemetaş, 2018, s. 39). İlk yaptığı işlerden birisi, Koca Sinan'ı mimarlığa tayin etmesidir. Görev süresi boyunca, işleri tam bir düzene sokmuş, yapılan yersiz harcamaları kesmiştir. Böylece devletin hem iç hem de dış bölgelerdeki saygınlığını yükseltmiştir (Uğur, 2017b, s. 8). Devlet adamlığının yanı sıra tarihçiliği ve şairliği de bulunmaktadır (İpşirli, 2003). Olayları iyi araştıran, inceleyen, problemlerin çözümünü için acil ve önleyici tedbirler alan, itidal sahibi bir vezirdir. Saray entrikalarına hiç bulaşmamış, daima olayların dışında yer almıştır. Nitekim Fuat Köprülü bunu şöyle dile getirmiştir:

“O, Makbul İbrahim Paşa ve Rüstem Paşa gibi parlak bir zekaya sahip olmamakla beraber, keskin görüş sahibi, dürüst ve idarenin bozuk noktalarını düzeltmeye özenen, saray entrikalarına alet olmayacak kadar kendi başına davranan bir kişi idi. Onu diğer arkadaşlarından ayıran başlıca özelliği, bu ahlâki iradesidir.” (Akt. Uğur, 2017b, s. 9).

Lutfi Paşa'nın “*Asafnâme*” si, Osmanlı siyasetname geleneğinde kendine has karakteri olan bir eserdir. Yazarın tamamen kendi deneyimlerine dayanmaktadır, dolayısıyla Osmanlı siyasetname anlayışının pratiğini göstermesi açısından dikkat çekici mahiyettedir (Yılmaz, 2009). Lutfi Paşa, kitabının giriş kısmında bu eseri yazma amacını şöyle dile getirir:

“Şimdi padişahımız olan, sultanların en büyüğü, hakanların en şereflişi, Allah'ın kullarının yardımcısı ve Allah'ın ülkelerini koruyan, Allah için gaza eden, Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlere hizmet götüren, Sultan Süleyman Han -Allah Onun kudretini daim kılsın- bu fakire veziriazamlık makamını verdiği zaman, bazı töre ve yasaları, Divan-ı Hümayun'un kanunlarını evvelce gördüklerime aykırı olarak perişan hâlde bulduğumdan, veziriazamlık adabını ve veziriazamlığa gerekli olan önemli şeyleri toplayıp bu kitapçığı yazıp ona Asafnâme adını verdim. Ta ki veziriazamlığa getirilen kardeşlerim okudukça bu fakire dua ederler.” (2017, s. 26).

Anlaşılabacağı üzere bu siyasetname Kanuni Sultan Süleyman dönemi sadrazamlarından Lutfi Paşa'nın, vezirlere yol göstermek ve rehberlik etmek için yazmış olduğu bir metindir. Başlıksız bir giriş ve

² Çuhadar, “*Osmanlı Devleti'nde padişahın hizmetinde bulunan sarayın büyük memurlarından her biri*” anlamına gelmektedir (TDK, 2019).

³ Müteferrika; padişah, vezir veya diğer devlet büyüklerinin yanında türlü hizmetlerde görev alan kimsedir (TDK, 2019).

⁴ Lutfi Paşa'nın bu beyti şöyledir (Sehî Beg, 2017, s. 35):

*“Müdde'iler taşladılar ta'n taşıyla beni
Vaktidür kim rahm idesin şâh sultânım meded”.*

dört bölümden oluşmaktadır. Müellif, giriş bölümünde kısaca kendinden bahsetmekte, ardından eseri neden yazdığını açıklamaktadır (Altay, 2011, ss. 1803-1804). İlk bölümde sadrazamın sahip olması gereken özellikler, ikinci bölümde savaş tedbirleri, üçüncü bölümde hazinenin idaresi ile mali meseleler, dördüncü bölümde ise reayanın durumu üzerine değerlendirme ve açıklamalar yapmaktadır (Yılmaz, 2003, ss. 302-303). Ali Emîrî, Lutfi Paşa'nın bu eserinin muazzam işlerin ortasında bulunulan bir dönemde kaleme alındığını şu sözleriyle belirtmektedir:

“Herkes muhteşem fetihlerin ve başarıların büyük neşesi içinde sevinç sarhoşu iken, Lutfi Paşa diğerlerinden ayrılıp yalnız kalmayı tercih ederek ahlakın bozuluyor olmasından, israfların artmasından, kadim yolun çığırından çıkmasından, devletin yok olup yıkılmaya yüz tutmasından yakınmıştır. Bu doğrultuda harekete geçerek Asafnâme'yi yazmıştır. Gerçekten de bu eser büyük bir ileri görüşlülük ve fedakârlık göstergesidir.” (2017, ss. 16-17).

Buradan da görüldüğü gibi Lutfi Paşa, Osmanlı sistemindeki sarsıntıyı ilk fark edenlerden olmasıyla dikkat çekmiştir. Yazdığı “Asafnâme” ile siyasi düşünce tarihinde yeni bir üslubun öncüsü olmuş, daha sonra kaleme alınan eserlerin pek çoğunda bu kitaba çok sayıda atıf yapılmıştır (Yılmaz, 2003, ss. 300-302). Bir yandan Osmanlı teşkilatı hakkında genel kuralların, diğer yandan aksayan hususların dile getirildiği bu eser, veziriazamlık gibi yüksek makamda bulunan bir kişinin deneyim ve fikirlerini yansıtmaya bakımından büyük bir önem arz etmektedir (İpşirli, 1991).

Lutfi Paşa'nın 1541 yılında emekli olup çiftliğine çekildikten sonraki dönemde kaleme aldığı bu eserde tuntuturaklı, uzun bir giriş veya sonuca yer verilmemiştir. Her cümle bir kanun maddesi gibi özlü bir anlatımdadır (Uğur, 2017a, ss. 11-12). Ehl-i örf zümresinden “seyfiye” sınıfına dâhil olan müellif, eserde somut ve uygulanabilir öğütlerde bulunmuştur. Deneyimlerinden ve izlenimlerinden yola çıkarak önermiş olduğu her şey olabilecek niteliktedir. Örneğin, taşrada bulunan vezirlerin birisinden şikâyetçi olduğunda onun hemen görevden alınmaması, önce uyarılması gerektiğini söylemektedir. Adama göre iş tayin etmek yerine, işe göre adam atamanın doğruluğunu savunmaktadır. Gereğinden fazla asker bulundurmanın ve sık sık maaş artırılmasına gidilmesinin lüzumsuz olduğunu belirtmektedir. Bu öğütlerini anlatırken vermiş olduğu misaller başka uluslardan değildir, sadece Osmanlı Devleti'ndendir. Sultanlar, vezirler ve diğer ileri gelen devlet adamlarının uygulamalarından yola çıkmakta, özellikle de Yavuz Sultan Selim devrinden örnekler vermektedir. Örneğin, eserinin üçüncü bölümünde yer alan “Mutlaka gelir giderden fazla olmalıdır. Devletin işlerinin aksamaması için mümkün mertebe tedbir aldirttum.” (Lutfi Paşa, 2017, s. 43) cümlesi ile kendi uygulama ve önerisinden bahsetmekte, “Padişahın yeniçeri ve sipahiye altı gün erzak vermesi kanun gereğidir. Yavuz Sultan Selim Han, üç gün hududa girildiğinde ve üç gün de çıkarken vermiştir.” (Lutfi Paşa, 2017, s. 40) ifadeleriyle ise o dönem padişahının yaptıklarından örnek vermektedir. Bunların yanı sıra Yavuz Sultan Selim'in siyasetnamesinden biraz daha uzun, aşağıda incelenecek olan *Ahlâk-ı Alâî*'den ise oldukça kısadır. Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sinde bol bol kullandığı atasözü, şiir, öykü veya hadislere *Asafnâme*'de rastlanmaz. Eserde yalnızca iki ayet kullanılmıştır, onun dışında buna benzer alıntılardan yararlanıldığı görülmemektedir. Sade ve akıcı bir dille yazılmıştır. Tüm bunlar ışığında, müellifi sadrazam olan mevzubahis eserin “pratik” bir perspektifle yazıya dökülmüş olduğu söylenebilir.

3.3. İlmî Siyasetnameye Bir Örnek: Ahlâk-ı Alâî (1564)

Eserin yazarı Kınalızâde Ali Efendi 1510 yılında Isparta'da doğmuştur. Babası çeşitli kadılıklarda bulunan Emrullah Efendi, dedesi Abdülkadir Hamîdî'dir. “Kınalızâde” lakabıyla tanınmasının sebebi, dedesinin sakalı için kına kullanmasından ileri gelmektedir. Kaynaklarda onun hemen hemen her mevzuda malumat sahibi olduğu belirtilmektedir. Nitekim Kâtib Çelebi, Ali Efendi hakkında “Gerçekleri araştırıp bulan ulu Türk âlimi, dünyaya bir gelenlerdendir.” ifadesini kullanmaktadır (Aksoy, 2002). Eğitimini öncelikle ailesinden almış olan Ali Efendi'nin çocukluk ve gençlik yılları ilim tahsili yolunda geçmiştir. İlk müderrislik görevine 1541 senesinde Edirne'deki Hüsâmiye Medresesi'nde başlamıştır (Yalçınkaya, 2019, s. 403). Kaynaklarda “Ali Çelebi” olarak da anılan Kınalızâde, müderrislik vazifelerinden sonra Şam, Kahire ve Bursa kadılıklarında görev almış, 1570'te İstanbul kadılığına getirilmiştir. Bir sene sonrasında Anadolu kazaskerliğinde bulunmuş ve 1572 yılında gut hastalığı sebebiyle Edirne'de vefat etmiştir. Türkçe, Arapça, Farsça şiirler yazabilecek yetenekte olan Ali Efendi, tefsir ve hadiste de oldukça iyidir. Kur'an'ın, pek çok hadis, olay ve şiirin ezberinde olması, hafızasının kuvvetli olduğunu göstermektedir. İhtisas sahibi olduğu bir diğer alan da hikmettir. Felsefeyi derin bir şekilde tetkik etmiş, yeni metotlarıyla ahlak ilmini İslam'da esaslı bir bilim dalı seviyesine yükseltmiştir (Güneş, 2020, ss. 12-13). Onun bu çok yönlü müktesebatı, yazmış

olduğu *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserinde görülebilmektedir. Öyle ki, kitabın giriş bölümünde vermiş olduğu felsefi bilgiler, düşüncelerini anlatırken kullandığı ayetler, hadisler ve şiirler bunun bir göstergesidir.

Kınalızâde'nin Batı'da ve Doğu'da şöhretinin yayılmasını sağlayan eseri "*Ahlâk-ı Alâî*", 1564 yılında Suriye Beylerbeyi Ali Paşa'ya ithaf edilmiştir (Güneş, 2020, s. 14). Müellif, Ali adının "yükseklik, yücelik" anlamındaki "âlâ" dan türediğini göz önünde bulundurarak kitabına "*Ahlâk-ı Alâî*" adını verdiğini belirtmiştir (Kahraman, 1989). Kitabın İstanbul ve Avrupa kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır. 1833 senesinde Bulak'ta basılmış, kısmen Batı dillerine de çevrilmiştir. Kitabı yazmadaki amacının bir ölçüde ahlak ilmini tamamen içine alan, "Türk dili" ile kaleme alınmış bir metin meydana getirmek olduğunu belirten Kınalızâde'nin bu eseri, yüzyıllar boyunca Türkçe yazılan ahlak kitaplarına kaynak olmuştur. Ayrıca, Osmanlı'nın son zamanlarına kadar medreselerde okutulan ahlak derslerinin de temeli sayılmıştır (Güneş, 2020, ss. 14-15). Bu bilgiden yola çıkılarak eserin öğreticiliğinin ön planda olduğu söylenebilir. Fakat müellifin yer verdiği şiirler ve edebî sözler, söz konusu kitabın edebî yönünü de güçlü kılmıştır.

Kanunî devri gibi görkemli bir dönemde yaşayan Kınalızâde, hem Osmanlı Devleti'nin kurumsal ve siyasal büyümesini incelemiş, hem de kendi zamanında gördüğü sorunlar üzerinde durmuştur. Daha açık bir ifadeyle; *Ahlâk-ı Alâî* adlı kitabında bir taraftan kişisel ve ailevi ahlaka ilişkin genel birtakım açıklamalar yapmış, diğer yandan da devlet problemlerine çözüm bulma noktasında bir danışma kitabı meydana getirme çabası içerisinde olmuştur (Doğan, 2013, ss. 205-206). Ali Efendi bu siyasetnameyi yazmak için Batı'dan özellikle Aristo'yu, Doğu'dan da Nasîruddîn et-Tûsî, Celâlüddîn Devvânî, Hüseyin Vâiz ve İmam Gazzâlî'nin eserlerini tetkik ederek bunlardan sık sık alıntılar yapmıştır (Güneş, 2020, s. 15). Müellifin ifadesine göre, "ahlak felsefesi üzerine bir telif" olan bu kitap, bir mukaddime ve üç bölümden oluşmaktadır (Kahraman, 1989). Bölümlerden birincisi "Ahlâk İlmi", ikincisi "Aile Ahlakı", üçüncüsü de "Devlet Ahlakı" üzerinedir ve her biri ayrı bir kitap niteliğindedir. Genel hatları itibarıyla bir ahlak kitabı vasfında olan bu eserin özellikle son bölümü bir siyasetname özelliği göstermektedir.

Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî*'si, incelenen diğer siyasetnamelerden oldukça uzundur. Giriş kısmında esas kısımlarda yazılanların daha iyi anlaşılabilmesi için temel bilgiler sunulmakta; ruhun varlığının ispatlanması, tabii varlıkların dört unsuru (su, ateş, hava, toprak) gibi felsefi konulara değinilmektedir. Dili süslüdür; hikâye, şiir, ayet ve hadislerden fazlasıyla faydalanılmıştır. Örneğin, akıllı hükümdarın mağrur olmaması ve hayırdan uzak durmaması gerektiği şeklindeki düşüncelerini "*Bir söz söyleyeyim, dinlersen zararlı olmaz / Her kim ki mağrur olur, elbette o muzaffer olmaz.*" (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 408) dizeleriyle ifade etmiştir.

Başka bir kısımda, sultanların diğer insanlar hata yaptığı zaman onlara verilecek cezanın boyutunu düşünmediklerini, ancak kendileri acı duyduğunda sonucun farklı olduğunu bir öykü ile şu şekilde dile getirmiştir: "*Hikâye edildiğine göre, Sultan İkinci Bayezid'in turnağı arasına bir hasır çöpü batmıştır. Hemen cellatları çağırıp bundan böyle kimsenin turnağına kamış yürütmekle işkence etmemelerini emretmiştir.*" (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 416). Ayrıca, verilen örnekler Osmanlı'nın yanı sıra başka milletleri de kapsar. "*Abbâsîleri iktidara getiren Ebû Müslim Horasânî, karar ve sebatla, sır saklamakta ve düşmanının sırrını bilmekle meşhurdu.*" (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 406) ve "*Nakledildiğine göre Halife Memûn'un Bağdat'ta, gizli haberleri kendisine ulaştıran yüz adamı vardı. Bunlara hususi maaş verirdi. Devlet erkâmı bile onları bilmezdi.*" (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 406) gibi ifadeler buna örnek olarak gösterilebilir.

Öğütler soyut ve teoriktir; müellif olabilecek olandan çok, olmasını umduklarını yazmıştır. Örneğin, kitabın üçüncü kısmında geçen "*Yetişmiş devlet başkanı bilgili doktora benzer. Halk da beden gibidir. Doktorun beden hastalıklarının neler olduğunu bilmesi gerekir. Hastalığın sebepleri ve tedavi çarelerini de doktor bilmelidir.*" (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 389) cümleleri bunu gösterir niteliktedir. Elbette ki uygulanabilir öneriler de mevcuttur ancak Lutfi Paşa'nın devlet adamlığı konumundan ileri gelen pratikliğine Kadı Kınalızâde'de pek rastlanmaz.

Eserin ilk bölümünün Osmanlı zamanında defalarca kez basılmış ve okullarda okutulan ahlak derslerinde esas kaynak olarak görülmüş olması göz önünde bulundurulduğunda, siyasetnamenin "ahlak kitabı" mahiyetinin ağır bastığını söylemek yanlış olmaz. Kısacası, ilmiye sınıfından bir müellif olan Kınalızâde'nin esere yansıttığı bakış açısı "ilmi" yani teoriktir.

3.4. Karşılaştırmalı Tahlil

Tablo 1. Müellifleri Bakımından Siyasetnameler

	Şehzade Süleyman'a Yazılan Siyasetname	Asafnâme	Ahlâk-ı Alâî
Eserin Verildiği Zaman	1512-1513 civarı	1541-1563 arasında	1564 yılında
Müellifi	Yavuz Sultan Selim	Lutfi Paşa	Kınalızâde Ali Efendi
Müellifin Mesleki Konumu	Padişah	Sadrazam (Öncesinde sancak beyi, beylerbeyi ve vezirlik)	Kadı (Öncesinde müderris, sonrasında kazaskerlik)
Müellifin Ait Olduğu Grup	Sultan	Ehl-i Örf; Seyfiye	Ehl-i Şer; İlmiye
Kime İthaf Edilmiş?	Oğlu Şehzade Süleyman'a	Kendinden sonraki veziriazamlara	Suriye Beylerbeyi Ali Paşa'ya
Ele Alınan Başlıca Konular	Hukuki yaptırımlar	Veziriazam davranışları, sefer tedbirleri, mali önlemler ve halkın durumu	Ahlak İlmi, Aile ve Devlet Ahlakı
Verilen Örneklerin Mahiyeti	-	Yalnızca Osmanlı'dan (<i>Sultanlar, vezirler, diğer ileri gelenler ve kendi deneyimleri</i>)	Osmanlı ve diğer milletlerden (<i>Arap, Yunan, Hint vs.</i>)
Yapılan Öğütlere/Hükümlere Bir Örnek	Adam öldüren kimse, öldürdüğü kimsenin yerine öldürülecektir (Karal, 1942, s. 38).	Adama göre iş değil, işe göre adam tayin edilmelidir (Uğur, 2017a, s. 12).	Devlet adamının iyi veya kötü oluşu halka tesir ve sirayet eder. Halkın durumu idarecisinin gidişat ve niyetine bağlıdır (Kınalızâde Ali Efendi, 2020, s. 374).
Genel Olarak Öğütlerin/Hükümlerin Niteliği	Somut ve pratik (uygulanabilir)	Somut ve pratik (uygulanabilir)	Soyut ve teorik (kuramsal)
Vücut Uzuvarları-İdari Mekanizma Arasında Yapılan Teşbihler	-	-	"Amir uzuv-diğer uzuvlar" ile "idareci (yönetici) insanlar-idare edilen insanlar" arasında benzetme ilişkisi kurulmuş.
Ayet, Hadis, Atasözü, Şiir, Hikâye vb. Alıntılar Yapılmış mı?	Hayır	Yalnızca birkaç ayete yer verilmiş.	Fazlasıyla kullanılmış.
İslam Tarihinin Önemli Kişilerinden Örnekler Var mı?	Hayır	Hayır	Evet
Anasır-ı Erbaa (Su, Ateş, Hava, Toprak) Gibi Felsefi Konular ile Başlayan Uzun Bir Girişe Yer Verilmiş mi?	Hayır	Hayır	Evet
Dil ve Anlatım Özellikleri	Yalın, açık, kısa	Sade, öz, akıcı, kısa	Süslü, edebî, uzun
Anlatımın Ağır Basan Yönü	İdare sanatı ve cezai hükümler	İdare sanatı	Ahlaki nasihat
Hâkim Bakış Açısı	Hukuki ve pratik	Pratik	İlmi/Teorik
Eserin Mahiyeti	Ceza kanunnamesi niteliğinde	Uygulamaya dönük bir kılavuz özelliğinde	Ahlak kitabı vasfında

4. SONUÇ

Doğası gereği birer toplumsal varlık olan insanlar tarih boyunca birlikte yaşamaya ihtiyaç duymuş ve bu gereksinim bir yönetici seçme eğilimini beraberinde getirmiştir. Böylece yöneten ve yönetilen olmak üzere iki ayrı grup meydana gelmiştir. Elbette ki toplumun idaresi her zaman sorunsuz işlememiş, yönetimde

zaman zaman problemler ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda devletler, yaşanan olumsuz durumlar karşısında çözümler aramış, bazı dönemlerde toplumların önde gelen düşünürleri idarede yetkili kişilere öğüt verici ve yol gösterici nitelikte metinler hazırlayıp sunmuşlardır. İşte bu tür kaynaklar “siyasetname” olarak adlandırılmaktadır.

Siyasetname geleneği dünya tarihinin çoğu döneminde ve coğrafyasında var olmuştur. Doğu’da “andarzname” ve “pendname”, Batı’da “hükümdar aynaları (mirrors for princes)” adı altında birçok eser kaleme alınmıştır. Osmanlı’da da bu geleneğe büyük önem verilmiş; önceleri daha çok çeviri yoluyla, sonrasında ise telif eserler ile alanda ilerlemeler kaydedilmiştir. Müelliflerin yaşadıkları dönemler içerisindeki konulara değişik bakış açıları ile eğilmeleri ayrıca dikkat çeken bir husustur. Prof. Dr. Ahmet Uğur, “*Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*” adlı kitabının bir bölümünde bu noktaya değinerek bir tahlil ortaya koymuştur. Analizinde müellifleri başlıca üç gruba ayırmıştır. “İlim adamları”, “devlet adamları” ve “sultanlar” olmak üzere yaptığı sınıflandırmasında, eserlerin mahiyetini sırasıyla “ilmî”, “pratik”, “sosyal veya hukuki” olarak saptamıştır. Bu bağlamda, müelliflerin bakış açılarına göre üç ayrı siyasetname türünden söz edilebilmektedir.

Makalede, farklı siyasetname türleri kapsamında üç eser seçilmiş, seçilen bu eserler üzerinden aralarındaki farklılıklar mukayeseli olarak tetkik edilmiştir. İncelemeye göre, “seyfiye” sınıfından Sadrazam Lutfi Paşa olaylara “pratik” açıdan bakarken, “ilmiye” grubuna dâhil Kadı Kınalızâde Ali Efendi daha “teorik” perspektife sahip bulunmaktadır. “Padişah” Yavuz Sultan Selim ise kanunname niteliğinde bir metin sunmuş, “hukuki ve pratik” bir bakış sergilemiştir. Kısacası, siyasetnameler yazarların müktesebatı bağlamında şekillenmiştir. Dolayısıyla varılan nokta, müelliflerin buldukları konumun eserlerine yansıdığı şeklindedir ve netice itibarıyla Uğur’un tespitleri ile örtüşmektedir. Sonuç olarak; tarihe dair değerli bir belge olan bu kaynaklar, idare alanı için de kayda değer bilgiler sunmakta ve günümüze ışık tutmaktadır.

Makale ile ilgili notlar

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın tüm süreci, beyan edilen tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adalıoğlu, H. H. (2009). Siyâsetnâme. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyasetname#1>
- Aksoy, A. (2019). *Yönetim ahlâkı bağlamında Osmanlı siyasetnamelerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Aksoy, H. (2002). Kınalızâde Ali Efendi. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kinalizade-ali-efendi>
- Akyüz, Y. (2016). Siyasetnâmelerde devlet başkanı-devlet-halk/teba ilişkisinde metaforik kullanımlar. *Mütefekkir*, 3(5), 85-99.
- Ali Emirî. (2017). Takdîm. A. Uğur (Ed.) içinde, *Asafnâme* (1. baskı, ss. 15-21). Büyüyenay Yayınları.
- Altay, A. (2011). Klâsik dönem Osmanlı siyasetnâme geleneğine genel bir bakış. *Turkish Studies*, 6(3), 1795-1809.
- Atar, F. (2010). Şürût ve Sicillât. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/surut-ve-sicillat>
- Cerrah, L. (2019). Siyasetname'de din-devlet ilişkisi: İktidarın kaynağı bağlamında bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(Özel Sayı), 1995-2011.
- Doğan, C. (2013). 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı siyasetnâme ve ahlâknâmelerinde İbn Haldûnizm: Kınalızâde Ali Efendi, Kâtip Çelebi ve Na'imâ örnekleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 197-214.
- Döşemetaş, Ö. (2018). Sadrazam Lütfi Paşa'nın hayatı ve ilmi kişiliği. *Anasay*, (5), 33-50.
- Emecen, F. (2009). Selim I. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-i>
- Erturgut, R. ve Soyşekerci S. (2010). Dokuzuncu Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in dönüştürücü liderlik davranışlarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 5(2), 964-985.
- Güneş, B. (2020). Kınalızâde Ali Efendi. B. Güneş (Ed.) içinde, *Ahlâk-ı alâi ve devlet ahlakı* (1. baskı, ss. 11-19). Çağdaş Kitap.
- İpşirli, M. (1991). Âsafnâme. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asafname>
- İpşirli, M. (2003). Lütfi Paşa. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/lutfi-pasa>
- Kahraman, A. (1989). Ahlâk-ı Alâi. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak-i-alai>
- Karal, E. Z. (1942). Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa sancağını idare etmesi için gönderdiği siyasetnâme. *Belleten*, VI(21-22), 37-44.
- Keskintaş, O. (2016). *Osmanlı Devleti döneminde yazılan siyasetnâmelerde adalet, ahlâk ve nizâm düşüncesi üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kınalızâde Ali Efendi. (2020). Ahlâk-ı alâi ve devlet ahlakı. B. Güneş (Ed.) içinde, *Ahlâk-ı alâi ve devlet ahlakı* (1. baskı, ss. 69-439). Çağdaş Kitap.
- Levend, A. (1963). Siyaset-nameler. *Türk Dili Araştırmaları Yılığı-Belleten*, 10, 167-194.
- Lütfi Paşa. (2017). Asafnâme. A. Uğur (Ed.) içinde, *Asafnâme* (1. baskı, ss. 23-49). Büyüyenay Yayınları.

- Sehî Beg. (2017). *Heş bihişt*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim tarihi: 30 Nisan 2021, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=AFE5F1F66F360F4C736661749BFA474BBD35CA3511AE0DA4695A8189A1D68A53
- Süllü, Z. (2017). Siyasal iletişim açısından tarihi metinler olarak Selçuklu ve Osmanlı dönemi siyasetnameleri: Nizam'ül Mülk'ün siyasetnamesi ve Koçi Bey risalesi bağlamında siyasal iletişimin tarihsel kökenleri. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 2(1), 47-62.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). Çuhadar. *TDK Sözlükleri*. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). Müteferrika. *TDK Sözlükleri*. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). Siyasetname. *TDK Sözlükleri*. Erişim tarihi: 5 Mayıs 2021, <https://sozluk.gov.tr/>
- Uğur, A. (1992). *Osmanlı siyaset-nâmeleri* (1. baskı). Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Uğur, A. (2017a). Asafnâme. A. Uğur (Ed.) içinde, *Asafnâme* (1. baskı, ss. 11-14). Büyüyenay Yayınları.
- Uğur, A. (2017b). Lütfi Paşa ve Asafnâmesi. A. Uğur (Ed.) içinde, *Asafnâme* (1. baskı, ss. 7-11). Büyüyenay Yayınları.
- Unan F. (2017). Yavuz Sultan Selim Han. F. Unan ve C. Buyar (Eds.) içinde, *Türk Tarihinden Seçme Şahsiyetler* (ss. 215-222). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Yalçınkaya, M. A. (2019). Kınalızâde Ali Efendi'nin Münşeât'ındaki Türkçe şiirleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(3), 401-438.
- Yıldırım, A. (2018). *Türk yönetim geleneğinde siyasetnameler: Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname eserinin yöneten-yönetilen ilişkileri çerçevesinde incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Yılmaz, C. (2003). Osmanlı siyaset düşüncesi kaynakları ile ilgili yeni bir kavramsallaştırma: Islahatnâmeler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(2), 299-338.
- Yılmaz, C. (2009). Siyâsetnâme. *TDV İslâm ansiklopedisi*. TDV yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyasetname#2-osmanli-donemi>
- Yiğit, Y. S. (2019). *Türk-İslam geleneği siyasetnamelerinde mukayeseli bürokrasi anlayışı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

BİREY-ÖRGÜT UYUMU, PSİKOLOJİK SAHİPLENME, İŞGÖREN SESLİLİĞİ VE MOTİVASYON ARAÇLARI İLİŞKİSİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA*

AN EMPIRICAL STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSON-ORGANIZATION FIT,
PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP, EMPLOYEE VOICE AND MOTIVATIONAL TOOLS

Ayşe YAVUZ¹, Tahir AKGEMCİ²

Öz

İnsan kaynağının giderek önem kazandığı günümüz iş dünyasında işletmelerin verimliliğinin ve devamlılığının sağlanması için insanı temel alan çalışmaların artması önem arz etmektedir. Bu nedenle araştırmamızın temel amacını; birey-örgüt uyumu, psikolojik sahiplenme, işgören sesliliği ve motivasyon araçları arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması oluşturmaktadır. Araştırma Konya ilinin merkez ilçelerinde faaliyet gösteren bankalarda çalışan 371 personel üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket, yazında ileri sürülmüş geçerliliği ve güvenilirliği ispatlanmış ölçeklerden yararlanarak geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler istatistiksel yöntemlerden yararlanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde SPSS ve AMOS programlarından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda birey örgüt uyumunun psikolojik sahiplenme üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu bulunmuştur. Motivasyon araçlarının psikolojik sahiplenme ve işgören sesliliği üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca psikolojik sahiplenmenin iş gören sesliliği üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birey-örgüt uyumu, psikolojik sahiplenme, işgören sesliliği, motivasyon araçları

Abstract

For today's business world, where human resource is becoming more and more important, increasing the studies aimed at the human factor is important for ensuring the efficiency and continuity of enterprises. For this reason, the main purpose of our research is to reveal the relationships between person-organization fit, psychological ownership, employee voice and motivational tools. The research has been conducted on 371 staffs working in banks operating in the central districts of Konya. The survey, which is used as a data collection tool in the study, has been developed by making use of scales whose validity and reliability have been proven in the literature. The data obtained as a result of the research is analyzed using statistical methods. SPSS and AMOS programs have been used in the analyses. As a result of the research, it has been found that person-organization fit has a positive effect on psychological ownership. It has been revealed that motivational tools have a positive effect on psychological ownership and employee voice. In addition, it has been determined that psychological ownership has a positive effect on employee voice.

Keywords: Person-organization fit, psychological ownership, employee voice, motivational tools

1. Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, ayseyavuz@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2103-7833>
2. Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, takgemci@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5936-7462>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Apply Date
05.08.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
03.11.2021

DOI
10.20875/makusobed.979467

* Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda hazırlanıp savunulan doktora tezinden üretilmiştir.

Bu makaleye atf yapmak için:

Yavuz, A. Ve Akgemci, T. (2021). Birey-örgüt uyumu, psikolojik sahiplenme, işgören sesliliği ve motivasyon araçları ilişkisi üzerine ampirik bir çalışma. *MAKU SOBED*, (34), 99-114. <https://doi.org/10.20875/makusobed.979467>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The main purpose of this study is to examine whether there is a relationship between person-organization fit, psychological ownership, employee voice and motivational tools. In this context, it is important to determine whether person-organization fit is effective on the psychological ownership behaviors of employees, to determine the effects of motivational tools on psychological ownership behaviour and employee voice, and to determine the effect of psychological ownership on employee voice.

Research Questions

Is there a relationship between person- organization fit and psychological ownership? Is there a relationship between motivational tools and employee voice? Is there a relationship between motivational tools and psychological ownership? Is there a relationship between psychological ownership and employee voice?

Literature Review

The concepts of psychological ownership and employee voice have not been subject of the studies conducted in our country much. Especially in recent years, these issues have started to be given more and more attention. The results of the studies conducted in the international literature are as follows; Han et al. (2013) found a positive relationship between person-organization fit and psychological ownership. Andiyasari et al. (2017) revealed in their study that psychological ownership is related to voice behavior. Likewise, O'Driscoll, et al. (2006) found a positive relationship between psychological ownership and voice behavior. In our country, no previous study which deals with the relationships between person-organization fit, psychological ownership, employee voice and motivational tools as a whole has been found. It is thought that this study will contribute to future studies in terms of both literature and field research.

Methodology

The survey method has been used as a data collection technique in the research. The survey form has been created using scales whose reliability and validity were previously demonstrated. The universe of our research consists of bank employees operating in Konya. Simple random method has been used in sample selection. Questionnaires have been filled in face-to-face by the participants voluntarily. Analyzes have been carried out on 371 questionnaires. The data obtained in the research have been analyzed using SPSS.0 and AMOS 21.0 programs. In order to test the reliability of the scales, "Reliability Analysis" and to test the structural validity, "Explanatory Factor Analysis" have been conducted. In order to verify the factors obtained as a result of the explanatory factor analysis, "Confirmatory Factor Analysis (CFA)" has been performed using the Amos program. Structural equation model has been used to test the hypotheses.

Results and Conclusions

According to the results of the hypothesis tests, it can be said that the psychological ownership levels of the employees will increase in the same direction in an enterprise where person-organization fit is achieved. When the individual is in harmony with his organization, he will embrace his organization more. Increases in motivational tools increase employee voice and psychological ownership in the same direction. It can be stated that there will be an increase in the behavior of the individual to express his ideas clearly and to see the business as his/her own business with the increase of opportunities that affect motivation. In our last hypothesis, it has been revealed that the increase in the level of psychological ownership will increase employee voice. As a result of the employee's feeling of ownership of the institution as his own, he will work harder for his institution and will make more new ideas and suggestions.

1. GİRİŞ

Teknolojinin hızla geliştiği ve yoğun rekabetin yaşandığı günümüz iş dünyasında örgütlerin en önemli amaçlarından biri varlıklarını sürdürebilmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu başarabilmek ise işletmenin finansal açıdan güçlü olmasına ve nitelikli insan kaynağına sahip olmasına bağlıdır. Bu kaynağın verimli bir şekilde kullanılması ile örgütlerin performansı artacak ve başarıya ulaşmaları sağlanacaktır. Örgütler farklı beceri, kültür, değer ve amaçlara sahip bireylerden meydana gelmektedir. Bu noktada örgütler başarıya ulaşmak için daha işe alım aşamasından başlayarak örgüt için en uygun çalışanları tercih etmeli ve sonraki aşamalarda örgüt ile uyum içerisinde çalışmalarını sağlamalıdır. Çalışanlarının verimliliklerini arttırmak için seslerine kulak vermeli, örgütlerini sahiplenmeleri sağlanmalı ve motivasyonlarını arttırmak için çaba sarf edilmelidir.

Birey ve örgütler açısından başarıyı yakalamaktaki temel şartlardan biri birey-örgüt uyumunun sağlanmasıdır. Birey-örgüt uyumu bireyin ve örgütün amaçlarının, değerlerinin, beklentilerinin vb. özelliklerinin benzer olması durumunda sağlanmaktadır. Birey-örgüt uyumunun sağlanması ile örgütte bir güven ortamı oluşturularak çalışanların iş doyumları ve örgüte olan bağlılıkları artırılabilir. Psikolojik sahiplenme uluslararası yazında oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son birkaç yıldır ülkemizde de bu kavrama olan ilgi artmaya başlamıştır. Psikolojik sahiplenme yasal ve finansal açıdan hiçbir sahipliği olmamasına rağmen çalışanın örgütünü kendisininmiş gibi hissetmesi durumu olarak ifade edilmektedir. Örgütüne karşı psikolojik sahiplenme hisseden bireyler daha fazla risk ve sorumluluk üstlenerek daha özverili çalışabilmektedir. İşgören sesliliği, bireylerin fikir, düşünce, istek ve önerilerini örgütleri ile rahatça paylaşabilmeleri sonucunda oluşan bir olgudur. Bu davranış ile karar alma aşamasına dahil olabilen işgörenler daha mutlu, olumlu ve yapıcı olabilirler. İş doyum ve bağlılık düzeylerinde artışlar yaşanabilir. İşgören açısından yapılan iş daha anlamlı hale gelerek motivasyon düzeylerinde artış yaşanabilir. Motivasyon konusu hemen hemen tüm hayatımız boyunca karşılaştığımız ve özellikle iş yaşamında başarıyı etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin bilgi ve becerilerinin doğru değerlendirilmesi performanslarının artışında itici bir güç olarak görülmektedir.

Buraya kadar açıklanan bilgiler doğrultusunda çalışmanın ana amacını birey-örgüt uyumu, psikolojik sahiplenme, işgören sesliliği ve motivasyon araçları arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak olarak ifade etmek mümkündür. Bu amaca ulaşabilmek için de insan unsurunun önemli olduğu bankacılık sektörü tercih edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Birey-örgüt uyumu, işgörenin değer yargıları ile çalıştığı örgütün değer sistemi arasındaki bağlantı olarak tanımlanmaktadır (Besen, 2017). Chatman'e (1989) göre birey-örgüt uyumu bireylerin kişilik özellikleri ve değerleri ile örgütün kültürel özelliklerinin uyumu şeklindedir. Kristoff (1996) ise birey-örgüt uyumunu birey ve örgüt amaçlarının birbiriyle uyumlu olması ve bireyin kendine özgü nitelikleri ile örgüt kültürünün benzer olması şeklinde ifade etmektedir. Birey-örgüt uyumu; bütünleyici uyum, tamamlayıcı uyum, ihtiyaçlar-karşılananlar uyumu ve talepler-kabiliyetler uyumu şeklinde türlere ayrılmaktadır. Bütünleyici uyum, örgütün işe alım uygulamaları ve işgören adayının iş seçimi davranışında, örgütün ve bireyin birbirlerine olan benzerliklerinden dolayı karşılıklı ilgi duymaları durumu olarak ifade edilmektedir (Özkan, 2018, s. 101). Tamamlayıcı uyum bireyin çalıştığı örgüt ortamını tamamladığı ya da örgüt ortamına eksik olan bir şeyleri kattığı zaman meydana gelmektedir (Kılıç ve Yener, 2015, s. 162). İhtiyaçlar-karşılananlar uyumuna göre bireyler psikolojik, fiziksel ve finansal talep ve ihtiyaçları örgütleri tarafından karşılandığı zaman örgütlerine uyum sağlarlar (Koca, 2013, s. 8). Örgütler çalışanlarından bağlılık, zaman, çaba, beceri, bilgi ve yetenek bakımından örgüte katkı ve desteklerini beklerler. Örgüt çalışanları örgütünün gereksinimlerini karşılayabildiği zaman talepler ve kabiliyetler arasındaki uyum gerçekleşmiş olacaktır (Küçükodacı, 2014, s. 7). Örgütlerde güçlü bir şekilde oluşan birey-örgüt uyumu sonucunda bireysel performansta, bağlılıkta, iş doyumunda ve grup uyumunda artışlar yaşanırken işten ayrılma niyeti ve işgören devir hızı gibi durumlarda azalmalar meydana gelmektedir (Koca, 2013, s. 20). Birey ile örgüt arasında yeterli düzeyde uyum sağlanmadığı durumlarda bireyin örgüte karşı olumsuz tutum ve davranışlar sergilemesinden örgütten ayrılmasına kadar birçok sonuçla karşılaşılabilir (Kurtçınar, 2011, s. 32).

Psikolojik sahiplenme, belirli şartlar altında bireylerin çalışmış oldukları işletmeye ve bu işletmedeki çeşitli faktörlere karşı geliştirmiş oldukları sahiplenme hissi olarak tanımlanmaktadır (Uçar, 2017, s. 175). Bir diğer tanıma göre psikolojik sahiplenme, çalışanların yasal veya finansal açıdan herhangi bir sahipliğinin olmamasına rağmen işlerine ve işletmelerine karşı sahiplenme duygusu hissetmeleri olarak tanımlanmaktadır (Vandewalle vd., 1995, s. 211). Geçmişte yapılmış araştırmalar ve sosyal uygulamalar; sahiplenme duygusunun insan olmanın bir parçası olduğunu, bireylerin doğada yer alan hem maddi hem maddi olmayan değerlere karşı sahiplik duygusu hissedebileceklerini ortaya koymuştur (Pierce vd., 2001, s. 299). Shouse (2017) psikolojik sahiplenmenin ana odağı olarak nitelendirdiği üç ana amacı; etkinlik ve etkililik, öz kimlik ve bir yere sahip olmak şeklinde sıralamıştır. Etkinlik, sahiplik hedefi ile arzu edilen sonuçlara ulaşmayı sağlayan kararlar ya da eylemler üzerindeki kontrol hissi olarak tanımlanmıştır. Öz kimlik çalışanların kendilerini tanımlamak amacıyla sahipliği algılamaları olarak tanımlanmıştır. Bir işgörenin bir yere sahip olması, çoğu insan tarafından paylaşılan, güçlü bir arzu olan ev sahibi olma arzusunun benzer şekilde burası benim kendimin dediği bir eve sahip olma arzusunun gerçekleştirilmesi olarak tanımlanır (McIntyre vd., 2009). Avey vd. (2009) psikolojik sahipliği, geliştirici psikolojik sahiplik ve önleyici psikolojik sahiplik şeklinde kategorize ederek psikolojik sahipliğin beş boyutundan bahsetmişlerdir. Bu boyutları öz yeterlilik, öz kimlik, aidiyet, hesap verebilme ve bölgecilik olarak yazına kazandırmıştır (Avey, 2009, s. 175-176). Olckers ve Du Plessis (2012), Avey vd. (2009)'nin çalışmalarını inceledikten sonra sorumluluk ve özerklik kavramlarının da geliştirici psikolojik sahiplik boyutuna alt boyut olarak eklenmesini önermişlerdir (Olckers, 2012, s. 2588). Psikolojik sahiplenme duygusu çalışanlar ve örgüt açısından fedakârlık, bağlılık, sorumluluk, iş tatmini, vatandaşlık gibi olumlu davranış ve tutumlarla birlikte; stres, değişime direnç, sabotaj, yeni fikirlere karşı çıkma gibi olumsuz davranış ve tutumları da beraberinde getirmektedir (Akçin, 2018, s. 20).

İşgören sesliliği bireyin görev yaptığı işletme ve işletmenin işleyişi hakkında yıkıcı eleştiriler yapmak yerine, işletmesinin gelişimine katkı sağlamak amacıyla daha yapıcı, olumlu önerilerde bulunması durumudur (Bulut ve Meydan, 2018, s. 73). LePine ve Van Dyne (1998)'e göre işgören sesliliği yalnızca eleştirmek ve zorlukları ifade etmek yerine iyileştirmeler yapmak amacıyla da kullanılan bir davranıştır (LePine ve Van Dyne, 1998, s. 854). Temelde yapıcı olmasına karşın statükoyu zorlayan ve değişimi amaçlayan bir iletişim davranışı biçimidir. (Morrison, 2014, s. 174). İşgörenlerin ses davranışları, bireylerin kaygıları ve iyileştirme önerileri hakkında konuşmayı tercih ettikleri zaman ortaya çıkar. Bu seçim, sesliliğin yönetim tarafından yapıcı olarak değerlendirileceği ve konuşulduğu için cezalandırılmayacağı değerlendirilmelerine dayanır (Avey vd., 2012, s. 23-24). İşgörenlerin örgütü veya birim işleyişini geliştirmek amacıyla işle ilgili konulardaki fikirlerini, önerilerini, kaygılarını veya görüşlerini iletmesi, isteğe bağlı davranış olarak tanımlanan işgören sesi, örgütsel refah, örgütsel öğrenme ve gelişim için değerlidir (Andiyasari vd., 2017, s. 2). İşgören sesliliğinin türleri örgüt yararına seslilik, savunma amaçlı seslilik, kabul edilmiş seslilik şeklinde sıralanmaktadır. Örgüt yararına seslilik, işgörenlerin düşünce, fikir ve önerilerini iş birliği içerisinde kendi menfaatlerini ön plana almadan tamamen örgüt yararına olacak şekilde dile getirmesidir. (Ayyıldız, 2018, s. 13). İşgörenin üstlerinden korkmasına bağlı olarak kendisini korumak amacıyla ses verme davranışında bulunması savunma amaçlı seslilik şeklinde açıklanmaktadır (Bulut, 2016, s. 32). Kabul edilmiş seslilik bireyin itaat etme hissine bağlı olarak işi ile ilgili düşünce, bilgi ve görüşlerinin maksatlı olarak dile getirilmesini ifade etmektedir (Çiçek, 2016, s. 128). İşgören sesliliğinin sonuçları olarak iş tatmininin artması, örgütsel bağlılığın artması, personel devir oranlarında düşme yaşanması, verimlilik ve müşteri memnuniyetinin artması, iş süreçlerinin iyileşmesi sıralanabilir (Özel, 2018, s. 48). Fikirlerine değer verildiğini hisseden çalışanın örgütsel aidiyet, örgütsel adanma ve örgütsel vatandaşlık gibi davranışlarında artışlar yaşanabilecektir (Ayyıldız, 2018, s. 22). İşgören sesliliği bunlarla birlikte inovasyon, grupsal öğrenme, krizlerin önlenmesi, iyileşmiş iş süreçleri gibi olumlu örgütsel sonuçlara neden olmaktadır (Şener vd., 2018, s. 168). Ayrıca, çalışanların kontrol duygularını geliştirmek, stresi azaltmak ve memnuniyeti artırmak gibi etkileri de bulunmaktadır (Andiyasari vd., 2017, s. 2).

Motivasyon kavramı Fransızca ve İngilizce motive kelimesinden gelmektedir. Motive kavramının Türkçedeki karşılığı güdü, saik olarak belirlenmiştir. Motivasyon ise bir ya da daha fazla bireyi belli bir amaç doğrultusunda devamlı bir biçimde harekete geçirme için gerçekleştirilen çabaların tümü şeklinde ifade edilmektedir (Eren, 2015, s. 498). Motivasyon belli bir amaca ulaşma konusunda gösterilen gayrete ilişkin kararlılık, istikamet ve yoğunluktur (Robbins ve Judge, 2015, s. 204). İşgörenlerin motive edilmesi sürecinde kimin hangi motivasyon aracından daha çok etkilendiğinin bilinmesi gerekmektedir. Motivasyon araçları kullanıldıktan sonra bunların sonuçları izlenmez, denetlenmez ve eksik noktaları giderilmez ise motivasyon araçlarının kullanmanın hiçbir önemi kalmaz (İnfal ve Bodur, 2011, s. 78). Motivasyonu etkileyen araçlar konusunda evrensel olarak kabul edilmiş bazı araçlar olsa bile, her topluma her işletmeye her kişiye göre bir motivasyon aracı geliştirmek mümkün değildir. Bununla birlikte geçerliliği kabul görmüş

bir takım motivasyon araçları bulunmaktadır (Katı ve Düşükcan, 2017, s. 4). Motivasyonu etkileyen araçlar içsel ve dışsal motivasyon araçları olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Dündar vd., 2007, s. 109). Dışsal motivasyonda kişi ödül almak veya cezadan kaçınmak için davranış gösterirken içsel motivasyonda ise yaptığı işten doyum elde etmek için harekete geçmektedir (Akgündüz, 2013, s. 134). Dışsal motivasyon araçları çoğunlukla dış etkenlere ve örgütün politikalarına bağlı şekilde ortaya çıkmaktadır. Dışsal motivasyon araçları işgörenleri motive etmemekte fakat motive olması için gerekli şartları sağlamaktadır (Şenol, 2010, s. 87). Dışsal motivasyon araçları ücret artışı, primli ücret, kara katılma, ekonomik ödül değişkeni, eğitim ve yükselme, iletişim, psikolojik güvence, ekonomik güvenlik fiziksel koşulların iyileştirilmesi ve öneri sistemi şeklinde sıralanmaktadır. İçsel motivasyon bireyin yaptığı işten doyum alması ile ilgili bir durumdur. İçsel olarak motivasyon sağlayan birey, herhangi bir ödül ya da cezanın aracılığına ihtiyaç duymadan tamamen kendi özgür iradesiyle görevlerini yerine getirmektedir. İçsel motivasyon araçları tamamen işin içeriği ve doğası ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır (Aslan ve Doğan, 2020, s. 93). İçsel motivasyon araçları statü ve değer, yetki ve sorumluluk dengesi, kararlara katılma, takdir edilme, çalışmada bağımsızlık, amaç birliği, gelişme ve başarı, iş genişletme ve iş zenginleştirme, işin çekiciliği, sosyal katılma, çevreye uyum ve sosyal uğraşlar şeklinde sıralanabilir. Motivasyon araçları örgüt ve çalışan arasındaki ilişkinin yönlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Seçilen motivasyon aracının niteliği ve etkinliği bu noktada ön plana çıkmaktadır. Çalışanların motivasyonları onların ihtiyaç ve beklentileri yönünde artırılmaya çalışılmalıdır. Onların önemsemedikleri ya da daha az değer verdikleri konularda çok fazla zaman kaybedilmemelidir. Örgütler çalışanlarını daha yakından tanırsa ve onların istek ve beklentilerini dikkate alarak onlar için en uygun motivasyon aracını kullanırsa hem birey hem de örgüt açısından istenen sonuçlara ulaşmak mümkün hale gelebilir.

3. YÖNTEM

Bu araştırma için Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından E.56932 sayı ve 05.08.2020 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

3.1. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Psikolojik sahiplenmenin temelinde çalışanların aidiyet duygusu hissettikleri örgütlerini kendilerini rahat, güvende ve pozitif hissetmelerini sağlayan bir yer olarak görmeleri bulunmaktadır (Van Dyne ve Pierce, 2004). Birey- örgüt uyumunun aidiyet duygusuna katkıda bulunduğunu, örgüt içinde işgörenin kendi evindeymiş gibi hissetmesine yardımcı olduğunu ve bununda çalışanların psikolojik sahiplenme duygularını geliştirdiği savunulmaktadır (Pierce vd, 2001; Wagner vd., 2003). Han vd. (2013) tarafından yapılan bir çalışmada birey örgüt uyumu ve psikolojik sahiplenme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu çalışmada birey-örgüt uyumu ve psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkiye ilişkin varsayım Sosyal Mübadele Teorisine dayandırılabilir. Sosyal mübadele teorisine göre bireylerin ihtiyaçları özellikle sosyal ve duygusal ihtiyaçları örgütleri tarafından karşılandığında bireyler kendilerine değer verildiğini hissedip karşılığında onların da örgütlerini sahiplenecekleri ileri sürülmektedir.

İşgörenler örgüte karşı psikolojik sahiplenme hissettiklerinde, yaptıkları işin anlamlı ve önemli olduğunu hissederek örgütsel faaliyetlere aktif olarak katılabileceklerdir (Van Dyne ve Pierce, 2004). Psikolojik sahiplenme örgütsel rekabetin sürdürülmesinde önemli bir rol oynar çünkü psikolojik sahipliğe sahip işgörenler kendilerini örgütü savunmaktan sorumlu hissedebilirler (Bernstein, 1979). Bir şeye sahiplik duygusu hissetmek onunla özdeşleşmeyi harekete geçiren ve daha sonra ona karşı sorumluluk duygusu meydana getiren olumlu bir duygu oluşturur (Van Dyne ve Pierce, 2004; Pierce ve Rodgers, 2004). Andiyasari vd. (2017) çalışmalarında psikolojik sahipliğin işgören sesi ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı şekilde O'Driscoll, vd. (2006) örgütsel psikolojik sahiplenme ile işgören sesi arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Sahiplenme duygusuna sahip işgörenler kendilerini örgütün bir parçası gibi hissettikleri için fikir ve önerilerini açıkça ifade etmeye isteklidirler, örgütü korumak ve geliştirmek için daha fazla çaba sarf etmektedirler. Tüm bu bağlantılardan yola çıkarak psikolojik sahiplenmenin işgören sesliliğini pozitif yönde etkileyeceği hipotezini önermekteyiz.

İşgörenlerin seslilik ve sahiplenme davranışını gösterebilmesi için belirli bir motivasyona sahip olması gerekmektedir. Bu davranışlar örgütlerin gelişimi için oldukça önemli bir kaynak olmasına rağmen işgörenlerin isteğine bağlı olarak meydana gelmektedir. Bu sebeple bu davranışların kendiliğinden oluşması beklenmemeli, işgörenler bu konularda teşvik edilmelidir. Sosyal mübadele teorisine göre yardım kabul eden kişiler yardımlarına aktif olarak karşılık verirler. Sosyal mübadele ilişkisi karşılıklılık duygusu yaratır.

Sosyal mübadele teorisinin temelinde maliyetten daha fazla fayda sağlayan ilişkilerin, karşılıklı güven ve çekiciliği kalıcı hale getireceği yatmaktadır (Blau, 1964). Yukl'a (2009, s.211) göre, sosyal etkileşimin en temel biçimi, yalnızca maddi kazanımları (yani maaş, ikramiyeler) değil psikolojik faydaları (saygı, itibar, şefkat) da içeren bir iyilik alışverişidir. Örgütün kendilerini ödüllendireceğini veya fayda sağlayabileceğini düşünen çalışanlar psikolojik sahiplenme ve işgören sesliliği davranışlarını göstermeye ve örgütü savunmak için sorumluluk üstlenmeye gönüllü hale gelebilirler. Bu teorik bağlantılardan hareketle motivasyon araçları ile psikolojik sahiplenme ve işgören sesliliği arasında ilişkiler olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada Konya ilinde faaliyet gösteren banka çalışanlarının birey-örgüt uyumları, psikolojik sahiplenme düzeyleri, işgören seslilikleri ve motivasyon araçları arasında ilişki olup olmadığı sorusu araştırılmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında araştırmanın hipotezleri aşağıda şekilde belirlenmiştir.

H₁: Birey-örgüt uyumunun psikolojik sahiplenme üzerinde pozitif etkisi vardır.

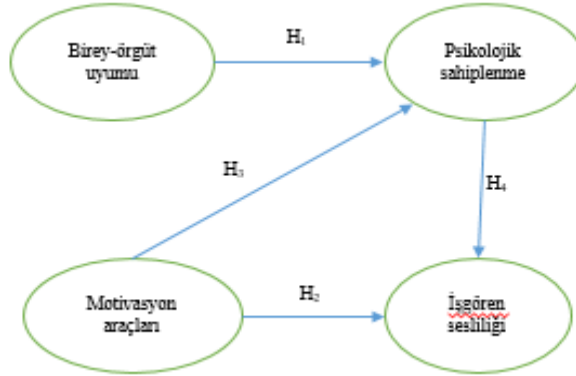
H₂: Motivasyon araçlarının işgören sesliliği üzerinde pozitif etkisi vardır.

H₃: Motivasyon araçlarının psikolojik sahiplenme üzerinde pozitif etkisi vardır

H₄: Psikolojik sahiplenmenin işgören sesliliği üzerinde pozitif etkisi vardır.

Belirlenen hipotezlere ilişkin kurulan model aşağıdaki şekildedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. Araştırmanın Önemi

Teknolojinin hızla geliştiği günümüz iş dünyasında sürdürülebilir rekabet avantajını sağlamanın yolu çalışana verilen değerlerin artmasıdır. Çalışanlar kendilerini değerli hissettikleri iş ortamlarında fikirlerini yönetici ve iş arkadaşlarıyla daha rahat paylaşabilecek ve böylece örgütün gelişmesine daha fazla katkı sağlayıp, değişimlere ayak uydurarak rekabet avantajı sağlanmış olacaktır. İşletmelerin başarılı olabilmesi için önemli unsurlardan biri birey örgüt uyumudur. Bireylerin örgütleri ile uyum içinde olmaları sonucu işgörenler örgütlerine daha fazla bağlılık hissi duyacak, kendilerini daha iyi hissettiklerinden dolayı daha verimli şekilde çalışabileceklerdir. Bu durum örgütlerin gelişimini olumlu yönde etkileyebilecek ve bağlılığı yüksek işgörenlerini daha fazla elde tutabilecektir. Örgütü ile uyumlu işgörenler örgütlerine daha çok bağlılık duyarak örgütlerini sahipleneceklerdir. İşgörenler kendilerini örgütün sahibiymiş gibi hissedecek, daha fazla sorumluluk duygusu taşıyacak, iş tatminleri ve motivasyonları artacaktır.

Psikolojik sahiplenme kavramı son yıllarda dış yazında oldukça önem kazanmış ve birçok araştırmaya konu olmaya başlamıştır. Türkiye’de ise psikolojik sahiplenme konusu ile ilgili yapılmış çalışmaların yok denecek kadar az oluşu bu olgunun yazına kazandırılarak bu alandaki araştırmaların zenginleşmesi açısından oldukça önemlidir. Gün geçtikçe işgörenlerin hem kendileri hem de örgüt için fikir ve önerilerini dile getirmelerinin önemi daha da artmaktadır. Daha önce gerçekleştirilmiş olan çalışmalarda genellikle “sessizlik” konusuna önem verildiği “seslilik” kavramında yazında önemli bir eksikliğin olduğu söylenebilir. Birey-örgüt uyumu, psikolojik sahiplenme, işgören sesliliği ve motivasyon araçları arasındaki ilişkileri ele alan daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın hem literatür hem de alan araştırması açısından gelecek çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.3. Araştırmanın Amaçları

Araştırmanın temel amacı; birey-örgüt uyumu, psikolojik sahiplenme, işgören sesliliği ve motivasyon araçları arasında bir ilişki olup olmadığının irdelenmesidir. Bu bağlamda birey örgüt uyumunun işgörenlerin psikolojik sahiplenme davranışları üzerinde etkili olup olmadığının tespit edilmesi, motivasyon araçlarının psikolojik sahiplenme davranışı ve işgören sesliliği üzerindeki etkisinin tespit edilmesi ve psikolojik sahiplenmenin işgören sesliliği üzerindeki etkisinin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

3.4. Veri Toplama Aracının Hazırlanması ve Ölçekler

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket yönteminden yararlanılmıştır. Anket formu daha önce güvenilirliği ve geçerliği ortaya konulmuş ölçeklerden yararlanarak oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan anket formu beş kısımdan oluşmaktadır. Formun ilk kısmında demografik bilgileri ortaya çıkarmaya yönelik sorular yer almaktadır. İkinci kısımda birey-örgüt uyumu, üçüncü kısımda psikolojik sahiplenme, dördüncü kısımda işgören sesliliği ve son olarak da beşinci kısımda motivasyon araçları ölçeğine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Birey-örgüt uyumunu ölçmek amacıyla Netemeyer vd. (1997) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek, Turunç ve Çelik (2012) tarafından Türkçeye uyarlanmış ve güvenilirliği (Cronbach Alpha değeri 0,81) test edilmiştir. Psikolojik sahiplenme düzeyini ölçmek amacıyla, Avey vd. (2009) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek Türkçeye Ekinci (2018) tarafından uyarlanmış ve güvenilirliği (Cronbach Alpha değeri 0,86) test edilmiştir. Ölçek toplamda 16 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek bölgecilik, öz yeterlilik, hesap verebilirlik ve ait olma duygusu ve öz kimlik boyutları olmak üzere 4 boyuttan oluşmaktadır. İşgören sesliliği düzeyini ölçmek için Van Dyne ve LePine (1998) tarafından geliştirilen, tek boyut ve altı ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin Çetin ve Çakmakçı (2012) tarafından Türkçeye uyarlanması yapılmıştır. Ölçeğin Çetin ve Çakmakçı (2012) tarafından yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında Cronbach Alpha değeri 0,87 olarak bulunmuştur. İşgörenlerin motivasyon araçları düzeyini ölçmek için Dünder vd. (2007) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek içsel motivasyon araçları ve dışsal motivasyon araçları olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Dünder vd. (2007) tarafından yapılan güvenilirlik analizinde içsel ve dışsal motivasyon araçlarının Cronbach Alfa değerleri sırasıyla 0,83 ve 0,84 olarak hesaplanmıştır. Kullanılan ölçeklerde 5'li Likert tipi ölçekten yararlanılmıştır. "1" = "Kesinlikle katılmıyorum", "2"= "Katılmıyorum", "3"= "Ne katılıyorum ne katılmıyorum", "4"= "Katılıyorum", "5"= "Kesinlikle katılıyorum" şeklinde kodlanmıştır.

3.5. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Konya ilinde faaliyette bulunan banka çalışanları oluşturmaktadır. Çalışmada örneklem büyüklüğü belirlenirken Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından hazırlanan tablodan yararlanılmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan evrenin 5000 kişi olması halinde %95 güven düzeyinde 0,05 hata payı ile örneklem sayısını 357 olarak hesaplamıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s. 50). Türkiye Bankalar Birliğinden alınan verilere göre 2018 yılı itibari ile Konya ilinde faaliyette bulunan bankalarda 2559 kişi görev yapmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda kolayda örnekleme yöntemi ile 401 kişiye anketimiz uygulanmıştır. Uygulanan anketlerden eksik ve yetersiz olanlar değerlendirilmemiştir. Toplamda 371 anket üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 25.0 ve AMOS 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliğini test etmek amacıyla "Güvenilirlik Analizi" ve yapısal geçerliği test etmek için "Açıklayıcı Faktör analizi" yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen faktörlerin doğrulanması amacıyla AMOS programı kullanılarak "Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)" yapılmıştır. Oluşturulan hipotezlerin test edilmesi için yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılmıştır.

Kullanılan verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Kullanılan verilerin normal dağılım göstermesi çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,96$ arasında olmasına bağlıdır. Araştırma değişkenlerinin basıklık ve çarpıklık değerlerine bakıldığında psikolojik sahiplenme (1,64-0,27) ve iş gören sesliliğinin (1,65-1,92) normal dağılım gösterdiği, birey-örgüt uyumu (8,00-2,43) ve motivasyon araçları (5,66-0,92) ölçeklerinin ise normal dağılım göstermediği görülmektedir.

4.1. Demografik Özellikler

Araştırmaya katılan çalışanlara ilişkin demografik bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo1. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	87	23,5
	Erkek	284	76,5
Yaş	18-29	104	28
	30-39	196	52,8
	40-49	60	16,2
	50-65	11	3
Medeni Durum	Evli	218	58,8
	Bekar	153	41,2
Eğitim Durumu	Lise	3	0,8
	Ön lisans	7	1,9
	Lisans	255	68,7
	Lisans üstü	106	28,5
Aylık Gelir	2001-3000	16	4,3
	3001-4000	59	15,9
	4001-5000	47	12,7
	5001 TL ve üzeri	249	67,1
Bankada Çalışma Süresi	1 yıldan az	39	10,5
	1-3 yıl	69	18,6
	4-6 yıl	65	17,5
	7-9 yıl	87	23,5
	10 yıl ve üzeri	111	29,9
Departmanınız	Ticari Pazarlama	137	36,9
	Bireysel Pazarlama	62	16,7
	Operasyon	75	20,2
	Diğer	97	26,2
Bankadaki Konumunuz	Yönetmen	123	33,2
	Yönetmen yardımcısı	75	20,2
	Şube müdürü	50	13,5
	Servis yetkilisi	33	8,9
	Memur	25	6,7
	Diğer	65	17,5
Çalıştığınız Bankanın Türü	Özel Sermayeli Mevduat Bankası	160	43,1
	Kamusal Sermayeli Mevduat Bankası	73	19,7
	Katılım Bankası	138	37,2
Toplam		371	100

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları tabloda verilmiştir. Katılımcıların %77'sinin erkek, %24'ünün kadın olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların yaşlarına göre dağılımları incelendiğinde, katılımcıların %53'ünün 30-39 yaş aralığında arasında olduğu

tespit edilmiştir. Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları incelendiğinde katılımcıların %59'u evli ve %41'inin bekar olduğu görülmektedir. Eğitim durumlarına göre dağılımları incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%69) lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların aylık gelirine göre dağılımları incelendiğinde katılımcıların %67'sinin 5001 TL üzerinde gelire sahip olduğu sadece %4,3'ünün 2001-3000 TL aralığında gelirinin olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çalıştığı bankanın türüne göre dağılımları incelendiğinde, katılımcıların %43,1'inin özel sermayeli mevduat bankası, %37,2'sinin katılım bankası ve %19,7'sinin kamusal sermayeli mevduat bankası çalışanı oldukları tespit edilmiştir.

4.2. Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizleri

Araştırma verileri değerlendirilmeye başlamadan önce araştırmanın bu bölümünde veri toplama araçlarına ilişkin geçerlilik ve güvenirlilikler araştırılmıştır.

Tablo 2. Ölçeklerin Güvenirlilik Katsayıları

Ölçek	Cronbach's Alfa Katsayısı
Birey Örgüt Uyumu Ölçeği	0,93
Psikolojik Sahiplenme Ölçeği	0,79
Bölgecilik alt boyutu	0,79
Öz yeterlilik alt boyutu	0,82
Hesap verebilirlik alt boyutu	0,72
Ait olma duygusu ve öz kimlik alt boyutu	0,93
İş Gören Sessliliği Ölçeği	0,89
Motivasyon Araçları Ölçeği	0,93
İçsel motivasyon alt boyutu	0,92
Dışsal motivasyon alt boyutu	0,87

Birey-örgüt uyumu ölçeğinin güvenirliliği değerlendirildiğinde, ölçeğin bütünü için Cronbach Alfa değeri 0,93 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre ölçek yüksek derecede güvenilirliğe sahiptir. Psikolojik sahiplenme ölçeğinin ve alt boyutlarının güvenirlilikleri ayrı ayrı değerlendirildiğinde ölçeğin tamamı için 0,79 olarak hesaplanmıştır. Bu değere göre psikolojik sahiplenme ölçeğinin oldukça güvenilir olduğu ifade edilebilir. İşgören sessliliği ölçeğinin güvenirliliği değerlendirildiğinde Cronbach Alfa değeri 0,89 olarak bulunmuş ve yüksek derecede güvenilirliğe sahip olduğu ortaya konulmuştur. Motivasyon araçları ölçeğinin geneli için Cronbach Alfa değeri 0,93 olarak bulunmuştur. Bu değerlere göre motivasyon araçları ölçeğinin yüksek derecede güvenilir olduğu ortaya konulmuştur.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenirliliklerini test etmek amacıyla bazı analizler gerçekleştirilmiştir. Öncelikle ölçeklerin yeterliliklerini ölçmek amacıyla Kaiser-Meyer Olkin ve Bartlett Küresellik Test istatistikleri uygulanmıştır. Birey-örgüt uyumu ölçeğinin KMO değerinin 0,79 olduğu tespit edilmiştir. Bu değere göre, örneklem yeterliliğinin faktör analizi yapmak için "yeterli" olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bartlett Küresellik testi sonuçlarına bakıldığında, elde edilen ki kare değerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2(6) = 1199,103$; $p < 0,05$). Açıklayıcı faktör analizi sonucuna göre, birey-örgüt uyumu ölçeğinde maddeler tek bir boyut altında toplanmıştır. Varyansın açıklanan yüzdesi %81,9 olarak bulunmuştur. Tüm faktör yüklerinin 0,50 üzeri olduğu görülmektedir. Birey-örgüt uyumu ölçeğine uygulanan doğrulayıcı faktör analizine göre ölçeğin yapısal denklem model sonucu $p = 0,000$ düzeyinde anlamlı olduğu, ölçeği oluşturan 4 madde tek boyutlu ölçek yapısıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Değişkenler arası korelasyonlar incelendiğinde maddelerin faktör yükleri 0,40'ın üzerinde ve tüm korelasyon ilişkileri anlamlıdır. Birey-örgüt uyumu ölçeği uyum iyiliği değerleri, χ^2/df : 3,004; RMSEA: 0,074; GFI: 0,996; AGFI: 0,960; CFI: 0,998; NFI: 0,998'dir. Bu değerlere göre birey-örgüt uyumu ölçeği uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisindedir. Kabul edilebilir uyum iyiliği ölçütleri; χ^2/df : $3 \leq \chi^2/df \leq 5$, GFI: $\geq 0,80$, CFI: $0,80 \leq CFI \leq 0,90$, AGFI: $0,80 \leq AGFI \leq 0,95$, RMSEA: $0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$ şeklinde belirtilmiştir (Meydan ve Şeşen, 2015, s.37; Simon vd., 2010, s.234-243; Dehon vd. 2005, s.799-810; Shevlin vd., 2000, s.181-185).

Psikolojik sahiplenme ölçeği KMO değeri 0,86 olarak hesaplanmış ve örneklem yeterliliğinin faktör analizi için “yeterli” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bartlett Küresellik testi sonuçlarına bakıldığında, elde edilen ki kare değerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2(120) = 3310,192$; $p < 0.05$). Psikolojik sahiplenme ölçeğinin faktör yapısını belirlemek amacı ile yapılan açıklayıcı faktör analizine göre, ölçeğin maddeleri 4 boyut altında toplanmıştır. Bu faktörler toplam açıklanan varyansın %70,31’ini oluşturmaktadır. Ayrıca tüm faktör yüklerinin 0,50 üzeri olduğu görülmektedir. Psikolojik sahiplenme ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizine göre ölçeğin yapısal denklem model sonucu $p=0,000$ düzeyinde anlamlıdır. Değişkenler arası korelasyonlar incelendiğinde maddelerin faktör yüklerini 0,40’ın üzerinde ve tüm korelasyon ilişkileri anlamlıdır. Psikolojik sahiplenme ölçeği uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde (χ^2/df : 2,289; RMSEA: 0,059; GFI: 0,930; AGFI: 0,902; CFI: 0,961; NFI: 0,934).

İşgören sesliliği ölçeği KMO değeri 0,85 ve Bartlett Küresellik testi sonuçlarına ki kare değerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2(15) = 1268,040$; $p < 0.05$). Açıklayıcı faktör analizi sonucuna göre, işgören sesliliği ölçeğinde maddeler tek bir boyut altında toplanmıştır. Varyansın açıklanan yüzdesi %64,9 olarak bulunmuştur. Ayrıca tüm faktör yüklerinin 0,50 üzeri olduğu görülmektedir. İşgören sesliliği ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizine göre ölçeğin yapısal denklem model sonucu $p=0,000$ düzeyinde anlamlı olduğu, ölçeği oluşturan 6 maddenin tek faktörlü ölçek yapısıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Değişkenler arası korelasyonlar incelendiğinde maddelerin faktör yüklerinin 0,40’ın üzerinde olduğu ve tüm korelasyon ilişkilerinin anlamlı olduğu görülmektedir. İşgören sesliliği ölçeği uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde (χ^2/df : 1,852; RMSEA: 0,048; GFI: 0,966; AGFI: 0,911; CFI: 0,971; NFI: 0,941).

Motivasyon araçları ölçeği KMO değeri 0,93 ve Bartlett Küresellik testi ki kare değerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\chi^2(190) = 4431,936$; $p < 0.05$). Motivasyon araçları ölçeğinin faktör desenini ortaya koymak amacıyla yapılan açıklayıcı faktör analizinde, maddeler 2 boyut altında toplanmıştır. 16,17,18 ve 21. maddeler binişiklikten (ortak faktör yüklenmesi) dolayı ölçekten çıkarılmıştır. Elde edilen iki boyuta ait faktörler toplam varyansın %55,41’ini açıklamaktadır. Ayrıca tüm faktör yüklerinin 0,50 üzeri olduğu görülmektedir. Motivasyon araçları ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizine göre ölçeğin yapısal denklem model sonucu $p=0,000$ düzeyinde anlamlı olduğu, ölçeği oluşturan 20 maddenin 2 boyutlu ölçek yapısıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Değişkenler arası korelasyonlar incelendiğinde maddelerin faktör yüklerinin 0,40’ın üzerinde olduğu ve tüm korelasyon ilişkilerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Motivasyon araçları ölçeği uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde (χ^2/df : 2,419; RMSEA: 0,062; GFI: 0,920; AGFI: 0,897; CFI: 0,874; NFI: 0,805).

4.3. Yapısal Eşitlik Modeli

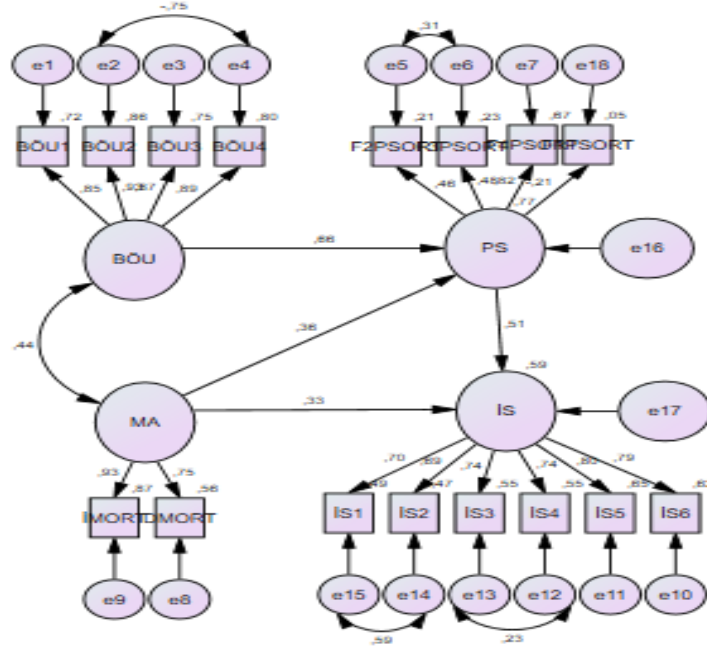
Araştırmanın hipotezlerinin test edilmesinde yapısal eşitlik analizinden yararlanılmıştır. Yapısal eşitlik analizi özellikle son yıllarda bilimsel çalışmalarda sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.

Tablo 3. Araştırma Modelinin Uyum İyiliği İndeksleri Sonuçları

Uyum Ölçüleri	Yapısal Model Değerleri	Tavsiye Edilen Değerler
χ^2/df	3,383	≤ 5
GFI	0,903	$\geq 0,80$
AGFI	0,861	$\geq 0,80$
CFI	0,938	$\geq 0,80$
NFI	0,915	$\geq 0,80$
RMSEA	0,080	$\leq 0,08$
χ^2 : 3,004, df: 1, p:0,000		

Yukarıda yer alan tabloda görüldüğü üzere χ^2/df , GFI, CFI, AGFI, NFI ve RMSEA değerleri kabul edilebilir uyum sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bu sonuçlar kavramsal modelin veri ile uyum içerisinde olduğunu ve modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Şekil 2. Kavramsal Modele İlişkin Yapısal Eşitlik Analizi Sonuçları

Elde edilen analiz sonuçları Şekil 2’ de gösterilmektedir. Modelde uyumu azaltan değerler belirlenerek, hata değerleri arasında kovaryansı yüksek olanlar için yeni kovaryanslar oluşturulmuştur. Yenilenen uyum indisi hesaplamalarında uyum indisleri için kabul edilen değerler tablo 3’de görülmektedir.

Tablo 4. Araştırma Modeli Bağlamında Hipotez Sonuçları

Hipotezler		Std. Tahmin (β)	Std. Hata	t		Sonuç
1	Birey-örgüt uyumunun psikolojik sahiplenme üzerinde pozitif etkisi vardır.	0,660	0,028	7,571	***	Kabul
2	Motivasyon araçlarının işgören sesliliği üzerinde pozitif etkisi vardır.	0,327	0,097	4,712	***	Kabul
3	Motivasyon araçlarının psikolojik sahiplenme üzerinde pozitif etkisi vardır	0,357	0,052	5,442	***	Kabul
4	Psikolojik sahiplenmenin işgören sesliliği üzerinde pozitif etkisi vardır.	0,514	0,158	5,714	***	Kabul

Birey-örgüt uyumu ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan yol analizi ile standart β katsayısı 0,660 olarak hesaplanmıştır. Bulunan değer ($p < 0,005$) istatistiki açıdan anlamlıdır. Bu nedenle birey-örgüt uyumunun psikolojik sahiplenme üzerinde pozitif etkisinin olduğunu belirten H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular Han vd. (2013) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile uyumludur. Han vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada birey-örgüt uyumu ve psikolojik sahiplenme arasında pozitif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Yapılan bu çalışmada da birey-örgüt uyumunun psikolojik sahiplenme üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Motivasyon araçlarının işgören sesliliği üzerindeki etkisinin konu alındığı H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Standart β katsayısı 0,327 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç istatistiksel açıdan da anlamlıdır ($p < 0,005$). H_3 hipotezi motivasyon araçlarının psikolojik sahiplenme üzerindeki etkisi üzerine kurgulanmıştır. Yapılan analizlerde standart β katsayısı 0,357 olarak hesaplanmıştır. ($p < 0,005$) olması

nedeniyle bulunan değer istatistiki açıdan anlamlıdır. Bu sonuca göre motivasyon araçlarının psikolojik sahiplenme üzerinde etkisinin varlığını ifade eden H_3 hipotezi de kabul edilmiştir.

Psikolojik sahiplenmenin iřęren sesliliği üzerindeki etkisinin varlığını belirten H_4 hipotezi de yapılan analiz sonucu bulunan standart β katsayısının 0,514 olması ve bu değerin istatistiki açıdan anlamlı ($p<0,005$) olması nedeniyle kabul edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar ile Andiyasari vd. (2017) tarafından daha önce yapılan çalışmanın sonuçları ile uyumlu olduğu görülmektedir. Andiyasari vd. (2017), psikolojik sahiplenmenin iřęren sesliliği üzerindeki etkisini incelemişler ve psikolojik sahiplenmenin iřęren sesliliği üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı şekilde bu çalışmada da, psikolojik sahiplenmenin iřęren sesliliği üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur.

5. SONUÇ VE TARTIşMA

Günümüz rekabet şartlarında işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri nitelikli insan kaynaklarına sahip olmalarına bağlıdır. Nitelikli insan kaynağına sahip olmak daha işe alım aşamasında başlayıp işletme içi faaliyetler ile devam eden bir süreç olarak düşünülmelidir. İşletmeler birbirinden oldukça farklı beceri, nitelik, değer ve kültüre sahip iřęrenlerden oluşmaktadır. Burada önemli olan nokta daha işe alım aşamasında örgüt ile uyumlu çalışabilecek nitelikteki personellerin tercih edilmesine dikkat etmektir. İşletme ile ilgili tüm faaliyetlerde iřęörenlerin kendini işletmenin bir parçası olarak hissetmeleri sağlanmalıdır. İřęrenlerin istek, beklenti, öneri ve şikayetleri dikkate alınmalıdır. Onların performanslarının ve motivasyonlarının artmasını sağlayıcı çalışmalarda bulunmalıdır.

Çalışanlar kendi yeteneklerini en iyi şekilde gösterebilecekleri örgütlerde çalışmak isterler. Çalışanın nasıl bir örgütte çalışacağına karar vermesinde en etkili faktörlerden birisi birey-örgüt uyumudur. Birey-rgt uyumu çalışanın değer, yetenek, kültür ve beklentileri ile örgütün değer, kültür ve beklentilerinin uyumlu olması durumudur. Bireyin çalıştığı örgüt ile uyum derecesi örgütsel ıktıları etkilemektedir. Birey-rgt uyumunun yüksek olduğu durumlarda performans, bağlılık, iş tatmininde artış görülürken işten ayrılma niyeti, devamsızlık gibi durumlarda azalmalar yaşanmaktadır. Örgütlerin insan kaynaklarını verimli kullanabilmesi için dikkat etmesi gereken kavramlar arasında psikolojik sahiplenme ve iřęren sesliliği de bulunmaktadır. Psikolojik sahiplenme hiçbir finansal ve yasal sahipliği olmamasına rağmen bireyin rgt kendisine ait gibi hissetmesidir. rgtne karşı psikolojik sahiplenme hisseden çalışanlar kendilerini örgütte kendi evlerinde gibi hissetmekte ve yaptığı tüm faaliyetleri daha fazla benimseyerek yerine getirmektedir. İřęren sesliliği çalışanların örgüt hakkındaki düşünce ve önerilerini kendi istekleri ile ifade etmeleridir. Bu düşünceler eleştirmekten çok yapıcı nitelik taşımaktadır. İřęren sesliliği örgütler tarafından ne kadar çok dikkate alınırsa çalışanların o derece örgüte olan bağlılıkları ve örgütün amaçlarını benimseme düzeyleri artar. İřęrenlerin başarısını etkileyen bir diğer kavram ise motivasyon kavramıdır. Motivasyon bireyi belli bir yönde davranmaya sevk eden içsel bir harekettir. Kendilerini motive olmuş hisseden bireylerin tatmin düzeyleri artarak işlerini yapmak için daha fazla çaba harcayacaklardır.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda çalışmanın ana amaı birey-örgüt uyumu, psikolojik sahiplenme, iřęren sesliliği ve motivasyon araçları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için insan faktörünün ön planda olduğu bankacılık sektörü tercih edilmiştir.

Araştırmanın hipotezlerinin test edilmesinde yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır. İlk hipotezimizi test etmek için yapılan yapısal eşitlik modeli sonucunda birey örgüt uyumunun psikolojik sahiplenme üzerinde istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Çalışmada elde edilen bulgular Han vd. (2013) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile uyumludur. Han vd. (2013) tarafından yapılan çalışmada birey-örgüt uyumu ve psikolojik sahiplenme arasında pozitif yönlü ilişkiler bulunmuştur. İkinci hipotezimizi test etmek için yapılan yapısal eşitlik modeli sonucunda motivasyon aracının iş gören sesliliği üzerinde istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir ($p<0.05$). nc hipotezimizi test etmek için oluşturulan yapısal eşitlik modeli sonucunda motivasyon araçlarının psikolojik sahiplenme üzerinde istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Son hipotez olan dördüncü hipotezi test etmek için yapılan yapısal eşitlik modeli sonucunda psikolojik sahiplenmenin iş gören sesliliği üzerinde istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Çalışmada elde edilen sonuçlar ile Andiyasari vd. (2017) tarafından daha önce yapılan çalışmanın sonuçları ile uyumlu olduğu görülmektedir. Andiyasari vd. (2017), psikolojik sahiplenmenin iřęren sesliliği üzerindeki etkisini incelemişler ve psikolojik sahiplenmenin iřęren sesliliği üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

Hipotez testlerimizin sonuçlarına göre birey-örgüt uyumunun sağlandığı bir işletmede çalışanların psikolojik sahiplenme düzeylerinin de aynı yönde artacağı söylenebilir. Birey örgütü ile uyum içerisinde olduğu zaman örgütünü daha fazla sahiplenecektir. Motivasyon araçlarındaki artışlar işgören sesliliği ve psikolojik sahiplenme düzeyini aynı yönde artırmaktadır. Motivasyona etki eden imkanların artması ile bireyin fikirlerini açıklıkla ortaya koyabilmesi ve işletmeyi kendi işletmesi gibi görmesi davranışlarında artışlar yaşanacağı ifade edilebilir. Son hipotezimiz de ise psikolojik sahiplenme düzeyinde meydana gelen artışların işgören sesliliğini artıracığı ortaya konulmuştur. Çalışanın kurumu kendine ait gibi hissederek sahiplenmesi sonucunda kurumu için daha çok çabalayacak ve daha fazla yeni fikir ve önerilerde bulunacaktır.

Birey-örgüt uyumu, psikolojik sahiplenme, işgören sesliliği ve motivasyon araçları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada yapılan kavramsal incelemeler ve ampirik çalışmalar neticesinde elde edilen sonuçlara göre işletme yöneticilerine bir takım önerilerde bulunulabilir. Örgütlerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve başarılı olabilmeleri nitelikli insan kaynağına bağlıdır. Bu sebeple yöneticiler çalışanlarına değer vermeli, onların yaptıkları işten zevk almalarını sağlamalıdır. Kendi yeteneklerine uygun işlerde çalıştırmalı ve onların değerlerine, kültürüne saygı göstermelidir. Daha işe alım aşamasında örgüt kültürü ile uyumlu kişileri istihdam etmeli birey-örgüt uyumunun sağlanması için gereğini yapmalıdır. İşgörenlerini sürekli eğitime tabi tutarak onların kendilerini yeterli hissetmelerini sağlamalıdır. Örgütler çalışanlarının fikirlerinden yararlanarak zayıf yönlerini geliştirmeye çalışmalıdır. Bunun içinde işgörenlerinin yenilikçi fikirlerini, önerilerini rahatça söyleyebilecekleri ortamları oluşturmalıdırlar. İşgörenlerin istek ve şikayetlerini değerlendirmeli onların seslerine kulak vermelidir. Böylece onların işletmelerini daha fazla benimseyerek sahiplenmeleri sağlanabilir. İşgörenler örgütleri ile uyum içinde olduklarını hissedip, çalıştıkları örgütü sahiplenirlerse örgütleri için daha fazla faydalı olmaya çalışacaklardır. Ayrıca örgütler işgörenleri motive edici araçları iyi bir şekilde analiz ederek ona göre faaliyetlerde bulunup motivasyon ve performanslarında artışlar yaşanabilir. Bunun sonucunda bireysel performansla birlikte örgütsel performansta da artışlar yaşanabilecektir.

Araştırma kapsamında yalnızca Konya ili merkez ilçelerinde uygulama gerçekleştirilmiştir. Daha sonra yapılacak araştırmalarda örneklem olarak farklı şehirler tercih edilebilir. Ayrıca daha genellenebilir sonuçlar elde etmek için tüm ülkeyi kapsayan bir araştırma yapılabilir. Yapılan çalışma bankacılık sektörü çalışanları üzerine gerçekleştirilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalar farklı sektörlerde faaliyette bulunan işgörenler üzerinde gerçekleştirilebilir. Hatta aynı anda bir kaç farklı sektörde yapılarak sektörler arası karşılaştırmalar yapmak da mümkün olabilir. Ayrıca araştırma kapsamındaki değişkenler ile farklı değişkenler arasındaki ilişkiler de test edilebilir.

Bu araştırma için Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından E.56932 sayı ve 05.08.2020 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmanın ilk yazarı, araştırmayı gerçekleştirmiş; ikinci yazarı, birinci yazarın danışmanı olarak makalede kendine yer bulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akçin, K. (2018). *Çalışanların örgütsel destek algısı ve psikolojik sahiplenmelerinin, sessizlik davranışlarına ve görev performansına etkisi: eğitim sektöründe bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Akgündüz, Y. (2013). Çalışanların yaratıcılığına motivasyon araçlarının etkisi: Kuşadası'ndaki beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 131-148.
- Andiyasari, A., Matindas, R. W., ve Riantoputra, C. D. (2017). Voice behavior: The role of perceived support and psychological ownership. *The South East Asian Journal of Management*, 11(1), 1-24.
- Aslan, M., ve Doğan, S. (2020). Dışsal motivasyon, içsel motivasyon ve performans etkileşimine kuramsal bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(26), 291-301.
- Avey, J. B., Avolio, B. J., Crossley, C. D., ve Luthans, F. (2009). Psychological ownership: Theoretical extensions, measurement and relation to work outcomes. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 30(2), 173-191.
- Avey, J. B., Wernsing, T. S., ve Palanski, M. E. (2012). Exploring the process of ethical leadership: The mediating role of employee voice and psychological ownership. *Journal of Business Ethics*, 107(1), 21-34.
- Ayyıldız, F. N. (2018). *Çalışan sesinin, örgüte bağlılığa ve çalışan mutluluğuna etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi.
- Bernstein, P. (1979). *Workplace democratization: Its internal dynamics*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Besen, E. (2017). *Birey-örgüt uyumu ve yöneticiye duyulan güven ile lider-üye etkileşimi bağlamında bursa'da otomotiv sektörü çalışanları üzerinde bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange And Power In Social Life*. New York, NY: Wiley.
- Bulut, H. (2016). *Liderlik tarzlarının çalışan sesliliğine etkisi: Kamuda bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Kara Harp Okulu.
- Bulut, H. ve Meydan, C. H. (2018). Liderlik tarzlarının çalışanların ses verme davranışına etkisi: Kamuda bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(1), 223-244.
- Chatman, J. A. (1989). Improving interactional organizational research: A model of person organization fit. *Academy of Management Review*, 14(3), 333-349.
- Çiçek, B. (2016). *Değer merkezli liderliğin etik iklim ve çalışan sesi üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi.
- Dehon, C., Weems, C. F., Stickle T. R., Costa N. M. ve Berman L B. (2005). A cross-sectional evaluation of the factorial invariance of anxiety sensitivity in adolescents and young adults. *Behaviour Research and Therapy*, 43(6), 799-810.
- Dündar, S., Özutku, H. ve Taşpınar, F. (2007). İçsel ve dışsal motivasyon araçlarının işgörenlerin motivasyonu üzerindeki etkisi: Ampirik bir inceleme. *Gazi Üniversitesi Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 105-119.
- Eren, E. (2015). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi* (15. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Han, T.S., Chiang, H. H. ve Chiang, C. L. (2013). *The investigation of the relation between person-organization fit, person-job fit, psychological ownership, and contextual performance: A longitudinal approach*. Proceedings of International Conference on Information and Social Science

- (ISS) ve International Symposium on Marketing, Logistics, and Business (MLB) (274-299), Nagoya, Japan.
- İnfal, S. ve Bodur, S. (2011). Hemşirelerin önem verdikleri motivasyon araçları. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 19(2), 77-82.
- Katı, M. ve Düşükcan, M. (2017). Performansla ilişkili motivasyon araçlarının kişisel özelliklere göre farklılığını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Social Sciences (NWSASOS)*, 12(1), 1-24.
- Kılıç C. K. ve Yener D. (2015). Birey-örgüt ve birey-iş uyumunun çalışanların iş tutumlarına etkisi: Adana ilinde bankacılık sektöründe çalışanlar üzerine bir araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 161-174.
- Koca, B. (2013). *Birey - Örgüt Uyumunun İş Tatminine Etkisi: Kuşadası'ndaki 4 Ve 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kristof, A. L. (1996). Person organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurement, and implications. *Personnel Psychology*, 49(1), 1-49.
- Kurtpınar, M. (2011). *Birey-örgüt uyumunun bireysel performans üzerindeki etkisinde kişilik özellikleri ve işe adanmışlığın rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Küçükodacı, Z. B. (2014). *Birey-örgüt uyumu, örgütsel adalet algısı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- LePine, J. A., ve Van Dyne, L. (1998). Predicting voice behavior in work groups. *Journal Of Applied Psychology*, 83(6), 853-868.
- McIntyre, N., Srivastava, A., ve Fuller, J. A. (2009). The relationship of locus of control and motives with psychological ownership in organizations. *Journal of Managerial Issues*, 21(3), 383-401.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS Uygulamaları* (2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Morrison, E. W. (2014). Employee voice and silence. *Annual Review of Organizational Psychology & Organizational Behavior*, 1(1), 173-197.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S., McKee, D. O., ve McMurrian, R. (1997). An investigation into the antecedents of organizational citizenship behaviors in a personal selling context. *Journal of Marketing*, 61(3), 85-98.
- O'Driscoll, M.P., Pierce, J.L., ve Coghlan, A. (2006). The psychology of ownership: Work environment structure, organizational commitment, and citizenship behaviors. *Group and Organization Management*, 31. 388-416.
- Olckers, C., ve Plessis, Y. D. (2012). Psychological ownership: A managerial construct for talent retention and organisational effectiveness. *African Journal of Business Management*, 6(7). 2585-2596.
- Özel, A. (2018). *Yetenekleri elde tutma uygulamaları ve çalışan sesliliğinin çalışanların iş tutumları üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Özkan, O. S. (2018). *Psikolojik sermayenin bireysel performans üzerindeki etkisinde birey-örgüt uyumunun aracılık rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Türk Hava Kurumu Üniversitesi.
- Pierce, J. L., Kostova, T., ve Dirks, K. T. (2001). Toward a theory of psychological ownership in organizations. *Academy Of Management Review*, 26(2), 298-310.

- Pierce, J.L. ve Rodgers, L. (2004).The psychology of ownership and worker-owner productivity. *Group and Organization Management*, 29, 588-613.
- Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2015). *Örgütsel davranış*. İnci Erdem (Çev.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Shevlin, M., Bailey, F. & Adamson, G. (2000). Examining the factor structure and sources of differential functioning of the Eysenck Personality Questionnaire Revised-Abbreviated. *Personality and Individual Differences*, 181-185.
- Shouse, R. L. (2017). *Examining the influence of perceptions of a supervisor's leadership style on levels of psychological ownership among entry level professionals*. Doctoral Dissertation, Bowling Green State University.
- Simon, D., Kriston, L., Loh, A., Spies, C., Scheibler, F., Wills, C. ve Härter, M. (2010). Confirmatory factor analysis and recommendations for improvement of the Autonomy-Preference-Index (API). *Health expectations*, 13(3), 234-243.
- Şener, E., Çetinkaya, F. F., Yüksel, A. N. ve Akkoca, Y. (2018). Pozitif ses çıkartma davranışının öncülü olarak iletişim doyumu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 165-175.
- Şenol, F. (2010). *Motivasyon araçlarının algılanmasında iş güvencesinin etkisi: otel işletmelerinde bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2012). İş tatmini-kişi-örgüt uyumu ve amire güven-kişi örgüt uyumu ilişkisinde dağıtım adaletinin düzenleyici rolü. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2), 57-78.
- Uçar, Z. (2017). Psikolojik sahiplenme: Örgütsel alana ilişkin bir model önerisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 167-200.
- Van Dyne, L. ve Pierce, J. L. (2004). Psychological ownership and feelings of possession: Three field studies predicting employee attitudes and organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 25(4), 439-459.
- Vandewalle, D., Van Dyne, L., ve Kostova, T. (1995). Psychological ownership: An empirical examination of its consequences. *Group ve Organization Management*, 20(2), 210-226.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yukl, G. (2009). *Leadership in organizations* (Seventh Edition). New York: Pearson.
- Wagner, S. H., Parker, C. P., ve Christiansen, N. D. (2003). Employees that think and act like owners: Effects of ownership beliefs and behaviors on organizational effectiveness. *Personnel Psychology*, 56(4), 847-871.

AŞIRI İFA GÜÇLÜĞÜ HÜKMÜNÜN TİCARİ İŞ VE BASİRETİLİ İŞ ADAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE HARDSHIP PROVISION IN TERMS OF BUSINESS TRANSACTION AND PRUDENT BUSINESSMAN

Nazım AKSOY¹

Öz

Ticaret hukukunun genel hükümlerinden biri olarak nitelendirilen husus, tacirin ticaretine ait faaliyetlerinde basiretli bir iş adamı gibi davranma yükümlülüğüdür. Ticari hayatın özel hükümlerinden biri olarak nitelendirilen diğer bir husus ise ticari iş karinesidir. Bu karine gereği asıl olan tacirin işlerinin ticari sayılmasıdır. Ancak gerçek kişi olan tacir tarafından, işlemin yapıldığı sırada bunun ticari işletmesiyle ilgili olmadığını karşı tarafa açıkça bildirildiği veya işin ticari sayılmasına durum elverişli olmadığında bu karinenin geçerli olmayacağı görülmektedir. Türk Borçlar Kanunu'nda yer alan aşırı ifa güçlüğü hükmü tacirler için, ticari iş karinesi ve basiretlilik yükümlülüğü açısından ne gibi sonuçlar doğurabilecektir? Bu bağlamda, özellikle de ulusal veya uluslararası etkenlerin (idari kısıtlamalar, pandemi, doğal afet vs. irade dışı nedenler) söz konusu olduğu dönemlerde aşırı ifa güçlüğü hükmünden yararlanma imkânının ticaret hukuku açısından irdelenmesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: Basiretli İş Adamı, Aşırı İfa Güçlüğü, Ticari İş, Tacir, Karine

Abstract

One is considered of the general provisions in commercial law is an obligation to act as a prudent businessman in the trader's commercial activities. Another issue that is considered as one of the special provisions of commercial life is the commercial transaction presumption. The base requirement of this presumption is the business of the merchant is considered commercial. However, when only a trader who is a real person to explicitly notify the other side that this transaction is not related to his commercial business or when it is not suitable for a business to be considered commercial, this presumption will not be valid. What consequences will the hardship provision in the Turkish Code of Obligations have in terms of the obligations of prudence and commercial transaction presumption for the merchant? In this context, it is necessary to examine the possibility of benefiting from the hardship provision in terms of commercial law, especially in periods of national or international factors (administrative restrictions, pandemic, natural disaster, etc. involuntary reasons).

Keywords: Prudent Businessman, Hardship, Business Transaction, Merchant, Presumption

1. Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, naksoy@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1835-7476>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type Research Article

Başvuru Tarihi/Apply Date
14.09.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
03.11.2021

DOI
10.20875/makusobed.995238

Bu makaleye atıf yapmak için:

Aksoy, N. (2021). Aşırı ifa güçlüğü hükmünün ticari iş ve basiretli iş adamı açısından değerlendirilmesi. *MAKU SOBED*, (34), 115-133. <https://doi.org/10.20875/makusobed.995238>

EXTENDED SUMMARY

One of the general provisions of commercial law is the obligation of the merchant to act like a prudent businessman in his commercial activities. Another issue that is considered as one of the special provisions of commercial life is the presumption of commercial business. According to this presumption, the main thing is that the business of the merchant is considered commercial. However, it is seen that this presumption will not be valid when the trader, who is a natural person, clearly informs the other party that this is not related to the commercial enterprise at the time of the transaction, or when the situation is not suitable for the business to be considered commercial. What would be the consequences of the hardship clause in the Turkish Code of Obligations for the traders in terms of the presumption of commercial business and the obligation of prudence? In this context, the possibility of benefiting from the hardship clause should be examined in terms of commercial law, especially in periods when national or international factors are in question.

Today, the Covid-19 epidemic (pandemic), which can be described as a global social disaster and declared by the World Health Organization (WHO), has been going on for about two years, and its effects have not disappeared yet. It is not possible to predict clearly the effectiveness of the vaccine studies for practice and what kind of results they may lead to in both the medium and long term. In our country, where various measures have been taken gradually due to the pandemic, commercial activities have begun to decline due to the relevant bans and the call to stay at home. As a result, difficulties were experienced in the performance of debts due to the closure of businesses and serious income losses. Especially within the framework of small and medium-sized enterprises (SMEs) and microenterprises, it is possible to change or, if necessary, terminate the contracts due to force majeure and hardship reasons. In this context, it is likely that many disputes may arise due to delays in the performance of debts due to these reasons in perpetual contracts regulating commercial relations.

In the continuous performance debt relations of which the performance has been started in the Turkish Code of Obligations (TCO) numbered 6098, in case of default by the debtor, the creditor has the right to demand performance and delay compensation, as well as to terminate the contract and demand the compensation of the loss incurred due to the termination of the contract (TCO art. 126). However, in some cases, the debtor has also been granted the right to ask the judge to adapt the contract to the new conditions on the day of performance, in order to avoid default. In cases where it is impossible to adapt, the debtor may request the termination of the contract due to excessive difficulty in performance or the termination of the contract in permanent performance contracts (TCO art. 138).

In the study, the situations of traders were examined within the scope of Article 138 of the TCO and in line with commercial principles. In the first part of the study, the solution ways of the disputes arising from the hardship of performance related to the period before and after the legal regulation about the theory in question, which was later adopted in the Turkish law of obligations, are mentioned. In the second part of the study, the situation of nonperformance of the debt due to various reasons has been mentioned and explanations have been made around the sample judicial decisions for implementation. In the third part of the study, the principles of the commercial presumption of business and the obligation of the merchant to act as a prudent businessman are examined separately and the institution of hardship is evaluated in terms of these principles. At the end of the study, the conclusions reached on the subject are mentioned.

The aim of the study is to examine the adaptation or termination of contracts within the scope of commercial activities due to pandemic or similar extraordinary circumstances, which occur outside of their own will, within the framework of the law of obligations and commercial provisions, and to investigate the effectiveness of the said legal regulation. In the study, references were made to the German Civil Code (Bürgerliches Gesetzbuch-BGB), and the relevant provisions of the local legislation, the views in the doctrine and the materials related to the judicial decisions were used.

1. GİRİŞ

Günümüzde küresel çaptaki sosyal felaket olarak nitelendirilebilecek ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) ilan ettiği Covid-19 salgını yaklaşık iki yıldır devam etmekte olup, etkileri henüz ortadan kalkmamıştır. Yapılan aşı çalışmalarının uygulamaya yönelik etkinliğini ve gerek orta gerek uzun vadede ne gibi sonuçlara yol açabileceğini net olarak kestirmemiz güçtür. Pandemi sebebiyle çeşitli önlemlerin peyderpey alındığı ülkemizde, ilgili yasaklar gereği ve evde kal çağrısı üzerine ticari faaliyetler azalmaya yüz tutmuştur. Bunun sonucunda ise işletmelerin kapatılmasından kaynaklı ciddi orandaki gelir kayıpları sebebiyle borç ödemelerinde ifa güçlükleri yaşanmıştır. Özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) ile mikro işletmeler çerçevesinde sözleşmelerin mücbir sebep "*force majeure*" ve uyarılma "*hardship*" sebepleri ile değiştirilmesi veya gerekirse sonlandırılması durumu söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, ticari ilişkileri düzenleyen sürekli edimli sözleşmelerde söz konusu sebeplerle borçların ifalarındaki gecikmelerden kaynaklı birçok ihtilafın ortaya çıkması muhtemeldir.

Ticari teamüle göre, pandemi gibi çeşitli olağanüstü sebepler karşısında, sözleşme taraflarının öncelikle dürüstlük kuralına uygun bir şekilde görüşmesi ve asgari şartlarda mutabık kalarak sözleşmelerini ayakta tutmaları beklenir. Bununla birlikte, konuyla ilgili yapılan görüşmelerde herhangi bir anlaşma sağlanamadığı takdirde taraflara, Türk borçlar hukukunun ilgili hükümleriyle, son hukuki çare olarak sözleşmelerinin yeni koşullara göre uyarlanması için hâkime başvurma, başvurunun mümkün olmadığı durumda ise sözleşmelerinin, aşağıda yer alan açıklamalarda da görüleceği üzere, sona erdirilmesi imkânı tanınmıştır.

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda (TBK) ifasına başlanmış sürekli edimli borç ilişkilerinde, borçlunun temerrüdü hâlinde alacaklıya, ifayı ve gecikme tazminatını isteyebilmesinin yanı sıra, sözleşmeyi feshederek, sözleşmenin süresinden önce sona ermesi sebebi ile uğradığı zararının giderilmesini talep etme hakkı tanınmıştır (TBK m. 126). Bununla birlikte, bazı durumlarda borçluya, temerrüde düşmesini önlemek amacıyla, hâkimden sözleşmenin ifa gününde yeni koşullara uyarlanmasını isteme hakkı da tanınmıştır. Uyarlanmasının imkânsız olduğu durumlarda ise, borçlu, aşırı ifa güçlüğü nedeni ile sözleşmeden dönme veya sürekli edimli sözleşmelerde sözleşmenin feshini isteyebilecektir (TBK m. 138).

Mülga 818 sayılı Borçlar Kanunu'nda (eBK) yer almayan aşırı ifa güçlüğü sebebiyle sözleşmelerin uyarlanması hususu TBK'nın 138'inci maddesinde düzenlenmek suretiyle kanuni dayanağa kavuşmuştur. Öğretide, çalışmada görüleceği üzere, sözleşmenin uyarlanması veya emprevizyon teorisi olarak adlandırılan aşırı ifa güçlüğü ile taraflar arasındaki sözleşmelerin yapıldığı sıradaki mevcut koşulların, sonradan, taraflardan kaynaklanmayan ve taraflar için öngörülemez şekilde ağırlaştırıcı sebeplerle değişmesi sonucunda, edimin aynen ifa edilmesini zorlaştıran veya imkânsızlaştıran hal anlaşılmaktadır.

Çalışmada tacirlerin durumları TBK'nın 138'inci madde hükmü kapsamında ve ticari ilkeler doğrultusunda incelenmiş, aşırı ifa güçlüğü sebebinden kaynaklanan ihtilafların çözüm yollarına değinilerek uygulamaya yönelik örnek yargı kararları etrafında açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca ticari iş karinesi ve tacirin basiretli iş adamı gibi davranma yükümlülüğü ilkeleri ayrı ayrı incelenmiş ve aşırı ifa güçlüğü kurumu söz konusu ilkeler açısından değerlendirilmesi yapılarak varılan sonuçlara değinilmiştir.

Çalışmanın hedefleri arasında, sözleşme taraflarının kendi iradeleri dışında oluşan ve pandemi veya benzer nitelikli olağanüstü hallerden dolayı ticari faaliyetler kapsamında sözleşmelerinin uyarlanması veya sonlandırılmaları hususlarının borçlar hukuku ile ticari hükümler çerçevesinde incelenmesi ve söz konusu kanuni düzenlemenin etkinliğinin araştırılması düşüncesi yer almaktadır. Çalışmada sınırlı olmak üzere Alman Medenî Kanunu'na atıfta bulunulmuş, konuyla ilgili Türk hukukundaki yasal düzenlemeler, öğretideki görüşler ve yargı kararlarına yönelik materyaller kullanılmıştır.

2. SÖZLEŞMELERİN UYARLANMASI KONUSUNDA İLGİLİ HÜKÜMLER

2.1. TBK'dan Önceki Dönem

Sözleşmeler hukukunda tarafların taahhütlerine bağlılığı ahde vefa "*Pacta Sunt Servanda*" ilkesinin bir yansıması olarak benimsenmiştir (Nomer, 2013a, s. 2053). Ancak bu ilkeye, aşırıya kaçarak bağlı kalmak her zaman adil sonuçlara sebep olmayabilir. Bundan kaynaklıdır ki, bazen bu sonuçları yumuşatmak amacıyla özellikle de ticari faaliyetlerde mücbir sebep "*force majeure*" veya bu sebeplerden daha hafif

sayılan umulmayan hâllerde “*cas fortuit*” uyarlama “*hardship*” ile sözleşmenin yeni koşullara göre düzenlenmesi ile karşılaşmaktayız (Tüzüner ve Öz, 2015, s. 425). Sözleşmenin yeni koşullara göre düzenlenmesi ile ilgili olarak karşımıza çıkan en önemli hüküm TBK’nın aşırı ifa güçlüğüne ilişkin maddesidir. Hukuk literatüründe aşırı ifa güçlüğü’nün diğer ismi olarak nitelendirilen öngörülmezlik teorisi mülga 818 sayılı Borçlar Kanunu’nda (eBK) yer almamıştır (Yıldız Akgül, 2021, s. 970; Tüzüner ve Öz, 2015, s. 428). Öngörülmezlik teorisi “*imprevisión*” ile kastedilen, bir sözleşmenin kuruluş tarihi ile ifası sırasında işlem temelindeki denge’nin kısmen veya tamamen çökmesi sonucunda, taraflardan biri bakımından ifanın mümkün olmaması durumunda sözleşmenin yeni şartlara göre uyarlanmasıdır. Cumhuriyetin ilanından sonra Türk hukuk sisteminin ihtiyaçları ancak batılı hukuk sistemlerinden resepsiyon yoluyla modern hukuk düzenlemelerine kavuşmuştur. Böylece Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarında 1926 yılında Almanya’dan Ticaret Kanunu, İsviçre’den Medeni Kanun, İtalya’dan Ceza Kanunu, 1 yıl sonrasında yine Almanya’dan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, İsviçre’den Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ve İcra ve İflas Kanunu, 1929’da Fransa’dan İdare Hukuku (Velayet İdaresi Kanunu) vs düzenlemeler tercüme edilerek ve değişiklikler yapılarak Türk hukukuna kazandırılmıştır (Erdem ve Erdem, 2011).

Her ne kadar bir sözleşmeden bahsedilse de öngörülmezlik teorisinin sadece özel borç ilişkilerini ilgilendiren bir teori olduğu varsayımı ile dar olarak yorumlanmaması gerekir. Zira söz konusu teori özel borç ilişkilerinde uygulanmasının yanı sıra, idare hukukunda da yaygın olarak kullanılmaktadır. Keza Türk özel hukukunun etkilendiği Alman ve İsviçre özel hukukunda da görülmekle birlikte (Oğuz, 2006, s. 199; Yıldız, 2018, s. 210), söz konusu teori kamu hukukunda, özellikle de idare hukuku alanındaki uygulamalarda da sıkça rastlanmaktadır. Öğretide bir idarenin, özel hukuk kişileri ile yaptığı sözleşmelerine yönelik karar ve işlemlerinde, sözleşmelerin uygulanması sırasında öngörülemeyen nedenlerden dolayı şartların değişmesi durumunun dikkate alınması gerektiği ve bu bağlamda özel hukuk kişinin uğrayacağı zararların, idare tarafından imkânların el verdiği ölçüde paylaşılarak “İmprevisión Kuramı” çerçevesinde yorumlanması gerektiği ileri sürülmüştür (Odyakmaz, 1998, s. 5).

Bunların yanı sıra, her ne kadar eBK’da öngörülmezlik teorisi yer almamış olsa da söz konusu teoriye en yakın düzenleme eBK’nın 365’inci maddesinde yer almaktaydı. TBK’da söz konusu hüküm korunmuş ve 480’nci maddede hükme bağlanmıştır (TBK m. 480/2). Madde hükmüne göre, götürü bedelle akdedilen eser sözleşmesinde aşırı ifa güçlüğü nedeniyle uyarlama ya da fesih talep etme hakkı yükleniciye tanınmıştır (eBK m. 365/2). TBK’da söz konusu durumda yüklenicinin, hâkimden sözleşmenin ifa dönemindeki yeni durumun şartlarına uyarlanmasını talep etme, bu mümkün değilse veya karşı taraftan bunun beklenmesi mümkün değilse o zaman sözleşmeden dönme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir (TBK m. 480/2). Dürüstlük kurallarının gerektirdiğinde yüklenici, ancak fesih hakkını kullanabilir (Kılıçoğlu, 2013, s. 253 vd.). Öğreti ve Yargıtay 13 HD 30 Mart 1995 E. 3221, K. 3147 kararında ise, konu, genellikle 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nda (TMK) geçen dürüst davranma ve hakkın kötüye kullanılmaması gerektiği kuralına atıfta bulunularak çözülmekteydi (Oğuzman, 1987, s. 123; Burcuoğlu, 1995, s. 4; Serozan, 1994, s. 164; Kazancı - İctihat Bilgi Bankası).

Bununla birlikte, eBK’nın “*Bağışlama taahhüdünden rücu ve iptal*” kenar başlıklı 245’inci (TBK m. 296) ile “*Felâketli vakalarda tenzil*” başlıklı 282’nci (TBK m. 363) maddelerinde de sözleşmenin uyarlanması konusunda özel olarak düzenlenen haller mevcuttur. Tabii ki oluşan durumlar, tarafların iradesi dışındaki sebeplerden kaynaklandığında, sözleşmelerin yeni şartlara uyarlanmasında mevzuat hükümlerine göre hâkimin sözleşmeye müdahalesini gerektirecekti (Kılıçoğlu, 2013, s. 258-260; Nomer, 2013b, s. 268-270; Oğuzman, 2013, s. 205; Reisoğlu, 2014, s. 418).

“*Aşırı İfa Güçlüğü*” kenar başlıklı TBK’nın 138’inci madde hükmü ile sözleşmelerin uyarlanması konusu yasal bir zemine aksettirilmiştir. TBK’nın söz konusu hükmünden önce, yargı kararlarında, yukarıda da belirtildiği üzere, dürüstlük kuralları ve hakkaniyet ölçüsünde şartların aleyhine değişen tarafın korunması öngörülmekte idi. Örneğin Yargıtay 13 HD 17 Mayıs 2001 E. 4384, K. 5327 kararında:

“*Sözleşmenin yeni durumlara uyarlanması yapılırken önce sözleşmede, daha sonra kanunda bu hususta intibak hükümlerinin bulunup bulunmadığına bakılır. Sözleşmede ve kanunda hüküm bulunmadığı takdirde sözleşmenin değişen hal ve şartlara uydurulmasının gerekip gerekmeyeceği incelenir. Sözleşmede veya yasada değişen hal ve şartlara dair bir kayıt veya hüküm bulunmaması gerekir. Nitekim sözleşmedeki bir kayıtle değişen hal ve şartların rizikosunu üstlenen kimse, doğruluk ve dürüstlük kuralına dayanarak sonradan bu rizikodan kendisini kurtaramaz.*”

denilerek durumu önceden tahmin edebilecek biri için dürüstlük kuralına dayanılarak uyarlanma istenemeyeceğine hükmedilmiştir (Kazancı - İçtihat Bilgi Bankası).

2.2. TBK'dan Sonraki Dönem

Aşırı ifa güçlüğü sebebiyle sözleşmenin uyarlanması hususu, Alman Medenî Kanunu'nun (Alm.MK) (Bürgerliches Gesetzbuch-BGB) 313'üncü "İşlem Temelinin Çökmesi" (§ 313 Störung der Geschäftsgrundlage) kenar başlıklı paragrafından, 314'üncü "Sürekli Borç İlişkilerinin Haklı Sebeple Feshi" (Kündigung von Dauerschuldverhältnissen aus wichtigem Grund) başlıklı paragrafından ve Avrupa Sözleşme Hukuku'nun (The Principles on European Contract Law – PECL) 6:111'inci "Hal ve Şartların Değişmesi" (Article 6:111: Change of Circumstances) madde hükmünden yola çıkılarak düzenlenmekle birlikte, hüküm metninde sadece aşırı ifayı kaleme alan Alm.MK'nın 313'ncü parafından esinlenerek "Aşırı ifa güçlüğü" kenar başlığı ile TBK'nın 138'inci maddesinde ilk defa düzenlenmiştir. Taslak gerekçesinde denilmiştir ki, ifa güçlük olmasa da karşı edimin değerinin azalmasından kaynaklı edimler arası dengenin veya sözleşmenin amacının bozulması ve benzer nedenlerle işlemin temelden çökmesi hâllerinde, uyarlama düzenlense, ifa güçlüğü dışındaki uyarlama sebeplerinin yasaklandığı sonucuna aksi ile kanıtla ulaşılabilecektir. Konu ile ilgili olarak Alm.MK'nın 313'üncü paragrafı şu şekildedir:

"BGB § 313 İşlem Temelinin Bozulması 1) Sözleşmenin temelini oluşturan hâl ve şartlar sözleşmenin kurulmasından sonra ağır bir biçimde değişmiş ve taraflar bu değişikliği öngörmüş olsalardı sözleşmeyi hiç yapmayacak veya başka bir içerikle yapacaklarsa, somut olayın özelliklerinin, özellikle de kanuni veya sözleşmesel risk dağılımının göz önünde tutulması sonucunda taraflardan birinden sözleşmeye olduğu gibi bağlı kalmasının beklenemeyeceği durumlarda, sözleşmenin uyarlanması istenebilir. 2) Tarafların sözleşmenin temeli hâline gelen esaslı tasavvurlarının sonradan yanlış olduğunun ortaya çıkması, hâl ve şartların değişmesine müsavidir. 3) Sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olmadığı veya taraflardan birinden beklenemediği durumlarda, mağdur olan taraf sözleşmeden dönebilir. Sürekli borç ilişkilerinde dönme hakkının yerini fesih hakkı alır".

TBK'nın 138'inci madde hükmünde ise "Aşırı ifa güçlüğü" kenar başlığı ile şu şekilde düzenlenmiştir:

"(1) Sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülme ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum, borçludan kaynaklanmayan bir sebeple ortaya çıkar ve sözleşmenin yapıldığı sırada mevcut olguları, kendisinden ifanın istenmesini dürüstlük kurallarına aykırı düşecek derecede borçlu aleyhine değiştirir ve borçlu da borcunu henüz ifa etmemiş veya ifanın aşırı ölçüde güçleşmesinden doğan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olursa borçlu, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir. (2) Sürekli edimli sözleşmelerde borçlu, kural olarak dönme hakkının yerine fesih hakkını kullanır. Bu madde hükmü yabancı para borçlarında da uygulanır" (TBK m. 138).

Söz konusu düzenlemenin Alm.MK'nın § 313/1'inci fıkrâ hükmünün de eklenerek kaleme alınmasının hükmün amacına yönelik daha doğru bir yaklaşım olacağı kanaatindeyiz. Zira TBK'nın 138'inci madde hükmünden de anlaşılacağı üzere, borçlunun kendisinden kaynaklanmayan sebeplerle durum aleyhine değiştiğinde taraflar arasındaki görüşmenin sonuç vermemesi üzerine, ilk önce hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını istemesi, bunun mümkün olmaması halinde sözleşmeden dönme veya fesih hakkını kullanması gerekir. Dolayısıyla borçlunun anlaşmazlık halinde her halükarda hâkime başvurması gerektiği anlamı çıkmaktadır. Oysa maddenin kaynağını oluşturan Alm.MK'nın ilgili hükmünde sürekli borç ilişkilerini doğuran sözleşmelerde taraflardan her birinin, bu gibi durumlarda, fesih süresine uymaksızın sözleşmeyi feshedebileceği belirtilmiştir. Keza, somut olayın bütün özellikleri dikkate alındığında kararlaştırılan fesih süresinin dolmasına kadar devamının beklenemeyeceği durumlarda haklı sebebin oluşacağı hükme bağlanmıştır. Diğer bir ifade ile, taraflar, akdetmiş oldukları sözleşmeyi olağanüstü nedenler varsa hakime başvurmadan tek taraflı olarak feshedebileceklerdir. TBK'nın 138'inci maddesi ile ise, tarafların kendi aralarında bir çözüme ulaşamadıkları takdirde hakime başvuruyu zorunlu kılarak maddenin çıkış amacına aykırılık teşkil ettiği ve eksik olarak düzenlendiği kanaatindeyiz (Baysal vd., 2019).

TBK'da haklı nedenlerle fesih durumu olağanüstü fesih olarak "Önemli sebepler" kenar başlıklı 331'inci maddesinde düzenlenmiştir (TBK m. 331/1). Kira kontratlarında yasal bildirim süresi ise TBK'nın

347'inci madde hükmünde yer almaktadır. Buna göre, konut ve çatılı işyeri kiralarında sözleşmelerde kiracının kira dönemine ilişkin süresinin bitiminden geriye dönük en az onbeş gün önce kiralayana bildirimde bulunması gerekir (TBK m. 347/1). Yine aynı maddede, kiraya verenin sözleşme veya on yıllık kira uzama süresinin bitiminden en az üç ay öncesinden bildirimde bulunarak, sebep göstermeksizin sözleşmenin sonlandırabileceği hüküm altına alınmıştır (TBK m. 347/1). Bu bildirimlerin geçerlilik koşulu olarak yazılı şekilde yapılması gerektiği de bir sonraki maddede belirtilmiştir (TBK m. 348). Dolayısıyla belirli süreli kiralarda fesih bildiriminin en kısa süresinin onbeş gün olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Genel hükümlere göre fesih hakkının kullanılabilmesi durumunda ise sürenin ne olacağı yönünde TBK'da açık bir hüküm yer almamaktadır. Öğretide (Gümüş, 2012, s. 269; Öztürk, 2017, s. 1556; Zevkliler ve Gökyayla, 2013, s. 350-351; Yavuz vd., 2012, s. 294-295) TBK m. 331 uyarınca yapılan fesih bildiriminin "...sözleşmeyi yasal fesih bildirim süresine uyarak her zaman feshedebilir..." ifadesinden feshin derhal yapılması gerektiği, etkisinin ise feshin bildiriminden karşı tarafa ulaşmasından itibaren taşınmazlarda 3 ay, taşınırlarda ise 3 gün sonra göstereceği Yargıtay'ın yerleşik içtihadına dayandırılarak ileri sürülmüştür. Yargıtay 6 HD 8 Şubat 2016 E. 2015/8957, K. 2016/680 sayılı kararında: "... kanunun düzenlemesinden verilen üç aylık sürenin asgari süre olduğu bildirimden uzama yılının bitimine üç ay kala kiracının elinde olmasının yeterli olduğu anlaşılmaktadır" şeklinde ifade etmiştir (Kazancı - İctihat Bilgi Bankası).

Fesih süresi ile ilgili benzer bir düzenleme, işveren ve işçilerin hizmet akitlerinin sona ermesine ilişkin TBK'nın 430 vd. maddelerinde yer almaktadır. Buna göre, hizmet akitlerinde çalışma sürelerine orantılı olarak sürelerin belirleneceği ve bu sürelerin taraf iradeleri ile kısaltılmayacağı hükme bağlanmıştır (TBK m. 432/1 ve 2). Keza yine TBK'nın 435'inci madde hükmünde de haklı nedenlerle derhâl fesih düzenlenmiştir. Buna göre, taraflardan her biri, fesih sebebini yazılı olarak bildirmek kaydıyla haklı sebeplerle sözleşmeyi derhâl feshedebilir. Haklı sebeplerin varlığında dürüstlük kuralları gereği iş ilişkisinin sürdürülmesinin beklenemeyen durumlar ile koşulların haklı sebeplerden sayıldığı yine TBK'nın 435'inci madde hükmünde açık bir şekilde geniş tutularak düzenlenmiştir (Keser, 2016, s. 22; Çelik, 2010, s. 188; Özcan, 2015, s. 53). Dolayısıyla sözleşmelerin aşırı ifa güçlüğü ile ilgili 138'inci madde hükmünde, tıpkı hizmet sözleşmelerinde olduğu gibi, açık bir şekilde "derhal" fesih hakkının yer almasının hem mahkeme yükünün azaltılması, hem de mağdur tarafta olacak birinin sade bir prosedürle sözleşmeyi sona erdirmeye hakkının tanınması bakımından, maddenin çıkış amacına daha uygun olabileceği kanaatindeyiz.

3. BORCUN ÇEŞİTLİ SEBEPLERLE İFA EDİLEMEMESİ

3.1. İfa İmkânsızlığı

Sözleşmelerin feshedilmesi veya yeni şartlara göre uyarlanması konusunda ilk başta tarafların iradelerinin yorumlanması ve duruma sebep teşkil eden olaylarla ilgili açıklamalarda bulunmak gerekir (Özdoğan, 2017, s. 37 vd.). Bu bağlamda temelde yatan gerekçelerin neler olabileceği, bu gerekçelerin mücbir sebepten mi yoksa öngörülemeyen başka sebeplerden mi kaynaklandığına bakılmalıdır. TBK'nın inceleme konusu yaptığımız 138'inci maddesinde, mehzaz kanunundaki "*sözleşme temelinin çökmesi*"nden ziyade "aşırı ifa güçlüğü"nden bahsedilmektedir. Aşırı ifa güçlüğüne sebep olan durumla ise, borçludan kaynaklanmayan ve öngörülmemesi gereken olay kastedilmektedir. Özellikle ticari ilişkileri konu edinen sözleşmelerde çoğu zaman bir teamül veya ticari örf ve adet olarak mücbir sebeplerin hâlleri yer almaktadır. Ticari olmayan tüketici statüsünde olan taraflarda ise, bu tarz teknik detayların sözleşmelerde yer alması kural olarak beklenemez. Zira TTK'da belirtildiği üzere, tacir sıfatını haiz bulunmayanlar ticari örf ve âdeti (teamüllerin de bu kategoride değerlendirilebileceği kanısındayız) ancak onlar tarafından bu hususları bilindiği veya bilinmesi gerektiği durumlarda uygulanabileceği hükme bağlanmıştır (TTK m. 2/3). Tarafların sözleşmelerinde konuyla ilgili hiçbir hüküm olmadığında izlenen yol kanun hükümlerinin tamamlayıcı normları ile konunun çözülmesidir. İşte TBK'nın 138'inci ve hatta ondan önce düzenlenmiş olan 136'ıncı maddelerinin tamamlayıcı hükümler olmasından yola çıkarak tüketicilerin sözleşmelerinin söz konusu kanun hükümlerine bu noktada başvurusu gerekecektir (Baysal vd., 2019).

TBK'nın genel olarak ifa imkânsızlığının düzenlendiği 136'ıncı maddesi hükmünde, borcun ifasının borçludan kaynaklanmayan sebeplerden ötürü imkânsız olması durumunda, borcun sona ereceği ifade edilmektedir. Borçlunun sorumlu tutulamayacağı sebeplerden kasıt ise dış etkenler ve dolayısıyla mücbir sebeplerdir. Dolayısıyla borçluya alacaklı ile yapmış oldukları sözleşmede konuyla ilgili bir hükmün yer alıp almamasına bakılmaksızın kanunen borcun ödenmesini bertaraf etme imkânı tanınmıştır. Kanunun söz konusu hükmü ile, karşılıklı her iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde imkânsızlıktan dolayı borçtan kurtulan borçlunun, alacaklı tarafından ifa edilmiş edimi bu durumda geri vermesi gerekir. Burada geri

verme yükümlülüğü söz konusu madde ile sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayandırılacağı belirtilmiştir (TBK m. 136).

Öğretide, TBK'nın 136'ncı maddesi hükmünde geçen ifa imkânsızlığı, daimi imkânsızlık olarak nitelendirilmektedir (Baysal vd., 2019). Ancak bazı durumlar vardır ki bu imkânsızlık geçici bir süreliğine söz konusu olmaktadır. Bununla ilgili TBK'da herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Konu öğretisi ve içtihatlarla çözülmeye çalışılmıştır. Bir görüşe göre, geçici imkânsızlık borcu sona erdirmemekle birlikte, kural olarak borçlunun temerrüdüne sebep vereceği, buna karşın diğer bir görüşe göre ise, geçici imkânsızlıkta, tarafların farazi iradelerine de uygun düştüğünde, ifa tarihinin, zamana yayılarak imkânsızlığın geçmesine kadar erteleneceği savunulmaktadır (Oğuzman ve Öz, 2017, s. 462; Özçelik, 2014, s. 584). Konuyla ilgili Yargıtay HGK 28 Nisan 2010 E. 15-193, K. 235 kararında ifa tarihinin, imkânsızlığın geçmesine kadar erteleneceği görüşünün desteklendiği görülmektedir. Şöyle ki:

“İfa imkânsızlığı borcu sona erdiren nedenlerdendir. Gerçekten BK. md. 117/1'e göre "borçluya isnat olunamayan haller münasebetiyle borcun ifası mümkün olmazsa borç sakıt olur". İfa imkânsızlığı ortaya çıkış nedenlerine göre bazı ayırımlara tabi tutulmaktadır. Bu ayırımlardan birisi de objektif imkânsızlık (daimi imkânsızlık) geçici imkânsızlık ayırımıdır. Şayet ifa imkânsızlığı sadece sözleşmenin tarafları bakımından değil, herkes için söz konusu ise buna objektif imkânsızlık denilmektedir. Objektif imkânsızlıkta sözleşme esasen BK. md.20 uyarınca butlanla batıldır (geçersizdir) ve ayrıca feshi gerekmez. Hâlbuki geçici imkânsızlıkta akdin ifası (icrasının istenmesi) bir hadisenin gerçekleşmesine bağlıdır. Ancak o hadise tahakkuk ederse akdin icrası istenebilir. (...) Şüphesiz geçici imkânsızlığın varlığı, beraberinde tarafların bu sözleşmeyle ne kadar süre bağlı kalacakları sorununu getirir. Bu konudaki kural "ahde vefa söze sadakat" ilkesi gereği tarafların sözleşmeyle bağlı tutulmasıdır. Ancak bazı özel durumlar vardır ki, tarafları o sözleşmeyle bağlı saymak hem onların ekonomik özgürlüklerini engeller, hem de bir başkası ile sözleşme yapma fırsatını ortadan kaldırır. Uygulamada, geçici imkânsızlık halinde tarafların o sözleşmeyle bağlı tutulma süresine "akde tahammül süresi" denilmektedir. Bu sürenin gerçekleşip gerçekleşmediğini de her somut olaya göre ve onun çerçevesinde değerlendirmek gerekir” (Kazancı - İçtihat Bilgi Bankası).

3.2. Mücbir Sebep

Burada öncelikle mücbir sebepler olarak nelerin sayılabileceğine bakmak gerekir. Ticari faaliyetlerde her ne kadar teamül gereği bu tarz hükümler sözleşmelerde belirtilmekte ise de genellikle doğal felaketler, savaş, olağanüstü durumlar vs. denilerek mücbir sebepler detaylandırılmamaktadır. Oysa mücbir sebebi düzenleyen maddelerin ucu açık yorumundan ziyade, her ne kadar her bir olayın açık açık belirlenmesi kolay olmasa da, mümkün derecede geniş tutularak yazılmasında fayda vardır. Zira günümüz dünyasında artık küresel ısınmadan kaynaklı kış aylarındaki don (Ulusoy, 2021), yaz aylarındaki aşırı sıcaklık ve kuraklık, sel, çığ, salgın hastalıklar, savaş, saldırı gibi doğal ve/veya doğal olmayan felaketlerin de yazılması sözleşmelerin yorumunda netlik açısından önem arz edecektir. TBK'da mücbir sebebin neler olabileceği ile ilgili bir hükme rastlanılmamaktadır. Türk hukukunda mücbir sebebin neler olabileceği yönünde kanunlarda sınırlı düzenleme yer almaktadır. Özellikle sözleşmelerin uygulanması sürecinde ortaya çıkan mücbir sebeplerin neler olabileceği konusunda 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu'nda (KİSK) ve Kamu İhale Genel Tebliği'nde (KİGT) düzenlemeler mevcuttur. Söz konusu Kanun'un 10'uncu maddesi hükmünde mücbir sebepler ile nelerin kastedildiği ve mücbir sebep olarak nitelendirilebilmesi için hangi şartların gerekli olduğu sıralanmıştır. KİGT'in 25.3'üncü maddesinde de söz konusu düzenleme Kanun hükmünü açıklamak üzere tekrar edilmiştir. Buna göre “*mücbir sebep*” olarak nitelendirilen haller şunlardır: Doğal afetler, kanuni grevler, genel salgın hastalıklar, kısmi veya genel seferberlik ilanı, gerektiğinde Kamu İhale Kurumu tarafından belirlenecek benzeri diğer haller (KİSK m. 10/1, KİGT m. 25.3/1).

Maddenin devamında ise, belirtilen hallerin mücbir sebep olarak görülebilmesinin şartları da açıklanmıştır. Denilmektedir ki, sayılan hallerin idare tarafından mücbir sebep olarak kabul edilebilmesi için, bu sebeplerin, yüklenicinin kusurdan kaynaklanmaması ve taahhüdün yerine getirilmesini engellemesi gerekir. Bunlara ek olarak, yüklenicinin bu engeli kaldırması konusunda yetersiz kalması, mücbir sebebin meydana gelmesinden itibaren de yirmi gün içinde yüklenicinin ilgili yetkili makamlara yazılı olarak bildirimle bulunarak söz konusu durumun belgelemesi gereklidir (KİSK m. 10/2, KİGT m. 25.3/2).

Mücbir sebep TTK'nın birden fazla hükmünde (m. 731, m. 811, m. 907, m. 944, m. 1287) zikredilmiş olmasına karşın, bu sebeplerin nelerin oluşturacağı yönünde sadece 907'inci maddesinde çok sınırlı bir şekilde düzenleme yer almaktadır. Buna göre: “*Seferlerin yapılamaması*” kenar başlıklı söz konusu

maddede ölüm, hastalık veya benzer mücbir sebeplerle sefer yapılamamışsa, sözleşme, tazminatsız olarak kendiliğinden geçersiz olacaktır (TTK m. 907/1-a).

Bununla birlikte, Yargıtay'ın mücbir sebebin neler olabileceği yönünde çeşitli kararları vardır. Örneğin Yargıtay HGK 27 Haziran 2018 E.2017/90 ve K. 1259 kararında:

“Mücbir sebep, sorumlu veya borçlunun faaliyet ve işletmesi dışında meydana gelen, genel bir davranış normunun veya borcun ihlâline mutlak ve kaçınılmaz bir şekilde yol açan, öngörülmesi ve karşı konulması mümkün olmayan olağanüstü bir olaydır. Deprem, sel, yangın, salgın hastalık gibi doğal afetler mücbir sebep sayılır” (Kazancı - İctihat Bilgi Bankası).

Öğretide de benzer bir şekilde işletmelerin kapatılması, ulaşım engeli, evde kalınması veya sokağa çıkma yasağı tarzındaki idari makamlar tarafından alınan tedbir kararlarının, bunlara maruz kalan gerçek ve tüzel kişiler bakımından mücbir sebep hâli olarak nitelendirilebileceği belirtilmiştir (Baysal vd., 2019).

3.3. Aşırı İfa Güçlüğü

Gerek ticari ilişkilerde gerek tüketicilerin yaptıkları sıradan herhangi bir sözleşmede edim ile karşı edim arasında bir dengenin mevcut olduğu kabul edilir (Oğuzman ve Öz, 2017, s. 566; Eren, 2017, s. 499; Kocayusufpaşaoğlu vd., 2014, s. 269; Antalya, 2015, s. 262). Bununla birlikte, hem öğreti hem de yargı içtihatlarında yaygın olarak kabul edilen görüşe göre, edimler arasındaki denge bazı durumlarda bozulabilmekte ve bunun sonucu olarak taraflardan en az biri için sözleşme çekilmez hale gelebilmektedir. Edimler arası dengenin bozan durumları şu şekilde sıralamamız mümkündür; savaş, seferberlik, genel grevler, doğal afetler, ekonomik çalkantılar, salgınlar vs. durumlar (Arat, 2006, s. 29; Oğuzman ve Öz, 2017, s. 566; Eren, 2017, s. 499). Yargıtay 13 HD 26 Kasım 1982 E. 6186, K. 7199 sayılı kararında: "... sözleşmedeki dengeyi bozan olağanüstü hallere örnek olarak harp, ekonomik krizler, para değerinin düşürülmesi, aşırı enflasyon gösterilebilir" (Kazancı - İctihat Bilgi Bankası). Dolayısıyla, dengenin aleyhine değişen taraf için, sözleşmenin ilk kararlaştırıldığı şekliyle yerine getirilmesi ve sözleşmeden doğan edimin ifasının beklenmesi, sözleşme adaletine tamamen veya kısmen uygun düşmeyecektir (Oğuzman ve Öz, 2017, s. 567; Dural ve Sarı 2015, s. 248).

Türk hukukunda, yukarıda da belirtildiği üzere, dengenin aleyhine değişen tarafın ifasının zorlanması durumuna karşı çözüm yolu, ilk defa TBK'nın 138'inci maddede yasal olarak hükme bağlanmıştır. Bu maddede geçen hükme göre, aşırı ifa nedeni ile borcun uyarlanması veya sözleşmenin, belirli şartların gerçekleşmesi durumunda, hâkimin müdahalesi ile sona erdirilmesi mümkün kılınmıştır (TBK m. 138). Burada önemli olan husus tahmin edilemeyen veya tahmin edilmesi beklenmeyen bir durumun sözleşme yapıldıktan sonraki bir dönemde ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla sözleşmenin yapılması sırasında öngörülebilir veya tahmin edilebilir nitelikte kabul edilen olaylarda, aşırı ifa nedeni ile borcun uyarlanması veya sözleşmenin sonlandırılmasına imkân verilmeyecektir. Aksine yapılan yorum dürüstlük ilkesiyle de bağdaşmayacaktır. Zira tarafların sözleşme yaparken bildikleri veya bilebilecekleri durumlarda ortaya çıkabilecek risklerin nasıl paylaşılması gerektiği konusunda imkânlarla sahip oldukları ileri sürülmüştür. Aşırı ifayı düzenleyen TBK'nın 138'inci madde hükmünde ise, tarafların bilgileri ve kontrolleri dışında meydana gelebilecek sebeplerle sözleşmeye hâkimin müdahalesi kabul edilmiştir (Oğuzman ve Öz, 2017, s. 569; Eren, 2017, s. 504).

Diğer bir şart, beklenmeyen durumun borçlu ile ilgisi olmayan bir sebeple ortaya çıkmasıdır. Bu sonuca söz konusu maddenin "...borçludan kaynaklanmayan bir sebeple ortaya çıkar..." hükmünde yola çıkarak ulaşılmaktadır. Dolayısıyla şayet beklenmeyen durum borçludan kaynaklanan bir sebeple meydana gelmişse bu durumda TBK'nın 138'inci madde hükmünün değil, 112'inci madde hükmünün uygulanması gerekecektir. Ancak bu durumda borcun ifa edilmemesinin borçlunun kendi kusurundan kaynaklanmadığının ispatında, karşı tarafın zararının karşılaması borçludan talep edilemeyeceği de söz konusu maddede belirtilmiştir (Kaplan, 2007, s. 150; Eren, 2017, s. 504).

TBK'nın 138'inci madde hükmünün uygulanması için aranan diğer bir şart, sözleşmenin yapıldığı dönemde mevcut durumun dürüstlük kurallarına aykırı bir şekilde ve önemli ölçüde borçlu aleyhine değişmiş olmasıdır. Burada kastedilen TMK'nın objektif iyiniyet kuralları çerçevesindeki orta zekâlı makul bir borçludan beklenen ve 2'nci maddesinde düzenlenen iyiniyettir. Söz konusu düzenlemenin temeli sayılan Alm.MK'nın "*Dürüstlük Kuralına Uygun İfa*" kenar başlıklı 242'inci paragrafında dürüstlük kuralı şu şekilde ifade edilmiştir: "*Borçlu, işlem geleneği gereği doğruluk ve dürüstlüğü gerektirdiği şekilde ifayla yükümlüdür*". Öğretide bu husus, sözleşmeye bağlılık ilkesi kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre,

sözleşmeler hukukunda uygulanan, herkesin hakkını kullanırken dürüstlük kurallarına uyması gerektiği yönündeki bu ilkenin, aşırı ifa durumunda sınırlı olarak uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Zira, aksi yorumda, sözleşmeye bağlılık ilkesine dayanmak söz konusu olacaktır ve bu durum da sözleşme adaletine ve hakkaniyete aykırı düşebilecektir (Reisoğlu, 2011, s. 399). Bununla birlikte, öğretilde savaş, deprem, kıtlık, doğal afetler gibi borçlunun öngöremeyeceği ve karşı koyulamaz olağanüstü olayların etkilerini borçluya yüklenmesinin taraflar arasındaki eşitliğe de aykırı düşeceği vurgulanmıştır (Eren, 2017, s. 500).

Maddeden yararlanılmasının son şartı ise borçlunun borcunu henüz ödemiş olması veya ifanın aşırı ölçüde zorlaşmasından dolayı haklarını saklı tutarak ifayı gerçekleştirmiş olmasıdır (TBK m. 138). Hemen belirtmek gerekir ki, yukarıda sıralanan bu dört şartın gerçekleşmesi ile tarafların sözleşmelerini yeni şartlara göre uyarlaması veya sözleşmenin sona erdirilmesi kendiliğinden olmamaktadır. Öncelikle taraflar bu konuda dürüstlük kuralı çerçevesinde müzakerelerini sürdürmeleri ve taraflar arasında çözüm bulunulmazsa ancak hâkime başvurularak sözleşmelerinin uyarlanması veya sonlandırılması talep edilebilecektir. Dolayısıyla madde metninden, bu süreçte mahkemenin müdahalesi olmadan sözleşmenin kendiliğinden, dönme veya sürekli edimli sözleşmelerde fesih suretiyle sona ermediği anlaşılmaktadır (Erdem ve Erdem, 2011). Mahkeme yoluna başvurularak sözleşmenin yeni şartlara uyarlanmasının talep edilmesinde güdülen amaç sözleşmelerin ayakta kalabilmesinin mümkün derecede sağlanabilmesi yönünde denetimin olduğu düşüncesindedir.

Bunların yanı sıra öğretilde, Yargıtay'ın, TBK'nın m. 136'ncı hükmünde esasen kalıcı imkânsızlık hâli sonucunda borcun sona ermesinin karara bağlandığı ileri sürülmüştür (Baysal vd., 2019). Oysa TBK'nın 138'inci maddesinde düzenlenen aşırı ifa sebebiyle borcun geçici nedenlerle sona ermesidir. Örneğin COVID-19 ve benzer küresel salgın sebebiyle kira gibi uzun süreli sözleşme ilişkilerine etkisinin yüksek ihtimalle kalıcı imkânsızlık hâli için değil, genelde borcun ifasının geçici biçimde zorlaşmış olabileceğinden veya imkânsızlaşmış sayılabileceğinden yola çıkılması gerektiği belirtilmiştir. Denilmiştir ki, Yargıtay, geçici imkânsızlıkta, tarafların "akde tahammül süresi" sebebiyle belli bir süre daha sözleşme ile bağlı kalması gerektiği, bu süre sonlanmış sayıldığında, sözleşmenin artık bağlayıcı olmadığı yönünde görüş oluşturulduğu ve bu tahammül süresinin her bir somut olaya göre ayrı ayrı tespit edilmesi gerekir. Dolayısıyla borçlunun borcundan kurtulabilmesi ancak bu tahammül süresinin bitimiyle mümkün olabilecektir (Baysal vd., 2019).

4. AŞIRI İFA GÜÇLÜĞÜNÜN TİCARİ HÜKÜMLER KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Genel Olarak

Aşırı ifa güçlüğü düzenleyen TBK'nın 138 madde hükmünden bir tacirin yararlanıp yararlanamayacağına geçmeden önce, öncelikle, bir tacirin basiretli bir tacir gibi davranma yükümlülüğünün kapsamının belirlenmesi gerekir. Diğer tespit edilmesi gereken husus ise, bir tacirin faaliyetlerinin ticari olup olmadığıdır. Bu iki hususun tespitinin yapılmasında güdülen amaç, tacirin tüketici sıfatıyla hareket edip edemeyeceği ve ifa imkânsızlığı gibi durumlarda basiretli tacir kapsamında konunun değerlendirilip değerlendirilmeyeceğinin belirlenmesidir. Zira tacirin tüm faaliyetlerinin ticari iş olarak görülmemesi gerektiği ticari hükümlerde belirtilmiştir (TTK m. 19/1). Keza basiretlilik yükümlülüğü ile de tacirin tüm faaliyetleri kastedilmemiş, diğer bir ifade ile, sadece ticari faaliyeti ile sınırlandırma söz konusudur (TTK m. 18/2). Bu bağlamda, bir tacir için hangi alanının ticari olup olmadığının tespiti, ardından basiretli tacir gibi davranma yükümlülüğünün kapsamı ve son olarak yapılan açıklamalar doğrultusunda TBK'nın aşırı ifa güçlüğü nedeni ile sözleşmenin feshine değinilmesinin doğru olacağı kanaatindeyiz.

4.2. Ticari İş Karinesi

Bir işin ticari iş sayılıp sayılmaması konusunda çeşitli kıstaslar vardır (Dinç, 2014, s. 174 vd.). TTK'da geçen hükme göre, "Bu Kanunda düzenlenen hususlarla bir ticari işletmeyi ilgilendiren bütün işlem ve fiiller ticari işlerdendir" (TTK m. 3). Dolayısıyla TTK'da geçen hususlardan doğan ve işlemin kaynağının sözleşmeden, haksız fiilden veya sebepsiz zenginleşmeden doğmasına bağlı olmaksızın ve işlemlerin kim tarafından yapılmasına bakılmaksızın ticari olduğu kabul edilmiştir (Arkan, 2017, s. 69). Yine aynı maddede bir ticari işletmeyi ilgilendiren işlem ve fiillerin tümünün ticari sayılacağı hükme bağlanmıştır. Bu hükümden yola çıkıldığında denilebilir ki, ticari işletmeyi ilgilendiren bütün işlemler ve aynı zamanda fiiller de ticari iş

olacaktır. Dolayısıyla bir işletmede meydana gelen hırsızlık veya herhangi bir kaza durumunda, konunun cezai boyutunun yanı sıra meydana gelecek zararların tazmininde ihtilafın ticari hükümlere göre çözülmesi gerekecektir (Aslan, 2017, s. 24).

Ticari iş karinesi TTK'nın "Ticari iş karinesi" kenar başlıklı 19'uncu maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre: "Bir tacirin borçlarının ticari olması asıldır. Ancak, gerçek kişi olan bir tacir, işlemi yaptığı anda bunun ticari işletmesiyle ilgili olmadığını diğer tarafa açıkça bildirdiği veya işin ticari sayılmasına durum elverişli olmadığı takdirde borç adi sayılır" (TTK m. 19/1). TTK'nın 19'uncu maddesinin 2'nci fıkrasında: "Taraflardan yalnız biri için ticari iş niteliğinde olan sözleşmeler, Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça, diğeri için de ticari iş sayılır." hükmü yer almaktadır. Bu hükümlerden hareketle, ticari iş karinesi ile, gerçek ve tüzel kişi olarak faaliyet gösteren tacirlerin yaptıkları işlerin tümünün ticari olacağı varsayımı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, gerçek kişi tacirlere söz konusu hükümle bir istisna getirilmiştir. Buna göre, gerçek kişi tacirin işlemi yaptığı anda bunun ticari işletmesiyle ilgili olmadığını karşı tarafa açıkça bildirmesi durumunda veya işin ticari sayılmasına durumun elverişli olmadığı anlaşıldığında bu işlerin adi sayılacağı hükme bağlanmıştır (Arkan, 2017, 70-71; Aslan, 2017, s. 25). Dolayısıyla tüzel kişi tacirlerde bu kuralın hiçbir istisnasının olmadığı ve tüzel kişilerin yaptıkları tüm işlemlerin ticari olacağı kanunen hükme bağlanmıştır.

Yargıtay, tüzel kişi tacirlerin işlemlerinin tamamının ticari olması gerektiği kuralından yola çıkarak, kendi işlerinde kullanmak için bir limited şirketin araç satın alması işleminin, tüketici sözleşmesi olarak nitelendirilemeyeceğine karar vermiştir (AKTÜRK, 2016, s. 117 vd.). Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı (HGK) ile:

"Dava, borçlu olunmadığının tespiti (menfi tespit) istemine dair olup; icra takibinden sonra Ticaret Mahkemesine açılmıştır. Uyuşmazlık; davaya bakmakla görevli mahkemenin tespiti noktasındadır. Davacı Limited Şirket tacir olup, tüzel kişilik adına ticari işletmesinde kullanmak üzere otomobil satın almış; bedelini ödemek üzere kredi kullanmıştır. Davacı tüketici olarak tanımlanamayacağı gibi yaptığı işlem tüketici işlemi değildir ve kullandığı kredinin tüketici kredisi olduğunu kabule de olanak bulunmamaktadır. Her ne kadar taraflar arasındaki kredi sözleşmesi "Tüketici Kredisi Sözleşmesi" başlığını taşımakta ise de davada, maddi olayları açıklamak davanın taraflarına, hukuksal nitelendirilmesini yapmak ve uygulanacak yasa hükümlerini belirlemek ve uygulamak hakime ait bir görev olduğuna göre, salt sözleşmede "Tüketici Kredisi" tabirinin kullanılmış olması kredinin tüketici kredisi olduğunu kabulüne olanak sağlamaz ve uygulanacak Kanunun tespitinde de esas alınamaz. Kredi sözleşmesini kefil sıfatıyla imzalayan gerçek kişi diğer davacı bakımından tüketici mahkemesinin görevli olduğu yönünde görüş ileri sürülmüş ise de, şirket yetkilisi olan kefil de tacir olup, ticaret şirketine alınan ve şirket adına kaydedilen otomobil sebebiyle verdiği kefaletin şirket lehine olduğu belirgin olmakla, kefilin açtığı davaya bakmakla genel mahkemenin görevli olduğu sonucuna varılmıştır. O halde, yerel ticaret mahkemesince, ortada bir tüketici işleminin bulunmadığı gerekçesiyle, görevli olduğunu kabulle işin esasının incelenmiş olması yerindedir" (Kazancı - İtihat Bilgi Bankası)

Bununla birlikte, Yargıtay HGK 19 Mart 2003 E. 11-117, K. 169 sayılı kararı da mevcuttur:

"Somut olaya ilişkin bütün bu unsurlar ile tüketici ve tüketici kredisi kavramlarına ilişkin yukarıdaki açıklamalar karşısında, taraflar arasındaki kredi sözleşmesinin, 4077 Sayılı Yasa'nın 10. maddesi anlamında bir tüketici kredisi sözleşmesi niteliğinde olduğunun kabulü zorunludur. Sözleşmenin hukuksal niteliğine ilişkin bu saptamadan sonra, şimdi sıra, tüketici kredisi sözleşmelerinin günün koşullarına uyarlanması istemiyle açılan davaların hangi mahkemelerde görülmesi gerektiğinin belirlenmesine gelmiştir: 4077 Sayılı Yasa'nın 23. maddesi, "Bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak çıkacak her türlü ihtilaflara tüketici mahkemelerinde bakılır" hükmünü taşımaktadır. Yukarıda ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, somut olayda taraflar arasındaki sözleşmenin, 4077 Sayılı Yasa'nın 10. maddesi anlamında bir tüketici kredisi sözleşmesi olduğu ve dolayısıyla ortada, anılan yasanın uygulanmasıyla ilgili bir uyuşmazlığın bulunduğu açıktır. Yasa'nın 23. maddesi hükmü, herhangi bir ayırım yapmaksızın, Yasa'nın uygulanmasıyla ilgili olarak çıkabilecek tüm uyuşmazlıklara ilişkin davalara tüketici mahkemelerinde bakılmasını öngörmüştür. Başka bir ifadeyle, 4077 sayılı Yasa, bir uyuşmazlığa tüketici mahkemesince bakılmasının tek koşulu olarak, uyuşmazlığın kendisinin uygulanmasıyla ilgili olarak çıkmış olmasını aramış, dava türleri açısından herhangi

bir ayırım yapma yoluna gitmemiştir. Bu durumda, somut olayda davaya bakma görevi, tüketici mahkemesine aittir.” (Kazancı - İċtihat Bilgi Bankası).

Bunun gibi Yargıtay 19 HD 6 Temmuz 1999 E.1999/3932, K.1999/4621 sayılı diğ̇er bir kararında:

“Ticari Şirketlerin ekonomik bir varlığı temsil edip, korunmalarına gerek bulunmadığı savunulamaz. Nitekim, AT Komisyonunun ikinci Eylem planında bu konuda oluşması muhtemel duraksamaların önlenmesi amacıyla “... alım gücü az ya da çok...” tabirleriyle konu vurgulanmıştır. Bir tacirin borçlarının niteliğini düzenleyen TTK.nun 2-1 maddesi, tüzel kişi tacirlerin özel amaçlarla nihai tüketici olmalarını engelleyen bir anlam taŐımamaktadır. Tamamen kendisine özđü etkin, kısa ve ekonomik bir prosedür içinde tüketicinin hakkına kısa yoldan kavuşmasını amaçlayan kanunun, işletmesinin tüketim ihtiyacı kadar (lastik, temizlik eldiveni, temizlik malzemesi, kırılan kapı kilidinin yenisi, soğutma cihazı vs. gibi) malı almak suretiyle nihai tüketimde bulunan bir tüzel kişi taciri, korumanın kapsamı dışında bıraktığı düşünülemez.” (Kazancı - İċtihat Bilgi Bankası).

ifadeleri yer almaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, gerçek kişi tacirin tüketici sayıldığı ve dolayısıyla Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) hükümlerine göre tüketicilere özđü özel korumadan yararlanılması gerektiği, tüzel kişi tacirlerin ise kural olarak tüketici sayılmaması gerektiği belirtilmiştir (Aktürk, 2016, s. 119-120). Bu tutumuyla Yargıtay’ın ticari hükümlerin uygulama alanını gerçek kişi tacirler açısından daralttığı haklı olarak öğ̇retide ileri sürülmüştür (Bahtiyar ve Biçer 2016, s. 415). Dolayısıyla, her ne kadar Yargıtay’ın söz konusu kararı 4077 sayılı mülga TKHK’nın artık yürürlükte olmayan 22’nci maddesi hükmü ile ilgili olsa da, artık 6502 sayılı TKHK’nın 73’üncü maddesi hükmü ile de tüketiciye yönelik uygulamalardan doğ̇abilecek uyuŐmazlıklarda görevli mahkemelerin yine tüketici mahkemeleri olacaktır (TKHK m. 73/1) (Ankara Barosu, 2014, s. 168).

4.3. Basiretlilik Yükümlülüğü

Basiretli tacir öğ̇retide basiretli iş adamı olarak Şu Şekilde tanımlanmıştır:

“Basiretli iş adamı, faaliyet gösterdiği iş alanındaki tedbirli, bilgili, ileriye gören, hesabını iyi yapan, yaptığı ticaretin koşullarını iyi bilen, faaliyetini yaparken bu faaliyetin gerç̇ekleŐtireceđi koşulları öngörebilen ya da tetkik ve araştırma yapmak suretiyle öğ̇renmek ve bilmek durumunda olan bir iş adamıdır.” (Aslan, 2017, s. 77).

Mevzuata bakıldığında ise, bir tacirin basiretli tacir gibi davranma yükümlülüğü TTK’da tacir olmanın hükümleri başlığı altında düzenlendiği görülmektedir. Madde hükmü Şu Şekildedir: “Her tacirin, ticaretine ait bütün faaliyetlerinde basiretli bir iş adamı gibi hareket etmesi gerekir.” (TTK m. 18/2). Hükümle kastedilen, bir tacirin, ticari işletmesi ile ilgili faaliyetlerinde, kendinden kaynaklı sübjektif özenin değil, tam aksine benzer ticaret dalında faaliyet gösteren tedbirli ve öngörölü bir tacirden beklenen objektif özen yükümlülüğüdür (Ayhan/ Özdamar/ Çağlar, 2011, s. 93). Bunun gibi TTK’nın 110/2 ile 286’da madde hükümlerinde “Basiretli tacir” ifadelerinin kullanılmasının yanı sıra, TTK 1073, 1088, 1141/2 madde hükümlerinde “Tedbirli tacir” ifadesinin kullanması, bu yükümlülüğün tacirden beklenmesi, kanunla birlikte ticari hayatın ve işin niteliği gerekliliğindendir (Yalçın, 2020).

Bununla birlikte bir tacir, ancak ticari işletmesiyle ilgisi olan işlerinde basiretlilik yükümlülüğünü taşımakta ve kendisinden faaliyet alanı ile ilgili gereken tecrübe ve deneyimin sergilenmesi beklenmektedir. Dolayısıyla bir ihtilaf çıktığında tacirin, ticari faaliyeti alanında bilgi sahibi olmadığı veya henüz deneyimsiz olduğu gibi iddialarının söz konusu olamayacağı ve örneğin gabine ilişkin hükümlerle kendisini savunamayacağı öğ̇retide ileri sürülmüştür (Arkan, 2017, s. 147). Örneğin taŐımacılıkla uğ̇raŐan tacirin taŐıttırdıđı yükün soğuk hava deposuyla taŐınması gerektiğini veya yağmurdan zarar görebileceğini düşünerek gereken tedbirlerin önceden alınması gerektiği kendisinden beklenmektedir. Bu beklenti sadece tacirden değil, aynı zamanda yönetici ortaklarından da bekleneceği öğ̇retide vurgulanmıştır (Tekil, 1997, s. 136 vd.). Bununla birlikte, işletmesinin faaliyet alanı dışındaki işlerinde basiretlilik aranmadığından ihtilaf çıkması halinde tacir, tecrübesizliğini ileri sürerek adi hükümlere göre hak iddia edebilecektir (Tekil, 1997, s. 149, dn. 1. naklen Birsnel, 1970, s. 149). Örneğin otel işi ile uğ̇raŐan bir tacir demir çelik ticaretine ilişkin incelikleri bilemeyebilir. Bu hususta kendisinden basiretli tacir gibi davranılması beklenemez (Tekil, 1997, s. 147, dn. 1).

Yeri gelmişken Yargıtay'ın basiretli tacirin davranma yükümlülüğüne ilişkin kararlara değinmekte fayda vardır. Zira Yargıtay HGK 15 Ekim 2003 E. 13-599 ve K. 599 sayılı kararı mevcuttur:

“Ülkemizde 1958 yılından beri devalüasyonlar ilan edilmekte, sık sık para ayarlamaları yapılmakta, Türk parasının değeri Dolar ve diğer yabancı paralar karşısında düşürülmektedir. Ülkemizdeki istikrarsız ekonomik durum, tacir olan davacı tarafından tahmin olunabilecek bir keyfiyettir. Yukarıdan beri açıklandığı gibi Türkiye'de yıllardan beri ekonomik paketler açılmakta, ancak istikrarlı bir ekonomiye kavuşamamaktadır. Devalüasyonların ülkemiz açısından önceden tahmin edilemeyecek bir keyfiyet olmadığı, kur politikalarının her an değişebileceği bir gerçektir. ... Devalüasyon ve ekonomik krizlerin aniden oluşmadığı, piyasadaki belli ekonomik darboğazlardan sonra meydana geldiği bilinmektedir. Davacı tacirin ekonomik krizin işaretlerinin belli olduğu bir dönemde, Şubat 2001 krizinden bir ay önce taşınmazda kiracı olarak oturmakta iken üstelik bir müzayaka olmadan yabancı para üzerinden kira sözleşmesi yapması, basiretli bir tacir olarak davranmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, somut olayda, tacir olan davacı yönünden, uyarılmanın temel koşullarından biri olan 'Sonradan ortaya çıkan olguların tahmin edilemez nitelikte olması veya olgular tahmin edilebilmekle birlikte, bunların sonuçlarının somut olaya etkilerinin bu derecede ağır olabileceğinin öngörülemediği olması' unsuru gerçekleşmemiştir.” (Kazancı - İhtihat Bilgi Bankası).

Dolayısıyla Yargıtay tarafından bu yönde karar verilmesi suretiyle, dövizle kira sözleşmesi yapan bir tacirin dövizin dalgalanması sonucunda meydana gelebilecek zararları önceden tahmin etmesi gerektiğini basiretli tacir gibi davranma yükümlülüğü kapsamında sayılmış ve uyarılma için geçerli bir sebep olarak nitelendirilmemiştir.

4.4. Basiretli Tacir Yükümlülüğü ve Ticari İş Açısından Konunun Değerlendirilmesi

Yukarıdaki açıklamalar değerlendirildiğinde bir tacirin işlerinin ticari olmasının ancak tüzel kişi tacirler için istisnasız kabulünün gerektiği, gerçek kişi statüsündeki tacirlerin istisnai olarak faaliyetlerinin ticari iş olarak nitelendirilemeyebileceği sonucu çıkmaktadır. Bununla birlikte, basiretli tacir yükümlülüğünün bir tacirin işletmesinin faaliyet alanı dışındaki işlerinde basiretlilik aranmadığından ihtilaf çıkması halinde tacir tecrübesizliğini ileri sürerek adi hükümlere göre hak iddia edebilecektir. Yargıtay'ın görüşleri de değerlendirildiğinde, ticari işin dar olarak yorumlanması ve tacirin ticari iş olarak görülmediği durumlarda bu ilişkinin bir tüketici ilişkisi olarak nitelendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Domaniç ve Ulusoy, 2007, s. 217-218; Aslan ve Ergün, 2009, s. 24-25; Poroy ve Yasaman, 2012, s. 111). Yukarıda yer alan Yargıtay kararında da belirtildiği üzere, 4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'a (TKHK) göre yorum yapıldığında söz konusu Kanun'un “Tanımlar” başlıklı 3'üncü maddesinde ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişi tüketici olarak tanımlanmıştır (TKHK m. 3/k). Bunun gibi, mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan, her türlü sözleşme ve hukuki işlem tüketici işlemi olarak nitelendirilmiştir (TKHK m. 3/1) (Gümüş, 2014, s. 30).

Her ne kadar TTK'nın 19'uncu maddesinde gerçek kişi olan tacirin ticari iş niteliğinde olmayan sözleşmelerinde istisnai değerlendirme şeklinde adi borç ilişkisi olarak sayılacağı hükme bağlanmışsa da bir sonraki paragrafta yine ticari hükümlere tabi olacağı ifade edilmiştir. Söz konusu hükümde; “*Taraflardan yalnız biri için ticari iş niteliğinde olan sözleşmeler, Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça, diğeri için de ticari iş sayılır*” ifade yer almaktadır. Bununla birlikte, hükmündeki “...*Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça...*” ifadesinin hareketle, ticari amaçları olmayan durumlarda tacirin faaliyetinin herhangi bir kanun hükmü ile istisna getirilmek suretiyle, ticari hükümlere göre değerlendirmemesi gerekeceği anlaşılabilecektir (TTK m. 19/2). Bu madde hükmünde önemli olan diğer bir husus, söz konusu hükmün uygulanabilmesi için, “...*ticari iş niteliğinde olan sözleşmeler...*” ifadesinden de anlaşılabileceği üzere, taraflar arasındaki borç ilişkisinin temelinde bir sözleşmenin olması gerekir. Dolayısıyla TTK'nın 19/2 hükmünde belirtildiği üzere, “*Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça*” taraflardan yalnız biri için ticari iş niteliğinde olan sözleşmelerin diğeri için de ticari iş sayılacağı kuralının bir istisnası da TKHK'nın 3/1 bendi hükmünün oluşturmakta ve bu faaliyetin TKHK'nın kapsamında tüketici faaliyeti olarak nitelendirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Denilmiştir ki, örneğin madencilikle ilgili işletmeyi işleten tacirin ofis personeline kahve makinesi alması durumunda bunun ticari faaliyet alanı ile ilgili olmadığı ve bu üründen ticari kazanç elde

etmediği, bu bağlamda nihai amacın tamamen tüketime yönelik olduğundan, bu şekilde yapılan alım satımın ticari olarak değil, tüketici olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Aktürk, 2016, s. 119 vd.). Eski 6762 sayılı TTK'dan farklı olarak, 6102 sayılı TTK'nun 3'üncü maddesinde "...bir müesseseyi ilgilendiren bütün muamele, fiil ve işler ticari işlerdendir." yerine "...bir ticari işletmeyi ilgilendiren bütün işlem ve fiiller ticari işlerdendir." ibaresi kullanılmıştır. Dolayısıyla her ne kadar kapsam daralmış gibi görünse de, bir işlem veya fiilin ticari işletmeyi ilgilendiği sürece bu işlemlerin tamamının ticari olacağını kabul etmek gerektiği kanısındayız. Zira ofis personeline alınan kahve veya çay makinesinin tıpkı yeme içme giderleri gibi çalışanların temel ihtiyaçlarının giderilmesine, personelin dinlenmelerine, dolayısıyla motivasyonlarına yönelik zorunlu giderlerdir. Diğer bir ifade ile, her ne kadar bu alımın nihai amacında tüketime yönelik görünümü olsa da, bu durum iş verimliliğine etki edecek zorunlu bir unsurdur. Bundan dolayı ve bu alımın TTK'nın 3'üncü maddesindeki "*işletmeyi ilgilendiren bütün işlem*" hükmünün geniş yorumlanması gerektiğinden yola çıkarak kahve veya çay makinesinin alımının ticari iş kapsamında değerlendirilmesi gerektiği düşüncesindeyiz (Bilgili ve Demirkapı, 2019, s. 34).

İradesi dışındaki sebeplerle zor duruma düşen tacirin aşırı ifa imkânsızlığındaki haklardan yararlanıp yararlanmayacağına tespiti için 2 kriter açısından konunun değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. İlk kriter, işin ticari iş olup olmadığının tespiti, ikinci kriter ise, basiretli tacirin sorumluluk sınırında olup olmamasının tespitidir. Ticari iş değil ise, tıpkı her adi işte olduğu gibi TBK'nın 138 maddesi gereği tüketici sıfatıyla tüketici mahkemelerinde ve TKHK kapsamında ihtilaf çözümlenmelidir. Şayet ticari faaliyeti ile ilgili bir imkânsızlık söz konusu ise, o zaman ikinci kriter devreye girmekte, yani basiretli tacirin sorumluluk sınırı kapsamında olup olmadığına bakmak gerekecektir. Basiretli tacirden ticari faaliyeti ile ilgili her türlü tedbiri alan ve özen yükümlülüğü gereği davranılması beklenir. Ancak söz konusu ihtilaf objektif özen yükümlülüğü kapsamındaki her türlü tedbirin alınmasıyla birlikte, ifa imkânsızlığı halâ çıkabilecek nitelikte ise o zaman basiretli tacirin sorumluluk sınırı da aşacağı ve bu durumda aşırı ifa imkânsızlığı hükmünden yola çıkarak hareket edilebileceğini ileri sürebilir (Kızır, 2011, s. 273). Objektif özen ile kastedilen, tacirin kendi yetenek ve imkânlarına göre ondan beklenen özenden değil, aynı ticaret kolunda faaliyet gösteren tedbirli ve öngörülü bir tacirden beklenen özendir. Bu yönde bkz. (Arkan, 2017 s. 14; Poroy ve Yasaman, 2012, s. 152, 154). Buna karşılık, basiretli davranma yükümlülüğü kapsamında kendisinden beklenen özeni göstermeyen tacirin bu madde hükmünden yararlanması beklenemeyecektir. Zira bu durumda tacirin iyiniyetli olmadığı ve ifa imkânsızlığı hükmünden TBK'nın 2'nci maddesi gereği yararlandırılmaması gerektiği öğretide de ileri sürülmüştür (Gümüş, 2016, s. 1230). Keza Yargıtay 2 HD 26 Mayıs 2011 E.2010/19635, K.2011/9192 sayılı kararında:

"Her tacirin, ticaretine ait bütün faaliyetlerinde basiretli bir iş adamı gibi hareket etmesi lazımdır. (T.T.K. madde 20/2) Basiretli hareket etme yükümlülüğü, teminat olarak gösterilen taşınmazın hukuki ve fiili durumunu ve kullanma şeklini bilmeyi de gerektirir. Bu yükümlülüğünün gerektirdiği özeni göstermeyen bankanın iyiniyet iddiası dinlenmez." (Kazancı - İçtihat Bilgi Bankası).

Bunların yanı sıra, Yargıtay uygulamalarında, farklı bir bakış açısı ile hareket edildiği öğretide de ileri sürülmüştür. Şöyle ki, Yargıtay tarafından, ifa güçlüğü sebebiyle uyarılmanın söz konusu olabilmesi için bu ifa güçlüğüne geçici veya kalıcı olup olmaması açısından da değerlendirilmelidir. Şayet imkânsızlık kalıcı nedenlerden oluşmuşsa TBK'nın ifa imkânsızlığının düzenlendiği 136'ncı madde hükmü uygulanır ve sözleşme sona erer. İmkânsızlık geçici sebepler ile oluşmuşsa aşırı ifanın düzenlendiği TBK'nın 138'inci madde hükmüne dayanılarak "*akde tahammül süresi*"nin dolmadığı savunması ile karşılaşabilecektir. Bu süre sözleşme taraflarının edimleri arasındaki dengeyi sarsacak nitelikte ve uzun bir süre devam edecekse sözleşmenin temeli çökeceğinden dolayı "*akde tahammül süresi*"nin bitimi ile aşırı ifaya yönelik madde hükmü uygulanabileceği kanaatindeyiz.

Bunun yanı sıra, TTK ve TBK açısından duruma bakılması gerekir. Söyle ki, TTK'nın 18'inci maddesinin 2'nci fıkrası gereği TBK'nın 112'nci maddesinde geçen kusur kavramının tacirler bakımından daha geniş yorumlanması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile, tacir sıfatını taşıyanların bu sıfatı taşımayanlara göre kusursuz sorumlulukta daha özenli davranması gerektiğinden, birçok durumda, tacir kusurlu sayılabilecektir. Zira tacir, faaliyetlerinde özen borcu gereği ne yapması gerektiğini tacir olmayan şahıslara göre daha iyi bildiği varsayılmaktadır. Bununla birlikte, bir tacirin bilmek zorunda olduğu hususlar mevzuatla sınırla kalmamalı, aynı zamanda ticarî hayatın gerekleri, ticarî örf ve adet ile teamüllerin de bilinmesi gerekmektedir (Ünal, 1988, s. 56 (Basiretli Tacir); Ayhan, 2007, s. 203). Dolayısıyla mücbir sebep ve beklenmedik hallerde dahi kusurlu ve kusursuz imkânsızlıkta tacirler açısından varlığının tespitinde basiretli tacir ölçütü önem taşıyacaktır. Öğretide beklenmedik hal ile mücbir sebebin tespitinde basiretli tacir

ölçütünün direkt bir etkisinin bulunmadığı ve aksi görüşün tacire ağır bir sorumluluk yükleyeceği savunulmuştur (Karayalçın, 1968, s. 219). Buna karşın Yargıtay 13 HD 16 Nisan 1996 E. 3653, K. 1996/3920 sayılı kararına göre ise, devalüasyon, fiyatların yükselmesi, gümrük harçları gibi ağırlaştırıcı şartlarda bile basiretli tacir ölçütünün temel alınabileceğinden hareketle bu durumlarda ifa imkansızlığının söz konusu olmayacağı kararlaştırılmıştır: “...ilke olarak basiretli bir iş adamı gibi davranmak zorunda olan davalı tacir, fiyatların yükselmesini aşırı güçlük kabul ederek ifadan kaçınamaz...” (Yargıtay Başkanlığı, 1996, s. 1086).

Bununla birlikte, TBK'nın “Aşırı İfa Güçlüğü” kenar başlıklı 138'inci madde hükmünün uygulanabilmesi ve sözleşmenin değişen şartlarda uyarlanması için öncelikle sözleşme taraflarının bir araya gelip yeniden görüşme yapmaları beklenir. Bu görüşme dürüstlük kuralının bir gereği olarak maddenin uygulanmasının ilk adımı olarak da kabul edilmelidir. Mevcut olan olağanüstü sebeplerin özellikle de aleyhe değişen taraf bakımından, sözleşme yapılması aşamasında veya daha öncesinde tahmin edilebilir bir durum olup olmadığına bakılması gerekecektir. Bu aşamada ortaya çıkan sebeplerin işlem temelinin çökmesine yol açıp açmadığı değerlendirilmelidir. Zira TBK'nın söz konusu maddesinin kaynağı olan Alm.MK'nın 313'üncü paragrafının ilk fıkrasında belirtildiği gibi, sözleşme temeli, kurulduktan sonra şartların değişmesiyle ortadan kalkabilir. Dolayısıyla ilk başta şartların değişimi, sözleşmenin kurulmasından öncesinde mi sonrasında mı olduğunun tespiti gerekir. Sözleşmenin kurulması aşamasından önce var olan ve tarafların bildiği veya tahmin edebilmesi gerektiği şartların değişmesi dolayısıyla sözleşmenin uyarlanması istenemez. Bu sonuç Yargıtay'ın eleştirilere neden olan HGK 15 Ekim 2003 E. 13-599, K. 599 sayılı kararı, döviz dalgalanmalarının tahmin edilebilirliği sebebiyle, bu şekildeki gerekçe ile sözleşmenin uyarlanmasının istenemeyeceği yönündeki kararından da anlaşılmaktadır (Kazancı - İçtihat Bilgi Bankası). Buna karşılık, sözleşmenin kurulmasından önce oluşsa bile sözleşmenin kurulması aşamasından sonra ortaya çıkan veya taraflarca sonradan öğrenilen değişikliklerde TBK'nın söz konusu hükmünden yararlanılması mümkün olabilecektir.

Sözleşmelerin genellikle ayakta tutulması hedeflenmektedir. Özellikle uzun süreli sözleşmeler bakımından, tarafların sözleşmelerinin sona ermesi her zaman ekonomik çözüm olmayabilir. Bu bağlamda önceden öngörülemeyen sebebin geçici olması durumunda tarafların bu geçicilik süresi içerisinde sözleşmelerini sona erdirdikten sonra, riskin ortadan kalkmasıyla tarafların menfaatinin aslında sözleşmenin devamı yönünde olabileceği durumu ile karşılaşması muhtemel olabilir. Örneğin, borçlu için uygun bedeli uzun süreli sözleşmesinin geçici sebeple aşırı ifaya dayandırılarak sona erdirilmesinin ardından, riskin ortadan kalmasıyla fiyatların yükselmesi sonucunda aynı şartlarda yeni uzun dönemli sözleşmenin yapılmasının artık mümkün olmaması durumunda, borçlunun daha yüksek bedelle yeni bir sözleşme imzalama zorunluluğunda kalabilmesi gibi. Bu nedenledir ki, TBK'nın 136'ncı maddenin yanı sıra, hemen sözleşmenin sona erdirilmemesi gerektiği, taraflara sözleşmelerini değişen şartlara göre tekrar gözden geçirmeleri için bir süre tanınmasının öngörüldüğü TBK'ya 138'inci madde hükmünün uygulanmasında dikkatli davranılması gerekir. Bu madde hükmünde tarafların olağanüstü durum karşısında görüşme sonucunda bir sonuca ulaşamadıkları takdirde hâkime başvurarak objektif kriterler karşısında müdahale beklenmektedir. Hâkimin müdahalesi ile de sözleşmenin günün şartlarına göre uyarlanması veya bu da mümkün değilse sözleşmenin dönme veya fesihle sona erdirilmesi imkânı tanınmıştır. Dolayısıyla TBK'ya göre mehz Alm.MK'nın hükmünden farklı olarak tarafların kendi aralarında bir çözüme ulaşamadıkları takdirde hakime başvuruları zorunlu kılınmıştır. Oysa mehz Kanun'da belirli sürenin geçmesi ile sürekli borç ilişkilerinde mağdur olan tarafa sözleşmeyi feshedebilme hakkı tanınmıştır.

Alman hukukundaki Alm.MK'nın “İşlem Temelinin Bozulması” kenar başlıklı § 313'deki maddenin 3'üncü fıkrasında yer alan: “Sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olmadığı veya taraflardan birinden beklenemediği durumlarda, mağdur olan taraf sözleşmeden dönebilir. Sürekli borç ilişkilerinde dönme hakkının yerini fesih hakkı alır.” şeklinde Türk kanun koyucusunun TBK'nın 138'inci madde hükmünün gözden geçirerek güncellenmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Bu durumun kötüye kullanılmasının engellenmesi adına ise, özellikle tacirler için, mahkemeye başvurma şartı yerine gerekirse bölgeye ve/veya faaliyet alanına göre ticaret veya sanayi odalarının sistem içine dahil edilerek, aşırı ifa imkânsızlığı konusunda olağanüstü sebeplerin oluşup oluşmadığı yönünde resmi belge verme yetkisi tanınabilir. Taraflar ilgili odalardan temin etmiş oldukları söz konusu belgenin ibrazı ile kendileri bakımından olağanüstü sebebin varlığını yargı kararına ihtiyaç duymadan ve tamamen objektif ölçüte dayalı olarak ispat edebileceklerdir. Dolayısıyla sözleşmelerin sona erdirilmeleri subjektif kriterlerden uzak, yargının külfetini düşürecek ve usul ekonomisi ilkesi ile bağdaştırılacak bir yöntem olduğu düşüncesindeyiz.

Son olarak belirtmek gerekir ki, ticari sözleşmelerde ticari teamüller gereği çeşitli klozlar yer almaktadır. Bu klozlardan biri de mücbir sebep ve uyarlamaya ilişkin sözleşmelerdeki hükümlerdir. Dolayısıyla ticari sözleşmede bu hususlar genellikle öngörülmüş olabilmektedir. Ancak mücbir sebeplerle nelerin kastedildiği genellikle açık bir şekilde yazılmamaktadır. Oysa gerek doğal felaketler gerek insan unsurlu felaketler gerekse de küresel boyuttaki salgın vs. sebeplerden kaynaklı haller açık bir şekilde hiçbir tereddütte yol verilmeyecek şekilde yazılmalıdır. Basiretli tacirden bu yönde bir yükümlülük beklenmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Dolayısıyla eğer ticari sözleşmelerde böyle hükümler yer almaktaysa ilk olarak bu hükümler doğrultusunda çözüme başvurulmalıdır. Bu hükümlerde salgın hastalık ile ilgili bir öngörünün olup olmadığına göre hareket edilmelidir. Şayet böyle bir hüküm olmasa bile sözleşmenin ticari teamül ve genel hükümler çerçevesinde yapılacak yorum bu şekildeki sonuca ulaşılabilir. Bu açıdan sözleşmenin feshinden önce ifa güçlüğüne sebep olacak olayın geçiciliği, yeni şartlara uyarlanması imkânları iyice araştırılmalı ve sözleşmenin ayakta tutulması hedeflenmelidir. Bu aşamaların sonuç vermemesi durumunda TBK'nın 138 ve ticari hükümlerin fesihle ilgili düzenlenen hükümlerinin dikkatli uygulanmasında yarar olduğu kanaatindeyiz.

5. SONUÇ

Aşırı ifa güçlüğü Türk hukukunda TBK ile ahde vefa ilkesinin bir istisnası olarak 2012'den itibaren yürürlüğe girmiştir. Kanuni düzenlemeden önceki dönemde taraflar arasındaki aşırı ifa güçlüğü sebebiyle ortaya çıkan ihtilaflarda, denge gözetilmek suretiyle Yargıtay kararları ile öğretide dürüstlük ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde sözleşmelerin uyarlanmasına gidilmekteydi. Dolayısıyla aşırı ifa güçlüğüne ilişkin değerlendirmeler, öğreti ve yargı içtihatlarıyla uyarlama kurumunun uygulanmasına ilişkin tespit edilen ihtiyaç doğrultusunda TBK'nın 138'inci madde hükmü ile, bünyesinde bandırdığını düşündüğümüz eksik hususlarla birlikte, yerinde bir düzenleme olarak yasal zemine kavuşmuştur.

Türk hukukuna aşırı ifa güçlüğü kurumu mehz Alm.MK'nın 313'üncü "*İşlem Temelinin Çökmesi*" paragrafından, 314'üncü "*Sürekli Borç İlişkilerinin Haklı Sebep Feshi*" başlıklı paragrafından ve Avrupa Sözleşme Hukuku'nun 6:111'inci "*Hal ve Şartların Değişmesi*" maddesinden yola çıkılarak 3 ayrı hükmü değerlendirilmiş ve sadece Alm.MK'nın 313'üncü "*İşlem Temelinin Çökmesi*" paragrafından esinlenerek TBK'nın 138'inci maddesinde düzenlenmiştir. Bununla birlikte, Alm.MK'da söz konusu kurum "*İşlem Temelinin Çökmesi*" olarak düzenlendiği halde Türk hukukunda "*Aşırı İfa Güçlüğü*" olarak Türk kanun koyucusu tarafından kaleme alınmıştır. Söz konusu düzenlemenin Alm.MK'nın § 314/1'inci fıkra hükmünün de eklenerek kaleme alınmasının hükmün amacına yönelik daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira TBK'nın 138'inci madde hükmünden de anlaşılacağı üzere, borçlunun kendisinden kaynaklanmayan sebeplerle durumun aleyhine değişmesinde taraflar arasındaki görüşmenin sonuç vermemesi üzerine, ilk önce hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını istemesi, bunun mümkün olmaması halinde sözleşmeden dönme veya fesih hakkını kullanması gerekir. Dolayısıyla borçlunun anlaşmazlık halinde her halükarda hâkime başvurması gerektiği anlamı çıkmaktadır. Oysa maddenin kaynağını oluşturan Alm.MK'nın ilgili hükmünde sürekli borç ilişkilerini doğuran sözleşmelerde taraflardan her birinin, bu gibi durumlarda, fesih süresine uymaksızın sözleşmeyi feshedebileceği belirtilmiştir. Keza, somut olayın bütün özellikleri dikkate alındığında kararlaştırılan fesih süresinin dolmasına kadar devamının beklenemeyeceği durumlarda haklı sebebin oluşacağı hükme bağlanmıştır. Diğer bir ifade ile, taraflara, hakime başvurmadan olağanüstü nedenlerle imzalamış oldukları sözleşmelerini tek taraflı olarak feshedebilme hakkı tanınmıştır. TBK'nın 138'inci maddesi ile ise, tarafların kendi aralarında bir çözüme ulaşamadıkları takdirde hakime başvuruyu zorunlu kılarak maddenin çıkış amacına aykırılık teşkil ettiği ve eksik olarak düzenlendiği kanaatindeyiz.

Aşırı ifa güçlüğünde sözleşme içi dengenin değerlendirilmesinde taraflardan hiçbirinin birbirlerini sömürüye maruz bırakmaması gerekir. Bu tarz durumlarda tarafların objektif iyiniyet kuralları çerçevesinde birbirlerine güvenmeleri ve sözleşmelerin değişen şartlara göre uyarlanması en doğal çözüm olabilecektir. Keza uyarlamayı talep eden ister tüketici ister tacir statüsünde olsun bu hususlara dikkat etmesi gerekecektir. TTK hükümlerinden hareketle denilebilir ki, tacirlerin basiret yükümlülüğü kapsamında ticari işletmeleri ile ilgili işlerinde ancak objektif kriterler çerçevesinde gereken özenin gösterilmesi aranmaktadır. Yargıtay uygulamalarından ise, uyarlama taleplerine yönelik ihtilaflarda bu objektif çerçevenin çok geniş olarak yorumlandığı ve tacirlerin basiretli davranma yükümlülüğü kapsamında birçok unsuru önceden görebilmesi yönünde bekleyiş içerisinde olduğu söylenebilir.

İradesi dışındaki sebeplerle zor duruma düşen tacirin aşırı ifa imkânsızlığındaki haklardan yararlanıp yararlanmayacağı 2 kriter açısından değerlendirilmelidir. Bunlardan ilki işin ticari iş olup olmadığının tespiti,

ikinci kriter ise, basiretli tacirin sorumluluk sınırında olup olmamasının tespitidir. Ticari iş değil ise, tıpkı her adi işte olduğu gibi TBK'nın 138 maddesi gereği tüketici sıfatıyla tüketici mahkemelerinde ve TKHK kapsamında ihtilaf çözümlenmelidir. Ticari faaliyeti ile ilgili bir imkânsızlık söz konusu ise, o zaman basiretli tacirin sorumluluk sınırı kapsamında olup olmadığına bakılmalıdır. Basiretli tacir, ticari faaliyeti ile özen yükümlülüğü kapsamındaki her türlü tedbirin alınmasıyla birlikte, ifa imkânsızlığı halâ çıkabilecek nitelikte ise, bu durumda basiretli tacirin sorumluluk sınırı da aşacağından aşırı ifa imkânsızlığı hükmünden yola çıkarak hareket edilebilecektir. Buna karşılık, basiretli davranma yükümlülüğü kapsamında kendisinden beklenen özeni göstermeyen tacirin iyiniyetli olmadığı ve ifa imkânsızlığı hükmünden TBK'nın 2'nci maddesi gereği yararlandırılmaması gerekecektir.

Bütün bu anlatılanlardan sonuç itibarıyla denilebilir ki, pandemi olarak ilan edilen COVID-19 veya doğal afet vs. sebeplere dayandırılan idari kısıtlamalar sözleşmelere, dolayısıyla da yurtiçi ve yurtdışı ticari döngüye etkisinin kesin olmasıyla birlikte, TBK'nın 138'inci maddesi hükmüne dayanarak yargıya başvurulması konusunda aceleci davranılmaması gerekir. Ayrıca bu durumda, tarafların iradesi dışında oluşan sebeplerin geçici mi daimi mi olduğu kesinleşmeden, süreç içerisinde, tacir olsun veya olmasın, tarafların kendi aralarında dürüstlük kuralı çerçevesinde iyiniyetli olarak müzakere yoluna gitmeleri gerekir. Bununla birlikte, sözleşme tarafları için mümkün mertebe empati yoluyla durumun idaresi yönünde karar almaları en optimal çözüm yolu olabileceği gibi, tarafların edimleri arasındaki dengeyi sarsacak nitelikte ve uzun bir süre devam edecek aşırı ifa güçlüğünde sözleşmenin temeli çökeceğinden “*akde tahammül süresi*”nin bitimi ile aşırı ifaya yönelik madde hükmünün uygulanabileceği kanaatindeyiz.

Makale ile ilgili notlar

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın tüm süreci, beyan edilen tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ankara Barosu, (2014). *4077-6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun Karşılaştırması*. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteiler/2012yayin/2011sonrasikitap/tuketici-kitap-web.pdf>
- Aktürk, İ.Y. (2016). Tüzelkişi Tacirin Tüketici Sıfatı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 20(2), 103-128.
- Antalya, G. (2015). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Cilt: 3) Seçkin Yayıncılık.
- Arat, A. (2006). *Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması*. Seçkin Yayıncılık.
- Arkan, S. (2017). *Ticari İşletme Hukuku* (23. Baskı), Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü (BTHAE) Yayınları.
- Aslan, İ. Y. (2017). *Ticaret Hukuku Dersleri* (11. Baskı). Ekin Yayıncılık.
- Aslan, İ. Y. ve Ergün, M. (2009). *Ticaret Hukuku* (4. Baskı). Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Ayhan, R. (2007). *Ticari İşletme Hukuku* (2. Baskı). Turhan Kitabevi.
- Ayhan, R., Özdamar, M. ve Çağlar, H. (2011). *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Hükümlerine Göre, Ticari İşletme Hukuku Genel Esaslar*. Yetkin Yayınları.
- Bahtiyar M. ve Biçer L. (2016). Adi İş, Ticari İş, Tüketici İşlemi Ayrımı ve Bu Ayrımın Önemi, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 22(3), 395-436.
- Baysal, B., Uyanık, M. ve Yavuz, M. S. (2021). *Koronavirüs 2019 (COVID-19) ve Sözleşmeler* <https://blog.lexpera.com.tr/koronavirus-2019-ve-sozlesmeler/>
- Bilgili, F. ve Demirkapı, E. (2019). *Ticaret Hukuku Bilgisi* (16. Baskı). Dora Yayınları.
- Birsel, M.T. (1970). *Ticari İşletme Hukuku* (Cilt: 1). Birsel kitapları ve ticaret matbaacılık.
- Burcuoğlu, H. (1995). *Hukukta Beklenmeyen Hal ve Uyarılama*. Filiz Kitabevi.
- Çelik, N. (2010). *İş Hukuku Dersleri* (23. Baskı). Beta Yayıncılık.
- Dinç, S. (2014). 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Ticari İş Kavramı. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (EÜHFD)*, 18(3-4), 173-191.
- Domaniç, H. ve Ulusoy, E. (2007). *Ticaret Hukukunun Genel Esasları* (5. Baskı). Arıkan Yayıncılık.
- Dural, M. ve Sarı, S. (2015). *Türk Özel Hukuku* (Cilt: 1), *Temel Kavramlar ve Medeni Kanunun Başlangıç Hükümleri*. Filiz Kitabevi.
- Gümüş, M. A. (2016). 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) M.18/II'de Yer Alan 'Basiretli İş Adamı (Tacir) Davranışı' Ölçütünün İyiniyetin (TMK m. 3) Varlığının Belirlenmesindeki İşlevi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 1221-1240.
- Gümüş, M. A. (2014). *6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi*, (Cilt: 1) madde: 1-46.
- Gümüş, M. A. (2012). *Kira Sözleşmesi* (2. Baskı). Vedat Kitapçılık.
- Erdem ve Erdem, (2011). *Yeni Borçlar Kanunu Çerçevesinde Emprevizyon Teorisi*. <http://www.erdem-erdem.av.tr/yayinlar/hukuk-postasi/yeni-borclar-kanunu-cercevesinde-emprevizyon-teorisi/>
- Eren, F. (2017). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Seçkin Yayınevi.
- https://www.trans-lex.org/400200/_pecl/ (31.08.2021)

- https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_313.html (31.08.2021)
- https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_242.html (04.08.2021)
- Kaplan, İ. (2007). *Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi*. Yetkin Yayınları
- Karayalçın, Y. (1968). *Ticaret Hukuku, Giriş-Ticari İşletme* (3. Baskı) (Cilt: 1). BTHAE.
- Keser, H. (2016). *İş Sözleşmesinin Bildirimli Feshinde Geçerli Sebep* (3. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Kılıçoğlu, A.M. (2013). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (17. Baskı). Turhan Yayınları.
- Kızır, M. (2011). Yargıtay Kararları Işığında Basiretli İşadamı Gibi Hareket Etme Yükümlülüğünün Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanmasına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(2), 245 – 282.
- Kocayusufpaşaoğlu, N., Hatemi, H., Arpacı, A. ve Serozan, R. (2014). *Borçlar Hukuku Genel Bölüm, 3, İfa ve İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme*. Filiz Kitabevi.
- Nomer, N. H. (2013a) Sözleşmedeki Esaslı Bir Nokta, Özellikle Karşılıklı Borç Doğuran Akitlerde İvazın Miktarı Belirlenmeksizin Sözleşme Kurulabilir Mi?, *Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan*, 8, 2053-2074.
- Nomer, N.H. (2013b). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (13. Baskı). Beta Yayınları.
- Odyakmaz, Z. (1998). Genel Olarak İdarenin Sözleşmeleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/2_12.pdf
- Oğuz, A. (2006). Türk Medenî Hukuku'nun Gelişim Çizgisi ve Karşılaştırmalı Hukukun Rolü, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 55(1), 195-205.
- Oğuzman, K.(1987). *Borçlar Hukuku Dersleri* (Cilt: 1) (4. Baskı.). Filiz kitabevi.
- Oğuzman K. ve Öz, T.(2017) *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Cilt: 1). Seçkin Yayınları
- Özcan, D. (2015). *Öğreti ve Uygulamada İş Sözleşmesinin Feshi* (2. Baskı.). Adalet Yayınevi.
- Özçelik, Ş. B. (2014). Sözleşmeden Doğan Borçların İfasında Hukukî İmkânsızlık ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)*, 63(3), 569-621.
- Özdoğan, N.D. (2017). Sözleşmenin Yorumunda Gerçek İradenin Tespiti. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (İNÜHFD)*, 8(1), 33-52.
- Öztürk, M. (2017). Konut ve Çatılı İşyeri Kira Sözleşmelerinin Sona Erme Halleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (DEÜHFD) Prof. Dr. Şeref Ertaş'a Armağan*, 19(Özel Sayı), 1549-1595.
- Poroy, R. ve Yasaman, H. (2012). *Ticari İşletme Hukuku* (14. Baskı). Vedat Kitapçılık.
- Reisoğlu, S. (2014). *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (25. Baskı). Beta Yayınları.
- Reisoğlu, S. (2011). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Beta Yayınları.
- Serozan, R. (1994). *Borçlar Hukuku, Genel Bölüm, İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme* (Cilt: 3). Filiz Kitabevi.
- Tüzüner, Ö. ve Öz, K. (2015). Aşırı İfa Güçlüğüne İlişkin İçtihat İncelemesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 421-470.
- Tekil, F. (1997). *Ticari İşletme Hukuku*. Nadir Kitap.

- Ulusoy, E. (2021). Koronavirüs mücbir sebep sayılır mı? *Milliyet*. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/prof-dr-erol-ulusoy/koronavirus-mucbir-sebep-sayilir-mi-6165316>
- Ünal, O.K. (1988). Tacirin Basiretli İş Adamı Gibi Hareket Mükellefiyeti (I). *Maliye Postası*, 180, 56-59.
- Yalçın, F. N. (2020). *Tacirin Basiretli İş Adamı Gibi Davranma Yükümlülüğü*. <https://lawtudent.com/makale/tacirin-basiretli-is-adami-gibi-davranma-yukumu/>
- Yargıtay Başkanlığı (1996). *Yargıtay Kararları Dergisi*, 22(7).
- Yargıtay HGK 28 Nisan 2010 E. 15-193, K. 235 (Kazancı İçtihat Bankası, 02.08.2021)
- Yargıtay HGK 27 Haziran 2018 E.2017/90 ve K. 1259 (Kazancı İçtihat Bankası, 03.08.2021)
- Yargıtay 13 HD 26 Kasım 1982 E. 6186, K. 7199 (Kazancı İçtihat Bankası, 02.08.2021)
- Yargıtay 13 HD 30 Mart 1995 E. 3221, K. 3147 (Kazancı İçtihat Bankası, 04.08.2021)
- Yargıtay 13 HD 17 Mayıs 2001 E. 4384, K. 5327 (Kazancı İçtihat Bankası, 04.08.2021)
- Yargıtay HGK'nın 19 Mart 2003 E. 11-117, K. 169 (Kazancı İçtihat Bankası, 31.08.2021)
- Yargıtay HGK 15 Ekim 2003 E. 13-599, K. 599 (Kazancı İçtihat Bankası, 05.08.2021)
- Yargıtay 2 HD 26 Mayıs 2011 E. 2010/19635, K. 2011/9192 (Kazancı İçtihat Bankası, 31.08.2021)
- Yavuz, C., Özen, B. ve Acar, F. (2012). *Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler)* (10. Baskı). Beta Basım.
- Yıldız Akgül, Ş. (2020). COVID-19 Salgınının Kamu Hizmeti İmtiyaz Sözleşmelerine Etkisi. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 2020, 78(2), 961-981.
- Yıldız, H. (2018). İdare Hukukunun Kısa Tarihçesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(4), 197-223.
- Zevkliler, A. ve Gökyayla, E. (2013). *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri* (12. Baskı). Turhan Kitabevi.

ORGANİK ÜRÜNLERİN TERCİH EDİLMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ*

THE EFFECT OF FACTORS IN PREFERENCE OF ORGANIC PRODUCTS ON PURCHASE INTENTION

İbrahim AVCI¹, Salih YILDIZ²

1. Öğr. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, ibrahimavcimail@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9112-5076>
2. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane İİBF, salihyildiz@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-1002-5960>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type Research Article

Başvuru Tarihi/Application Date
14.09.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
25.11.2021

DOI
10.20875/makusobed.995273

* Bu makale, 18-20 Nisan 2019 tarihlerinde Gürcistan/Tiflis'de gerçekleştirilen Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Araştırmanın amacı sağlık bilinci, çevre endişesi, ürün güvenliği ile sosyal ve kişisel normların tüketicilerin organik ürün satın alma niyetleri üzerinde etkilerini ve organik ürün satın alma niyetinin de gerçek satın alma ve tekrar satın alma niyeti üzerinde etkilerini belirlemektir. Araştırmanın ana evreni Gümüşhane ilinde yaşayan ve organik ürün tüketen tüketicilerdir. Kolayda örneklem yöntemi tercih edilerek hazırlanan anket formu ile 473 tüketiciye ulaşılmıştır. Elde edilen veriler SPSS ve AMOS programları ile analiz edilmiş ve sağlık bilinci, gıda güvenliği, kişisel ve sosyal normların satın alma niyeti üzerinde, satın alma niyetinin de gerçek ve tekrar satın alma niyetleri üzerinde olumlu etkisinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çevre endişesi faktörünün satın alma niyeti üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı araştırmada elde edilen diğer bir sonuçtur. Ulaşılan bu sonuçlar organik ürünlerle ilgili literatüre önemli katkılar sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Organik Ürün, Sağlık Bilinci, Çevre Endişesi, Kişisel Normlar, Sosyal Normlar, Satın Alma Niyeti

Abstract

The aim of this study is to determine the effects of health consciousness, environmental concern, product safety, social and personal norms on organic product purchase intention and whether the purchase intention has an impact on actual purchase and repurchase intention. The main population of the research is the consumers living in Gümüşhane and consuming organic products. In the study, in which the convenience sampling method has been used, 473 consumers have been reached with the prepared questionnaire. The data obtained have been analyzed with SPSS and AMOS programs and it has been determined that health awareness, food safety, personal and social norms has a positive effect on purchasing intention, and purchase intention on on actual purchase and repurchase intention. Another result of the study is that the environmental concern factor has no effect on the purchase intention. These results provide important contributions to the literature on organic products.

Keywords: Organic Product, Health Consciousness, Environmental Concern, Personal Norms, Social Norms, Purchase Intention

Bu makaleye atıf yapmak için:

Avcı, İ. ve Yıldız, S. (2021). Organik ürünlerin tercih edilmesinde etkili olan faktörlerin satın alma niyeti üzerine etkisi. *MAKU SOBED*, (34), 134-148. <https://doi.org/10.20875/makusobed.995273>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The aim of this study is to determine the effects of personal norms, social norms, health awareness, environmental concern and product safety factors that are effective in the preference of organic products on purchase intention and the effects of organic product purchase intention on real purchase and repurchase intention.

Research Questions

Do personal norms have a positive effect on organic product purchase intention? Do social norms have a positive effect on organic product purchase intention? Does health awareness have a positive effect on organic product purchase intention? Does environmental concern have a positive effect on organic product purchase intention? Does product safety have a positive effect on organic product purchase intention? Does the organic product purchase intention have a positive effect on the actual purchasing behavior? Does the organic product purchase intention have a positive effect on repurchase behavior?

Literature Review

In general, when organic products are mentioned, products that do not use chemicals or pesticides during production and processing come to mind. Today, with the awareness of consumers, the concept and consumption of organic products has gained importance. When the literature is examined, there are some factors that are effective in the behavior of consumers to buy organic products. These factors are health awareness, environmental concern, product safety, social and personal norms, which constitute the independent variables of the current research.

Methodology

The research population consists of consumers living in Gümüşhane and consuming organic products. However, since it is not possible to reach all consumers, convenience sampling method, which is one of the non-random sampling methods, has been used. Questionnaire technique has been used in data collection. The questionnaire, which has been prepared as a result of the pre-test, has been applied face-to-face to 473 consumers living in the province of Gümüşhane between 24 December 2018 and 7 January 2019 in the organic product market and shops. 432 questionnaires are included in the analysis because 41 questionnaires among the obtained questionnaires are erroneous and incomplete. The data obtained from the questionnaire have been analyzed with SPSS 21 and AMOS 24 (Structural Equation Model) programs, and the findings and evaluations that emerged as a result of the analysis have been included.

Results and Conclusions

When the findings obtained as a result of the research are evaluated in general, it has been determined that the consumers in Gümüşhane purchase organic products and that the personal norms, social norms of the consumers, being conscious about their own and family members' health, and giving importance to product safety have an effect on their intention to purchase organic products. In addition, the foods that come to mind when the participants talk about organic products are usually breakfast foods and vegetables. Apart from this, other results are that the term organic product evokes the word "natural food" to consumers the most, and organic products are purchased by the majority of the participants from the neighborhood/public market, farm and garden.

1. GİRİŞ

Günümüzde Dünya’da ve Türkiye’de nüfusun hızlı bir şekilde artması ve sanayileşmenin giderek tarımın önüne geçmesi bir takım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Artan dünya nüfusunun gıda taleplerine cevap vermek amacıyla tarım üretim yöntemleri ile sanayileşme birleştirilmiştir. Bu talepleri karşılama konusunda daha fazla ürün elde etmek için tarım ürünlerinde kimyasal maddeler kullanılmaya başlanmış ve kullanılan bu kimyasal maddeler sayesinde üretilen tarım ürünlerinin miktarları artmış ancak bu durum kalp damar hastalıkları, kanser, astım ve alerji gibi ciddi sağlık sorunlarına neden olmuştur. Kimyasal maddeler kullanılarak tarım ürünlerinin genetiği ile oynanması, hem tüketicilerde farklı hastalık türlerine hem de çevrede ciddi tahribatlara neden olmuştur. Ortaya çıkan bu sorunlar, tüketicileri ürün tercihleri konusunda bir takım değişiklikler yapmaya itmiştir. Dolayısı ile tüketiciler kimyasal maddelerin kullanılmadığı, doğal yöntemlerle üretilen, çevreye ve insan sağlığına zarar vermeyen ürün arayışına girmişlerdir. Tarım ürünlerinin üretiminin artmasıyla beraber, bu çevresel ve toplumsal problemlere çözüm olarak insan sağlığını koruyacak ve çevreye zarar vermeyecek organik ürün üretimi üzerinde durulmuştur.

Genel olarak organik ürün denildiğinde, üretim ve işleme aşamalarında kimyasal madde veya tarım ilaçları kullanılmayan ürünler akla gelmektedir. Günümüzde tüketicilerin bilinçlenmesi ile organik ürün kavramı ve tüketimi önem kazanmıştır. Literatür incelendiğinde tüketicilerin organik ürün satın alma davranışı göstermelerinde etkili olan bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler, mevcut araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturan sağlık bilinci, çevre endişesi, ürün güvenliği, sosyal ve kişisel normlardır. Tüketicilerin gerek kendi sağlıkları gerek aile üyelerinin sağlıkları konusunda bilinçlenmeleri, tüketecekleri ürünler konusunda daha dikkatli olmalarını sağlamıştır. Dolayısı ile sağlıkları konusunda bilinçlenen tüketiciler, sağlıklı ürünler olarak algıladıkları organik ürünleri tüketmeye başlamışlardır. Organik ürün tüketiminde etkili olan diğer faktör çevre endişesidir. Sağlıkları konusunda bilinçli olan tüketiciler gibi, çevre konusunda bilinçli olan tüketiciler de organik ürünlere yönelmektedirler. Organik ürünler üretim aşamasında doğal olarak yetiştirildikleri için çevreye daha az tahribat vermekte ve bu nedenle çevreci tüketiciler tarafından da organik ürünler tercih edilebilmektedir. Tüketicilerin tükettikleri ürünler hakkında bilinçlenmeleri, ürün güvenliğine önem vermelerini sağlamıştır. Güvenli ürünler, kullanıldığında tüketiciler için herhangi bir risk barındırmayan ya da çok az risk barındıran ürünleri ifade etmektedir. Dolayısı ile ürün güvenliğine önem veren tüketiciler, çok fazla risk barındırmayan organik ürünleri tercih etmektedirler. Son olarak ise organik ürün tüketiminde etkili olan faktörler kişisel ve sosyal normlardır. Kişisel normlar, kişinin ahlaki sorumluluğu çerçevesinde hareket etmeyi ifade ederken, sosyal normlar ise kişinin toplum içerisindeki davranışlarını düzenleyen kurallar olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla tüketiciler ahlaki sorumlulukları ve toplumsal kurallar çerçevesinde organik ürünleri tercih edebilirler.

Bu kapsamda araştırmanın temel sorusu sağlık bilinci, çevre endişesi, ürün güvenliği, sosyal ve kişisel normların organik ürün satın alma üzerinde etkisinin olup olmadığıdır. Bu nedenle araştırmada, organik ürünleri tüketen tüketicilerin organik ürün satın alma niyetleri üzerinde kişisel ve sosyal normların, sağlık bilinci, çevre endişesi ve ürün güvenliği faktörlerinin etkisini belirlemek amaçlanmaktadır. Ayrıca satın alma niyeti olan organik ürün tüketicilerinin gerçek satın alma ve tekrar satın alma davranışlarını gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun dışında en çok satın alınan organik ürünlerin neler olduğu ve nerelerden alındığı, organik ürünler ile ilgili bilgilerin hangi kanallardan elde edildiği de tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar literatüre sağlayacağı katkıların yanında organik ürün pazarlayan işletmelere pazarlama politikalarının belirlenmesi noktasında da katkı sağlayacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tarım alanında “organik” terimi ilk kez 1939 yılında Lord Northbourne tarafından “Look to the Land” adlı kitapta kullanılmıştır (Paull, 2014, s. 35). Organik ürün ile ilgili literatür incelediğinde bir çok tanımla karşılaşmak mümkündür. Bu tanımlar genel itibarıyla organik tarım çerçevesinde yapılmıştır (Ertem, 2012; Bozyiğit ve Doğan, 2015). Organik tarım, doğanın dengesini bozmayan, çevreye, insanlara ve diğer canlılara zarar vermeyen ve üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar her seviyede kontrolün yapıldığı, sertifikaya sahip temiz ürünlerin üretilmeye çalışıldığı tarım yöntemi şeklinde tanımlanmaktadır (Gil vd., 2000, s. 222). Organik ürün ise organik tarım yöntemlerine göre üretilen, içerisinde kimyasal katkı maddelerinin bulunmadığı, üretimden teslimata kadar her aşamada kontrolün yapıldığı ürünlerdir (Bozyiğit ve Doğan, 2015, s. 35). Bu tanıma benzer olarak Ertem (2002) de organik ürünü, organik tarım esaslarına göre yetiştirilen, içerisinde kimyasal katkı maddeleri ve hormonal maddeler bulunmayan ürünler şeklinde tanımlamıştır.

Tüketicilerin organik ürünlere olan ilgi ve talepleri günden güne artmaktadır. Tüketicilerin organik ürün tercihlerinde etkili olan bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler, kişisel normlar, sosyal normlar, sağlık bilinci, çevre endişesi ve ürün güvenliğidir.

Kişisel Normlar, belirli bir biçimde hareket etmek amacıyla ahlaki bir sorumluluğa sahip olma duygusunu ifade eder. Kişisel normlar, ahlaki yönden uygun olan durumlarda niyet ve davranış şeklinde gerçekleşebilmektedir (Golob vd., 2018, s. 5). Kişisel normlar, ahlaki sorumluluğun yanında toplumsal beklentilerden bağımsız olarak mantıklı şekilde hareket etmeyi de sağlar (Aertsens, vd., 2009, s. 1148). Schwartz (1992), değer envanterine göre kişisel normları muhafazakârlık, kendini geliştirme, kendini aşma ve değişime açıklık olarak dört boyutta ifade etmiştir. Muhafazakârlık, organik ürün sektörünün büyümesini desteklemek amacıyla toplumun ve sosyal ilişkilerin istikrarını destekleme inancını; kendini geliştirme, tüketicilerin organik ürün alma motivasyonlarını ifade etmektedir. Kendini aşma boyutu, çevreyi koruma, ekolojik yaşama katkı sağlama ve hayvan refahını sağlayarak evrenselciliği savunmaktadır. Değişime açık olma ise, daha sağlıklı beslenme üzerinde durma ya da yeni ve yenilikçi organik ürünler kullanma isteğini ifade etmektedir. Bu çalışmada ise kişisel normlar değişkeni, tek boyut olarak kullanılmıştır.

Sosyal Normlar, çevre dostu organik ürünler satın almak için kişi ya da gruplar üzerinde algılanan sosyal etkiyi ifade etmektedir. Sosyal normların da satın alma niyet ve davranışları üzerinde önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Golob vd., 2018, s. 5). Sosyal normlar, tanımlayıcı ve özgün normlar olarak iki boyut şeklindedir (Doran ve Larsen, 2015, s. 160). Tanımlayıcı normlar, bir kişinin diğer insanların yaptığı davranışlara bakarak en uygun davranışları sergilemesini ifade ederken; özgün normlar ise, bir kişinin diğer insanların ahlaki olarak onayladıkları ya da onaylamadıkları davranışlara göre kendi davranışlarını şekillendirmesini ifade etmektedir (Cialdini vd., 1990, s. 1015). Sosyal normlar bu çalışmada tek boyut olarak ele alınmıştır.

Sağlık Bilinci, sağlıklı bir yaşam sürdürmeyi ve ulaşılmak istenen sağlık durumunu yansıtmaktadır. Sağlık bilinci olan tüketiciler, proaktif sorumluluk olarak sağlıkla ilgili meydana gelen gelişmeleri izlerler (Ustaahmetoğlu ve Toklu, 2015, s. 200). Genellikle tüketicilerdeki organik ürünlerin daha güvenli, daha yüksek besin değerli ve daha sağlıklı olduğu algısı, organik ürünlere karşı olumlu bir tutuma neden olmaktadır (Kai vd., 2013, s. 1176). Tüketiciler, kendi sağlığını ve aile bireylerinin sağlığını düşündüğü için organik ürünleri satın almaktadır (Magnusson vd., 2001, s. 109). İnsan sağlığının bozulması, tüketicileri organik ürünler hakkında düşünmeye sevk etmekte; sağlık bilincinde olan tüketiciler, sağlık durumlarını iyileştirmek ya da korumak amacıyla organik ürünleri sağlıkları açısından bir yatırım olarak görmektedirler (Grossman, 1972, s. 224). Tüketicilerin organik ürün satın almasında etkili olan kişisel norm, sosyal norm, sağlık bilinci, çevre endişesi ve ürün güvenliği faktörleri arasında en fazla sağlık bilinci faktörünün etkili olduğu bilinmektedir (Vermeir ve Verbeke, 2006 s. 173).

Çevre Endişesi, tüketicilerin doğal ve sosyal çevreyi korumalarına yönelik güdülerinden oluşmaktadır (Cengiz ve Şenel, 2017, s. 62). Araştırmalara göre insanlar çevreye, hayvanlara ve doğaya karşı yükümlülüklerini yerine getirmek istemeleri nedeniyle organik ürün satın almaktadırlar (Davies vd., 1995; Ustaahmetoğlu ve Toklu, 2015). Tüketicilerin çevre konusunda endişe duyarak bilinçlenmesi, onları organik ürün tüketmeye yönlendirmektedir. Tüketiciler organik ürün satın alarak, doğa kirliliğinin azalacağına, toprak ve suya zarar verilmeyeceğine, tarımsal ürünlerde kimyasal ilaç kullanımının azaltılacağına inanmaktadırlar. Ayrıca tüketicilerde organik ürünlerin, organik olmayan ürünlere göre çevreye daha az zarar verdiği inancı da yer almaktadır (Hossain ve Lim, 2016, s. 11). Çünkü organik olmayan ürünlerin üretiminde kimyasal madde kalıntılarının kalması, toprak yapısının zarar görmesi, yetiştirilen ürünlerin besin değerinin bozulması ve toprağın verimliliğinin azalması gibi çevre sorunları meydana gelmektedir. Çevre ile ilgili oluşan bu olumsuz sonuçlar organik ürün talebini de arttırmaktadır (Kotler vd., 2002, s. 427).

Ürün Güvenliği, tüketicilerin tarımsal üretimde kimyasal maddelerin kullanılması ve ürünlerin işlenmesi aşamasında koruyucu maddeler kullanılması konusundaki endişesi olarak tanımlanmaktadır (Hsu, Chang ve Lin, 2016, s. 203). Geçmiş yıllarda ülkemizdeki tüketiciler kuş gribi ve deli dana gibi hayvan hastalıklarından dolayı ürün güvenliği konusunda endişe duymuşlardır (Ustaahmetoğlu ve Toklu, 2015, s. 201). Bazı çalışmalar (Michaelidou ve Hassan, 2008; Hsu vd., 2016), tüketicilerin ürünlerin güvenliği konusundaki endişelerinin organik gıdaları satın almaya yönelik niyetlerini etkilediğini ortaya koymuştur. Ürün güvenliği kapsamında kullanılan hammaddeler, ürün bileşenleri ve işlenme süreci gibi faktörler de dikkate alınmaktadır. Bu durum tüketicileri nitelik ve kalite açısından daha güvenli gıdalar olarak algılanan organik ürünlere yöneltmektedir. Dolayısıyla ürün güvenliği, organik ürün satın almak için bir neden olarak ifade edilmektedir (Wee vd., 2014, s. 384-385). Organik ürünlere artan bu ilgi ve talep, organik ürünlerin

güvenilirliğini belgelemek için sertifikasyon, barkod, Radyo Frekansı ile Tanımlama (RFID) gibi yöntemlerin kullanılmasını sağlamıştır (Regattieri vd., 2007, s. 349).

3. LİTERATÜR

Literatür incelendiğinde organik ürün ve gıdalarla ilgili farklı çalışmalara rastlanmaktadır. Özellikle 2000'li yıllar sonrasında birçok araştırmacı organik ürün konusunu incelemişlerdir. Yapılan bu çalışmalar genel itibarıyla, organik ürünlere karşı tutum (Thogersen ve Ölander, 2006; Michaelidou ve Hassan, 2008; Hossain ve Lim, 2016; Hsu vd., 2016), satın alma niyeti (Davies vd., 1995; Ahmad ve Juhdi, 2010; Ustaahmetoğlu ve Toklu, 2015; Mainerdos vd., 2017; Li vd., 2017) ve ödeme istekliliği (Gil vd., 2000; Rodriguez vd., 2008; Kai vd., 2013; Konuk, 2018) üzerine yoğunlaşmaktadır.

Organik ürünlerin tercih edilmesi ve satın alınmasında etkili olan faktörleri inceleyen araştırmalarda (Thogersen ve Ölander, 2006; Dardak vd., 2009; Wee vd., 2014; Golob vd., 2018) genel olarak sağlık bilinci veya endişesi, çevre bilinci veya endişesi, kişisel veya sosyal normlar ve ürün güvenliği faktörleri dikkat çekmektedir. Organik ürünlerle ilgili kişisel normların organik ürünlere yönelik tutum ve satın alma niyetini olumlu etkilediği sonucunu tespit eden araştırmalar mevcuttur (Thogersen ve Ölander, 2006; Voon vd., 2011; Urban vd., 2012; Lian, 2017). Danimarkalı tüketiciler örneğinde araştırma yapan Thogersen ve Ölander (2006), çalışmaları sonucunda kişisel normların organik ürün satın alma niyeti üzerinde anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Malezya'da organik ürün tüketen tüketiciler üzerine araştırma yapan Lian (2017), araştırması sonucunda tüketiciler sağlık bilinci ve kişisel normları arttıkça, organik ürünlere yönelik tutumun ve satın alma niyetinin de arttığını belirlemiştir. Benzer şekilde Brezilya'daki tüketicilerin kişisel değerlerinin organik ürün satın alma niyetiyle ilişkisi araştıran Mainerdos vd., (2017) değişime açıklık, muhafazakarlık ve kendini aşma kişisel değerleri ile satın alma niyeti arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Slovenya'da yaşayan tüketiciler üzerinde araştırma yapan Golob vd., (2018), çalışmaları sonucunda kişisel ve sosyal normların, sürdürülebilir tüketim ve çevre odaklı satın alma niyeti üzerinde olumlu etkilerin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Organik ürünlerin tercih edilmesi ve satın alınması konusunda ürün güvenliğinin de önemli bir etkisi olduğunu belirleyen araştırmalar da literatürde yer almaktadır (Michaelidou ve Hassan, 2008; Dardak vd., 2009; Ahmad ve Juhdi, 2010; Shahrudin vd., 2010; Wee vd., 2014; Türközü ve Karabudak, 2014; Ustaahmetoğlu ve Toklu, 2015; Hsu vd., 2016; Alsultan, 2018). Dardak vd. (2009) organik ürünler ilgili yaptıkları çalışmaları sonucunda, Malezyalı tüketicilerin çoğunluğunun sağlık ve güvenlik nedeniyle organik ürünler tercih ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Malezyalı tüketiciler örneğinde çalışan Ahmad ve Juhdi (2010) de, tüketicilerin sağlık ve güvenlik nedeniyle organik ürün satın aldıklarını belirlemiştir. Wee vd., (2014) çalışmalarında güvenlik, sağlık ve çevre faktörlerinin organik ürün satın almaya niyeti üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu, organik ürün satın alma niyetinin ise gerçek satın alma davranışı üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Türkiye'de üniversite öğrencileri üzerinde araştırma yapan Ustaahmetoğlu ve Toklu (2015) araştırmalar sonucunda, öğrencilerin organik ürünlere yönelik tutum ve gıda güvenliğinin organik ürün satın alma niyeti üzerinde pozitif etkisinin olduğu, sağlık bilincinin ise etkisinin olmadığını belirlemiştir.

Tüketicilerin organik ürün tercih etmesi ve satın almasında etkili olan faktörler içerisinde en yüksek etkiyi sağlayan faktörler sağlık ve çevre endişesi/bilinci olarak belirlenmiştir (Gil vd., 2000; Michaelidou ve Hassan, 2008; Ahmad ve Juhdi, 2010; Shahrudin vd., 2010; Tetik, 2012; Paul ve Rana, 2012; Kai vd., 2013; Al-Taie vd., 2013; Wee vd., 2014; Ustaahmetoğlu ve Toklu, 2015; Irianto, 2015; Aktürk, 2015; Higuchi ve Avadi, 2015; Vietoris vd., 2016; Annunziata ve Vecchiob, 2016; Hossain ve Lim, 2016; Hsu vd., 2016; Brzezinska vd., 2017; Lian, 2017; Cengiz ve Şenel, 2017; Alsultan, 2018; Sumi ve Kabir, 2018). Literatürdeki sonuçlardan farklı olarak, Malezya'daki tüketiciler üzerinde araştırma yapan Hossain ve Lim (2016) ise çalışmaları sonucunda, tüketicilerin sağlık ve çevre konusunda sahip oldukları bilincin organik ürün satın alma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Konuk (2018) diğerlerinden farklı örneklem kullanarak hamile kadınlar üzerinde yaptığı araştırmada, sağlık bilinci, çevresel ilgi ve müşteri yenilikçiliğinin hamile kadınların satın alma niyetleri ve ödeme isteklilikleri üzerinde etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bazı çalışmalarda (Watzl vd., 2015; Oroian vd., 2017) tüketicilerin kilo kaygısı nedeniyle de organik ürünler satın aldıkları belirlenmiştir. Alsultan'a (2018) göre tüketicilerin organik ürün satın almama nedenleri güven sorunu, yüksek fiyat, dış görünüş, kalitesizlik ve mevcut ürünlerden duyulan tatmin olarak belirlenmiştir. Ayrıca organik ürünler organik olmayan ürünlere göre daha pahalı olduğu için, tüketiciler tarafından satın alınmadığı araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bir diğer sonuçtur (Beltran vd., 2012; Eti, 2014; Sandallıoğlu, 2014; Ağır vd., 2014). Ancak Rodriguez vd.,

(2008) çalışmalarında, organik ürünlerin fiyatlarının pahalı olmasına rağmen Arjantin'deki tüketicilerin elde ettikleri avantajlardan dolayı satın almaya istekli olduklarını belirlemişlerdir. Bu avantajlar sağlık, çevre ve güvenlik dışında organik ürünlerin yüksek besin değeri, farklı tadı, lezzeti vb. olarak ifade edilmiştir (Zanoli ve Naspetti, 2002; Türköz ve Karabudak, 2014).

4. YÖNTEM VE BULGULAR

Bu araştırma için Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 2018/10 sayı ve 20.12.2018 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

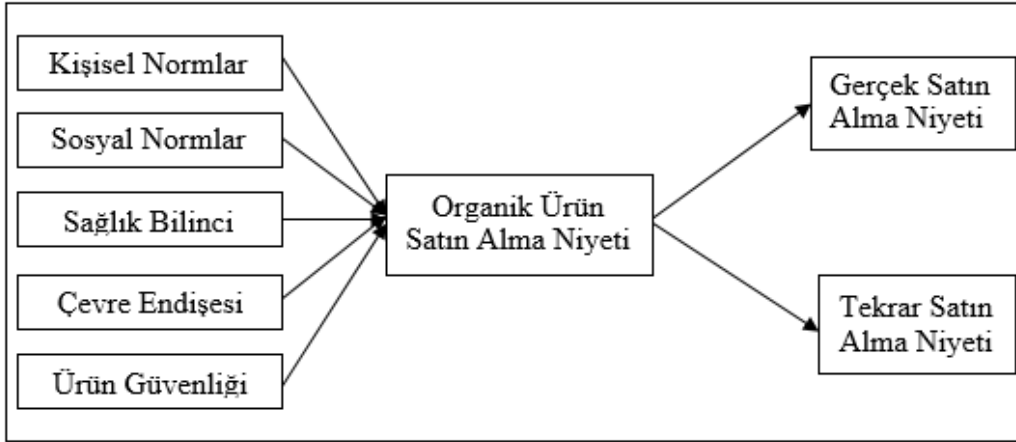
4.1. Araştırmanın Amacı

Son zamanlarda tüketicilerin tarımsal ürün satın alma ve tüketimi konusunda yaklaşımlarının değişmesiyle organik ürünlere verilen önem artmıştır. Bu yaklaşımların değişmesinde ise tüketicilerin kendilerinin ve ailelerinin sağlığını düşünmeleri, çevre kirliliği ve tahribatı konusunda duyulan hassasiyet gibi nedenler etkili olmuştur. Bu çalışmanın amacı da organik ürünlerin tercih edilmesinde etkili olan kişisel normlar, sosyal normlar, sağlık bilinci, çevre endişesi ve ürün güvenliği faktörlerinin satın alma niyetine etkisi ve organik ürünlerin satın alma niyetinin gerçek satın alma ve tekrar satın alma niyetine etkilerini belirlemektir. Bu amaçla geliştirilen araştırma hipotezleri ve araştırma modeli aşağıda yer almaktadır.

4.2. Araştırma Modeli, Değişkenleri ve Hipotezleri

Günümüzde önemli hale gelen organik ürünler konusunda literatürün incelenmesi sonucunda aşağıda yer alan araştırma modeli ve model kapsamında araştırma hipotezleri geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

H1: Kişisel normların organik ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H2: Sosyal normların organik ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H3: Sağlık bilincinin organik ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H4: Çevre endişesinin organik ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H5: Ürün güvenliğinin organik ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H6: Organik ürün satın alma niyetinin gerçek satın alma davranışı üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H7: Organik ürün satın alma niyetinin tekrar satın alma davranışı üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

4.3. Araştırma Yöntemi

Araştırma evrenini Gümüşhane ilinde yaşayan ve organik ürün tüketen tüketiciler oluşturmaktadır. 2018-2019 yılları Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Gümüşhane ili nüfusu yaklaşık olarak 165.000

kişidir (TÜİK, 2019). Bu tüketiciler içerisinde organik ürün tüketen tüketicilerin sayısının tam olarak bilinmemesi ve zaman-maliyet avantajı nedenleriyle tesadüfi olmayan örnekleme yöntemleri türlerinden biri olan kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklemin ana kütleyi temsili açısından farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip tüketicilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Veriler anket formu aracılığıyla görüşme tekniği ile uygulanmış, anket formu oluşturulurken literatürde yer alan çalışmalar incelenmiştir. Araştırma değişkenlerinden kişisel ve sosyal norm değişkenleri altı soru ile (Golob vd., 2018), sağlık bilinci değişkeni beş soru ile (Shaharudin vd., 2010), çevre endişesi değişkeni beş soru ile (Hui vd., 2013), ürün güvenliği değişkeni üç soru ile (Hsu vd., 2018), satın alma niyeti üç soru ile (Konuk, 2018), gerçek satın alma davranışı dört soru ile (Wee vd., 2014) ve tekrar satın alma davranışı üç soru ile (Tsai ve Huang, 2007) ölçülmeye çalışılmıştır. Oluşturulan anket formu üç bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde organik ürünlerle ilgili beş adet kapalı uçlu soru, ikinci bölümde araştırma bağımlı ve bağımsız değişkenlerine ait yirmi dokuz adet 5'li Likert tipi ölçeğine (Kesinlikle Katılmıyorum - Kesinlikle Katılıyorum) uygun sorular ve son bölümde katılımcıların demografik bilgileri ile ilgili sorular yer almaktadır. Konuyla ilgili pazarlama alanında üç uzmanın görüşleriyle tamamlanan anket formu yirmi beş tüketici üzerinde ön teste tabi tutulmuş, ön test sonucu düzenlenen anket formu 24 Aralık 2018 ile 7 Ocak 2019 tarihleri aralığında Gümüşhane ilinde yaşayan 473 tüketiciye organik ürün pazarı ve organik ürün marketlerinde yüz yüze uygulanmıştır. Elde edilen anketler içerisindeki 41 adet anketin hatalı ve eksik olmasından dolayı, 432 anket analize dâhil edilmiştir. Anket formundan elde edilen veriler SPSS 21 ve AMOS 24 (Yapısal Eşitlik Modeli) programları ile analiz edilmiş, analiz sonucunda ortaya çıkan bulgu ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

4.4. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Organik ürünlerle ilgili Gümüşhane ilinde gerçekleştirilen araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucunda araştırmaya katılan katılımcılar ile ilgili demografik özellikleri gösteren bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	186	43,1	Medeni Durum	Evli	150	34,7
	Erkek	246	56,9		Bekar	282	65,3
	Toplam	432	100		Toplam	432	100
Yaşınız	17 ve altı	10	2,3	Meslek	Serbest Meslek	26	6,0
	18-28 arası	261	60,4		Emekli	7	1,6
	29-39 arası	106	24,5		Memur	90	20,8
	40-50 arası	41	9,5		Esnaf	18	4,2
	51-61 arası	11	2,5		İşçi	48	11,1
	62 ve üzeri	3	0,7		Sözl, Personel	8	1,9
	Toplam	432	100		Ev Hanımı	21	4,9
Eğitim Durumu	İlk Öğretim	23	5,3	Öğrenci	193	44,7	
	Orta Öğretim	87	20,1	Diğer	21	4,9	
	Önlisans	74	17,1	Toplam	432	100	
	Lisans	213	49,3	Aile Geliri	1600 ve altı	85	19,7
	Yüksek Lisans	37	5,1		1601 - 3200	181	41,9
	Doktora	13	3,0		3201 - 4800	87	20,1
	Toplam	432	100		4801 - 6400	55	12,7
					6401 ve üstü	24	5,6
			Toplam		432	100	

Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu erkek ve bekarıdır. Katılımcıların çoğunluğu 18-28 yaş aralığında ve öğrencidir. Bunun temel nedeni Gümüşhane'de öğrenci nüfusunun fazla olması ile açıklanabilir. Daha önce Talay vd. (2004) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin çevre ve sağlık bilinci konusunda farkındalığa sahip oldukları belirlenmiştir. Dolayısı ile Gümüşhane'de yaşayan öğrencilerin organik ürün tüketimi de bu şekilde açıklanabilir. Eğitim durumu olarak ise çoğunluk lisans mezunu olarak belirlenmiştir.

Araştırmada yer alan organik ürünlere ilişkin kapalı uçlu sorularla ilgili elde edilen bulgular Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Organik Ürün ve Organik Ürün Satın Almaya İlişkin Bilgiler

Organik ürün terimi ne çağrıştırıyor?			En sık satın aldığınız organik ürün nedir?		
	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Sağlık	144	33,3	Kuru baklagil	32	7,4
Geleneksel Yaşam	19	4,4	Meyvesuyu	7	1,6
Doğal Gıda	243	56,3	Süt ve Süt Ürünleri	184	42,6
Çevre Dostu Gıda	12	2,8	Meyve ve Sebzeler	121	28,0
Hijyen Gıda	10	2,3	Unlu Mamüller	30	6,9
Diğer	4	0,9	Zeytinyağı	30	6,9
Toplam	432	100	İşlenmiş Gıda	3	7,0
Nereden organik ürün satın alırsınız?			Ekmek	7	1,7
	Frekans	Yüzde	Et	10	2,3
Süpermarket	50	11,6	Diğer	8	1,9
Organik Ürün Mağazaları	78	18,1	Toplam	432	100
Semt/Halk Pazarı	151	35,0	Aklınıza gelen ilk üç organik ürün?		
Çiftlik ve Bahçe	124	28,7	1	Süt	144 kez
Özel Dükkanlar	7	1,6	2	Domates	85 kez
Diğer	22	5,1	3	Yumurta	24 kez
Toplam	432	100			

Kapalı uçlu sorularla ilgili yanıtlar Tablo 2’de görüldüğü üzere, katılımcılara “Organik ürün terimi size neyi çağrıştırıyor?” sorusu sorulmuş ve genel olarak katılımcıların % 56,3’ü doğal gıda, % 33,3’ü ise sağlık cevabını vermiştir.-Katılımcılara “En sık satın aldığınız organik ürün nedir?” sorusu sorulmuş ve genel olarak katılımcıların % 42,6’sı süt ve süt ürünleri, %28’i meyve ve sebzeler cevabını vermiştir. Yine araştırma sonucunda katılımcıların organik ürünleri çoğunlukla semt/halk pazarı (%35) ve çiftlik/bahçelerden (%28,7) satın aldıkları belirlenmiştir. Son olarak organik ürün denilince katılımcıların aklına gelen ilk üç ürünün sırasıyla süt, domates ve yumurta olduğu belirlenmiştir.

4.5. Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri Sonuçları

Araştırma kapsamında analize tabi tutulan kişisel normlar, sosyal normlar, sağlık bilinci, çevre endişesi ve gıda güvenliği değişkenlerine ait ölçeklerin seçilen örneklemle uyum sağlayıp sağlamadığını belirlemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kullanılmıştır. Faktör analizleri sonucunda ölçeklerin iç tutarlılığını gösteren cronbach alpha değerlerine bakıldığında; kişisel normlar ölçeğinin cronbach alfa katsayısı 0,807, sosyal normlar ölçeğinin cronbach alfa katsayısı 0,892, sağlık bilinci ölçeğinin cronbach alfa katsayısı 0,861, çevre endişesi ölçeğinin cronbach alfa katsayısı 0,863, ürün güvenliği ölçeğinin cronbach alfa katsayısı 0,779, satın alma niyeti ölçeğinin cronbach alfa katsayısı 0,816, gerçek satın alma niyeti ölçeğinin cronbach alfa katsayısı 0,799 ve tekrar satın alma niyeti ölçeğinin cronbach alfa katsayısı 0,846 olarak belirlenmiştir. Faktör yükleri 0,50 ve üstünde olan değişkenler dikkate alınmıştır (Turanlı vd., 2012, s. 49). Ayrıca analiz sonucunda örneklem yeterlilik ölçütü açısından kişisel normlar ölçeği KMO (Kaiser-Meyer-Olkin): 0,685, Barlett Küresellik testi: 465,052 ve $p < 0,000$, sosyal normlar ölçeği KMO: 0,734, Barlett: 775,886 ve $p < 0,000$, sağlık bilinci ölçeği KMO: 0,834, Barlett: 951,491 ve $p < 0,000$, çevre endişesi ölçeği KMO: 0,783 Barlett: 983,543 ve $p < 0,000$, ürün güvenliği ölçeği KMO: 0,690, Barlett: 366,236 ve $p < 0,000$, satın alma niyeti ölçeği KMO: 0,702, Barlett: 457,875 ve $p < 0,000$, gerçek satın alma niyeti ölçeği KMO: 0,749, Barlett: 555,251 ve $p < 0,000$ ve tekrar satın alma niyeti ölçeği KMO: 0,726, Barlett: 546,973 ve $p < 0,000$ olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar, örneklemin faktör analizi açısından uygun olduğunu ve faktör analizinin yapılabileceğini göstermektedir. Elde edilen kişisel normlar, sosyal normlar, sağlık bilinci, çevre endişesi, ürün güvenliği ve satın alma davranışları değişkenleri ile ilgili faktör yükleri, varyans yüzdeleri, öz değerleri ve güvenilirlik değerleri Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo incelendiğinde araştırma değişkenlerinin faktör yüklerinin 0,50’nin üzerinde olduğu, güvenilirlik katsayısı değerlerinin ise 0,70 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca açıklanan varyans oranlarının da %50’nin üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Faktör Analizi Sonuçları

Değişkenler	İfadeler	AFA	DFA	Varyans	Özdeğeri	C. Alpha
Kişisel Faktörü	KN1	0,843	0,759	72,950	2,188	0,807
	KN2	0,897	0,868			
	KN3	0,820	0,699			
Sosyal Faktörü	SN1	0,878	0,791	82,221	2,467	0,892
	SN2	0,925	0,897			
	SN3	0,917	0,886			
Sağlık Bilinci	SB1	0,783	0,737	64,365	3,218	0,861
	SB2	0,847	0,815			
	SB3	0,830	0,784			
	SB4	0,758	0,665			
	SB5	0,790	0,720			
Çevre Endişesi	ÇE1	0,813	0,765	64,836	3,242	0,863
	ÇE2	0,827	0,778			
	ÇE3	0,859	0,824			
	ÇE4	0,722	0,637			
	ÇE5	0,799	0,742			
Ürün Güvenliği	ÜG1	0,810	0,714	69,534	2,086	0,779
	ÜG2	0,866	0,794			
	ÜG3	0,825	0,710			
Satın Alma Niyeti	SAN1	0,828	0,723	73,168	2,195	0,816
	SAN2	0,886	0,830			
	SAN3	0,851	0,774			
Gerçek Satın Alma Niyeti	GSAN1	0,851	0,813	62,567	2,503	0,799
	GSAN2	0,824	0,761			
	GSAN3	0,777	0,663			
	GSAN4	0,705	0,607			
Tekrar Satın Alma Niyeti	TSAN1	0,873	0,806	76,610	2,298	0,846
	TSAN2	0,891	0,829			
	TSAN3	0,862	0,784			

4.6. Araştırma Modelinin Yapısal Eşitlik Uygunluğu

Uygulanan Yapısal Eşitlik Modeli analizi ile araştırma modelinin uygun olup olmadığını belirlemek için Ki-kare istatistiği RMSEA (Ortalama hata karekök yaklaşımı) ve GFI (Uyum iyiliği indeksi) kullanılmıştır. RMSEA değeri için 0,05'e eşit ve daha küçük değerlerin olması mükemmel, 0,08 ve altındaki değerlerin olması kabul edilebilir, 0,10'dan büyük değerlerin olması kötü uyuma karşılık gelmektedir. GFI değeri için ise 0,95 ve üzeri olması mükemmel uyuma, 0,90 ve 0,94 arası değerler olması kabul edilebilir uyuma karşılık gelmektedir (Şimşek, 2007, s. 8). Literatürdeki farklı araştırmalarda ise Yapısal Eşitlik Modeli sonuçlarının kabul edilebilirlik uyum endekslerine göre GFI değerinin 0,90'ın üzerinde kabul edilebilir veri olarak değerlendirilmiştir (Gautam ve Kumar, 2011, s. 14).

Araştırma modeline uygulanan Yapısal Eşitlik Modeli analizi neticesinde Tablo 4'deki değerler, araştırma modelinin uyum değerlerinin kabul edilebilir değerler içerisinde bulunduğunu ve araştırma modelinin yapısal açıdan uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Yapısal Eşitlik Değerlendirme Tablosu

	X2	df	X2/df	GFI	CFI	RMSEA
Uyum Değerleri	632,042	343	1,843	0,910	0,956	0,044
İyi Uyum Değerleri			≤ 3	≥ 90	≥ 0,97	≤ 0,05
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			≤ 4 - 5	0,08 – 0,085	≥ 0,95	0,05 – 0,08

Elde edilen sonuçlar araştırma modelinin iyi seviyede ve kabul edilebilir seviyede uyum değerlerine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Yapısal Eşitlik Modeli analizi sonucunda NFI: 0,909, RFI: 0,892, IFI: 0,956 ve TLI: 0,948 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar beraber değerlendirildiğinde araştırma modeli kapsamındaki ilişkiler anlamlı çıkmıştır. Araştırma modelinin hipotez testi sonuçları ise Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Hipotez Tablosu

		β	S.H.	P	Durum
H1	Kişisel Normlar → Satın Alma Niyeti	,247	,048	,001*	Kabul
H2	Sosyal Normlar → Satın Alma Niyeti	,131	,030	,001*	Kabul
H3	Sağlık Bilinci → Satın Alma Niyeti	,222	,054	,001*	Kabul
H4	Çevre Endişesi → Satın Alma Niyeti	,037	,058	,206	Ret
H5	Ürün Güvenliği → Satın Alma Niyeti	,286	,071	,001*	Kabul
H6	Satın Alma Niyeti → Gerçek Satın Alma	,650	,072	,001*	Kabul
H7	Satın Alma Niyeti → Tekrar Satın Alma	,825	,083	,001*	Kabul

Tablo 5 incelendiğinde, araştırma hipotezlerinden H4 dışındaki hipotezlerin tamamının kabul edildiği görülmektedir. Organik ürün satın alma faktörleri içerisinde en fazla ürün güvenliği faktörünün satın alma niyeti üzerinde etkili olduğu (.286), en az ise sosyal normlar faktörünün etkili olduğu (.131) tabloda görülen diğer bir sonuçtur.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucunda H4 hipotezi dışındaki diğer hipotezlerin tamamı desteklenmiştir. Bu çerçevede ahlaki bir sorumluluğa sahip olma duygusu olarak ifade edilen kişisel normların, organik ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Dolayısı ile organik ürün tüketicilerinin sahip olduğu muhafazakârlık, kendini geliştirme, kendini aşma ve değişime açıklık gibi kişisel normlar arttıkça organik ürün satın alma niyeti de artmaktadır. Daha önce yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara rastlanmakta ve araştırma sonuçlarını desteklemektedir (Schwartz, 1992; Thogersen ve Ölander, 2009; Aertsens vd., 2009). Bu araştırmada da daha önce yapılan araştırmalar (Kayhan, 2001; Golob vd., 2018) gibi kişiler üzerindeki sosyal etki şeklinde ifade edilen sosyal normların organik ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisinin olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre organik ürün tüketicilerinin sağlıklı bir yaşam sürdürmesini ve ulaşılmak istenen sağlık durumunu ifade eden sağlık bilinçlerinin artması, organik ürün satın alma niyetini de olumlu olarak etkilemektedir. Dolayısı ile tüketiciler kendi sağlıklarını ve aile bireylerinin sağlıklarını düşündükleri için organik ürün satın aldıkları söylenebilir. Sağlık bilincinde olan tüketiciler, sağlık durumlarını iyileştirmek ya da korumak amacıyla organik ürünleri sağlık konusunda bir yatırım olarak görmektedirler. Literatürde sağlık bilinci faktörünün satın alma niyeti üzerindeki etkisinin olduğu sonucunu destekleyen benzer araştırmalar da yer almaktadır (Grossman, 1972; Kai vd., 2001; Magnusson vd., 2001; Vermeir ve Verbeke, 2006; Ustaahmetoğlu ve Toklu, 2015).

Tüketicilerin doğal ve sosyal çevreyi korumalarına yönelik güdülerini ifade eden çevre endişesi faktörünün organik ürün satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Literatürde genellikle çevre endişesinin organik ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşan araştırmalar olmasına rağmen, bu araştırma ile benzer sonuca ulaşan araştırma da bulunmaktadır (Hossain ve Lim, 2016). Hossain ve Lim (2016) çalışmalarında sağlık ve çevre bilincinin organik ürün satın alma niyeti üzerinde etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bu sonuca göre tüketicilerin çevresel endişelere sahip olmalarının, organik ürün satın alma davranışı gösterecekleri anlamına gelmeyeceği söylenebilir. Tüketicilerin satın aldıkları ve tükettikleri ürünlerde kimyasal katkı maddeleri olmaması şeklinde ifade edilen ürün güvenliği faktörünün organik ürün satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüketicilerin ürün güvenliğine verdikleri önem arttıkça organik ürün satın alma niyeti de artmaktadır. Daha önce yapılan bazı araştırmalar sonucunda (Michaelidou ve Hassan, 2008; Wee vd., 2014; Hsu vd., 2016) elde edilen bulgular da bu araştırmayı desteklemektedir. Organik ürün satın alma niyeti faktörünün, gerçek satın alma niyeti ve tekrar satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu araştırma kapsamında ulaşılan diğer sonuçlardır. Dolayısı ile bu sonuç organik ürün satın alma niyetine sahip olan tüketicilerin, niyetlerini gerçekleştirerek organik ürünlere yönelik gerçek satın alma davranışı gösterdiklerini ve organik ürün satın alan tüketicilerin ileriki zamanlarda tekrar organik ürün satın alma davranışı gösterdiklerini ifade etmektedir. Daha önce yapılan bir çok çalışmada (Olaru vd., 2008; Lim vd., 2014) satın alma niyetinin gerçek satın alma ve tekrar satın alma davranışları üzerinde pozitif etkisinin olduğu belirlenmiştir. Dolayısı ile araştırmada elde edilen sonuçlar, literatür ile paralellik göstermektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde Gümüşhane ilindeki tüketicilerin organik ürün satın aldıkları ve organik ürün satın alma niyeti üzerinde tüketicilerin kişisel normlarının, sosyal normlarının, kendi ve aile bireylerinin sağlıkları hakkında bilinçli olmalarının ve ürün güvenliğine önem vermelerinin etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların organik ürün denildiğinde akıllarına gelen gıdalar genellikle kahvaltılıklar ve sebzeler olarak belirlenmiştir. Bunun dışına organik ürün teriminin tüketicilere en fazla “doğal gıda” kelimesini çağrıştırdığı, organik ürünlerin, katılımcıların çoğunluğu tarafından semt/halk pazarı, çiftlik ve bahçeden satın alındığı ulaşılan diğer sonuçlardır. Araştırma sunmuş olduğu önemli sonuçların yanında bir takım sınırlamalara da sahiptir. Bu sınırlamalar, zaman ve maliyet gibi nedenlerden dolayı araştırma örnekleminin tamamına ulaşamaması ve sadece Gümüşhane örneklemini kapsamında yapılmış olmasıdır. İleride bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara, öncelikle farklı örneklemlerde ve organik ürün kullanmayan tüketiciler üzerinde araştırma yapmaları, bu tüketicilerin organik ürün tüketmeme nedenleri ve organik ürünlerle ilgili yaşadıkları sorunların araştırılması önerilebilir. Ayrıca metropol olarak ifade edilen büyük şehirlerde yaşayan tüketicilerin organik ürün tüketme ve tüketmeme nedenleri üzerine de araştırma yapılabilir. Bu araştırma sonuçlarının literatürü desteklemesi ve katkı sağlamasının yanında, organik ürün pazarlamacılarına da katkı sağlayacaktır. Organik ürün satan işletmelerin ürünlerini pazarlarken, tüketicilerin daha çok nerelerden alışveriş yaptıklarını ve tüketicilerin organik ürün algılarını dikkate almalarını, organik ürünlerle ilgili pazarlama mesajlarında ise sağlık ve çevre bilinci mesajları çerçevesinde hareket etmeleri önerilebilir.

Bu araştırma için Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 2018/10 sayı ve 20.12.2018 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmanın tüm süreçlerinde araştırmanın yazarları eşit derecede katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Aertsens, J., Verbeke, W., Mondelaers, K. ve Huylenbroeck, G.V. (2009). Personal determinants of organic food consumption: a review. *British Food Journal*, 111(10), 1140-1167. <https://doi.org/10.1108/00070700910992961>
- Ağır, H.B., Poyraz, N., Yılmaz H.İ. ve Boz, İ. (2014). Tüketicilerin organik ürün algısı: Kayseri ili örneği. *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi 3-5 Eylül*, Bildiriler Kitabı, s. 1434-1438.
- Ahmad, S.N.B. and Juhdi, N. (2010). Organic food: a study on demographic characteristics and factors influencing purchase intentions among consumers in Klang Valley, Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 5(2), 105-118. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v5n2p105>
- Aktürk, D. (2015). Geleneksel ve organik olarak yetiştirilen tarım ürünlerine karşı tüketici taleplerinin doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi ile değerlendirilmesi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 115-121.
- Al Taie, W., Rahal, M.K.M, Al-Sudani, A.S.A. ve Al-Farsi, K.A.O. (2015). Exploring the consumption of organic foods in the United Arab Emirates. *Sage Open*. April-June, 1-12. <https://doi.org/10.1177/2158244015592001>
- Alsultan, G.Y.K. (2018). *Organik ürün pazarlamasında satın alma nedenlerine ilişkin bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Annunziata, A. ve Vecchiob, R. (2016). Organic farming and sustainability in food choices: an analysis of consumer preference in southern Italy. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*, 8, 193-200. <https://doi.org/10.1016/j.aaspro.2016.02.093>
- Beltran, L.S., Blanco, J.E.E. ve Morales, L.F.B. (2012). Marketing mix influencing organic foods purchase of mexican customer. *Mic 2012: managing transformation with creativity; Proceedings of The 13th International Conference, Budapest, 22-24 November*.
- Bozyiğit, S. ve Doğan, G.K. (2015). Türkiye'deki doğal ve organik ürün üreticilerinin yaşadığı pazarlama sorunları: keşifsel bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 33-47.
- Brzezinska, M.G., Rapca, M.G., Zuchowski, I. ve Borawski, P. (2017). Organic food attributes deterring consumer choices. *European Research Studies Journal*, 22(2), 164-176. <https://doi.org/10.35808/ersj/635>
- Cengiz, H. ve Şenel, M. (2017). Tüketicilerin organik gıda satın alma motivasyonlarının zaltman metafor çıkarım tekniği aracılığıyla incelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 56-69. <https://doi.org/10.14230/joiss389>
- Cialdini, R.B., Kano, R.R. ve Kallgren, C.A. (1990). A focus theory of normative conduct: recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 1015-1026. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.1015>
- Dardak, R.A., Abidin, A.Z.Z. ve Ali, A.K. (2009). Consumers' perception, consumption and preference on organic product: Malaysian perspective. *Economic and Technology Management Review*, 4, 95-107.
- Davies, A., Titterton, A.J. ve Cochrane, C. (1995). Who buys organic food? A profile of the purchasers of organic food in Northern Ireland. *British Food Journal*, 97(10), 17-23. <https://doi.org/10.1108/00070709510104303>
- Doran, R. ve Larsen, S. (2016). The relative importance of social and personal norms in explaining intentions to choose eco-friendly travel options. *International Journal of Tourism Research*, 18, 159-166. <https://doi.org/10.1002/jtr.2042>
- Ertem, A. (2002). *Organik tarımda proje hazırlama ve yöntem, organik tarım eğitimi ders notları*. Emre Basımevi.

- Eti, H.S. (2014). *Organik gıdaların pazarlanması ve organik gıdalara karşı tüketici tutum ve davranışları analizi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Namık Kemal Üniversitesi.
- Gautam, V. ve Kumar, M. (2011). An empirical investigation of factors determining the consumers' choice of mobile service providers. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 3-17.
- Gil, J.M., Gracia, A. ve Sanchez, M. (2000). Market segmentation and willingness to pay for organic products in Spain. *International Food and Agribusiness Management Review*, 3, 207-226. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.34279>
- Golob, U., Koklic, M.K., Podnar, K. ve Zabkar, V. (2018). The role of environmentally conscious purchase behaviour and green scepticism in organic food consumption. *British Food Journal*, 120(10), 2411-2424. <https://doi.org/10.1108/BFJ-08-2017-0457>
- Grossman, M. (1972). On the concept of health capital and the demand for health. *Journal of Political Economy*, 80(2), 223-55.
- Higuchi, A. ve Avadi, A. (2015). Organic purchasing factors and consumer classification through their preferences in the metropolitan area of Lima, Peru. *Agronomia Colombiana*, 33(2), 271-279. <https://doi.org/10.15446/agron.colomb.v33n2.50013>
- Hossain, M.T.B. ve Lim, P.X. (2016). Consumers' buying behavior towards organic foods: evidence from the emerging market. *Malaysian Management Review*, 51(2), 7-25.
- Hsu, S.Y., Chang, C.C. ve Lin, T.T. (2016). An analysis of purchase intentions toward organic food on health consciousness and food safety with/under structural equation modeling. *British Food Journal*, 118(1), 200-216. <https://doi.org/10.1108/BFJ-11-2014-0376>
- Hui, C.L., May, C.W., Wei, O.S. ve Li, W.K. (2013). *Research on consumers willingness to pay for organic products*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üniversitesi Tunku Abdul Rahman
- Iriantu, H. (2015). Consumers' attitude and intention towards organic food purchase: an extension of theory of planned behavior in gender perspective. *International Journal of Management, Economics and Social Sciences*, 4(1), 17-31.
- Kai, S.B., Chen, O.B., Chuan, C.S., Seong, L.C. ve Kevi, L.L.T. (2013). Determinants of willingness to pay of organic products. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 14(9), 1171-1179. <https://doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2013.14.9.1959>
- Kayhan, S. (2001). Ekolojik tarımda iç pazarın gelişimi. Türkiye 2. Ekolojik Tarım Sempozyumu, 14-16 Kasım, Antalya.
- Konuk, F.A. (2018). Antecedents of pregnant women's purchase intentions and willingness to pay a premium for organic food. *British Food Journal*, 120(7), 1561-1573. <https://doi.org/10.1108/BFJ-11-2017-0631>
- Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J. ve Wong, V. (2002). *Principles of marketing*. Second European Edition. Prentice-Hall.
- Li, J., Zepeda, L. ve Gould, B.W. (2017). The demand for organic food in the U.S.: an empirical assessment. *Journal of Food Distribution Research*, 38(3), 54-69. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.46587>
- Lian, S.B. (2017). What motivates consumers to purchase organic food in Malaysia?. *Asian Social Science*, 13(9), 100-109. <https://doi.org/10.5539/ass.v13n9p100>
- Magnusson, M.K., Arvola A., Hursti, U.K., Aberg, L. ve Sjöden, P.O. (2003). Choice of organic foods is related to perceived consequences for human health and to environmentally friendly behaviour. *Appetite*, 40, 109-117. [https://doi.org/10.1016/S0195-6663\(03\)00002-3](https://doi.org/10.1016/S0195-6663(03)00002-3)

- Mainerders, E.V., Araujo, D.V.B., Lasso, S. ve Andrade, M. (2017). Influences on the intention to buy organic food in an emerging market. *Marketing Intelligence & Planning*, 35(7), 858-876. <https://doi.org/10.1108/MIP-04-2017-0067>
- Michaelidou, N. ve Hassan, L.M. (2008). The role of health consciousness, food safety concern and ethical identity on attitudes and intentions towards organic food. *International Journal of Consumer Studies*, 32, 163-170. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2007.00619.x>
- Olaru, D., Purchase, S. ve Peterson, N. (2008). From customer value to repurchase intentions and recommendations. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 23(8), 554-565. <https://doi.org/10.1108/08858620810913362>
- Oroian, C.F., Safirescu, C.O., Harun, R., Chiciudean, G.O., Arion, F.H., Muresan, I.C. ve Bordeanu, B.M. (2017). Consumers' attitudes towards organic products and sustainable development: a case study of Romania. *Sustainability*, 9(9), 1-14. <https://doi.org/10.3390/su9091559>
- Paull, J. (2014). Lord northbourne, the man who invented organic farming, a biography. *Journal of Organic Systems*, 9(1), 31-53.
- Paul, J. ve Rana, J. (2012). Consumer behavior and purchase intention for organic food. *Journal of Consumer Marketing*, 29(6), 412-422. <https://doi.org/10.1108/07363761211259223>
- Regattieri, A., Gamberi, M. ve Manzini, R. (2007). Raceability of food products: general framework and experimental evidence. *Journal of Food Engineering*, 81, 347-356. <https://doi.org/10.1016/j.jfoodeng.2006.10.032>
- Rodriguez, E.M., Lacaze, M.V. ve Lupin B. (2008). Contingent valuation of consumers' willingness-to-pay for organic food in Argentina. *International Congress - August 26-29, Ghent, Belgium*.
- Sandalhoğlu, A. (2014). *Adana ilinde organik tarım ürünleri tüketimi ve tüketici eğilimleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances In Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Shaharudin, M.R., Panı, J.J., Mansor, S.W. ve Elias, S.J. (2010). Factors affecting purchase intention of organic food in Malaysia's Kedah State. *Cross-Cultural Communication*, 6(2), 105-116.
- Sumi, R.S. ve Kabir, G. (2018). Factors affecting the buying intention of organic tea consumers of Bangladesh. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 4824, 2-15. <https://doi.org/10.3390/joitmc4030024>
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş temel ilkeler ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Ekinox.
- Talay, İ., Gündüz, S., Akpınar, N., 2004. On the status of environmental education and awareness of undergraduate students at Ankara University, Turkey. *International Journal of Environment and Pollution*, 21(3), 293-308.
- Tetik, S. (2012). Türk tüketicisinin organik ürün tercih etmesine neden olan faktörlerin uygulamalı olarak incelenmesi. *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 1(1), 37-64.
- Thogersen, J. ve Ölander, F. (2006). The dynamic interaction of personal norms and environment-friendly buying behavior: a panel study. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(7), 1758-1780. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9029.2006.00080.x>
- Tsai, H.T. ve Huang, H.C. (2007). Determinants of e-repurchase intentions: an integrative model of quadruple retention drivers. *Information & Management*, 44, 231-239. <https://doi.org/10.1016/j.im.2006.11.006>

- Turanlı, M., Taşpınar Cengiz, P. ve Bozkır, Ö. (2012). Faktör analizi ile üniversiteye giriş sınavlarındaki başarı durumuna göre illerin sıralanması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 17, 45-68.
- Türközü, D. ve Karabudak, E. (2014). Organik gıdaların besin değeri, gıda güvenliği ve lezzet açısından değerlendirilmesi. *Gıda*, 39(2), 119-126.
- Urban, J., Zverinova, I. ve Scasny, M. (2012). What motivates Czech consumers to buy organic food?. *Czech Sociological Review*, 48(3), 709-736. <https://doi.org/10.13060/00380288.2012.48.3.06>
- Ustaahmetoğlu, E. ve Toklu, İ.T. (2015). Organik gıda satın alma niyetinde tutum, sağlık bilinci ve gıda güvenliğinin etkisi üzerine bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 197-211.
- Vermeir, I. ve Verbeke, W. (2006). Sustainable food consumption: exploring the consumer "attitude – behavioral intention. *Gap, Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 19(2), 169-194.
- Vietoris, V., Kozelova, D., Mellen, M., Chrenekova, M., Potclan, J.E., Fikselova, M., Kopkas, P. ve Horska, E. (2016). Analysis of consumer preferences at organic food purchase in Romania. *Polish Journal of Food and Nutrition Sciences*, 66(2), 139-146. <https://doi.org/10.1515/pjfn-2015-0028>
- Voon, J.P., Ngui, K.S. ve Agrawal, A. (2011). Determinants of willingness to purchase organic food: an exploratory study using Structural Equation Modeling. *International Food and Agribusiness Management Review*, 14(2), 103-120.
- Watzl, M.E., Wittig, F., Heuer, T.H. ve Hoffmann, I. (2015). Customers purchasing organic food-do they live healthier? Results of the german national nutrition survey II. *European Journal of Nutrition & Food Safety*, 5(1), 59-71. <https://doi.org/10.9734/EJNFS/2015/12734>
- Wee, C.S., Ariff, M.S.B., Zakuan, N. ve Tajudin, M.N.M. (2014). Consumers perception, purchase intention and actual purchase behavior of organic food products. *Review of Integrative Business and Economics Research(Riber)*, 3(2), 378-397.
- Zanoli, R. ve Naspetti, S. (2002). Consumer motivations in the purchase of organic food, a means-end approach. *British Food Journal*, 104(8), 643-653. <https://doi.org/10.1108/00070700210425930>

**MUHASEBE EĞİTİMİNDE ETİK VE ETİK ALGISI:
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ***

***ETHICS AND ETHICAL PERCEPTION IN ACCOUNTING EDUCATION:
THE CASE OF AKDENİZ UNIVERSITY***

Mehmet Sait TEKİN¹, Filiz ANGAY KUTLUK²

1. Bağımsız Araştırmacı, msaitekin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9162-4342>
2. Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, angay@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6512-2234>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Appliation Date
15.09.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
13.11.2021

DOI
10.20875/makusobed.995576

* Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Programı'nda Prof. Dr. Filiz Angay Kutluk danışmanlığında yürütülen ve Mehmet Sait Tekin tarafından yazılan "Muhasebe Eğitiminde Etik ve Etik Algısı: Bir Uygulama Örneği" başlıklı tezden üretilmiştir.

Öz

Son yıllarda büyük işletmelerin muhasebe kayıtlarını olduğundan farklı göstermesi, muhasebe hileleri, kötü yönetim ve yaşanan muhasebe skandalları gibi durumlar kamunun dikkatini çeken ve üzerine yoğunlaşılacak konular arasındadır. Bu çalışmanın amacı, Akdeniz Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü öğrencileri ile Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine devam eden öğrencilerin, etik algılarını ve etik davranma niyetlerini cinsiyet, öğrenim düzeyi, etik dersi almış olma gibi bazı değişkenler çerçevesinde inceleyerek aralarında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmektir. Çalışmada, etik algısı ve etik davranma niyetinin ölçüldüğü toplam üç boyutlu bir anket kullanılmıştır. Araştırma sonucunda cinsiyet değişkeni açısından kadın ve erkek öğrencilerin etiğin önemi ve muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algıları arasında anlamlı farklılığın olmadığı görüldüğü, erkek öğrencilerin etik davranma niyetlerinin kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrenim düzeyi değişkeni açısından yüksek lisans öğrencilerinin etik konusunu, lisans öğrencilerine göre daha önemli olarak algıladıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Muhasebe Eğitiminde Etik, Etik Eğitimi, Etik Algısı

Abstract

In recent years, cases such as large enterprises showing different accounting records, accounting fraud, bad management and accounting scandals are among the issues that have attracted the attention of the public and have been focused on. The aim of this study is to determine the ethical perceptions and ethical behavior intentions of the undergraduate students of Akdeniz University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration and graduate students in the Business Administration Department of Akdeniz University Social Sciences Institute within the framework of some variables such as gender, education level, and having taken an ethics course and to determine whether there is a significant difference between them. In the study, a total of three-dimensional questionnaire has been used to measure ethical perception and ethical behavior intention. As a result of the research, it has been seen that there is no significant difference between male and female students' perceptions of the importance of ethics and the importance of ethics in accounting education in terms of gender variable, while it has been concluded that male students' ethical behavior intentions are higher than female students. In addition, it has been determined that graduate students perceived ethics as more important than undergraduate students in terms of education level variable.

Keywords: Ethics, Ethics in Accounting Education, Ethics Education, Perception of Ethics

Bu makaleye atıf yapmak için:

Tekin, M. S. ve Angay Kutluk, F. (2021). Muhasebe eğitiminde etik ve etik algısı: Akdeniz Üniversitesi örneği. *MAKU SOBED*, (34), 149-164. <https://doi.org/10.20875/makusobed.995576>

EXTENDED SUMMARY

Background

In recent years, cases such as large enterprises showing different accounting records, accounting fraud, bad management and accounting scandals are among the issues that attract the attention of the public. The majority of these events occurred in the USA, which is accepted as an example with its capital markets and accounting systems. Especially with the Enron and WorldCom scandals that took place in the USA in the 2000s, trust in financial reports, capital institutions, independent audit firms and company management was damaged. While this situation affected the American economy, it also negatively affected developing countries. For all these reasons, the issue of ethics has been one of the most discussed topics in the field of accounting and finance.

Purpose

The main aim of the research is to determine the ethical perceptions and ethical behavior intentions of the undergraduate students of Akdeniz University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Administration and graduate students in the Business Administration Department of Akdeniz University Social Sciences Institute within the framework of some variables such as gender, education level, and having taken an ethics course. To determine whether there is a significant difference between them.

Literature Review

For literature review, national and international studies have been examined by using databases subscribed by Akdeniz University Library (Proquest, Ebscohost) and Google Academic database. As a result of the literature review, it has been determined that many studies that we have examined have similar results and suggestions with our research.

Method

The survey method has been used in the research to determine the perceptions of the students of the Department of Business Administration regarding the importance of ethics, their perceptions of the importance of ethics in accounting education, and their intention to act ethically. The questionnaire form consists of two parts. In the first part, thirteen questions have been asked to determine the demographic characteristics of the students, and in the second part, fifteen questions have been asked to determine the ethical perceptions and ethical behavior intentions of the students. A 7-point Likert scale has been used in the survey. The 7-point Likert scale used in the questionnaire has been coded as "1=strongly disagree", "2=disagree", "3=partially disagree", "4=undecided", "5=partially agree", "6=agree" and "7=strongly agree".

Conclusions

Within the scope of the research, it is aimed to determine the ethical perceptions and ethical behavior intentions of the students who are candidates for accounting profession. In this context, a questionnaire has been applied to undergraduate students of Akdeniz University Faculty of Economics and Business Administration and graduate students of Akdeniz University Social Sciences Institute, Department of Business Administration. In the research, variables such as the gender of the students, their education level, the mention of ethics in accounting courses, whether they would choose the ethics course if it were offered as an elective, have been reflected in the research results in terms of affecting the ethical perception of the students.

As a result of the research, it has been seen that there is no significant difference between male and female students' perceptions of the importance of ethics and the importance of ethics in accounting education in terms of gender variable, while it has been concluded that male students' ethical behavior intentions are higher than female students. In similar studies, the level of ethical behavior of female students is generally higher than that of male students. With this result, our study differs from similar studies.

1. GİRİŞ

Küreselleşmeyle beraber artan rekabet ortamı, muhasebe meslek mensubu sayısının artması, piyasaların dinamik ve değişken olması, müşteri taleplerinin değişkenlik göstermesi ve daha fazla kazanç elde etme çabası, muhasebe meslek mensuplarının etik kuralları yeterince önemsememesi riskini ortaya çıkartmıştır (İbiddunni vd., 2003, ss. 14-15). İyi veya doğru anlamına gelen etik kavramı Yunancada karakter anlamına gelen ethos sözcüğünden türetilmiştir (Thiroux ve Krasemann, 1980, s. 1). Etik, ahlaki davranışlarla ilgilenen bir felsefe dalı olarak tanımlanmaktadır. Ahlak ise bir şeyin doğru-yanlış, iyi-kötü olup olmadığını ifade etmektedir. Ahlak karmaşık bir kavram olmasına rağmen hem araç hem de amaç açısından tanımlanabilir. Etik aynı zamanda iyi-kötü ya da doğru-yanlış davranış standartlarını belirleyen ahlaki ilkeler kodu olarak da tanımlanmaktadır (Abuznaid, 2009, ss. 279-280). Etik, ahlaki yargılarda bulunma kapasite ve becerilerine dayanır (dit Hauret, 2007, s. 70). Etik, insan davranışlarının doğru olup olmadığını ortaya koyarken kullanılan, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyerek otokontrol sağlayan, yasal zorunluluğun ötesinde ilke ve kurallardır (Yalçın, 2019, s. 148). Etik kurallar, doğru ve yanlışların ne olduğu konusunda bireylere, gruplara ve toplumlara yol göstermede yardımcı olmaktadır (Akbaş vd., 2009, s. 175). Bununla birlikte son yıllarda, firmaların etik dışı davranışları ve görevi kötüye kullanmalarının toplum üzerindeki potansiyel etkileri, dünya çapında birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Etik konusu, Enron, WorldCom, Arthur Anderson, Tyco International, WorldCom, Adelphi, Cadbury, Lehman Brothers vb. gibi sayısız kurumsal skandalın bir sonucu olarak yeniden dikkatleri üzerine çekmiştir (İbiddunni vd., 2003, ss. 14-15).

Muhasebe mesleği, bir toplumun ekonomik refahına büyük ölçüde katkıda bulunan bir meslektir. Muhasebeciler, standartlara uygun olarak kaydedilen ve raporlanan işlemlerin doğrulanmasından sorumludur. Bu amaçla, muhasebecilerin kamu çıkarlarını korumak, kamu ve özel finansmanın uygun şekilde yönetilmesini sağlamak gibi görevleri vardır. Halkın da buna karşılık, muhasebe meslek mensuplarının yüksek ahlaki değerlere sahip oldukları ve dürüstlikle hareket ettikleri yönünde artan bir beklentisi vardır (Mohamed Saat vd., 2012, s. 216). Bilgi üretme açısından da oldukça önemli bir fonksiyona sahip olan muhasebe mesleğinin, ortaya koymuş olduğu bilgileri yatırımcılar, ortaklar, yöneticiler ve kamuoyu kullanmaktadır. Bu nedenle muhasebe mesleğinin ortaya koyacağı bilgilerin güvenilir olması gerekmektedir. Aksi durumda bu bilgilerden faydalanacak olan çıkar gruplarının yanlış kararlar almaları ve alınan bu yanlış kararlar sonucunda zarara uğramaları söz konusu olabilir (Çavuşoğlu, 2020, s. 624). Çünkü muhasebe mesleği, teknik uzmanlığın yanında mesleğin gerektirdiği etik kurallar çerçevesinde yürütülen bir meslektir (Bilen ve Yılmaz, 2014, s. 58). Yanlış kararlar sonucu meydana gelebilecek zararları engellemek için mevcut ve gelecekteki muhasebe meslek mensuplarının gerekli beceri, yetenek ve etik davranışla donatılması gerekmektedir. Bundan dolayı muhasebe eğitiminde, gelecekte muhasebe mesleğini yapacak olan öğrencilere derslerde teorik ve teknik muhasebe eğitiminin yanında, mesleğin gerektirdiği değer yargıları ve ahlak kurallarının da öğretilmesi gerekmektedir (Sabuncu, 2019, s. 159).

Meslek etiği kuralları, muhasebecilerin mükellefleriyle, meslektaşlarıyla halkla, adalet, dürüstlük ve mesleğinin onuruna yakışacak şekilde ilgilenmesini şart koşmak olarak özetlenebilir (Graham, 1939, s. 262). Yapılan araştırmaların genelinde meslek mensuplarının büyük bir çoğunluğunun etik konusunu önemseydiği ve etik konusunda eğitimin gerekliliğine inandıkları görülmektedir (Yıldız, 2010, s. 175). Muhasebe eğitiminde etik, yüksek ahlaki standartlara ulaşmanın bir yolu olarak görülür ve yatırımcı güvenini beslemede, sürdürülebilir büyümeyi oluşturmaya yardımcı olmada ve ekonomide güven ortamını sağlamada önemli bir unsurdur. Utku ve Kurtcebe (2019), mesleki gelişimin mesleki eğitimle sağlanacağı düşüncesiyle hareket eden TÜRMOB'un, bu kapsamda gerçekleştirmekte olduğu eğitimlerin temel konuları arasında etik eğitimlerinin de yer aldığını vurgulamaktadır. Ayrıca yüksek kaliteli uluslararası standartlara bağlılığı oluşturma ve teşvik etme misyonuyla muhasebe mesleğini temsil etmede küresel bir kuruluş olan Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC), stajyer muhasebecilerin etik duyarlılığını geliştirmek için kapsamlı çalışmalar yürüterek büyük kamu muhasebesi firmaları ile iş birliği yapmakta ve teknik eğitim konusunda üniversite düzeyinde etik eğitime büyük önem verilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Mohamed Saat vd., 2012, s. 216). Bu kapsamda çalışmanın amacı, Akdeniz Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü öğrencileri ile Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine devam eden ve geleceğin muhasebe meslek mensubu adayı öğrencilerin, etik algılarını ve etik davranma niyetlerini cinsiyet, öğrenim düzeyi, etik dersi almış olma gibi bazı değişkenler çerçevesinde inceleyerek aralarında istatistiksel açıdan bir fark olup olmadığını tespit etmektir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Akbaş vd. (2009) İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde öğrenim gören 504 öğrenci üzerinde yapmış oldukları çalışma ile muhasebe meslek etiğinin önemini ortaya koyarak öğrencilerin algıları kapsamında, etik olmayan davranışlarla ilişkilerini incelemiştir. Çalışma sonucunda muhasebe meslek etiği algısı konusunda cinsiyet değişkeni açısından bir farklılık bulunmamıştır. Meslek etiğinin önemi konusunda ise bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre muhasebe mesleğindeki etik ilkelerin varlığının, yaşanan sorunların çözümüne katkıda bulunacağı hususunu ve kamu yararına olan etkisi konusuna daha çok önem verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Kurnaz ve Gümüş (2010) Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Muhasebe Bölümünde öğrenim gören öğrencilerin muhasebe mesleği ile ilgili etik dışı davranışlara ilişkin algılarını belirlemek amacıyla 117 öğrenciye anket uygulamışlardır. Çalışmalarının sonucunda bayan öğrencilerin etik olmayan durumlar karşısındaki algılarının, erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sınıf düzeyinde yapılan karşılaştırmada üst sınıfta bulunan öğrencilerin etik dışı olaylar karşısındaki algı düzeylerinin, alt sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Klimek ve Wenell (2011) Muhasebe lisans son sınıftaki 60 öğrenciden, muhasebe müfredatında ayrı bir etik dersi alan ve muhasebe derslerine etik dersi entegre edilmiş öğrencilerin etik yargılama düzeylerini karşılaştırmışlardır. Çalışmalarının sonucunda muhasebe müfredatına bir etik dersi eklemenin etik muhakeme becerisi yüksek öğrenciler çıkaracağını ayrıca tüm uygulama alanlarında muhasebecilerin sıklıkla etik ikilemlerle karşı karşıya kaldığı göz önüne alındığında, üniversitelerin muhasebe müfredatına zorunlu ya da seçmeli olarak bir etik dersi koymaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Daştan vd. (2015) KTÜ-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, İktisat ve Maliye son sınıfındaki öğrencilerin etik ikilem, etik karar alma ve muhasebe meslek etiği eğitimi konusundaki farkındalık düzeylerini tespit etmek amacıyla 495 öğrenciye yüz yüze anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda öğrencilerin muhasebe meslek etiği konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları, meslek etiği eğitiminin alınan muhasebe dersleri içerisinde yer alması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca erkek öğrencilerin etik dışı davranışta bulunma olasılığının kadın öğrencilere göre dört kat fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Jonson vd. (2015) Avustralya Melbourne’deki bir üniversitede işletme fakültesi lisans öğrencilerine etiğin en iyi nasıl öğretileceğine dair araştırma yapmışlardır. Araştırmalarının sonucunda senaryolarla desteklenen ve müfredatta ayrı olarak verilen etik dersini alan öğrencilerin, muhasebe derslerine entegre şekilde verilen etik eğitimini alan öğrencilere göre daha çözümleyici oldukları ve bu durumun etik karar alma yeteneklerinin gelişmesine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gülmez vd. (2016) Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinde lisans ve ön lisans öğrenimi gören 372 öğrenci üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında, öğrencilerin muhasebe meslek etiğine bakış açılarını demografik değişkenler çerçevesinde incelemiştir. Çalışma sonucunda sınıf değişkeni açısından lisans düzeyindeki 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin etik duyarlılığı, 1. ve 2. sınıftaki öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca lisans programları arasında İşletme Bölümü öğrencilerinin meslek etiği konusundaki görüşlerinde diğer lisans bölümü (İktisat, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik ve Yönetim Bilişim Sistemleri) öğrencilerine göre anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun, İşletme Bölümünde öğrenim gören öğrencilerin diğer bölüm öğrencilerine göre daha fazla muhasebe dersi almaları ve etik konusunun bu derslerin içerisinde öğrencilere aktarılıyor olması ile açıklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Arslan vd. (2018) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü ile İşletme Yönetimi Bölümünde meslek etiği dersini almış son sınıf öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algılarını tespit etmek amacıyla toplam 286 öğrenciye anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda, meslek mensupları tarafından etik ilke ve kurallara uyma noktasında öğrencilerin kararsız oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin, meslek etiği eğitimini okulda teorik ve uygulamalı olarak almalarının iş yaşamlarına olumlu katkılar sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Montenegro ve Rodrigues (2020) Portekiz’in kuzeyindeki bir üniversitede, muhasebe öğrencilerinin ve mezunlarının etik algılarını dindarlığın, cinsiyetin, yaşın, etik eğitiminin ve muhasebede çalışma tecrübesinin etkileyip etkilemediğini tespit etmek amacıyla 99’u muhasebe lisans (1., 2. ve 3. sınıf) öğrencisi ve 85’i muhasebe mezunu olmak üzere toplam 184 öğrenciye anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda,

dindarlığın öğrencilerin etik tutumları üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı, cinsiyet, yaş, etik eğitimi ve muhasebede çalışma deneyiminin öğrencilerin etik algıları üzerinde önemli ölçüde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca muhasebe mezunları, muhasebe öğrencilerine göre muhasebe kazanç yönetimine karşı daha güçlü etik tutumlar sergilemiştir. Son olarak, muhasebecilerin hayatları boyunca sistematik bir şekilde etik eğitimi almalarının oldukça önemli olduğunu vurgulanmıştır.

Mubako vd. (2020) Schwartz'ın Değişime Açıklık, Koruma, Kendini Aşma ve Kendini Geliştirme gibi üst düzey kişisel değerlerinin muhasebecilerin etik davranışlarını nasıl etkilediğini ve etik eğitim, cinsiyet ve dindarlığın etik davranış üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'nde dört yıllık bir üniversitede 252 öğrenciye çevrimiçi anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda, cinsiyet (kadınların etik olmayan davranışlarda bulunma olasılığı erkeklere oranla daha düşük çıkmıştır) ve etik eğitimin etik davranışı etkilediğini ancak dindarlığın etik davranışı etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yüksek düzeyde belirli kişisel değerlere sahip olan katılımcıların, diğerlerine göre etik dışı davranma olasılığının daha düşük olduğu ve muhasebe öğrencilerinin etik davranışlarını etkileyen önemli faktörlerin kendini geliştirme, koruma, kendini aşma, etik eğitim ve cinsiyet olduğu belirlenmiştir.

Harun ve Surianti (2020) Endonezya'nın Medan şehrindeki hem kamu hem de özel 4 üniversitede okuyan muhasebe öğrencilerinin meslek etiğine yönelik algılarını tespit etmek amacıyla 374 öğrenciye anket uygulamışlardır. Bu öğrenciler daha önce hem çalışmış hem de hiç çalışmamış olan denetim dersi almış öğrencilerdir. Çalışma sonucunda, etik konuların çalışan öğrenciler üzerinde daha etkili olduğu, ayrıca çalışmayan öğrencilerin daha sonra çalıştıklarında etik ihlaller yapmamaları için muhasebe müfredatındaki etik içeriğin geliştirilmeye devam etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Driskill ve Rankin (2020) Amerika Birleşik Devletleri ve Çin'deki orta ölçekli üniversitelerden işletme ve muhasebe öğrencilerinin kültürel-etik akıl yürütme becerilerini incelemek üzere 128 öğrenciye anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki katılımcıların Çin ve Hong Kong'dan katılımcılara kıyasla daha yüksek etik akıl yürütme becerileri sergiledikleri, ayrıca daha deneyimli katılımcıların daha yüksek düzeyde etik muhakeme becerileri geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Nambukara-Gamage ve Rahman (2020) Etik muhasebe uygulamalarının, işletme performansı üzerindeki etkisi olup olmadığını belirlemek ve muhasebe uygulamalarında etiğin önemini araştırmak üzere yapmış oldukları çalışmada, etiğin herhangi bir kurum için doğruluk, gizlilik, bütünlük, etkinlik ve doğru finansal bilgilerin sunulması konusunda muhasebede önemli bir role sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yang vd. (2021) Ahlaki eğitim ile üniversite öğrencilerinin öğrenme yetenekleri arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla yapmış oldukları çalışma kapsamında, Güneybatı Çin'deki bir şehir üniversitesinde muhasebe ve denetim alanında uzmanlaşan 172 öğrenciye anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda, muhasebe uygulayıcıları için mesleki etik ve hukuka uyumun iyileştirilmesinin, piyasa ekonomisi sisteminin uzun vadeli ve sağlıklı gelişimi için büyük önem taşıdığı, ayrıca muhasebe müfredatına etik eğitimi yerleştirmenin yüksek kalitede muhasebe yeteneklerini geliştirmeye yardımcı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Büyükarıkın ve Eryılmaz (2021) Afyon Kocatepe Üniversitesi Bolvadin Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Muhasebe bölümünde eğitimine devam eden öğrencilerin, muhasebe mesleğine ilişkin tutumlarını tespit etmek üzere 3. ve 4. Sınıf olmak üzere toplam 86 öğrenciye anket uygulamışlardır. Çalışmalarının sonucunda muhasebe meslek etiği ilkelerine aykırı şekilde hareket etmenin bazı yaptırımlarının olduğu, ayrıca hukuki anlamdaki açıklıkların doğal olduğu ve bu açıklıkların kötüye kullanılmasının ne gibi sonuçlara sebebiyet vereceği noktasında öğrencilerin yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Sevi vd. (2021) Muhasebe öğrencilerinin yaratıcı muhasebe uygulamalarına ilişkin algıları ile etik bilgi, dindarlık, etik duyarlılık ve etik yönelim arasında bir ilişki olup olmadığını incelemişlerdir. Bu kapsamda Batı Java'daki yükseköğrenim muhasebe öğrencilerinden 320 katılımcıya anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda, etik bilginin ve etik duyarlılığın, muhasebe öğrencilerinin yaratıcı muhasebe uygulamalarına ilişkin algılarını olumlu etkilediğini, dindarlığın ise muhasebe öğrencilerinin yaratıcı muhasebe uygulamaları algılarını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Hadi vd. (2021) Muhasebe etiği öğretilirken genellikle dijital bilgiye sahip olan Y ve Z kuşağının ilgi ve dikkatini çekme konusunda öğretim elemanlarının karşılaştıkları zorluklardan yola çıkarak yapmış oldukları çalışmalarında, artırılmış gerçeklik tabanlı öğrenme ortamını geliştirmeyi ve kullanıcıların bunu muhasebe etiğini öğretmek için kullanma niyetlerini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda, artırılmış gerçeklik uygulamalarının kullanıcıların sıkılmamaları ve konuyu daha etkili bir şekilde

anlamalarını sağladığı için gerekli olduğu vurgulanmış, ayrıca kullanıcıların uygulamayı kullanma niyetinin yüksek olduğu ve niyetin, uygulamanın kullanılabilirliğinden etkilendiğini tespit etmişlerdir.

Araştırmamızın, etik konusunun önemini vurgulama ve muhasebe eğitiminde etik konusuna ilişkin eksiklikleri gündemde tutup, bu eksikliklerin giderilmesi anlamında literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

3. İŞLETME BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ETİK ALGILARI VE ETİK DAVRANMA NİYETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Araştırmanın temel amacı, gelecekte muhasebe mesleğini icra etmeyi düşünen meslek mensubu adayı öğrencilerin, etiğin önemi ve muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algıları ile etik davranma niyetlerini cinsiyet, öğrenim düzeyi, etik dersi almış olma gibi bazı değişkenler çerçevesinde inceleyerek aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olup olmadığının tespit edilmesidir. Çalışmada etik algısı ve etik davranma niyetinin ölçüldüğü toplam üç boyuttan oluşan bir anket kullanılmıştır.

Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki şekildedir;

H₁: Öğrencilerin etiğinin etiğin önemine ilişkin algılarında, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık vardır.

H₂: Öğrencilerin muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algılarında, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık vardır.

H₃: Öğrencilerin etik davranma niyetlerinde, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık vardır.

H₄: Öğrencilerin etiğin önemine ilişkin algılarında, öğrenim düzeylerine göre anlamlı farklılık vardır.

H₅: Öğrencilerin muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algılarında, öğrenim düzeylerine göre anlamlı farklılık vardır.

H₆: Öğrencilerin etik davranma niyetlerinde, öğrenim düzeylerine göre anlamlı farklılık vardır.

H₇: Öğrencilerin etiğin önemine ilişkin algılarında, muhasebe derslerinde etik konusuna yer verilmesi ve verilmemesi durumuna göre anlamlı farklılık vardır.

H₈: Öğrencilerin muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algılarında, muhasebe derslerinde etik konusuna yer verilmesi ve verilmemesi durumuna göre anlamlı farklılık vardır.

H₉: Öğrencilerin etik davranma niyetlerinde, muhasebe derslerinde etik konusuna yer verilmesi ve verilmemesi durumuna göre anlamlı farklılık vardır.

H₁₀: Öğrencilerin etiğin önemine ilişkin algılarında, etik dersini seçme durumlarına göre anlamlı farklılık vardır.

H₁₁: Öğrencilerin muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algılarında, etik dersini seçme durumlarına göre anlamlı farklılık vardır.

H₁₂: Öğrencilerin etik davranma niyetlerinde, etik dersini seçme durumlarına göre anlamlı farklılık vardır.

3.2. Evren ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evrenini, 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde öğrenimine devam eden Lisans (1. Sınıf, 2. Sınıf, 3. Sınıf ve 4. Sınıf) öğrencileri ile 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında Yüksek Lisans yapan toplamda 952 öğrenci oluşturmaktadır. İşletme Bölümü müfredatında muhasebe derslerinin daha fazla yer alması ve gelecekte muhasebe mesleğini yapma potansiyeli yüksek öğrencilerin İşletme Bölümünden çıkıyor olması sebebiyle bu bölüm öğrencileri örneklem olarak seçilmiştir. Örneklem seçiminde $n = Nt^2 pq / d^2 (N-1) + t^2 pq$ formülü kullanılmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2007, s. 70).

Yukarıdaki formülde

N: Hedef kitledeki birey sayısını

n : Örnekleme girecek birey sayısını

p : İncelenen olayın gerçekleşme olasılığını

q : İncelenen olayın gerçekleşmeme olasılığını

t : Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosundan bulunan teorik değeri

d : Olayın oluş sıklığına göre kabul edilen \pm örnekleme hatasını göstermektedir.

$t = 1.96$ ($\alpha = 0.05$ için ∞ serbestlik derecesindeki teorik t değeri t tablosundan alınmıştır).

Sonuçların % 95 güvenirlilik aralığında ($\alpha = 0.05$) ve ($d = 0.05$) örnekleme hatası içerebileceği kabul edilmiştir. Formüle göre araştırmamıza minimum 274 öğrencinin katılım sağlaması yeterlidir. Araştırmada kullanılan anketi toplam 350 öğrenci doldurarak yeterli sayıda geri dönüş sağlanmıştır. Örnekleme yöntemi olarak ölçüt örnekleme altında kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma için Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 55578142-050.01.04-E.40505 sayı ve 23.03.2020 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

İşletme bölümü öğrencilerinin etiğin önemine ilişkin algıları, muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algıları ve etik davranma niyetlerinin tespiti için araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilerin demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik on üç soru, ikinci bölümde öğrencilerin etik algılarını ve etik davranma niyetlerini tespit etmek amacıyla on beş soru sorulmuştur. Ankette 7’li Likert ölçeği kullanılmıştır. Ankette kullanılan 7’li likert ölçeği “1=Kesinlikle Katılmıyorum”, “2=Katılmıyorum”, “3=Kısmen Katılmıyorum”, “4=Kararsızım”, “5=Kısmen Katılıyorum”, “6=Katılıyorum” ve “7=Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde kodlanmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanabilmesi için hazırlanan anket soruları, öğrencilerin etiğin önemine ilişkin algılarını ve muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algılarını tespit etmek amacıyla Nell Adkins ve Robin R. Radtke’nin, 2004 yılında yapmış oldukları çalışmalarından, etik davranma niyetlerini tespit etmek için ise Satish P. Deshpande, Jacob Joseph ve Rashmi Prasad’dın 2006 yılında yapmış oldukları çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Anketler 02.04.2020 tarihi itibarıyla yüz yüze ve internet aracılığıyla olmak üzere iki yoldan uygulanmıştır. Elde edilen 350 adet anket, yanlış cevap veya eksik olup olmaması açısından incelenmiş olup, yapılan inceleme sonucunda 30 anket değerlendirmeden çıkartılmıştır. Analizler 320 anket üzerinden yapılmıştır.

Verilerin analizi için istatistik paket programı kullanılmıştır. Demografik özelliklere ilişkin veriler frekans ve yüzdelerle ifade edilmiş, gruplar arasındaki karşılaştırmalarda bağımsız örneklem t-testi, birden fazla gruba sahip değişkenler için tek yönlü varyans analizi (anova) yapılmıştır.

Verilerin analizinde sırasıyla, güvenilirlik analizi, demografik değişkenlere ilişkin frekans analizleri yapılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Testin sonucunda verilerin normal dağılmadığı görülmüştür. Ancak çarpıklık ve basıklık katsayıları etiğin önemine ilişkin çarpıklık katsayısı -1,182 basıklık katsayısı .632, muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin çarpıklık katsayısı -.714 basıklık katsayısı -.340, etik davranma niyetine ilişkin çarpıklık katsayısı .960 basıklık katsayısı ise .181’dir. Çarpıklık katsayısı $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değerler alabilir. Ancak çarpıklık ölçüsü ± 3 aralığında değerler alması halinde (bazı yazarlara göre ± 2) normal kabul edilmektedir (Kalaycı, 2014, s. 6). Ayrıca seçilen örneklemin büyüklüğü $n > 30$ olduğu zaman verilerin normal dağılım gösterme özelliğinde oldukları varsayılır. Verilerin ana kütledeki dağılımı çarpık veya basık olabilir. Ancak belli bir büyüklüğe sahip örneklem verilerinde ana kütledeki dağılıma bakılmadan merkezi limit teoremi devreye girerek verilerin normal dağılım eğrisine uygun olduğu varsayılır (Şencan, 2005, s. 193). Bu nedenle verilerin analizinde parametrik test yöntemleri kullanılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Tablo 1’de demografik değişkenlerle ilgili bulgulara yer verilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %44,4’ü kadın, %55,6’sı erkek öğrencidir. Öğrencilerin %88,2’si 17-27 yaş aralığında yer alırken %11’i 28-38 yaş aralığında yer almaktadır. Öğrencilerin %83,7’sinin öğrenim durumu Lisans, %16,3’nün Yüksek lisans düzeyindedir. Araştırmaya katılanların %13,8’i birinci sınıf, %10,3’ü ikinci sınıf, %31,3’ü üçüncü sınıf, %28,4’ü dördüncü sınıf, %11,3’ü yüksek lisans birinci sınıf ve %5’i yüksek lisans ikinci sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin %37,8’i alınan muhasebe derslerinde etik konusundan bahsedildiğini ifade ederken, %62,2’si etik konusundan bahsedilmediğini ifade etmiştir. Son olarak öğrencilerin %56,3’ü seçmeli olarak önerilse etik dersini seçeceğini ifade ederken %13,4’ü seçmeyeceğini ifade etmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik yapısını da açıklayabilmek açısından katılımcılara ilişkin demografik bulgular tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Değişken	Demografik Özellik	Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	142	44,4
	Erkek	178	55,6
	Toplam	320	100
Yaş	17-27	282	88,2
	28-38	35	11
	39-49	2	0,6
	50-59	1	0,3
	Toplam	320	100
Öğrenim Düzeyi	Lisans	268	83,7
	Yüksek Lisans	52	16,3
	Toplam	320	100
Sınıf	1. Sınıf	44	13,8
	2. Sınıf	33	10,3
	3. Sınıf	100	31,3
	4. Sınıf	91	28,4
	Yüksek Lisans 1. Sınıf	36	11,3
	Yüksek Lisans 2. Sınıf	16	5
	Toplam	320	100
Çalışma Durumu	Evet	279	87,2
	Hayır	41	12,8
	Toplam	320	100
Alınan Muhasebe Derslerinde Etik Konusundan Bahsedilme Durumu	Evet	121	37,8
	Hayır	199	62,2
	Toplam	320	100
Etik Dersi Seçmeli Olarak Önerilse Seçme Durumu	Evet	180	56,3
	Hayır	43	13,4
	Emin Değilim	97	30,3
	Toplam	320	100

4.2. Güvenilirlik ve Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçme aracının güvenilirliğini tespit etmek amacıyla Cronbach Alpha formülü kullanılmıştır. Likert tarzı ölçeklerde Cronbach Alpha katsayısı oldukça kullanılmaktadır. Cronbach Alpha değerinin güvenilirlik değerinin 0,80-1,00 aralığında yer alması çalışmanın yüksek güvenilirlikte olduğunu ifade etmektedir (Uzunsakal ve Yıldız, 2018, s. 19). Çalışmanın Cronbach Alpha değeri 0,89 olarak bulunmuştur. Bulunan değer çalışmanın güvenilirlik düzeyinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Tablo 2’de boyutlara ilişkin güvenilirlik analizi sonuçları incelendiğinde çıkan sonuçlar neticesinde üç boyutun da güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2. Boyutlara İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Boyutlar	Cronbach's Alpha
Etigin Önemi	,947
Muhasebe Eğitiminde Etigin Önemi	,960
Etik Davranma Niyeti	,829

Araştırmanın konusunu oluşturan, İşletme Bölümü lisans ve yüksek lisans eğitimine devam eden öğrencilerin etik algılarına ve etik davranma niyetlerine ilişkin anket maddeleri üç boyutta gruplandırılmıştır. Öğrencilerin etik algılarını ve etik davranma niyetlerini farklı boyutlarda ele alan bu faktörlerin, toplam 15 maddeden oluşan ölçek aracılığıyla analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett's testiyle test edilmiştir. Analizi yapılan verilerin KMO değeri ,91 olarak bulunmuş ve bu değer veri setinin faktör analizi için mükemmel olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada Bartlett's Test of Sphericity anlamlılık düzeyi $p=,000$ olarak hesaplanmıştır.

Yapılan faktör analizi sonucunda birinci faktör toplam varyansın %53,067'sini, ikinci faktör toplam varyansın %19,038'ini, üçüncü faktör ise toplam varyansın %7,601'ini açıklamaktadır. Üç faktör toplam varyansın %79,705'ini açıklamaktadır. Etik algısı ve etik davranma niyeti maddelerine ilişkin faktör analizi sonucunda "Etigin Önemi" olarak isimlendirilen birinci faktör grubuna ait maddelerin faktör yükleri 0,96 ile 0,82 arasındadır. İkinci faktör olan "Muhasebe Eğitiminde Etigin Önemi" faktör grubuna ait maddelerin faktör yükleri 0,98 ile 0,78 arasındadır. Son olarak üçüncü faktör olan "Etik Davranma Niyeti" faktör grubuna ait maddelerin faktör yükleri de 0,83 ile 0,77 arasında değişmektedir.

4.3. Hipotezlerin Test Edilmesine İlişkin Bulgular

Hipotezleri test etmek için bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans (Anova) analizinden faydalanılmıştır. Hipotez testlerine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tablolarda ifade edilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	Sayı(N)	Ortalama (\bar{X})	t	Sd (df)	p Değeri
Etigin Önemi	Kadın	141	5,5957	-,269	314	,788
	Erkek	175	5,6414			
	Kayıp Veri	4				
Muhasebe Eğitiminde Etigin Önemi	Kadın	141	5,2069	,874	316	,383
	Erkek	177	5,0556			
	Kayıp Veri	2				
Etik Davranma Niyeti	Kadın	142	2,4032	2,877	317	,004
	Erkek	177	2,8941			
	Kayıp Veri	1				

*Öğrencilerin cevapladığı anketlerde kayıp veri bulunduğundan dolayı, yapılan testlerde toplam sayı değişkenlik gösterebilmektedir.

Tablo 3'te, üç boyuta ilişkin sonuçlar incelendiğinde, ilk iki boyut için cinsiyet değişkenine göre kadın ve erkek öğrenciler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre H_1 ve H_2 hipotezleri reddedilmiştir. Etik davranma niyetine ilişkin boyut incelendiğinde ise cinsiyet değişkenine göre kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p: ,004$ $p<0,05$). Ayrıca etik davranma niyeti boyutunda ortalamalara bakıldığında erkek öğrencilerin ortalamasının (Ort.=2,8941), kadın öğrencilerin ortalamasından (Ort.=2,4032) büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda erkek öğrencilerin etik davranma niyetlerinin kadın öğrencilerden daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuçtan hareketle H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. Öğrenim Düzeyine Göre T-testi Sonuçları

Boyutlar	Öğrenim Düzeyi	Sayı(N)	Ortalama (\bar{X})	t	Sd (df)	p Değeri
Etiğin Önemi	Lisans	264	5,5360	2,293	314	,023
	Yüksek Lisans	52	6,0529			
	Kayıp Veri	4				
Muhasebe Eğitiminde Etiğin Önemi	Lisans	266	5,0739	1,283	316	200
	Yüksek Lisans	52	5,3718			
	Kayıp Veri	2				
Etik Davranma Niyeti	Lisans	267	2,7369	1,625	317	,105
	Yüksek Lisans	52	2,3606			
	Kayıp Veri	1				

*Öğrencilerin cevapladığı anketlerde kayıp veri bulunduğundan dolayı, yapılan testlerde toplam sayı değişkenlik gösterebilmektedir.

Tablo 4'te, üç boyuta ilişkin p değerleri incelendiğinde, etiğin önemine ilişkin boyut için öğrenim düzeyi değişkeni açısından lisans ve yüksek lisans öğrencileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır (p: ,023 p<0,05). Ayrıca etiğin önemi boyutunda ortalamalara bakıldığında yüksek lisans öğrencilerinin ortalamasının (Ort.=6,0529), lisans öğrencilerinin ortalamasından (Ort.=5,5360) büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle **H₄** hipotezi kabul edilmiştir. Muhasebe eğitiminde etiğin önemi ve etik davranma niyeti boyutları için öğrenim düzeyi değişkenine göre lisans ve yüksek lisans öğrencileri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre **H₅** ve **H₆** hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 5. Muhasebe Derslerinde Etik Konusundan Bahsedilme Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Etik Konusundan Bahsedilme Durumu	Sayı(N)	Ortalama (\bar{X})	t	Sd (df)	p Değeri
Etiğin Önemi	Evet	119	5,8634	2,325	270,47	,021
	Hayır	196	5,4719			
	Kayıp Veri	5				
Muhasebe Eğitiminde Etiğin Önemi	Evet	121	5,3361	1,983	273,95	,048
	Hayır	196	4,9940			
	Kayıp Veri	3				
Etik Davranma Niyeti	Evet	121	2,6798	,011	232,26	,991
	Hayır	197	2,6777			
	Kayıp Veri	2				

*Öğrencilerin cevapladığı anketlerde kayıp veri bulunduğundan dolayı, yapılan testlerde toplam sayı değişkenlik gösterebilmektedir.

Tablo 5'te, alınan muhasebe derslerinde etik konusundan bahsedilme durumunun boyutlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. P değerleri incelendiğinde, etiğin önemine ilişkin boyutta p değeri ,021, muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin boyutta p değeri ,048 ve etik davranma niyetine ilişkin boyutta ise p değeri ,991 olarak çıkmıştır. Ortalamalar incelendiğinde, etiğin önemi boyutunda (Evet Ort.=5,8634 Hayır Ort.=5,4719), muhasebe eğitiminde etiğin önemi boyutunda (Evet Ort.=5,3361 Hayır Ort.=4,9940) olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle almış olduğu muhasebe derslerinde etik konusundan bahsedildiğini ifade eden öğrencilerin, etiğin önemi ve muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algılarının, almış olduğu muhasebe derslerinde etik konusundan bahsedilmediğini ifade eden öğrencilerin algılarından yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuçlara göre **H₇** ve **H₈** hipotezleri kabul edilirken **H₉** hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 6. Etik Dersinin Önerilmesine İlişkin Tek Yönlü Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

Boyutlar	Seçmeli Olarak Önerilse Etik Dersini Seçme Durumu	Sayı(N)	Ortalama (\bar{X})	S.S.	F	p Değeri
Etğin Önemi	Evet	176	5,81	1,51	8,939	,000
	Hayır	42	4,75	1,75		
	Emin Değilim	97	5,63	1,19		
	Kayıp Veri	5				
	Toplam	315	5,61	1,49		
Muhasebe Eğitiminde Etğin Önemi	Evet	179	5,41	1,44	11,787	,000
	Hayır	42	4,20	1,89		
	Emin Değilim	96	4,99	1,35		
	Kayıp Veri	3				
	Toplam	317	5,12	1,53		
Etik Davranma Niyeti	Evet	178	2,43	1,47	5,343	,005
	Hayır	43	3,00	1,63		
	Emin Değilim	97	2,98	1,52		
	Kayıp Veri	2				
	Toplam	318	2,67	1,53		

*Öğrencilerin cevapladığı anketlerde kayıp veri bulunduğundan dolayı, yapılan testlerde toplam sayı değişkenlik gösterebilmektedir

Tablo 6’da etik dersinin seçmeli olarak önerilmesi durumunun boyutlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. p değerleri incelendiğinde üç boyut için istatistiki açıdan anlamlı farkın olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Post Hoc testi yapılmıştır.

Tablo 7. Post Hoc Test Sonuçları

Boyutlar	Seçmeli Olarak Önerilse Etik Dersini Seçme Durumu	Seçmeli Olarak Önerilse Etik Dersini Seçme Durumu	Ortalama Fark	p Değeri
Etğin Önemi	Evet	Hayır	1,06081*	,000
		Emin Değilim	,18016	,622
	Hayır	Evet	-1,06081*	,000
		Emin Değilim	-,88065*	,005
	Emin Değilim	Evet	-,18016	,622
		Hayır	,88065*	,005
Muhasebe Eğitiminde Etğin Önemi	Evet	Hayır	1,20823*	,000
		Emin Değilim	,41582	,088
	Hayır	Evet	-1,20823*	,000
		Emin Değilim	-,79241*	,016
	Emin Değilim	Evet	-,41582	,088
		Hayır	,79241*	,016
Etik Davranma Niyeti	Evet	Hayır	-,56742	,089
		Emin Değilim	-,55453*	,016
	Hayır	Evet	,56742	,089
		Emin Değilim	,01289	,999
	Emin Değilim	Evet	,55453*	,016
		Hayır	-,01289	,999

Tablo 7 incelendiğinde yapılan post hoc testi sonucunda, “seçmeli olarak önerilse etik dersini seçerdim” diyenlerin ortalamasının etğin önemine ilişkin boyutta, “hayır” diyenlerin ortalamasından büyük olduğu (Ortalama Fark: Evet-Hayır =1,06081 ve p: ,000 p<0,05), ayrıca “hayır” diyenlerin ortalamasının “emin değilim” diyenlerin ortalamasından küçük olduğu (Ortalama Fark: Hayır-Emin Değilim=-,88065 ve p:,005 p<0,05) görülmektedir. Bu sonuca göre H_{10} hipotezi kabul edilmiştir. “Seçmeli olarak önerilse etik

dersini seçerdim” diyenlerin ortalamasının muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin boyutta, “hayır” diyenlerin ortalamasından büyük olduğu (Ortalama Fark: Evet-Hayır = 1,20823 ve p:,000 p<0,05), ayrıca “emin değilim” diyenlerin ortalamasının “hayır” diyenlerin ortalamasından büyük olduğu (Ortalama Fark: Emin Değilim-Hayır = ,79241 ve p:,016 p<0,05) görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle H_{11} hipotezi kabul edilmiştir. “Seçmeli olarak önerilse etik dersini seçerdim” diyenlerin ortalamasının etik davranma niyetine ilişkin boyutta, “emin değilim” diyenlerin ortalamasından küçük olduğu (Ortalama Fark: Evet-Emin Değilim =-,55453 ve p:,016 p<0,05) görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle H_{12} hipotezi kabul edilmiştir. Post hoc testi sonuçlarına, “Etiğin Önemi”, “Muhasebe Eğitiminde Etiğin Önemi” ve “Etik Davranma Niyeti” açısından bakıldığında Seçmeli Olarak Önerilse Etik Dersini Seçme Durumuna göre “evet” diyenler, “hayır” diyenler ve “emin değilim” diyen öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğunu söylemek mümkündür. Buradan hareketle etik ile ilgili derslerin seçmeli olarak okutulması konusunda öğrencilerin isteklilik durumlarının, etik ile ilgili olaylara bakış açılarını da etkileyebileceğini söylemek mümkündür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında muhasebe meslek mensubu aday öğrencilerin etik algılarını ve etik davranma niyetlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede Akdeniz Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü lisans öğrencileri ile Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerine anket uygulanmıştır. Araştırmada öğrencilerin cinsiyeti, öğrenim düzeyleri, muhasebe derslerinde etik konusundan bahsedilme, seçmeli olarak önerilmiş olsa etik dersini seçip seçmeme gibi değişkenler öğrencilerin etik algısını etkileme noktasında araştırma sonucuna yansımıştır.

Araştırma sonucunda cinsiyet değişkeni açısından kadın ve erkek öğrencilerin etiğin önemi ve muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algıları arasında anlamlı farklılığın olmadığı görülürken, erkek öğrencilerin etik davranma niyetlerinin kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer çalışmalarda genellikle kadın öğrencilerin etik davranış sergileme düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuçla araştırmamız benzer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Öğrenim düzeyi değişkeni açısından yüksek lisans öğrencilerinin etik konusunu, lisans öğrencilerine göre daha önemli olarak algıladıkları tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç daha önceden yapılmış olan benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Kurnaz ve Gümüş (2010) muhasebe bölümünde öğrenim gören üst sınıf öğrencilerinin etik dışı davranışlara karşı algı düzeylerinin alt sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Alınan muhasebe derslerinde etik konusundan bahsedildiğini ifade eden öğrencilerin etik konusunu ve muhasebe eğitiminde etik konusunu, alınan muhasebe derslerinde etik konusundan bahsedilmediğini ifade eden öğrencilere göre daha önemli olarak algıladıkları görülmüştür. Özellikle İşletme Bölümü müfredatında yer alan Denetim, Maliyet Muhasebesi veya Muhasebe Uygulamaları gibi derslerin içeriğinde dahi etik konusundan bahsedilmesi, öğrencilerin etik konusunda bilinçli olmalarına katkı sağlamaktadır.

Seçmeli olarak önerilmiş olsaydı etik dersini seçeceğini ve bu konuda kararsız kaldığını ifade eden öğrencilerin etiğin önemine ve muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algılarının, seçmeli olarak önerilmiş olsaydı etik dersini seçmeyeceğini ifade eden öğrencilerin etiğin önemine ve muhasebe eğitiminde etiğin önemine ilişkin algılarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda üniversitelerin muhasebe eğitimi verilen bölümlerinde etik konusuna daha fazla yer verilmesi hatta etiğin muhasebe eğitimi müfredatında zorunlu, seçmeli veya verilen muhasebe dersleri içerisinde bahsedilmesi konusu dahi gelecekte muhasebe mesleğini yapmayı düşünen meslek adaylarının etik konusunda daha bilinçli olmalarına katkı sağlayacaktır. Temelli (2020) meslek etiği dersinin öğrencilere zorunlu veya seçmeli olarak verilmesinin mesleki anlamda duyarlılık oluşturulmasına katkıda bulunacağı, etik dersinin verilmesinin muhasebe eğitiminin kalitesini arttıracığı ve meslek mensubu aday öğrencilerin meslek hayatlarında etik dışı davranışlar sergileme olasılığının düşük olacağını vurgulamıştır. Daştan (2009) muhasebede etik eğitiminin Türkiye’de üç aşamada ele alınabileceğini ifade etmiştir. İlk olarak etik konusunun “genel muhasebe ve denetim” dersleri başta olmak üzere muhasebe dersleri içerisinde verilmesi, ikinci olarak lisans düzeyinde “muhasebe meslek etiği” adında seçmeli olarak müfredata eklenmesi ve son olarak da yüksek lisans düzeyinde “muhasebe meslek etiği eğitimi” adında bir ders olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre aşağıdaki önerileri sıralamak mümkündür:

- Üniversitelerin muhasebe eğitimi verilen bölümlerinde etik konusuna daha fazla yer verilmesi, meslek mensubu aday öğrencilerin etik konusunda daha bilinçli olmalarına katkı sağlayacaktır.
- Muhasebe eğitiminde etik konusunun derslerde örnek olay çalışmaları, grup öğrenme süreçleri, rol yapma-drama ve video sunumları gibi etik duyarlılığı geliştiren yöntemlerle anlatılması konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.
- Muhasebe meslek etiği eğitiminin öncelikli olarak daha mesleğe başlamadan önce üniversitelerin ilgili fakültelerinde ve meslek yüksekokullarının ilgili programlarında verilmesi, gelecekte muhasebe mesleğini yapacak olan meslek mensubu aday öğrencilerin yüksek düzeyde etik duyarlılığa sahip olmalarını sağlayacaktır.

Son olarak araştırmanın Akdeniz Üniversitesi özelinde İşletme Bölümü ve İşletme Anabilim Dalında yapılmış olması nedeniyle sonuçların genellenememesi çalışmanın önemli bir kısıtıdır. İleride yapılacak olan benzer çalışmalarda Türkiye'deki farklı üniversitelerin (kamu ve özel üniversiteler gibi) ilgili bölümlerindeki öğrencilerinin birbiriyle karşılaştırılması, daha farklı ve daha genellenebilir sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilir.

Bu araştırma için Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 55578142-050.01.04-E.40505 sayı ve 23.03.2020 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmanın birinci yazarı araştırmanın tüm süreçlerini gerçekleştirmiş; araştırmanın ikinci yazarı, birinci yazarın danışmanı olması dolayısı ile makalede kendine yer bulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abuznaid, S. A. (2009). Business ethics in Islam: the glaring gap in practice. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*. <https://doi.org/10.1108/17538390911006340>
- Adkins, N. ve Radtke, RR (2004). Students' and faculty members' perceptions of the importance of business ethics and accounting ethics education: Is there an expectations gap?. *Journal of Business Ethics*, 51(3), 279-300.
- Akbaş, H. E., Çalışkan, A. Ö., ve Özarslan, E. (2009). Muhasebe Mesleğinde Etik Algısı ve Etik Dışı Davranışlarla İlişkisi: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *Öneri Dergisi*, 8(32), 175-184.
- Bilen, A., ve Yılmaz, Y. (2014). Muhasebe Mesleğinde Etik ve Etik İlgili Çalışmalar. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(6), 57-72.
- Büyükarıkan, U., ve Eryılmaz, C. (2021). Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14(1), 73-100.
- Daştan, A. (2009). Etik Eğitiminin Muhasebe Eğitimindeki Yeri ve Önemi: Türkiye Değerlendirmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 281-311.
- Daştan, A., Bellikli, U., ve Bayraktar, Y. (2015). Muhasebe eğitiminde etik ikilem ve etik karar alma konularına yönelik KTÜ-İİBF öğrencileri üzerine bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 75-92.
- Deshpande, S. P., Joseph, J., ve Prasad, R. (2006). Factors impacting ethical behavior in Hospitals. *Journal of Business Ethics*, 69(2), 207-216. <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9086-5>
- dit Hauret, C. P. (2007). Ethique et décisions d'audit. *Comptabilité-Contrôle-Audit*, 13(1), 69-85. <https://doi.org/10.3917/cca.131.0069>
- Driskill, T., ve Rankin, R. (2020). Cross-cultural comparison of ethical reasoning of students in China and the United States. *Accounting Education*, 29(3), 291-304. <https://doi.org/10.1080/09639284.2020.1760114>
- Duygu, H. A. S., Dinçel, C., ve Kaygusuzoğlu, H. (2019). 40. Yılında Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, (61), 113-124.
- Çavuşoğlu, K. (2020). Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Değerlere Yatınlığının İncelenmesi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), 622-645. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2020.027>
- Gökoğlan, K., Arslan, H., ve Bulut, M. (2018). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Etiği Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik sosyal bilimler dergisi*, 17(65), 278-294. <https://doi.org/10.17755/esosder.330372>
- Graham, W. J. (1939). Accounting Education, Ethics and Training. *The Accounting Review*, 14(3), 258-262.
- Gülmez, C., Killi, M., ve Öz, B. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Etiğine Bakış Açılarının İncelenmesi: OKÜ Öğrencileri Örneği (Investigation of Viewpoints to Accounting Professional Ethics of University Students: OKU Students Case) 1. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(3), 98.
- Hadi, S. H., Permanasari, A. E., Hartanto, R., Sakkinah, I. S., Sholihin, M., Sari, R. C., ve Haniffa, R. (2021). Developing augmented reality-based learning media and users' intention to use it for teaching accounting ethics. *Education and Information Technologies*, 1-28. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10531-1>
- Harun, A., ve Surianti, M. (2020). Analysis of Accounting Student Perceptions on the Professional Ethics of Accounting: Case Study at Higher Education in Medan. <https://doi.org/10.7176/RJFA/11-2-11>

- Ibidunni, O. M., Okere, W., ve Ibidunni, A. (2003). Accounting ethics and the performance of accounting firms in Lagos, Nigeria. *J Fin Mark. 2018; 2 (2): 10-16. J Fin Mark 2018 Volume 2 Issue 2, 11, 10-12.* <https://doi.org/10.35841/finance-marketing.2.2.10-16>
- Jonson, E. P., McGuire, L. M., ve O'Neill, D. (2015). Teaching ethics to undergraduate business students in Australia: Comparison of integrated and stand-alone approaches. *Journal of Business Ethics, 132(2), 477-491.* <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2330-5>
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (6. Baskı)*. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Klimek, J., ve Wenell, K. (2011). Ethics in accounting: an indispensable course?. *Academy of Educational Leadership Journal, 15(4), 107.*
- Kurnaz, N. ve Gümüş, Y. (2010). Muhasebe bölümü öğrencilerinin muhasebe mesleği ile ilgili etik dışı davranışlara ilişkin algı analizi: Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi, (46), 157-174.*
- Mohamed Saat, M., Porter, S., ve Woodbine, G. (2012). A longitudinal study of accounting students' ethical judgement making ability. *Accounting Education, 21(3), 215-229.* <https://doi.org/10.1080/09639284.2011.562012>
- Montenegro, T. M., ve Rodrigues, L. L. (2020). Determinants of the Attitudes of Portuguese Accounting Students and Professionals Towards Earnings Management. *Journal of Academic Ethics, 18(3), 301-332.* <https://doi.org/10.1007/s10805-020-09376-z>
- Mubako, G., Bagchi, K., Udo, G., ve Marinovic, M. (2020). Personal Values and Ethical Behavior in Accounting Students. *Journal of Business Ethics, 1-16.* <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04606-1>
- Nambukara-Gamage, B., ve Rahman, S. (2020). Ethics in Accounting Practices and Its Influence on Business Performance. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences, 6(1), 331-348.* <https://doi.org/10.20319/pijss.2020.61.331348>
- Selimoğlu, S. K., ve Tiğre, G. (2021). Muhasebe Mesleğinde Bağımsızlık Standardı ile Bütünleştirilmiş Yeni Etik Kuralların Uluslararası ve Ulusal Karşılaştırmalı Analizi (IFAC-KGK-TÜRMOB). *İda Academia Muhasebe ve Maliye Dergisi, 4(1), 21-36.*
- Sevi, D., Mulyati, S., ve Kurniawan, A. (2021). The Effect Of Knowledge Of Ethics, Religiosity, Ethical Sensitivity, Ethical Orientation To Accounting Students Perception Of Creative Accounting Practices. *Accruals (Accounting Research Journal of Sutaatmadja), 5(01), 63-88.* <https://doi.org/10.35310/accruals.v5i01.685>
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik (1. Baskı)*. Seçkin Yayınevi
- Temelli, F. (2020). Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Programı Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 13(3), 637-665.* <https://doi.org/10.29067/muvu.655247>
- Thiroux, J. P., ve Krasemann, K. W. (1980). *Ethics: Theory and practice* (p. 480). Glencoe Publishing Company.
- Utku, M., ve Kurtcebe, E. (2019). Muhasebe Meslek Örgütlenmesinin Türkiye'deki Tarihi ve TÜRMOB'un Mesleki Eğitimdeki Yeri. *XXXVIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu (19-23 Nisan 2019 Pamukkale/Denizli) Bildiri Kitabı, 7-25.*
- Uzunsakal, E., ve Yıldız, D. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 14-28.*
- Yalçın, S. (2019). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Etik Konusunda Tutumları: Kütahya Araştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi, (83), 147-172.* <https://doi.org/10.25095/mufad.579944>

- Yang, S., Lu, T., Li, D., ve Li, L. (2021, June). Research on the Teaching Performance of Incorporating Ethics and Moral Values in Higher Accounting Education. In *1st International Conference on Education: Current Issues and Digital Technologies (ICECIDT 2021)* (pp. 152-159). Atlantis Press.
- Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. (2007). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri* (2. Baskı). Detay Yayıncılık.
- Yıldız, G. (2010). Muhasebe mesleğinde meslek etiği ve Kayseri il merkezinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi*, (36), 155-178.

YENİLİK ALGISININ, ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEĞE ETKİSİNDE
KOLEKTİF ŞÜKRANIN ARACI ROLÜ: KARS İLİ ÖĞRETMENLERİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME

*THE MODERATING EFFECT OF COLLECTIVE GRATITUDE ON THE PERCEPTION OF
INNOVATION ON PERCEIVED ORGANIZATIONAL SUPPORT: A REVIEW ON
TEACHERS IN KARS*

Hakan ÇAYALAN¹, Nilgün ÇAYALAN²

Öz

Bu çalışmada yenilik algısının, algılanan örgütsel desteğe etkisinde kolektif şükranın moderator etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda yenilik algısı, algılanan örgütsel destek ve kolektif şükranın aracı rolü sosyal mübadele teorisi kapsamında irdelenmiş ve literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Araştırma evrenini Kars ilindeki puanla öğrenci alan beş proje lisesinde görev yapan 154 öğretmen oluşturmaktadır. Veri toplama araçlarından anket tekniği kullanılmıştır. Anket tekniği ile toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Çalışma kurgusunda Milli Eğitim Bakanlığı'nın FATİH projesine ilişkin Kars ili proje liselerinde görev yapan öğretmenlerin yenilik algısının örgütsel destek algısını etkileyeceği ve kolektif şükranın bu etkiye aracılık edeceği öngörülmüştür. Araştırma bulguları yenilik algısının algılanan örgütsel destek üzerinde istatistiki düzlemde anlamlı pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu etki üzerinde kolektif şükranın kısmi etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarına, idareci, yönetici ve uygulayıcılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Davranış, Yenilik Algısı, Algılanan Örgütsel Destek, Kolektif Şükran, Milli Eğitim Bakanlığı

Abstract

In this study, the moderating effect of collective gratitude on the effect of perception of innovation on perceived organizational support has been examined. In this context, the perception of innovation, perceived organizational support and the mediator role of collective gratitude have been examined within the scope of social exchange theory and it is aimed to contribute to the literature. The population of the research consists of 154 teachers working in five project high schools which have successful students in Kars. Questionnaire technique has been used in data collection tools. The data collected by the survey technique have been analyzed with SPSS program. In the study setup, it was predicted that the perception of innovation of Kars project schools' teachers created by the Ministry of Education's FATİH project would affect the perception of organizational support and collective gratitude would mediate this effect. The findings of the study have a statistically significant positive effect on the perception of innovation and perceived organizational support. In addition, collective gratitude has a partial effect on this effect. As a result of the research, suggestions have been made to the public and private institutions and organizations, administrators, managers and practitioners.

Keywords: Organizational Behaviors, Perception of Innovation, Perceived Organizational Support, Collective Gratitude, Ministry of Education.

1. Öğr. Gör., Iğdır Üniversitesi Tuzluca MYO, hakancayalan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8333-2638>

2. Öğr. Gör., Iğdır Üniversitesi Iğdır MYO, nilguncayalan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9492-9459>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi ResearchArticle

Başvuru Tarihi/Apply Date
22.09.2021

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
28.10.2021

DOI
10.20875/makusobed.999382

Bu makaleye atıf yapmak için:

Çayalan, H. ve Çayalan, N. (2021). Yenilik algısının, algılanan örgütsel desteğe etkisinde kolektif şükranın aracı rolü: Kars ili öğretmenleri üzerine bir inceleme. *MAKU SOBED*, (34), 165-179. <https://doi.org/10.20875/makusobed.999382>

EXTENDED SUMMARY

The main purpose of the study is to determine the perception levels of the employees in the environment of constant change and innovation caused by the information age. The success of the innovations depends on the dedication of the personnel who implement the innovations. The effect of organizational support and collective gratitude emotion perceived by employees in their dedication should be revealed. The determination of these factors can guide the institutions in the preparation of their employees before the innovations they will create.

The main questions of this research; Does employees' perception of innovation regarding the innovations implemented by the institutions have an effect on the perceived organizational support? Does employees' perception of innovation regarding the innovations implemented by the institutions have an effect on the employees' collective gratitude behaviors? Is there a mediating effect of employees' collective gratitude behaviors on the effect of employees' perceptions of innovation regarding the innovations implemented by institutions on their perceived organizational support for their institutions?

First of all, searches have been carried out on Google scholar, Scopus and Web of Science databases for the basic concepts of the research. There is no matched study about the concepts based on the research intersect in the articles obtained from the mentioned databases.

In this study, the mediation effect of collective gratitude on the FATİH project (MEB)'s perception of innovation perceived by teachers, on their perceived organizational support is explained through Blau's (1964) social exchange theory. This theory reveals that positive perceptions, feelings or attitudes of employees towards their organizations are reflected in their behaviors within the framework of reciprocity. In this context, it is predicted that employees with a feeling of gratitude will aim to turn negatives into positives for the organization and increase positive situations (Yıldız ve Arda, 2018, p. 143).

The perception of innovation is conceptualized based on goal setting theory. Goal setting theory, on the other hand, argues that individuals affect business behaviors by making sense of the goals of the organizational unit, and that ideas, innovations and thoughts continue to exist by growing in proportion to the individual's dominance over his own mission and self-vision (Gibson et al., 2011).

The aim of the perception of innovation is to create the perception that an innovation provides positive support and to contribute to positive behaviors such as organizational identification and organizational commitment. The low perception of innovation will reduce the probability of success of the targeted innovation. It can also trigger negativities and conflicts in the organizational climate (Çayalan and Sadioğlu, 2021, pp. 280).

The concept of perceived organizational support refers to the perception of the share of the organization by the employee in the exchange relationship between the organization and its employees (Güney et al., 2007, p. 195).

In the study carried out by Müceldili et al. (2015), gratitude was identified as a useful and constructive emotional state. The sense of gratitude of human resources is important for the efficiency of institutions. Collective gratitude enables the development of group bonds and the positive attitudes of individuals within the group (Yıldız et al., 2017).

It is thought that in an organizational environment where there are strong positive perceptions such as the perception of distributive justice, the perception of organizational support, and psychological empowerment, the employees will feel grateful towards the organizations, and this affect can decrease negative personal perceptions. In this context, based on the social exchange theory (Blau, 1964), it has been predicted that the behaviour of collective gratitude, which is a new concept in the literature, may have the effect of reducing or eliminating this relationship.

The research method of the study is the quantitative research method. The data of the study have been collected by questionnaire technique. The target population of the study consists of 154 teachers working in high schools within the scope of the project school in Kars. All of the teachers in the target universe have been tried to be reached. In the face-to-face survey technique, feedback has been received from 135 teachers. SPSS 22.0 program has been used in the analysis of the data.

The findings of the study have a statistically significant positive effect on the perception of innovation and perceived organizational support. In addition, collective gratitude has a partial effect on this effect.

It has been revealed that Kars teachers' perception of innovation regarding the FATİH project implemented by the Ministry of National Education is quite high. And it has also revealed that this perception of innovation positively affects teachers' perceptions of support towards the institution they are affiliated with, and that teachers' collective gratitude behaviors have a partial mediator effect on this effect. Limitations of the study; since the research has been applied to a very limited region, it cannot be generalized to all teachers. Suggestions to researchers; by applying this research to teachers in different cities, the results obtained can be compared. In addition, it can be applied in different sectors and compared with the outputs of this research.

1. GİRİŞ

Değişim ve yenilik kavramları bilgi çağının en çok tekrarlanan kavramlarından. Son dönemde yenilik hareketlerinin ve değişim gerçeğinin işgörenlerce daha çok içselleştirilmeye başladığı söylenebilir. Bilgi çağının örgütlere dayattığı sürekli değişim ortamı, yeniliklerin sayısını ve niteliğini arttırdığı gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gündeminde sürekli yer almaktadır. Bu yeniliklerden biri de Milli Eğitim Bakanlığı'nın gerçekleştirdiği FATİH projesidir. Çalışmanın yapıldığı Kars ilinde yer alan proje okulları da FATİH projesinin uygulamaya geçirildiği okullardandır.

Bu araştırmanın amacı örgütlerin yürüttükleri yeniliklere dair personelin yüksek yenilik algılarının olumlu etkilerinin ortaya koyulduğu çalışmaların çeşitlendirilmesi ve kurumların yenilik süreçlerine personelin tepkilerinin araştırıldığı çalışmaların sayısının artırılmasıdır. Yeniliklerin bir amacı da örgütlerdeki insan kaynağına destek olmaktır. İnsanların desteklendiklerini hissetmeleri örgütsel bağlılık, iş ve yaşam tatmini gibi birçok olumlu davranışları geliştirmelerini olumlu yönde etkilemektedir. Kişinin çalıştığı kurumca desteklenmesi ve bu desteği algılaması şeklinde tanımlanan örgütsel destek algısı, örgütlerde çalışan personelin memnuniyeti üzerine etki etmektedir. Örgütsel destek, örgütün çalışanlarına yönelik ilgisi ve çalışanlarının katkılarına değer vermesi şeklinde tanımlanmaktadır (Eisenberger vd., 1986). Çalışanların destek algısı, onaylanma, ilişki ve saygı görme ihtiyaçlarının örgütçe karşılanıp ödüllendirilmesine bağlanmıştır.

Yenilik algısının algılanan örgütsel destek üzerinde etkisinin olacağı öngörüsüyle çalışma kapsamına, algılanan örgütsel destek kavramı dâhil edilmiştir. Örgütsel destek kavramına dair gerçekleştirilen literatür taraması neticesinde kavramın daha önce psikolojik sözleşme ve işten ayrılma niyeti (Büyükyılmaz ve Çakmak, 2014), örgütsel sinizm (Kasalak ve Aksu, 2014), örgütsel özdeşleşme ile yönetici etik davranışı ilişkisi (Sökmen vd., 2015; Düzgün ve Yeşiltaş, 2019), lider üye etkileşimi ve örgütsel vatandaşlık (Börü ve Güneşer, 2006), yenilikçi iş davranışı (Eröz ve Şittak, 2019), iş yaşamında kişilik özellikleri (Çetin ve Çakır, 2016), psikolojik sermaye (Büyükgöze, 2014; Cömert ve Yürür, 2017), yaşam memnuniyeti (Kartal vd., 2015), psikolojik iyi oluş (Çankaya, 2020), iş yaşam kalitesi (Yılmaz ve Tanrıverdi, 2017), tükenmişlik düzeyleri (Karacaoğlu ve Arslan, 2013), özyeterlik algısı ve akademik erteleme (Naktiyok ve Kızıl, 2018), örgütsel adalet (Tokgöz, 2011), çalışmaya tutkunluk (Özdemir vd., 2019), motivasyon ve hizmet performansı (Sönmez, 2020) kavramları ile birlikte çalışıldığı, psikolojik sermaye ve işe yabancılaşma (Çalışkan ve Pekkan, 2017) kavramları arasındaki ilişkide aracı rolü üzerinden incelendiği görülmüştür. Tüm bu çalışmalarda örgütsel destek algısı kavramının olumlu davranışları pozitif yönde etkilediği ve negatif tutumları törpülediği ortaya koyulmuştur. Aracılık rolünde de kısmi aracılık rolü gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Yeniliklerle desteklenmeye çalışılan insan kaynağında kolektif şükran tutumlarının aracı etkisinin bulunacağı öngörüsü ile çalışma kurgusuna kolektif şükran kavramı dâhil edilmiştir. Kolektif şükran: örgüt içi olumlu faaliyetler doğrultusunda gelişen olumlu duygu durumu olarak tanımlanmaktadır. Çalışanların genel memnuniyetini ve olumlu davranış tutumlarını arttıran pozitif bir tutumdur. Çalışanların örgütlerinden gördükleri destekle bağlantılı olarak gösterecekleri olumlu geri dönüş, minnettarlık hallerini de ifade etmektedir. Bu duygulanıma bürünen çalışanların iş tatmini ve bağlılıkları yüksek olacak, işten ayrılma niyetleri de azalacaktır.

Kolektif şükran kavramı genel olarak aracı değişken olarak literatürde yer almakta olup, Müceldili'nin (2015, s. 106) çalışmasında firmaların hizmet yeniliği ile kolektif şükranın pozitif bir ilişki içinde olduğu kanıtlanmıştır. Şükranın insanların günlük hayatta sürekli deneyimledikleri bir duygu olduğu tespit edilmiştir (McCullough vd., 2001). Genel olarak pazarlama alanında şükran duygusunun müşterilerle ilişkisini ortaya koymaya yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Arda ve Yıldız'ın (2018, s. 152) sigorta çalışanları üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada kolektif şükranın, yenilikçi iş yeri davranışları üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız ve Bekmezci'nin (2019) çalışmasında; babacan liderliğin psikolojik sahipliğe etkisinde kolektif şükranın kısmi aracı etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. İstanbul'da ulaşım sektöründe çalışan taksi, otobüs şoförleri ve gemi kaptanlarına yönelik gerçekleştirilen çalışmada mesleki prestijin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde kolektif şükranın kısmi bir rolünün olduğuna işaret edilmiştir (Habip ve Sazkaya, 2018). Yıldız ve arkadaşları, çalışanların niteliklerinin işten ayrılma niyetleri üzerinde etkisinde kolektif şükranın törpüleyici etkisinin bulunmadığını ortaya koymuştur (Yıldız vd., 2017, s. 54). Yine öğretmenler üzerine uygulanan bir çalışmada, şükran duygulanımı içindeki öğretmenlerin işten ayrılma niyetlerinin daha az olduğu gösterilmiştir (Chan, 2011). Bir başka çalışma da ise kolektif şükranın iş tatmininin yordayıcısı olduğu belirtilmiştir (Waters, 2012).

Örgütlerin başarısında ve rekabet avantajı elde etmesinde en önemli faktörün insan kaynağı olduğu yönünde görüşler ağırlıktadır. Diğer taraftan gençlerin gelişiminde öğretmenlerin verimliliği büyük önem arz etmektedir. Özellikle proje okullarındaki öğrenciler sınav başarısı göstererek seçilmektedir. Dolayısıyla ülke geleceği için bu okullarda görev yapan öğretmenlerin verimliliği daha büyük önem arz etmektedir. Öğretmenlerin bağlı oldukları Milli Eğitim Bakanlığı'nca desteklenmeleri ve kurumun çalışma koşullarının geliştirilmesi önemlidir. Öğretmenlerin yenilikleri algılamaları ve kurumlarına karşı şükran duygulanımı içinde olmaları halinde mesleki verimlilikleri yükselecektir.

Bu çalışmanın akışında yenilik algısı, algılanan örgütsel destek ve kolektif şükran kavramları açıklanmıştır. Metodoloji başlığında araştırma modeli ve teorik temellerden bahsedilerek hipotezler ortaya konmuştur. Yapılan analizler neticesinde elde edilen bulgular açıklanmıştır. Sonuç ve öneriler başlığında elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada kurumsal yeniliklerden FATİH projesi üzerinde öğretmenlerin hissettikleri kolektif şükranın etkisi, Blau'nun (1964) sosyal mübadele teorisi vasıtasıyla açıklanmıştır. Bu teori çalışanların örgütlerine karşı olumlu algılarının, duygularının ve tutumlarının karşılıklılık çerçevesinde davranışlarına yansıdığını ortaya koymaktadır. Şükran duygulanımı içindeki çalışanların örgüt için olumsuzlukları olumluya döndürmeyi ve olumlu durumları arttırmayı amaçlayacakları öngörülmektedir (Yıldız ve Arda, 2018, s. 143).

Sosyal mübadele kuramının temel görüşü, tarafların ödüllendirilme ya da desteklenme beklentisi içinde sosyal ilişki kurdukları ve bu ilişkiyi sürdürdükleri şeklinde ele alınmıştır (Gefen ve Ridings, 2002). Birçok yazar kavramın gelişimine katkılarda bulunmuştur. Homans (1958) geliştirdiği ilk sistematik kuram ile sosyal davranışı bir mübadele ilişkisi olarak ele almıştır. Blau (1964) sosyal ilişkiyi bir mübadele süreci olarak tanımlamak için "sosyal mübadele kuramı" terimini ilk kullanan yazardır. Bu alana katkıda bulunan tüm yazarlar, kişilerin hedefledikleri sonuçlara erişmek için diğerleriyle işbirliği yaptıklarını vurgulamaktadır (Gürbüz, 2006).

Sosyal mübadele kavramı örgüt düzeyinde karşılıklı ilişkileri açıklamayı hedeflemektedir. Bu kuram çerçevesinde bireyler, mübadele içerisine girdiklerinde kendilerine ödül veya destek getireceği beklentisine girmektedirler. Bu beklentilerin karşılanması hususu taraflar açısından kesinlik arz etmemekte, gönüllülük esaslı işlemektedir. Tarafların karşılıklı kazanımları pazarlık konusu yapılamaz ve takdiridir. Karşılık görmeye dair inanç ne kadar kuvvetliyse kişilerin mübadele özverisi o kadar yüksek olacaktır (Gürbüz, 2006). Sosyal mübadele kavramından hareketle personelinin geliştirici reformlar gerçekleştiren örgütler personelinin daha yüksek verim beklentisi içine girmektedir. Personelin de bu katkıları algılamasını ve kuruma aidiyet ve şükran duygulanımı içinde bulunmasını örtülü olarak bekleyecektir.

2.1. Yenilik Algısı

Algılama; kişinin bir durumu yorumlaması olarak tanımlanmaktadır. Uyarıcıların anlamlarının kavranması suretiyle duyuşal uyarıların anlaşılması bir diğer algılama tanımıdır (Güney, 1998, s. 9). Algılama veya nedensellik yükleme, kişilerarası ilişkilere etkisinden dolayı örgütsel davranışın en temel konuları arasında gösterilmektedir (Can vd., 2015, s. 39). Algılamanın yenilik boyutunu ifade eden yenilik algısı kavramına geçmeden yenilik kavramına dair tanımlar ele alındığında; değişen koşullara uyarlanmak için toplumsal yaşamda ortaya çıkan yeni bir öge veya o zamana kadar kullanılan teknolojiden farklı bir teknoloji (Güney, 1998, s. 298) göze çarpmaktadır.

Literatüre ilk defa yenilik kavramını kazandıran Schumpeter (1934) ekonomik gelişmelerin merkezinde yer verdiği yenilik kavramını; var olanların yeni kombinasyonlarının geliştirilmesi, bir iş sürecine yeni yolların kazandırılması olarak tanımlamıştır. Yeniliği Drucker (1985); örgütte farklı bilgi birikimine sahip bireylerin verimlilik ve etkinliklerinin artırılması adına onlara imkân sağlayan yararlı bilgi, Hialager (2002, s. 465) fikirlerin kullanışlı ürün ve hizmete dönüşümü, Porter (1990) ise şirketler için rekabet avantajı oluşturan araç olarak ele almıştır. Yenilikçilik kavramı ise; yeniliğe açıklık, yenilik geliştirme arzu ve isteği şeklinde açıklanmaktadır.

Yenilik algısının yükselmesi durumunda ortaya çıkan problemlerin çözümü için örgüt içi işbirliği seviyesi artmaktadır (Çayalan ve Sadioğlu, 2021, s. 280). Yenilik algısı hedef belirleme teorisi kaynaklı

olarak kavramlaştırılmıştır. Hedef belirleme teorisi ise bireylerin örgütsel birimin hedeflerini anlamlandırarak iş davranışlarını etkilediklerini, fikirlerin, yeniliklerin ve düşüncelerin bireyin öz misyon ve öz vizyonuna hakimiyeti oranında büyüyerek varlığını sürdürdüğünü savunmaktadır (Gibson vd., 2011).

Hidalgo ve Alvano (2014) gerçekleştirdikleri araştırma neticesinde yenilik tipolojilerini ve modellerini ortaya koymuşlardır. Tespitlerinde yeniliğin beş jenerasyonu olduğundan bahsetmişlerdir. Birinci ve ikinci jenerasyon proje odaklı jenerasyonlar olup doğrusal yeniliği kapsamaktadır. Üçüncü jenerasyon geri dönüş ve etkileşim kavramlarının yenilik sürecinde önemine dikkat çekmektedir. Dördüncü jenerasyon tedarikçi ile müşteri iletişimi üzerinden takım çalışmasına vurgu yaparak fikir ve bilginin başarısını öne çıkarmaktadır. Beşinci jenerasyonsa yenilik modellerinin daha esnek, birbiriyle bağlantılı, karmaşık ve çoklu ağlar ortaya çıkarması gerektiğini vurgulamaktadır.

Örgütler herkes gibi gerçekleştirdikleri çabaların karşılığını almak ister. Eğer söz konusu çaba bir reformsa; yani işlerliği sorgulanan bir şeyin tekrar verimliliğe kavuşması veya üzerindeki soru işaretlerinin dağıtılması için gerçekleştirilen yenilikse, örgütler bu reformların amacına ulaşmasını ister. Bir reformun amacına ulaşabilmesi için en temel koşul ise bu yeniliğin zihinlerde algılanmasıdır. Algılanıp içselleştirilemeyen bir yeniliğin eski düzen üzerinde etki etmesi beklenemez. Bu noktada kamu bakış açısıyla bu reformun amacına ulaşabilmesi için hizmet alanlarca algılanmasında en önemli vazife yeniliğin uygulayıcılarına düşmektedir.

Yenilik algısı kavramı daha önce e-Devlet uygulamaları üzerinden Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)'nda tatbik edilerek çalışılmıştır. Bu çalışmada SGK personelinin e-Devlet uygulamalarına dair yenilik algılarının örgütsel sinizm davranışlarını anlamlı şekilde etkilediği bulgulanmıştır (Çayalan ve Sadioğlu, 2021). Kamusal reformlardan "e-Devlet" uygulaması ile bu anlamda büyük bir adım atılmış ve kurumların teknolojik altyapıları bu sisteme entegre edilerek kamudaki iş yükü azaltıldığı gibi hizmet alıcısı vatandaşa da kolaylıklar sağlanmıştır. Kamunun hizmet kalitesini ve verimliliğini arttırmaya yönelik gerçekleştirdiği yeniliklerden biri de Milli Eğitim Bakanlığı'nın geliştirdiği FATİH projesidir. Milli Eğitim Bakanlığı bu kapsamda FATİH projesini geliştirmiş ve okullarda teknolojik altyapının geliştirilmesi, öğrencilerin başarı düzeylerinin yükselmesi için öğretmenlere sağlanan imkânların yükseltilmesi ve verimliliğin artırılması hedeflenmektedir. FATİH'in açılımı; Fırsatları Araştırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketidir. Bu proje kapsamında bakanlık eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak ve öğrencilerin en kaliteli eğitim içeriklerine ulaşmalarını sağlamak adına okullarında etkileşimli tahtalar kullanmayı hedeflemekte, okulların internet ve MEB servislerine erişimini sağlıklı sağlamaları için altyapı çalışmaları gerçekleştirmekte ve bu bağlamda öğretmen eğitimleri gerçekleştirmektedir. Öğrencilere tabletler dağıtılmaktadır (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2019).

2.2. Algılanan Örgütsel Destek

Algılanan örgütsel destek kavramı özü itibarıyla örgüt ve çalışan arasındaki karşılıklı bağlılığa dair değiş tokuş ilişkisinde örgütün payının çalışan nezdinde algılanışını ifade etmektedir (Güney vd., 2007, s. 195).

Örgütsel destek, örgütün çalışanlarına verdiği ilgi, katkı ve çalışanlarının katkılarına gösterdiği değer şeklinde tanımlanmaktadır (Eisenberger vd., 1986). Örgütler çalışanlarının takdir edilme, saygı görme ve örgütsel yapıyla ilişki içinde olma ihtiyaçlarını karşıladığı ölçüde destek algılamalarını sağlayabilmektedir. Algılanan örgütsel destek; çalışanın bağlı olduğu işletme tarafından ne ölçüde önemsendiği, sosyo duygusal ihtiyaçlarının ne ölçüde karşılandığı ve çalışanın kendisine ne ölçüde değer verildiğine dair inancı, düşünceleridir (Eisenberger vd., 1986; Helman vd., 2006). Destek gören bireyin şükran duygusu hissederek, uygun koşullarda iyiliğin karşılığını vereceği ifade edilmektedir (Yoon ve Thye, 2002). Bu durum karşılıklılık teorisi ile açıklanmaktadır (Eisenberger vd., 2001). Karşılıklılık teorisi algılanan örgütsel destek ile çalışan bireyler örgütlerine bağlılık duygusu geliştirmekte ve tüm çabalarını arttırarak karşılık göstermektedir (Stinglhamber ve Vandenberghe, 2003).

Yönetici desteği çalışanların birincil yöneticisinin gösterdiği destek olarak tanımlanmakta olup olumlu iş ilişkisi, astların verimliliğini arttırmaya yönelik ihtiyaçlarının karşılanması koşullarındandır (Yoon ve Lim, 1999). Çalışma arkadaşları desteği ise çalışanın kendisiyle eş düzeyde yer alan iş arkadaşlarından gördüğü desteği algılamalarını ifade etmektedir.

İnsanların desteklendikleri hissi içinde olmalarının verimlilikleri üzerinde önemli etkiye sahip olduğuna birçok çalışmada değinilmiştir. Literatürde en çok üzerinde durulan destek türü örgütsel destek olsa

da farklı destek türleri de bulunmaktadır. Genel olarak üç boyutu bulunan destek algısı iş yeri desteği başlığı altında bir bütün olarak ele alınmaktadır. Diğer boyutları yönetici desteği ve çalışma arkadaşları desteğidir.

Tüm bu destek algısı türlerinin çalışanların örgüte yönelik bağlılık, iş performansı gibi birçok değişken üzerinde etkisi olduğu gibi işten ayrılma niyeti, devamsızlık gibi olumsuz tutumlar üzerinde törpüleyici etkiye sahip olduğu birçok çalışmada tespit edilmiştir.

Algılanan örgütsel desteğin araştırma değişkenlerinden yenilik algısı ile çalışıldığı emsal bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kolektif şükran ile birlikte ele alındığı emsal bir çalışmaya rastlanamamakla birlikte, bağlamsal performans ile algılanan örgütsel destek ilişkisinde bireysel şükranın tam aracılık etkisine sahip olduğu bulunduğu bir çalışma bulunmaktadır (Yıldız ve Çakı, 2018).

2.3. Kolektif Şükran

Bireylerin koşullara kişilere veya olaylara karşı geliştirdikleri güçlü hisler duygular olarak tanımlanmaktadır (Frijda, 1993). Farklı duyguların gelişiminde dışsal uyarıcılar etkilidir. Çeşitli olaylar karşısında olumlu ve olumsuz duygulanımlar geliştirilebilmektedir. Olumlu duygulanımlardan biri de şükran duygusudur (Fehr vd., 2017). Türk Dil Kurumu sözlüğünde kolektif kelimesi; “*Birçok kimseyi veya nesneyi içine alan, birçok kişi ve nesnenin bir araya gelmesi sonucu olan*” şeklinde ve Şükran kelimesi; “*İyilik bilme, gönül borcu, minnettarlık*” olarak tanımlanmaktadır (TDK Sözlük, 2019). Şükran kavramının örgütsel düzeyde tanımlandığı kavram “*kolektif şükran*”dır (Müceldili vd., 2015, s. 94). Örgüt üyelerince paylaşılan sürekli şükran duygusu kolektif şükran olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak literatürde aracı rol yüklenen kavramın değişkenler üzerinde moderatör bir etkiye sahip olduğuna yönelik sonuçlar elde edilmiştir.

Müceldili ve arkadaşlarının (2015) gerçekleştirdikleri çalışmada şükran yararlı ve yapıcı bir duygu durumu olarak tespit edilmiştir. Kurumların verimliliği açısından insan kaynağının şükran duygusu önemlidir. Kolektif şükran grup bağlarının gelişimini ve bireylerin grup içindeki pozitif tutumlar sergilemelerini sağlamaktadır (Yıldız vd., 2017).

Kolektif şükran bir kurumda yöneticinin çalışanlarına gösterdiği babacan tavır, takdir ve pozitif yaklaşımına karşı bireyin gösterdiği olumlu tutumlardır (Yıldız vd., 2017, s. 47). Kolektif şükran örgütsel bir davranış olarak ele alınmaktadır. Çalışanlar yöneticilerini hayırsever gibi konumlandırarak şükranlarını sözle ve davranışlarıyla sergilemektedirler (Habip ve Sazkaya, 2018, s. 837).

Dağıtımsal adalet algısı, örgütsel destek algısı, psikolojik güçlendirme gibi güçlü pozitif algıların yer aldığı örgüt ortamında, çalışanların örgütlere yönelik minnettarlık duygusuna bürüneceği, bu duygulanımın da olumsuz kişisel algıları törpüleyebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda sosyal mübadele teorisine (Blau, 1964) dayanarak literatürde yeni bir kavram olan kolektif şükran duygusunun bu ilişkiyi azaltabilme veya ortadan kaldıracılabileceği etkiye sahip olabileceği öngörülmüştür. Örgüt seviyesinde kolektif şükran duygusunun aracı etkisinin test edilerek alan yazınındaki boşluğun doldurulması hedeflenmiştir (Yıldız vd., 2017, s. 53). Alan yazınındaki çalışmalar şükran duygusunun örgütler için olumlu sonuçlar ortaya koyacağı öngörüsünü desteklemektedir (Dutton ve Heaphy, 2003; Akgün vd., 2016).

Kolektif şükran bir defa örgütte oluştuğunda çalışanların örgüt ile bütünleşmesine katkıda bulunarak etkileşim yoluyla kalıcı bir olumlu iklim yaratılmasında, bireysel düzeyde kalıcı şükranın artmasında etkili olmakta olup kolektif şükran örgüt üyelerince paylaşılan kalıcı şükran olarak tanımlanmaktadır (Fehr vd., 2017, ss. 364-365).

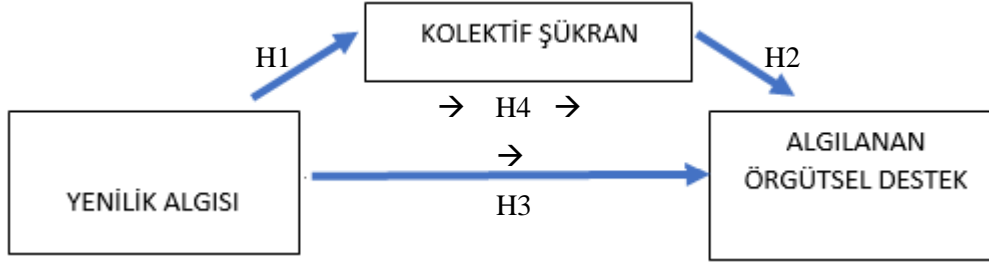
3. METODOLOJİ

Bu araştırma için Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 2020/14 sayılı ve 01.06.2020 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

3.1. Yöntem

Çalışmada benimsenen araştırma yöntemi nicel araştırma yöntemidir. Gerekli veriler anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Çalışma kapsamında kişilerin örgütlerinin gerçekleştirdikleri yeniliği algılamalarının örgütlerinden destek gördükleri algıları üzerinde etkisinin olup olmadığı araştırılmış ve bu etki üzerinde sahip oldukları kolektif şükran duygusunun aracı rolünü ortaya koymak için şekil 1’deki araştırma modeli oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma kapsamında aşağıdaki hipotez kurulmuştur:

H1: Yenilik algısının kolektif şükran üzerinde etkisi vardır.

H2: Kolektif şükranın algılanan örgütsel destek üzerinde etkisi vardır.

H3: Yenilik algısının algılanan örgütsel destek üzerinde etkisi vardır.

H4: Yenilik algısının algılanan örgütsel destek üzerindeki etkisinde kolektif şükranın aracı rolü vardır.

2.2. Örneklem

Bu araştırmanın örneklemini Kars ilinin merkez ilçesinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı proje okullarında görev yapan öğretmenlerden oluşmaktadır. Milli Eğitim İl Müdürlüğü ile gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle çalışma kapsamına alınan öğretmenlerin Kars Merkez'de bulunan ve proje okul kapsamındaki beş lisede görev yapmakta oldukları; toplam sayılarının 154 olduğu tespit edilmiştir. Yapılan anakütle üzerinde örneklem analizi neticesinde 154 örnek büyüklüğünün %95 güven sınırları ve %5 anlamlılık düzeyinde 110 olması gerektiği hesaplanmıştır (Sample Size Calculator, 2021). Öğretmenlere yönelik anket uygulaması yüz yüze ve gönüllük esaslı gerçekleştirilmiş olup 135 kişi araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma örneklemine ait demografik veriler tablo 1'de gösterilmiştir;

Tablo 1. Demografik Veriler

Demografik veriler	Sıklık	Yüzde	Geçerli yüzde	Hesaplanan yüzde
Cinsiyet	Erkek	61	40,7	40,7
	Kadın	35	59,3	59,3
	Toplam	19	100,0	100,0
Medeni Durum	Evli	20	75,6	75,6
	Bekar	135	24,4	24,4
	Toplam	61	100,0	100,0
Yaş	25 yaş altı	35	3,7	3,7
	25-30 yaş	19	27,4	27,4
	31-35 yaş	20	23,7	23,7
	36-40 yaş	135	20,0	20,0
	41 yaş üstü	61	25,2	25,2
	Toplam	35	100,0	100,0
Mesleki kıdem	1 yıldan az	19	4,4	4,4
	1-5 yıl	20	25,9	25,9
	6-10 yıl	135	28,9	28,9
	11-15 yıl	61	11,9	11,9
	15 yıldan fazla	35	28,9	28,9
	Toplam	19	100,0	100,0
Branş	Sosyal Bilimler	20	45,2	45,2
	Fen Bilimleri	135	25,9	25,9
	Yabancı Diller	61	14,1	14,1
	Teknik Bilimler	35	14,8	14,8
	Toplam	19	100,0	100,0

2.3. Ölçekler

Ölçeklerden ve demografik bilgi formundan oluşan anket katılımcılara okullarında yüz yüze uygulanmıştır. Öncelikle katılımcılara kişisel bilgi vermek zorunda olmadıkları ve gönüllük esaslı verdikleri bilgilerin kurum içi veya dışından kimseyle paylaşılmayacağı gizli kalacağı ve tek tek incelenmeyeceğine

dair bilgi verilmiştir. Katılımcılara yöneltilen demografik sorularda; cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları, mesleki kıdemleri ve branşları sorulmuştur. Tablo 1'deki veriler elde edilmiştir.

Katılımcıların kurumlarından gelen desteğe dair algılarının düzeyini ölçmeye yönelik Eisenberger ve arkadaşları (1986) tarafından orijinali 36 madde olarak geliştirilen, Giray ve Şahin (2012) tarafından kısaltılarak Türkçeye uyarlanan versiyonu kullanılmıştır. Ölçeğin orijinalinin güvenilirlik ölçümlerinde Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ,97 olarak rapor edilmiştir. (Eisenberger vd., 1986). Orijinali 7'li likert tipi yanıt seçenekleri olarak oluşturulan ölçek bu çalışmada, diğer değişkenler ile analizlerinde denkliği sağlamak adına 5'li likert tipi olarak düzenlenmiştir. Ölçekte beş ters kodlu ifade kullanılmıştır.

Katılımcıların FATİH projesi algılarını ölçmeye yönelik Çayalan ve Sadioğlu (2021) tarafından geliştirilen ve geliştirme sürecinde ,86 güvenilirlik katsayısı rapor edilen yenilik algısı ölçeği uyarlanmıştır.

Katılımcıların kolektif şükran düzeylerini ölçmek için; Akgün, Erdil, Keskin ve Müceldilli (2016) tarafından geliştirilen 12 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır.

2.4.Bulgular ve Değerlendirme

Araştırma verileri SPSS 22.0 istatistik programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Öncelikle ölçeklere faktör ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırmada ortaya konmak istenen ilişkilerin analizinde regresyon analizinden faydalanılmıştır.

Gerçekleştirilen faktör analizi neticesinde elde edilen KMO değeri ,93 şeklinde elde edilmiş olup veri setinin faktör analizinin uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Üç faktörlü çalışmanın analizi neticesinde ölçeklerin açıkladığı toplam varyans %68 olarak tespit edilmiştir. Faktör yüklerinin anlamlı dağılım gösterdikleri sonucu elde edilmiştir. Faktör analizi sonuçları veri setinin analiz yapmaya yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2010). Ölçeklerin güvenilirliklerini ortaya koyan Cronbach (1951) Alpha sonuçlarının $\alpha \geq ,70$ içsel tutarlılık koşulunu sağlamaları gerekmektedir. Çalışmada yer alan değişkenlere ait Cronbach Alpha düzeyleri; kolektif şükran $\alpha=,969$, yenilik algısı $\alpha=,938$, algılanan örgütsel destek $\alpha=,935$ 'tir (Tablo 2).

Ölçeklere ayrı ayrı gerçekleştirilen KMO ve Barlett's testleri sonucunda; kolektif şükran ölçeğinin KMO ,946, Barlett's test 1796.394 sonuçları ile toplam %72,07 varyans açıkladığı tespit edilmiştir. Yenilik algısı ölçeğinin KMO ,891, Barlett's test 696.077 sonuçları ile toplam %72,16 varyans açıkladığı tespit edilmiştir. Algılanan örgütsel destek ölçeğinin ise KMO ,928, Barlett's test 1338,286 sonuçları ile toplam %58.9 varyans açıkladığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Açıklayıcı Faktör Analizi

Ölçek önermeleri	Faktörler	1	2	3
KŞ 10	İhtiyaç ve isteklerimizi önemseydiği için kurumumuza minnet duyarız.	1,001		
KŞ 9	Fikirlerimizi önemseydiği için kurumumuza minnet duyarız.	,968		
KŞ 11	Bizi gelecekteki iş pozisyonlarına hazırlamaya yönelik eğitim verdiği için kurumumuza minnet duyarız.	,882		
KŞ 8	Performansımız ile ilgili geri bildirim sağladığı için kurumumuza minnet duyarız.	,881		
KŞ 4	İstemeyerek hata yaptığımızda bize tolerans gösterdiği için kurumumuza minnet duyarız.	,790		
KŞ 3	Etik ve ahlaki davranışla ilgili politikaları izlediği için kurumumuza minnet duyarız.	,781		
KŞ 6	Çalışanlarımıza arada fark gözetmeden adilce davrandığı için kurumumuza minnet duyarız.	,779		
KŞ 12	Karar verme sürecine katılımımızı cesaretlendirdiği için kurumumuza minnet duyarız.	,762		
KŞ 1	Kariyer gelişimimizi önemseydiği için kurumumuza minnet duyarız.	,753		
KŞ 7	Kaliteli sağlık hizmeti ve yardımları almamızı sağladığı için kurumumuza minnet duyarız.	,744		
KŞ 2	Üst yönetim ile açık ve kolaylıkla iletişim kurmamızı sağladığı için, kurumumuza minnet duyarız.	,738		
KŞ 5	Yaptığımız işleri takdir ettiği için kurumumuza minnet duyarız	,734		
YA 2	Fatih Projesi hayatımı çok kolaylaştırmaktadır		,892	
YA 3	Fatih projesi ile derslerimizin kalitesi artmıştır.		,888	
YA 5	Fatih Projesi uygulamaları kurum etkinliğini ve insan kaynağı verimliliğini arttırmıştır.		,869	
YA 6	Fatih Projesi uygulamaları okulumuzdaki iş süreçlerini, insan kaynağı tutumlarını ve hizmet kalitesini olumlu yönde geliştirmiştir.		,848	
YA 4	Fatih projesi kapsamındaki uygulamalar ile iş yükümüz azalmıştır		,823	
YA 1	Fatih Projesi imkanlarından aktif şekilde faydalanıyorum.		,772	
AÖD 3	Çalıştığım kurum benim iyiliğimi gerçekten düşünür			,880

(Tablo 2'nin devamı)

Ölçek önermeleri	Faktörler	1	2	3
AÖD 5	Çalıştığım kurum bir sorunum olduğunda yardıma hazırdır			,853
AÖD 7	Çalıştığım kurumda işimde gösterdiğim ekstra çaba takdir görmez.*			,774
AÖD 4	Çalıştığım kurum işteki başarılarımla gurur duyar			,717
AÖD 10	Çalıştığım kurum onun yararına olan katkılarımın değer verir.			,679
AÖD 9	Çalıştığım kurum benimle pek ilgilenmez.*			,677
AÖD 8	Çalıştığım kurum işimle ilgili yapabileceklerin en iyisini yapsam bile bunun farkında olmaz.*			,664
AÖD 6	Kurumum benden kaynaklanan bağışlanabilir bir hatayı affeder.			,535
AÖD 2	Çalıştığım kurum işle ilgili yakınmalarımı dikkate almaz.*			,511
AÖD 11	Kurumum beni sömürmez.			,479
AÖD 1	Çalıştığım kurum düşüncelerime önem verir			,431
AÖD 12	Çalıştığım kurum yükselmem için çok az olanak sağlar.*			,401
Cronbach's Alpha Katsayısı		,969	,938	,935
Açıklanan Varyans (%)		48,29	13,01	6,28
Açıklanan Toplam Varyans (%)		67,70		
KMO = ,933, Bartlett's Test of Sphericity = 4218,150 (496), p<0,001, Rotasyona 5 iterasyonda ulaşılmıştır, KŞ: Kolektif Şükran; YA: Yenilik Algısı; AÖD: Algılanan Örgütsel Destek * Ters kodlu sorular.				

Gerçekleştirilen Kolmogorov-Smirnov normal dağılım testi analizi sonucunda tüm faktörlerin normal dağılım gösterdikleri $p>0,05$ anlamlılık düzeyinde gözlemlenmiştir. Değişkenler arası birlikte değişim ölçümü için Pearson korelasyon ölçümü gerçekleştirilmiştir ve tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Değişkenlere yönelik tanımlayıcı istatistikler, korelasyon düzeyleri

Değişkenler	Ort.	Std. Sapma	1	2	3
KŞ	3,5599	,92329	1		
YA	3,3864	,90228	,199*	1	
AÖD	3,6873	,76449	,176*	,841**	1
** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı, * Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlı, KŞ: Kolektif Şükran, YA: Yenilik Algısı, AÖD: Algılanan Örgütsel Destek					

Genel değerlendirme ile katılımcıların yenilik algısına dair, örgütsel desteğe dair ve kolektif şükranı dair algılarının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Hipotez testlerinde Baron ve Kenny (1986)'nin aracı değişkenlerin test edilmesi için geliştirdiği üç adım yaklaşımı (yol analizi) tekniği esas alınmıştır. Bu tekniğe göre bağımsız değişkenin aracı değişkene anlamlı istatistiki etkisi olmalı (a), daha sonrasında uygulanan (b) yolunda aracı değişkenin bağımlı değişkene anlamlı istatistiki etkisi olmalı ve son olarak uygulanan (c) yolunda da bağımsız değişkenin bağımlı değişkene anlamlı istatistiki etkisi, aracı değişken modele eklenince istatistiki olarak anlamlı olsa da önemli bir düşüş göstermeli (kısmi aracı etki) veya istatistiki olarak tamamıyla anlamlılığını yitirmelidir (tam aracı etki).

Tablo 4. Yenilik Algısının Kolektif Şükran Üzerindeki Etkisi

Değişken	β	Std. Hata	t	P
(Sabit)	2,948	0,387	9,635	,000***
Yenilik Algısı	0,181	0,087	2,067	,041*

Algı Düzeyi

$R^2=,031$; $F=4,273$; $P<0,001$

a. * $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

b. Bağımlı değişken: Kolektif Şükran

c. Bağımsız değişken: Yenilik Algısı

İlk adım olan (a) yolunun test edilmesi ile başlayan analizde, bağımsız değişken yenilik algısı düzeyinin, aracı değişken kolektif şükran üzerinde istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta =,181$; $t = 2,067$; $p<0,05$). Bu sonuçtan hareketle ilk koşul sağlanmıştır. Ayrıca elde edilen sonuç "Yenilik algısının, kolektif şükran üzerinde etkisi vardır." önermeli bir numaralı hipotezin desteklendiğini ortaya koymaktadır (H_1 : Desteklendi).

Tablo 5. Kolektif Şükran'ın Algılanan Örgütsel Destek Üzerindeki Etkisi

Değişken	β	Std. Hata	t	P
(Sabit)	1,209	0,143	8,460	,000***
Kolektif Şükran	0,696	0,039	17,918	,000***

$$R^2=,707; F=321,056; P<0,001$$

- *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001
- Bağımlı değişken: Algılanan Örgütsel Destek
- Bağımsız değişken: Kolektif Şükran

İkinci adım (b) yolunun testinin analizinde, aracı değişken kolektif şükranın, bağımlı değişken algılanan örgütsel destek üzerinde istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta =,696$; $t = 17,918$; $p<,001$). Bu sonuçtan hareketle ikinci koşul sağlanmıştır. Ayrıca elde edilen sonuç “Kolektif Şükranın Algılanan örgütsel destek üzerinde etkisi vardır.” önermeli iki numaralı hipotezin desteklendiğini ortaya koymaktadır (H2: Desteklendi).

Tablo 6. Yenilik Algısının Algılanan Örgütsel Destek Üzerindeki Etkisinde Kolektif Şükran'ın Aracı Rolü

Değişken	β	Std. Hata	t	P
(Sabit)	1,086	0,181	5,986	,000***
Kolektif Şükran	0,689	0,039	17,457	,000***
Yenilik Algısı	0,044	0,040	1,098	,274

$$R^2=,710; F=161,377; P<0,001$$

$$*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001$$

- Bağımlı değişken: Algılanan Örgütsel Destek
- Bağımsız değişken: Kolektif Şükran
- Bağımsız Değişken: Yenilik Algısı

Üçüncü ve son adım olan (c) yolunun testinin analizinde, bağımsız değişken yenilik algısı düzeyinin, bağımlı değişken algılanan örgütsel desteğe anlamlı etkisi, aracı değişken kolektif şükranın modele eklenmesi ile ciddi oranda azalmaktadır ancak istatistiki anlamlılığını korumaktadır ($\beta =,044$; $t = 1,098$; $p<,001$). Ayrıca analiz sonucu “Yenilik algısının, algılanan örgütsel destek üzerinde etkisi vardır.” önermeli üç numaralı hipotezinde desteklendiğini ortaya koymaktadır (H3: Desteklendi). Bunun yanında moderatör kolektif şükranın da bağımlı değişken algılanan örgütsel destek üzerinde etkisi istatistiki olarak anlamlıdır ($\beta =,689$; $t = 17,457$; $p<,001$). Tüm bu sonuçlar bağımsız değişken yenilik algısı düzeyinin, bağımlı değişken algılanan örgütsel desteğe etkisinde, aracı değişken kolektif şükranın kısmi aracı etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçtan hareketle “Yenilik algısının, algılanan örgütsel destek üzerindeki etkisinde kolektif şükranın aracı rolü vardır.” Önermeli dört numaralı hipotezde kısmi olarak desteklenmiştir (H4: Desteklendi). İndirekt bu etkinin istatistiki açıdan anlamlılığını sınamak için gerçekleştirilen SOBEL testi (Sobel, 1982) bu dolaylı etkinin istatistiksel olarak anlamlılığını ortaya koymuştur ($z = 2,3267$; $p<,001$).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kurumların yeniliklere açık olması, işlerliğini kaybeden olguların modernleştirilmesi çabası, önem arz etmektedir. Bilgi çağıyla birlikte her an yeni bir gelişme yaşanmakta, bu yenilikler hayatı kolaylaştırdığı gibi büyük sorumluluklarda yüklemektedir. Teknolojiye ayak uydurma yarışı içinde başarısız olanlar rekabet üstünlüklerini kaybetmektedir.

Rekabet koşullarında örgütsel düzeyde yenilikler gerçekleştirmek tek başına yeterli olmamakta, bu reformların yürütücüsü olan kurum personeli tarafından da içselleştirilmeleri örgütsel performansa, verimliliklerine yansımaktadır. İçselleştirilmeyen, algılanamayan, bir farkındalık oluşturamayan yenilikler amacına ulaşamayacaktır. Kurumlar, yeniliklere girerken mevcut personeline oryantasyon eğitimleri vermeli, eğitimler yoluyla farkındalık oluşturmaları önemlidir.

Ülkenin geleceği olan yeni neslin yetiştirildiği okullardan ve öğretmenlerden sorumlu olan Milli Eğitim Bakanlığı önemli kamu kurumlarından. Teknolojik gelişmelere, yaşanan küresel dönüşümlere ayak uydurmada örgüt düzeyinde en çok zorlanan kesimlerden biri kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Gerek mevzuat sınırlılıkları gerekse bürokrasi süreçleri kamu kurum ve kuruluşlarının reformları üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Yine de son yıllarda birçok kamu kurumu yenilikleri takip etmek, kendi süreçlerini trendlere uyumlu hale getirmek adına projeler geliştirmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın yürüttüğü FATİH projesi

de okulların teknolojik araçlarla donatılması ve her an internet erişimine sahip yapılarla donatılmasını hedeflemektedir.

Kavramsal çerçevede ele alınan Hidalgo ve Alvano (2014)'nın yenilik modelleri tanımlarından hareketle Milli Eğitim Bakanlığı'nın FATİH projesinin beşinci jenerasyon özelliklerinin hakim olduğu köklü bir reform olduğu söylenebilir. FATİH projesi öğretmenlere iş süreçlerine katkıda bulunacak teknolojik imkânlar sunmaktadır. Bu sebeple proje okullarının seçilmesinin yenilik algısı üzerinde anlamlı sonuçlar vereceği öngörülmüştür. Araştırma bulguları Kars ilinde bulunan proje liselerinde görev yapan öğretmenlerin kurumlarının yürüttüğü FATİH projesine dair yenilik algılarının anlamlı biçimde yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin yenilik algılarının yüksekliğinin sosyal mübadele kuramının öne sürdüğü karşılıklılık, değiş-tokuş ilişkisi çerçevesinde algılanan örgütsel destek düzeylerini ve kolektif şükran duygulanımlarını anlamlı şekilde etkilediği yine çalışma bulgularındandır. Yenilik algısının algılanan örgütsel desteğe etkisinde kolektif şükranın aracı rolünün bulunduğu da araştırma analizlerinde bulgulanmıştır. Bu bulgulardan hareketle kurumların yürüttükleri yeniliklerin personelin olumlu davranışlarına katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu bulgulardan hareketle gerek kamu gerekse özel sektör kuruluşlarının personelin olumlu tutumlarını desteklemek adına yenilik bilinci içinde faaliyetlerini yürütmelerinin, bu yenilik süreçlerine personelin dâhil edilerek yeniliklere dair algılarının artırılmasının önemi vurgulanabilir.

Çalışmada özellikle proje okullarında görev yapan öğretmenlerin tercih edilmesinde, belirli bir başarı koşuluyla bu öğretmenlerin görev yaptığı okullara gelen öğrencilerin ülke geleceği açısından daha önemli potansiyel oluşturmaları etkindir. Bu öğretmenlerin örgütsel destek algıları ve kolektif şükran duygulanımı performanslarına yansıtacak ve öğrencilerin başarılarında da kendisini gösterecektir.

Çalışma kısıtları göz önüne alınır, sonuçların genelleştirilmesi noktasında daha geniş katılımlı farklı şehirlerde gerçekleştirilecek tüm öğretmenlere yönelik bir çalışma daha etkin olabilir. Ayrıca farklı sektörlerde de uygulanarak elde edilen sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca çalışanların kişilik tiplerinin tespitine yönelik ölçekler ilave edilerek ve daha önce örgütlerine karşı destek algısı içinde olup olmadıkları, şükran duygulanımı hissedip hissetmedikleri sorularak, bu duygu ve algıların hangi çalışan tipleri üzerinde etkin olabileceği tespit edilebilir, çalışmalar daha özgün formlara ulaştırılabilir.

Bu araştırma için Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 2020/14 sayılı ve 01.06.2020 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmanın birinci ve sorumlu yazarı araştırmanın planlanması, alan yazın taraması, verilerin analizi süreçlerine katkı sağlamış; araştırmanın ikinci yazarı verilerin toplanması, alan yazın taraması, tartışma ve bulgular bölümlerine katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akgun, A. E., Erdil, O., Keskin, H. ve Muceldilli, B. (2016). The relationship among gratitude, hope, connections, and innovativeness. *Service Industries Journal*, 36(3-4), 102-123.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bekmezci M. ve Yıldız B. (2019). Babacan liderlik psikolojik sahipliği nasıl etkilemektedir? Kolektif şükranın aracı rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(35), 309-324.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. Transaction publishers.
- Börü, D. ve Güneşer, B. (2006). Algılanan örgütsel destek ve lider üye etkileşiminin örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi ve güvenin rolü. *Öneri Dergisi*, 7(25), 43-58.
- Büyükgöze, H. (2014). *Lise öğretmenlerinin görüşlerine göre algılanan örgütsel destek ve psikolojik sermaye ilişkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Büyükyılmaz, O. ve Çakmak, A. F., (2014). İlişkisel ve işlemsel psikolojik sözleşmede algılanan ihlalin işten ayrılma niyeti ve algılanan örgütsel destek üzerindeki etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 14(4), 583-596.
- Can, H., Azizoğlu, Ö. A. ve Aydın, E. M. (2015). *Örgütsel davranış*. Siyasal Kitabevi.
- Chan, D. W. (2011). Burnout and life satisfaction: Does gratitude intervention make a difference among Chinese school teachers in Hong Kong? *Educational Psychology*, 31(7), 809-823.
- Covin, J. G., Slevin, D. P. (1989). Strategic management of small firms in hostile and beginning environments. *Strategic Management Journal*, (10), 75–87.
- Cömert, Y ve Yürür, S. (2017). Pozitif psikolojik sermayenin bir belirleyicisi olarak algılanan örgütsel desteğin rolü. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(3), 17-34.
- Çalışkan, A. ve Pekkan, N. (2017). Psikolojik sermayenin işe yabancılaşmaya etkisinde örgütsel desteğin aracılık rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, 4(1), 17-33.
- Çankaya, M. (2020). Sağlık çalışanlarında algılanan örgütsel destek ve psikolojik iyi oluşun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(8), 79-98.
- Çayalan, H. ve Sadioğlu, U. (2021). E-Devlet uygulamalarının getirdiği yenilik algısının kamu çalışanlarında sinizm davranışlarına etkisi: Sosyal Güvenlik Kurumu çalışanları üzerine bir araştırma. *İzmir İktisat Dergisi*, 36(2), 275-294.
- Çetin, A. ve Çakır, A. (2016). İş yaşamında yalnızlığı yordamada kişilik özellikleri ile algılanan sosyal ve örgütsel desteğin rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), 193-216.
- Çınar, K. (2017). Otel işletmelerinde yenilik algısı ve uygulamaları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 37-50.
- Çorum, G. (2017). *The perception of innovation effect on intrapreneurship: A study on private companies* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Bahçeşehir Üniversitesi.
- Drucker, P. F. (1985). Entrepreneurial strategies, *California Management Review*, 27(2), 9-25.
- Düzgün, E. ve Yeşiltaş, M. (2019). Otel işletmelerinde algılanan örgütsel destek ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracılık etkisinin incelenmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(3), 533-552.

- Dutton, J. E. ve Heaphy, E. D. (2003). The power of high-quality connections. K. S. Cameron, J. E. Dutton, R. E. Quinn (Eds.) içinde, *Positive Organizational Scholarship: Foundations of a New Discipline* (ss. 263-278). Berrett-Koehler.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S. ve Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, (71), 500-507.
- Eisenberger, R.; Armeli, S., Rexwinkel, B., Lynch P. D. ve Rhoades, L. (2001). Reciprocation of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(1), 42-51.
- Eröz, S. Ü. ve Şıttak, S. (2019). Konaklama işletmelerinde algılanan örgütsel destek ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişki. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1574-1599.
- Fehr, R., Fulmer, A., Awtrey, E. ve Miller, J. A. (2017). The grateful workplace: A multilevel model of gratitude in organizations, *Academy of Management Review*, 42(2), 361-381.
- Frijda, N. H. (1993). Moods, emotion episodes, and emotions. M. Lewis ve J. M. Haviland (Eds.) içinde, *Handbook of Emotions* (ss. 381-404). The Guilford Press.
- Gefen, D. ve Ridings, C.M. (2002). Implementation team responsiveness and user evaluation of customer relationship management: a quasi-experimental design study of social exchange theory. *Journal of Management Information Systems*, 19(1), 47-69.
- Gibson, J.L., Ivancevich, J.M., Donnelly, Jr., J.H., ve Robert Konopaske, R. (2011). *Organizations: behavior, structure, processes* (14. Baskı). McGraw-Hill, Irwin.
- Giray, M. D. ve Şahin, D. N. (2012). Algılanan örgütsel, yönetici ve çalışma arkadaşları desteği ölçekleri: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(30), 1-9.
- Güney, S. (1998). *Davranış bilimleri ve yönetim psikolojisi terimler sözlüğü*. Ocak Yayınları.
- Güney, S., Akalm, Ç., ve İlsev, A. (2007). Duygusal örgütsel bağlılık gelişiminde algılanan örgütsel destek ve örgüt temelli öz-saygı, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 189-211.
- Gürbüz. S. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık davranışı arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 48-75.
- Habip, E. ve Koçoğlu Sazkaya, M. (2019). Mesleki prestijden işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde kolektif şükranın aracılık rolü: ulaşım sektöründe bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15 (3), 834-857.
- Hair. J. F., Anderson. R. E., Babin. B. J. ve Black. W. C. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective* (7. Baskı). Pearson Upper Saddle River.
- Hellman. C. M., Dale R. F. ve Worley. J. (2006). A reliability generalization study on the survey of perceived organizational support: The effects of mean, age and number of items on score reliability. *Educational and Psychological Measurement*, 66(4), 631-642.
- Hidalgo A. ve D'Alvino L. (2014). Service innovation: Inward and outward related activities and cooperation mode. *Journal of Business Research*, (67), 698-703.
- Hjalager. A. M. (2002). Repairing innovation defectiveness in tourism. *Tourism Management*, (23), 465-474.
- Homans. G. C. (1958). Social behavior as exchange. *American Journal of Sociology*, (63), 597-606.
- Kasalak. G. ve Aksu. M. B. (2014). Araştırma görevlilerinin algıladıkları örgütsel desteğin örgütsel sinizm ile ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 115-133.

- Karacaoğlu. K. ve Arslan. F. (2013). Çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin tükenmişlik düzeyleri üzerine etkisi: Kayseri imalat sanayi uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (3), 457-476.
- Kartal. S., Kartal. S., Özdemir. T.Y. ve Yirci. R. (2015). Öğretmenlerde algılanan örgütsel destek düzeyi ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (24), 477-504.
- McCullough M.E., Kilpatrick S.D., Emmons R. A. ve Larson D.B. (2001). Is gratitude a moral effect. *Psychological Bulletin*, 127(2), 249-266.
- Milli Eğitim Bakanlığı (05.12.2019). *Fatih Projesi Sayfası*. www.fatihprojesi.meb.gov.tr
- Müceldili. B. (2015). *Çalışanların şükran duygularının organizasyon içindeki yüksek kaliteli ilişkiler ve performans üzerindeki etkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Gebze Teknik Üniversitesi.
- Müceldili. B., Erdil. O., Akgün. A. E. ve Keskin. H. (2015). Collective gratitude: Positive organizational scholarship perspective. *International Business Research*, 8(8), 92-102.
- Naktiyok. A. ve Kızıl. S. (2018). Örgütsel destek ve özyeterlik algısının akademik erteleme davranışı üzerine etkisi: Araştırma görevlileri üzerinde bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, (4), 267-285.
- Özdemir. B., Özcan. H. M. ve Yalçınkaya. A. (2019). Algılanan örgütsel destek ve çalışmaya tutkunluk arasındaki ilişkide örgütsel güvenin aracı rolü: Akademisyenler üzerine bir araştırma. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 706-724.
- Porter. M. E. (1990). *The competitive advantage of nations*. Free Press.
- Sample Size Calculator (04.05.2021). <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>
- Schumpeter. J. A. (1934). The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit interest, and the business cycle. Transaction publishers.
- Sobel. M. E. (1982). Asymptotic confidence intervals for indirect effects in structural equation models. *Sociological Methodology*, (13), 290-312.
- Sökmen, A., Ekmekçiöğlü, E. B. ve Çelik K. (2015). Algılanan örgütsel destek, örgütsel özdeşleşme ve yönetici etik davranışı ilişkisi: Araştırma görevlilerine yönelik araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, (1), 125-144.
- Sönmez, R. V. (2020). Algılanan örgütsel destek, motivasyon ve hizmet performansı arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik sağlık sektöründe bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1540-1553.
- Stinglhamber, F. ve Vandenberghe C. (2003). Organizations and supervisors as sources of support and targets of commitment: A longitudinal study, *Journal of Organizational Behavior*, (24), 251-270.
- Tokgöz, N. (2011). Örgütsel sinizm, örgütsel destek ve örgütsel adalet ilişkisi: Elektrik dağıtım işletmesi çalışanları örneği, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 363-387.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (05.12.2019). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=%C5%9F%C3%BCkran>
- Waters, L. (2012). Predicting job satisfaction: Contributions of individual gratitude and institutionalized gratitude. *Psychology*, 3(12), 1174.
- Yıldız, B. ve Çakı, N. (2018). Algılanan örgütsel desteğin bağlamsal performans üzerindeki etkisinde bireysel şükranın aracı rolü, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 69-86.
- Yıldız, B. ve Arda, Ö. A. (2018). Algılanan aşırı nitelikliliğin yenilikçi işyeri davranışları üzerindeki etkisinde kolektif şükranın rolü, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 141-161.

- Yıldız, B., Özdemir, F., Habib E. ve Çakı N. (2017). Aşırı nitelikliliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde kolektif şükranın moderator etkisi, *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 40-61.
- Yıldız, M. R. (2017), *Turizm işletme yöneticilerinin yenilikçilik algısının yenilikçilik faaliyetlerine ve yenilik stratejilerine etkisi: Bartın, Zonguldak ve Karabük illerinde bir araştırma* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bartın Üniversitesi.
- Yılmaz, A. ve Tanrıverdi, H. (2017). Örgütsel destek algısı üzerinde iş yaşam kalitesinin rolü: Beş yıldızlı otel aşçıları üzerine ampirik bir araştırma, *International Journal of Management and Administration*, 1(2), 83-105.
- Yoon, J. ve Lim, J. C. (1999). Organizational support in the workplace: The case of Korean hospital employees. *Human Relations*, (52), 923-945.
- Yoon, J. ve Shane R. T. (2002). A dual process model of organizational commitment. *Work and Occupations*, 29(1), 97-124.